STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 09340

ALE VERK

Isaac Leib Peretz

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַלע ווערק פון י. ל. פרץ

אינהאַלט פון די 18 בענדער

1) פאָלקסטימלעכע געשיכטן
2) די צייט
3) דראמען
4) אָדם וחוה
5) חסידיש
6) פאר קליין און גרויס
7) בילדער און סקיצן
8) אויפזאצן און פעליעטאָנען
9) אלט און ניי
10) פון שטוב און גאס
11) געדאנקען און אידעען
12) פינף מגילות
13) לידער און באַלאַדן
14) געשיכטן און סצענעס
15) ליטעראטור און לעבן
16) אין מיין ווינקעלע
17) שטעט און שטעטלעך
18) מיינע זכרונות און בריוו

פון פאַרלאַג „יידיש"

דער קליינער און יונגער יידישער אַרגענטינער קיבוץ איז אַ דאַנק דער שוידערלעכער יידן־אויסראָטונג זינט אויגוסט 1939 געוואָרן איינער פון די וויכטיקסטע יידישע ישובים אין דער וועלט. דער יידישער וועלט־חורבן האָט אונדזער ישוב דערהויבן און אים אָנגעטון אַ טראַגישן און גרויסן זכות.

אַ זכות גייט ביי אונדז זייט שטענדיק אָן האַנט ביי האַנט מיט חוב. פאַר דעם גרויסן טראַגישן חוב איז אונדזער ישוב אַ סך, אַ סך שולדיק. און פאַרלאַג „יידיש", וואָס איז אין דער פאָרעם אַ פריוואַטע אונטערנעמונג און אין תוך געהער ער צום גאַנצן ישוב, שטרעבט צו באַצאָלן אַ קליינעם טייל פון די חובות, וואָס דער ישוב איז שולדיק.

דורך דעם פאַרלאַג „יידיש" וועט דער אַרגענטינער יידישער ישוב אָנהויבן העלפן אויפבויען דאָס דאָזיקע, וואָס דער שונא האָט חרוב געמאַכט.

און נישט אומזיסט הייבן מיר אָן מיט אונדזערע קלאַסיקער: דאָס דאָזיקע לעבן, וואָס מענדעלע, פרץ און שלום־עליכם האָבן באַשריבן וועט מען שוין מיט קיין טאַנקען אויך נישט אויסמעקן.

און ווען דער צאָרן וועט זיך ענדיקן און אייראָפּע וועט זיך נעמען באַנייס אויפבויען און מען וועט דאָרט נעמען אויפבויען אויך דעם יידישן שארית הפליטה, וועט דער אַרגענטינער ישוב דורך דעם פאַרלאַג „יידיש" שיקן די ביכער פון די קלאַסיקער פאַר די ערשטע פון סניי אויפגעבויטע יידישע ביבליאָטעקן.

פאַרלאַג „יידיש" הייבט אָן מיט אַלע ווערק פון י. ל. פרץ, ווייל בעצם האָט פרץ געראַטעוועט דאָס מאָדערנע יידישע לעבן פון אַ שריפה, וואָס האָט עס געגומען אַרומכאַפּן פון אַלע זייטן. פרץ איז אַריין אין פייער אַריין פון השכלה און אַסימילאַציע און ער האָט אַרויסגעכאַפּט דעם סאַמע עיקר פון דער באַדראָטער יידישקייט. די ערשטע ווערק וואָס מען וועט אַריינשטעלן אין אַ באַנייטער יידישער ביבליאָטעק פון אייראָפּע, מוזן זיין פון י. ל. פ ר ץ !

י. ל. פרץ

אלע ווערק

מיט בילדער, פאקסימילן, געקליבענע פערזענלעכע בריוו און
ביאָגראַפישע שטריכן פון יעקב באָטאָשאַנסקי

פאַרלאַג „יידיש"

פון וואָלף ברעסלער און אברהם מיטלבערג

בוענאָס איירעס 1944

זיבעצענטער באַנד

שטעט און שטעטלעך

פארלאג ,,יידיש"
בוענאס איירעס
1 9 4 4

PRINTED IN ARGENTINE

I. L. PERETZ

Obras Completas

TOMO XVII

"SCHTET UN SCHTETLEJ"

Editorial y Talleres Gráficos "IDISCH"

Bmé. MITRE 2146 BUENOS AIRES

1 9 4 4

באַמערקונג צום זיבעצנטן באַנד

אין אָט־דעם באַנד גייען אַריין די וועכנטלעכע פעליעטאָנען־אי־בערזיכטן וואָס י. ל. פּרץ האָט געדרוקט אונטער דעם אַלגעמיינעם קעפּל „שטעט און שטעטלעך" אין דער וואָכנשריפט „דער יוד" אין דער צייט פון 8־טן מאַי ביז דעם 18־טן דעצעמבער 1902, ס"ה 28 פעליעטאָנען. די איבערזיכטן האָט פּרץ אונטערגעשריבן מיטן נאָ־מען „די ביהן". ביז פּרצן האָט די זעלבע רובריק געפירט אין „יוד" מרדכי ספּעקטאָר, אונטערן נאָמען „אמת" — לויט ווי מען זאָגט אַרויס די ערשטע בוכשטאַבן פון מ. ספּעקטאָר אין רוסיש. אין סוף פון ערשטן פעליעטאָן איראָניזירט פּרץ אויף דעם חשבון.

די „שטעט און שטעטלעך" שפּיגלען אָפּ נישט נאָר אַ שטיק יידיש לעבן אין רוסלאַנד פון צוריק מיט 25 יאָר יאָר, נאָר ס'טרעט פאַר אונדז אויף פּרץ אין צוזאַמענשטויס מיט אַקטועלע יידישע לעבנס־דערשיינונגען. יענער פּעריאָד ביי פּרצן איז באַזונדערס אינטערעסאַנט פאַרן לעזער און פאָרשער, ווייל דאַן האָט זיך פאָרמירט אַ נייער פּרץ, דער פּרץ, וואָס איז אַוועק פון „חסידיש" און זיך דערנענטערט צו „פאָלקסטימלעכע גע־שיכטן".

(לויט ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין, 1925).

י. ל. פרץ מיט זיין פרוי און ש. ראַפּאָפּאָרט —
אַרויסגעבער פון „דער פריינד"

ו

8־טן מאַי 1902

פון אַלע זייטן, גלייך דער עולם האָט זיך אָפּגערעדט, פרעגט מען אַלץ: מה נישתנה.

אין גראָדנע האָט זיך געמאַכט אַ סיכסוך צווישן דעם „בעל החכירה" און זיינע „פּאַדאַנים" די קצבים. יעדער קוקט, פון וואַנעט עס קומט אין מויל אַריין, פון וואַנען דער „ירק" לעבט. האַלטן מן־הסתם די רבנים מיטן חוכר, וואָס צאָלט זיי זייער געהאַלט, כאָטש נישט פון זיין קעשענע, און גיבן אַרויס (אַזוי שרייבט מען אין בריוו פון „מיר באַלע־באַטים") אַן איסור, מען זאָל נישט קויפן קיין געטרייבערט פלייש פון קצבישע קראָמען, נאָר פון דער קראָם, וואָס די „חכירה" וועט „בקרוב און במהרה בימינו" עפענען, און ווו רבנים וועלן האָבן אַ באַשטענדיקע השגחה, די קצבים מיט זייערע מנקרים זאָלן חלילה נישט מאכיל טריפה זיין.

פרעגן מיך „באַלעבאַטים" פיר קשיות:

איין קשיא פרעגן זיי: מה נישתנה „היינט פון נעכטן?" פאַרוואָס זענען ביז נעכטן, איידער עס איז געוואָרן אַ סיכסוך צווישן די קצבים מיט דער חכירה, די קצבים געוועזן כשר, זייערע קראָמען כשר און די מנקרים כשר — און היינט, — קוים איז אַרויס דער סיכסוך — זענען זיי געוואָרן פון דער העלער הויט כמעט ווי „ניעבלאָגאָנאַדיאָזשנע"?

די צווייטע קשיא פרעגן זיי: מה נישתנה דעם חוכרס קראָם פון אַלע קראָמען? פאַרוואָס ווילן די רבנים אין דער חכירה־קראָם יאָ האָבן השגחה און אין קצבישע קראָמען נישט? מיט וואָס איז דעם חוכרס מנקר אַנדערש פון אַנדערע מנקרים? צי איז דעם חוכרס קראָם שענער און געזינטער, און זיין מנקר — מער למדן, מער פרומער ייד? צי טראָגט ער לענגערע ציצית, באָרד און פיאות?

און ווי וועט זיין, אַז דער מנקר (ער איז דאָך נישט ערגער פון מיט־

ארבעטער אָדער רעדאַקטאָרן פון צייטונגען) וועט זיך לאָזן איבערקויפן און איבערגיין אין א קצבישע קראָם אריין, צו וועט מיטגיין דער הכשר מיט דער רבנימס השגחה?

די דריטע קשיא פרעגן זיי: מה נישתנה דער קהלשער עניין פון אַלע ענינים? פאַרוואָס ביי אַלע עינינים מאַכן זיך די רבנים טויב און שטום, און על־כל־פנים פויל און איילן זיך נישט עפּעס צו טון לטובת הכלל, און דאָ, קוים רירט עס אָן כשר פליש, דאָס הייסט דעם חוכרס קע־שענע — האָבן זיי זיך אַזוי געאיילט, אַז דער איסור פאַר די קצבים און דער היתר פאַר דער חכירה־קראָם זענען אַרויס נאָך איידער מען האָט די חכירה־קראָם געעפנט, צו כדי די, וואָס וועלן פאָלגן און עסן כשר היני־טער־פלייש, זאָלן עס נישט האָבן ווו צו באַקומען?

און די פערטע קשיא פרעגן זיי, שוין פשוט א קשיא, נישט „מה־נישתנה". פאַרוואָס עפנט טאַקע דער חוכר נישט די קראָם? וואָס פאַר א געשעפט האָט ער דערינען, „יענע" זאָלן עסן דאָס „ווייכע פלייש" און מיר בני ישראל דווקא הוילע ביינער?

און זיי פרעגן און זיי ענטפערן:

עבדים היינו צום קצב, דער קצב — צום דיין, דער דיין צום „חוכר".

נישט קיין קלענערן מה־נישתנה פרעגט מען פון לאָדזש.

אין לאָדזש איז געשטאָרבן א ייד א גביר, מין־הסתם א בעל־צדקה, מין־הסתם א פיינער מענטש, מין־הסתם א וויכטיקער מענטש — קומט אים א שיינע לוויה...

מילא, א שיינע לוויה איז א שיינע; ווער עס איז א גביר מקנא מיט א שיינער לוויה, איז אויך קיין גרויסער חכם נישט.

רייט מין־הסתם פאָרויס זשאַנדאַרמעריע; אַז גאַנץ לאָדזש וועט גיין, מוז מען דאָך קוקן. רייטן זיי אין שיינע מונדירן, אויף שיינע גרויסע פערד, די געפּוצטע שטיוול גלאַנצן — א מחיה, דערנאָך גייט א פיינע מיטה; מיט בלומען, מיט סטענגעס, מיט אַלערליי קרענץ, אַז ביי מאַנכע גבירים איז שטאַרק נאָס געוואָרן, ווען נישט די אויגן, ווייניקסטנס אין מויל... דער־נאָך גייט ערשט דער שיינער עולם, לאָדזשער מיוחסים, לאָדזשער פאַ־בריקאַנטן, לאָדזשער באַנקירן, לאָדזשער באַלעבאַטים, זעסער גאָלד, זע־קער געלט! שוואַרצע רעק, צילינדער — כל־טוב!

נאָכן עולם פאָרן ערשט נאָך קאַרעטן, גלאַנצנדיקע, בלישטשענדיקע קאַרעטן, בלאַנקע שויבן, פיינע קוטשערם...

און צווישן דעם עולם — א דרייסיק תלמוד־תורה־קינדער... מין־הסתם פאר גרויס הארצווייטיק, וואס דער גביר איז געשטארבן; צעריסענע קליידער — פון שטארקן קריעה־רייסן — און זעלטן א פאר גאנצע שטיוועלעך.

פרעגט „פיוול באקולין" (און עס זעט אויס נישט קיין אויסגעטראכטער נאמען צו זיין) „מה־נישתנה" — פיר אייזערנע קשיות.

די ערשטע קשיא איז:

אויב לאדזשער קהל איז אימשטאנד געווען אויפצושטעלן פאר תלמוד תורה א געביידע פאר צענדליקער טויזנטער רובל, פארוואס האט די אייגענע רייכע לאדזשער קהילה קיין כוח נישט, צו מאכן דרייסיק פאר שטיוועלעך על־כל־פנים פאר די דרייסיק קינדער, וואס מען שיקט אויף גבירישע לוויות?

צווייטנס פרעגט ער:

אויב קהל האט גערעכנט, אז די געביידע באשיינט די גאנצע קהילה, ווייל עס שטייט ברייט און הויך, גרויס און אפן אין גאס פאר דער גאנצער וועלט, אלע זאלן עס זען, בשעת די תלמוד־תורה קינדער האלט מען אין תלמוד־תורה און ווען קיינער קוקט נישט אויף זיי, אויב אזוי — נאך וואס שיקט מען זיי ארום אויף לוויות, זיי זאלן גיין — און דווקא גראד אין א קאלטן, כמעט נאך ווינטער־טאג, צווישן צילינדער, ווייסע הענטשקעס; קרענץ מיט ביבערנע קעלנער — קריעה־בליעה און כאפן דערביי א ציטער?

דריטנס פרעגט ער:

צי וואלט נישט א יושר געווען, אויפן ארט פון ארויסווארפן געלט אויף קרענץ, אויף סטענגעס מיט בלומען, מען זאל געווען קויפן פאר די ארעמע תלמוד־תורה־קינדער, וואס זיי איז שוין באשערט געווען צו באשיינען די גבירישע לוויה, קאפאטקעלעך אדער לכל־הפחות שטיוועלעך?

און די פערטע אויך א שטארקע קשיא:

פארוואס האט די חברה צער־בעלי־חיים, וואס מישט זיך אריין, אויב עמעץ ווארפט אויף א הונט א שטיין צי א בעזעם, אדער טרייבט א קראנק פערד, אדער לאדט עס איבער מיט לאסט, זיך נישט אריינגעמישט, זעענדיק, ווי מען טרייבט, ווי צו א שחיטה, דרייסיק ארעמע, נאקעטע, אויסגעהונגערטע, אויסגעמוטשעטע תלמוד־תורה־קינדער, אין א קאלטן כמעט ווינטער־טאג, צו א לוויה, וואס גייט טריט ביי טריט, לאנגזאם, דורכן גרויסן עולם און לכבוד דעם געשטארבענעם גביר אזא גרויס שטיק וועג?

און ה׳ באקולין ענטפערט אויך: עבדים היינו צו די לאָדזשער גבי־רים, צו די גרויסע געלט־בייטל, און נישט מיר אליין, נאָר אפילו אונדזערע קינדער און ביפרט תלמוד־תורה קינדער!

אַנדערע קאָרעספּאָנדענטן פרעגן שוין אײנציקע קשיות, נאָר אויך געזונטע:

פון דאָמאַניעוו (כערסאָנער גובערניע) פרעגט ה׳ מ. צ. גאָראָדי־טשער: פאַרוואָס האָט זיין שטעטל נישט געאײַלט זיך פאַר פסח צוזאַ־מענצונעמען מעות חטין פאַר אָרעמע לייט, און איז געלאָפן פייל פון בויגן אָנצולאָדן מיט ממון און דמים „הערשעלע דעם מאַקאַראָווערס איידעם", וואָס היילט קראַנקע מיט רעצעפּטן, וואָס די אַפּטייק וויל, ווי אויף צו להכעיס, נישט ארויסגעבן?

און יקנה"ז פון ירושלים־דליטא, ווילנע הייסט עס, פרעגט אויך אַ הארבע קשיא.

אין ווילנע, און געוויס אומעטום, האָט זיך באַוויזן אַן „אַנאָנסע", פיין געדרוקט אויף פיין פּאַפּיר, אַ מודעה פון וואַרשעווער רבנים כהאי לישנא:

„האמת ניתן לכתוב, שהטעה מבית המסחר של הפירמא של האחים ק. ס. פּאָפּאָוו כשר על חג הפסח בלי שום חשש ופקפוק כלל אפילו למהדרין מן המדרין וכו׳—", ווי באַקאַנט איז ק. ס. פּאָפּאָוו אַ רוסישע פירמע אין מאָסקווע, דער טיי ווערט צעוווינן און געפּאַקט אין מאָסקווע.

דעריבער פרעגט דער ווילנער יקנה"ז: צי האָט מען הגאון ר׳ פּסחי׳ האַרנבלאָס און הגאון ר׳ יששכר דוב הלווי קופּיעץ, די ביידע מו"צים פון וואַרשעווער ראַבינאַט, אַזוי גוט באַצאָלט, אַז זיי זענען אָראָפּגעפאָרן קיין מאָסקווע בסוד סודות (ווייל אַנדערש טאָר מען קיין מאָסקווע נישט פאָרן) און אליין געזען, ווי מען צעווועגט און פּאַקט דעם טיי פאַר יידן לכבוד פסח, און עס איז רעכט, וואָס זיי שרייבן „בלי שום חשש ופקפוק". צי זיי האָבן יוצא געווען מיט וואָס עס איז פאַר אַ גוי אַ מסיח לפי תומו און דער „בלי שום חשש ופקפוק" איז לאו דווקא?

דאַ פּאַסט שוין „עבדים היינו" נישט...

די רעשט קשיות לייגן מיר אָפּ אויף איבעראיאָר, אי"ה...

נאָר איידער איך חתמע מיך, מוז איך מוסר־מודעה זיין, אַז איך בין נישט דער, וואָס האָט ביז אַהער געשריבן פון „שטעטלעך" אָדער ווי ער פלעגט זאָגן: „וואָס איז געווען דער רעדאַקטאָר פון שטעט און שטעטלעך"... דעם האָט מען אונדז ארויסגעכאַפּט, איבערגענומען.

נאָר קיין גרויסן היזק וועט איר דערפון נישט האָבן.

עס איז נישט געווען דער אמתער אמת. על פי יושר ועל פי דין, און לויט ווי דער נאָמען קלינגט, האָט ער זיך געדאַרפט און געוואָלט אונטערשרייבן „אמס" מיט א סמך... נאָר אין א לשון־קודש־וואָרט איז שכיח א גרייז, דעם מגיה איז נישט איינגעפאלן צו קוקן אויף די חתימה אויך, און, ווי דער שטייגער איז — שבשתא כיון דעל על!

איך וויל אייך באמת זאָגן אמת, און טאַקע אמתן אמת — מיט א תיו, נאָר קיין פרעמדע פאַבריק־מאַרקע וויל איך נישט נוצן...

די בריוו, וואָס „דער יוד" באַקומט פון דער פּראָווינץ, זענען, להבדיל, ווי בלומען אויפן פעלד, פון וועלכע איך דאַרף פאַר אייך אַרויסציען זאַפט און מאַכן א מין האָניק...

פון זיך צוגעבן מוז איך אַמאָל א ביס, וויינקסטנס — א שטאָך...

על־כן — רעכן איך, אז איך קאָן מיך אָן א גרייז אונטערשרייבן — די ביהן.

2

15־טן מאי 1902

א גרויסע פּאָסט — א מחיה.

מאַסן רוסישע פּראָווינץ־בלעטער, „הצפירה", „המליץ"; דער־פּאַר ווייניקער בריוו.

נישט אַלע יידישע קאָרעספּאָנדענטן שרייבן, א פּנים, חול המועד; אפשר לייגן זיי קיין תפילין אויך נישט...

נעם איך מיך פריער צו די פּראָווינץ־בלעטער; „הצפירה", „המליץ" לעזט איר אפשר אליין...

און — זייט מיך מקנא, אויב איר קאָנט! — און איך לעז א בלאַט נאָך א בלאַט. מיט דער צייט וועט מיר די ארבעט גרינגער ווערן, איך וועל מיט דער צייט קריגן א נאָז, וואָס וועט פון דערווייטנס דערפילן דאָס רעכטע מאַטעריאַל, דערווייל שוויץ איך!

איך הויב אָן:

— „פּאָליטישע נייעס!" — „פּאָליטישע דעפּעשן" — ניין, נישט מיין זאַך, נישט אייער זאַך. ווער עס האָט קיין אייגן לאַנד, באַשעפטיקט זיך ווייניק מיט פרעמדער פּאָליטיק...

— „אויסלענדישע נייעס" — פון דעם וועט אויך קיין פּרנסה נישט זיין. עכט יידישע נייעס וואָלטן געקאָנט זיין פון רומעניען, און פּונקט פון דאָרט איז אין די רוסישע פּראָווינץ־בלעטער קיין איינציק וואָרט צו געפינען...

„היימישע נייעס" — דאָ, טראַכט איך, וועט זיין אַן אוצר, מיט לאָפּאַטעס צו שאַרן! איך לייג צו דעם קאָפּ צו די אויגן:

— „א מגיפה אויף חזירים" — איך קוק ווייטער, עס איז קיין סימ־באָלישער ארטיקל נישט; מען רעדט פון אַן אמתער מגיפה אויף אמתע פיר־פיסיקע חזירים. וואָס קאָן דאָס אונדז אינטערעסירן?

מיט חזירים האַנדלען מיר נישט, פון חזיר־פלייש נעמט מען קיין

קאַראַבקע נישט, און איידער מען וועט געוויר ווערן, וועלכע זייט פון חזיר איז כשר, דאָס הייסט, איידער משיח וועט קומען, וועט פון דער זשאַרגאָנישער ליטעראַטור קיין זיכר נישט בלייבן; אָדער גוייש, אָדער לשון־קודש, — אַזוי זאָגט מען!

אמת, עס טרעפט אמאָל, טאַטע־מאַמע גייען אין גאָס אַריין זוכן פּרנסה, און אַן אומגעלומפּערטער חזיר רייסט זיך אמאָל אין אַ שטוב אַריין און בייסט אָפּ אַ הענטל ביי אַ פאַרלאָזט קינד אין וויג... איז עס אָבער אַ זעלטענע זאַך, און אויך דאָס איז נאָך זעלטענער געוואָרן, זייט מען האָט אונדז בחרפּתנו פון די דערפער אַרויסגעבעטן...

„ליטעראַרישע איבערבליקן, קריטיקן, רעצענזיאָנען" — דאָס אוודאי און אוודאי נישט! מיר האָבן אונדזערע אייגענע שמאַטעס קריטיקן צו שרייבן...

אהאַ! דערפינדונגען! דאָס וועט גוט זיין! ווי עס איז — אַ שכלדיק שפּיצל, אַ חכמהלע!

וואָס איז געשען?

„אַן איינוווינער פון פּראַגע ביי וואַרשע האָט דערפונדן קאַלאָשן פאַר פערד, הויפּטזעכלעך פאַר טראַמוויי־פערד, זיי זאָלן זיך נישט אָפּרייסן די פיס אויף די נייע גלאַטע ברוקן אין וואַרשע".

ניין — דאָס וועט נישט גיין!

ערשטנס, איז דער דערפינדער נישט קיין ייד...

צווייטנס, לאָזט מען קיין שום ייד ביים טראַמוויי קיין דרייער נישט פאַרדינען, נישט אַלס אַקציאָנער, נישט אַלס קאַנדוקטאָר, נישט אַלס פּראָסטער שמייסער אפילו. דער טראַמוויי האָט דעם אייגענעם דין, ווי אַלע גרויסע, ביפּרט נייע, געשעפטן: ווי באַנען, טעלעפאָנען וכדומה...

און דריטנס, איז ביכלל דאָס רוב וואַרשעווער פערד קיין יידישע פערד נישט...

„אַ ניי מיטל אייער צו פאַרבן", דאָס איז פּ אַ ס כ אַ, נישט פּסח...

און שוין, מער קיין דערפינדונגען זענען נישט געמאַכט געוואָרן.

עס גייען: מאָנאָפּאָל־רעפאָרמען... אַ מאַסע פראַגן וועגן: „אַ נייע פאָרעם פלעשלעך, שענערע עטיקעטן, שטאַרקערן צי שוואַכערן בראָנפן", נישט מיין, נישט אייער זאַך, נישט איר טרינקט אַ סך, נישט איר האָט דערפון, וואָס יענער טרינקט... צו וואָס זאָל איך אייך אָנטון עגמת־נפש און דערמאָנען אָן אַלטע פאַרלוירענע פּרנסות... „ז כ ר נ ו את הדגה!" איר געדענקט אַליין!

„נאַגראַדניע" — „אַטליטשיאַ" — זאָל איך דאָס וואַסער אומזיסט אין מויל אַריין נישט קומען; נישט פאַר אייך געדאַכט!

אהאַ! קוים אַמאָל, אַ יידיש, אַן אמת יידיש נייעס!

„סימפּעראָפּאָל. די קאַראַל־סינאַגאָגע האָט געמאַכט אַ פאָרשלאַג דער דאַרטיקער דומע, זי זאָל אָפּשטעלן די וויבאָרעס אויף אַ נייעם שטאָט־רב אויף דעם 12־טן מאַי, זעקס פאַרנאַכט..."

„קיין פּראָטעסטן קענען די מורשים זענען נ י ש ט דערלאַנגט געוואָרן".

גלויב איך מיינע אויגן נישט! ווי הייסט? סימפעראָפּאָל איז כמעט אין עק פון שאר תפוצות ישראל אָבער אזוי פאַרשלאָפן? גאָן אָן פּראָ־טעסטן און אפשר וועט נאָך אויסגעקליבן ווערן אַ רב אָן אַ פּיצל מחלוקת?

זוך איך ווייטער: איך פאַרגעס, אַז עס איז נ י ש ט קיין יידיש בלאַט און רעכן, אַז תוך כדי דיבור וועט זיין אָן ה כ ח ש ה ... טרעף איך נאָך אַ נייעס פון סימפעראָפּאָל...

„די דומע האָט געמאַכט אַ פאָרשלאַג צום פּאָליצמייסטער, אַז ער זאָל שטרענג פאַרבאָטן: דער יידישער ביליקער קיך, זי זאָל נישט אויסגיסן די פּאָמיעס אין געסל אַריין און — דער יידישער מיקווה, מען זאָל נישט אָפּלאָזן אין גאַס אַריין דאָס „אָפּגעאַרבעטע" וואַסער..."

אַצינד איז רעכט: טאַקע אַ פאַרשלאָפן שטעטל... זאָל די דומע מיטן פּאָליצמייסטער זאָרגן פאַר יידיש „מים שלנו", פאַר יידיש אומריין וואַסער פון דער ביליקער קיך, זאָלן זיי אויך דורכזען דעם צעטל פון די מורשים, צי עס איז ריכטיק, און מיר, וועלן מין־הסתם דערפאַר עפּעס אַנדערש טון, פאַרזאָרגן ז יי ע ר ע געשעפטן...

מיט איין סימפעראָפּאָל אָבער ווערט דער באָרשט נישט פעט; מען דאַרף ווייטער זוכן...

און, ווי אויף צו להכעיס, סאַמע יום־טובדיקע נומערן. פּ אַ ס כ אַ און פּ אַ ס כ אַ . . .

מען באַמערקט (און איך מוז מודה זיין אָן כעס, אפילו אָן אַ בייז גלייכווערטל) אַן אויסטערלישע זאַך, אַ זעלטנהייט: דאָס יאָר איז געפאַלן זייער פּ אַ ס כ אַ מיט אונדזער פּ ס ח צוזאַמען...

און מיר פרייען זיך צוזאַמען אזוי זעלטן!

און דערפון ווערט נאָך אַ שטיקל פילאָזאָפיע; עס וואַרפט זיך אויף אַ שאלה: אין וועמענס זכות איז, למשל, אין קרימער געגנט, אזוי שיין,

אזא לויטערער הימל, אזא ליבלעך ווארעם וועטער, אז מען איז געפארן מיט שיפלעך אויף טייכן, געגאנגען מיט „כאראוואדן" איבער די גאסן, און האלב נאקעטע קינדער האבן געשפילט אינמיטן מארק אין געפארבטע אייער?

און ווידער פארקערט: ווען מען להכעיס איז אין אָדעסער געגנט געווארן א קעלט, וואס די עלטסטע מענטשן געדענקען נישט; מענטשן האבן זיך געפאטשט אין גאס, אבי די הענט צוצעפירן צו דערווארעמען זיך אביסל; ווער איז שולדיק אין דעם שניי מיטן קאלטן רעגן?

אין פילאזאפיע, אבער, וויל איך מיך נישט ארייַנלאזן... ביפרט אין רעליגיעזע וויכוחים... דאנקען גאט, וואס די א ל ט ע רעליגיאן־וויכוחים זענען בטל געווארן; פארן פארברענט ווערן האט מען נאך געהייסן אומזיסט זיך די העלדזער איינרייסן!...

ניין, נאר נישט קיין וויכוחים! איך לייג אוועק די פראווינציעלע בלעטער!

„הצפירה" רעדט פון ספּענסער... די שאלות ותשובות וועגן יידישע ארבעטער אין יידישע און נישט יידישע פאבריקן אין ווארשע זענען נאך נישט געענדיקט. ראטעווען, אזוי פיל איך, וועט דער „המליץ"...

א שיינע מעשה, אבער גאר א שיינע, פון קיעוו...

אמאל איז געווען א מיידל: אמאל איז געווען א יינגל...

פון שטרוי און א פונק ווערט א שריפה, און דאס מיידל מיטן יינגל האבן זיך איינס אינעם אנדערן פארליבט.

דאכט זיך: מאי כולי האי? א יידישע זאך, באשטעל קלעזמער און שטעל א חופה!

זענען אבער די מיידלס פאטער און מוטער פון אלטן דור. חסידישע לייט.

זיי האבן צום יונגנמאן גארנישט, נאר ווי באשטייט מען עס אויף א שידוך, וואס האט זיך אליין געמאכט, אן א שדכן צוזאמענגעפירט?

ווילן זיי נישט...

ניין און ניין; נעמט זיך דאס מיידל, וואס איז דווקא פון היינטיקן דור, צום הארץ און קריגט אביסל מרה־שחורה, מעלאנכאליע הייסט עס.

דער יונגערמאן איז ערגעץ, זעט אויס, אוועק...

דער בעסטער דאקטאר איז דאך אבער די צייט, און דאס מיידל איז יונג — קומט זי געשווינד צו זיך; דארף מען מיט איר א שידוך טון, מען וועט דאך זי נישט לאזן פארזיצן אין גרויען צאפּ אריין — א „בייז־

באשריגעניש" — א מויד פון אכצן יאָר! איר מאַמע האָט שוין אין אירע יאָרן געקרענקט פון קינדלען.

באַקומט מען עפּעס א בחור, א חזן, וואָס איז גראָד דורכגעפאָרן און געוואָלט חתונה האָבן, און מען שרייבט תנאים.

די כלה, נאַטירלעך, פרעגט מען נישט; פאַלט זי צוריק אין מרה־שחורה אריין און ווערט גוט קראַנק...

נו, מוז מען זי שוין קורירן.

דאָקטוירים אין קיעוו פעלן נישט; נאָר וואָס דאַרף מען א דאָקטאָר, אז עס איז דאָ א מקובל! רופט מען דעם מקובל, גיט ער א רפואה!

און אזוי האָט ער געהייסן טון:

מען זאָל גיין פון שטאָט ארוים אין וואַלד אריין. גייענדיק אָפּציילן פון דער רעכטער זייט אכצן בוימער כמנין דער כלהס יאָרן, דעם ניינצנטן זאָל מען, נישט קוקנדיק אויף קיין געלט, אָפּקויפן, אויסוואָרצלען (זאָל זיין מיט גוייִשע הענט) און צעהאַקן אויף ברען־האָלץ...

מיטן גאַנצן האָלץ זאָל מען אונטערהייצן א וואַנע... קיין שפּאָן זאָל נישט פעלן, און אין דער וואַנע זאָל מען אריינוואַרפן די חולנית...

און אז די כלה האָט נישט געוואָלט, האָט מען איר געבונדן הענט און פים און געטון, ווי דער מקובל האָט געהייסן!

און אז מען האָט דאָס קראַנקע מיידל אריינגעוואָרפן אין קאָכעדיקן וואַסער, איז — ווי מיט דער האַנט אָוועקגענומען — די קרענק מיט דער נשמה צוזאַמען...

דערפאַר וועט איר שוין נחת האָבן פון די בריוו!

סאַמע צדקות און מעשים־טובים.

למשל: ראַדאָם!

קהל האָט איינגעזען, אז די חברה „ביקור־חולים" פאַלט, ווייל די חברה־לייט ווילן כסדר נישט צאָלן, האָט מען באַשלאָסן, די חברה צו גרינדן אויף א פעסטן פונדאַמענט מיט שטענדיקע הכנסות.

צו דעם צוועק האָט מען באַשלאָסן (און אויסגערופן אין אַלע שילן, בתי־מדרשים און מנינים), אז מען נעמט אָוועק די ביינער ביי די דינסטן (וואָס זיי פעלט אזוי אויך נישט קיין הכנסות: לעש־געלט, געסט־געלט, קאָרטן־געלט, היינט באַלעבאַטיש שטיף־געלט וכדומה) און מען גיט זיי, דאָס הייסט די ביינער, איבער דער חברה ביקור־חולים...

יעדן ערב ראש־חודש זאָלן די גבאים פון ביקור־חולים שיקן יונגע־

ליט און בחורים אָפּנעמען ביי די דינסטן דיביינער (און פון כשר פלייש איז דאָ ביינער אַ סך) און אָפּטראָגן און ליגן אויפן שיל־בוידעם, און עטלעכע מאָל אין יאָר (ווען עס וועט זיך אָנזאַמלען אַ סך ביינער און דער חברה וועט פאַרפעלן געלט), זאָל מען די ביינער פאַרקויפן פאַר ליציטאַציע...

אין אַנדערע „שטעט און שטעטלעך" איז מען אוודאי ליידיק נישט געגאַנגען. דאָ און דאָרט האָט מען געמאַכט „פסח" פאַר יידישע סאָלדאַטן אין די ביליקע קיכן...

דער אַלטער מינהג אַהיימצונעמען אורחים און צו זעצן מיט דער פאַמיליע צוזאַמען ביים טיש איז אַפילו שענער און בעסער געווען, נאָר — נייע דורות, נייע מינהגים, און נישט ביי אַלע וואָס נעמען אורחים, קאָן מען עסן... היינט מצות געבאַקן און עסן צוגעגרייט פאַר יידישע אָרעמסטאַנטן...

היינט גלאַט פאַר אָרעמעלייט: קמחא־דפסחא, גרייטע מצות, וויין אויף ארבע־כוסות — „קוואָס" אָדער באָרקעס אויף קוואָס... אויף טייל ערטער האָט מען אייגנהענטיק, מיט די אָרעמעלייט צוזאַמען אין „פּאַדריאַדן" געאַרבעט!

מעשים האָט מען געטון פאַר אָרעמעלייט...

אָבער צי זענען זיי עס ווערט?

עס ווייזט זיך אויס, אַז די אָרעמע לייט זענען, לא עליכם, גרויסע ליגנער, שקרנים גרויסע.

אָט וואָס מען שרייבט אונדז פון אַ פּוילישער גובערניע־שטאָט (מיר ווילן זי נישט אָנרופן ביים נאָמען, מיר זאָלן נישט באַקומען קיין פאַלשע הכחשות);

„שלושים יום קודם החג" האָבן זיך אונדזערע גבירישע אַפּיטראָפּסים פון דער קהילה צוזאַמענגענומען און געמאַכט צוויי צעטלעך: איין צעטל פון נגידים, וואָס דאַרפן געבן — און אַ צווייטן צעטל פון אביונים, וואָס דאַרפן נעמען — מעות־חטין...

עס איז אַפילו געווען אַ חשד, אַז די צעטלען זענען נישט ריכטיק, אַז אַ טייל אביונים, וואָס נ ע מ ע ן , האָבן באַהאַלטענע אוצרות, און מאַנכע, וואָס גיבן, „קנייפּן זיך נאָר אין די באַקן, די פאַרב זאָל האַלטן" און וואָלטן גערן גענומען, נאָר אַ מענטש (און גבירים זענען אויך מענטשן) קאָן קיינעם אין האַרץ נישט קוקן...

און גאָר נאָענט שוין צו פסח האָבן זיך פאַרזאַמלט — די גבירישע

אפיטרופסים אין קהל־שטוב, די אָרעמעלייט אויפן הויף פון קהל־שטוב, און דורך אַ פענצטערל האָט מען אויסגעטיילט קמחא־דפסחא...

אַזוי ווי אַלע יאָר! נאָר דאָס יאָר האָט מען קעגן פאַראַיאָרן צונויפ־גענומען האַלב געלט און פאַרשריבן האָבן זיך טאָפּלט אָרעמעלייט... האָט יעדע פאַמיליע באַקומען טאַקע נאָר אַ פערטל פון פאַראַיאָרן... אַכצן און אַ האַלב קאָפּיקעס פאַר אַ נפש...

איז נאָך ווייניק, האָט זיך נאָך דעם צעטיילן אויסגעוויזן, אַז אויפן הויף שטייען נאָך אַ סך אָרעמעלייט, וואָס זענען אויפן צעטל נ י ש ט געשטאַנען.

דעמאָלט האָבן זיך די גבירים אויפגעשטעלט, געוויזן דעם אָרעמען עולם, אַז יעדער פּונקט פון צעטל איז אויסגעפּילט, אַז דער זאַק פון געלט איז ליידיק און געזאָגט: פאַרפאַלן, מער גיט מען נישט...

די אָרעמע האָבן אָנגעהויבן שרייען (ווייבער אפילו: וויינען), נאָר עס האָט נישט געהאָלפן, די גבירים טענהן זייערס: „דער זאַק איז ליער, מען גיט נישט מער!" (גבירים האָבן מזל, גראַמען פליען זיי, ווי געבראַ־טענע טויבן אין מויל אריין), און די אָרעמעלייט אָבער האָבן אָנגעהויבן העכער צו שרייען:

— חמץ — האָבן זיי געשריגן, — וועלן מיר עסן, — אויף אייער חשבון, חמץ! דער „כרת" וועט פאַלן אויף אייך, אויף אייך!

און וואָס האָט זיך אויסגעוויזן?

די גבירים האָבן טאַקע וואָרט געהאַלטן, עס האָט מער קיינער קיין גראָשן נישט באַקומען, אַ מאַן — אַ וואָרט! און די אָרעמעלייט?

קיין וואָר וואָרט גייט זיי פון מויל נישט ארויס...

קיין איינציקער אָרעמאַן האָט קיין חמץ גאַנץ פּסח פאַר די אויגן נישט געזען, טייל אפילו איסרו־חג נישט...

3

22־טן מאי 1902

עלטערע מענטשן געדענקען נאָך אַלטע קהילות, שטילע קהילות, ווען עס האָט זיך שטיל־מיתנגדיש געלעבט.

עס האָט נאָך נישט געהייסן מיתנגדיש; עס זענען נאָך קיין חסידים נישט געווען, זיי זאָלן דעם נאָמען געבן! אָבער שטיל איז געווען...

דאָס מחלוקת פון חכמי צרפת קעגן רמב״ם און זיינע תלמידים איז פאַרגעסן געוואָרן! אַלע גרויסע פון ביידע צדדים זענען געשטאַנען הויך און גרויס אין ווייסע לייוונט און שוואַרצע לעדערנע רוקנס אין די הויכע גרויסע ספרים־שענק אין בית־המדרש... ר׳ נפתלי כ״ץ האָט זיך אָנגערירט רעכמס מיטן „בעל־עקדה״, לינקט מיטן רלב״ג און קיין איינציקער פון די דריי האָט קיין שלעכט וואָרט נישט גערעדט... און אויב זיי האָבן זיך שטי־לערהייט איבערגעוואָרפן, האָט זיי די חברה ש״ס מיט פשוטער גמרא פאַרהילכט...

איינער אין שטאָט, צוויי אין א מדינה האָבן געקאָנט זיין מקובלים, וואָס האָבן געזוכט דעם אמתן אמת, דעם „תוך״ פון „רעכטס און לינקס״, פון „אויבן און אונטן״, פון „כתבי־יד״ און ארץ־ישראל־ספרים... עס זענען אויך געווען שטילע „חוקרים״. שמשים, וואָס ערשט נאָך זייער פטירה איז מען געוווירר געוואָרן, אַז זיי האָבן קאָרעספּאָנדירט מיט אויס־לענדישע אַקאַדעמיעס וועגן תקופות ומזלות, ליקוי־חמהם וכדומה... זיי האָבן אָבער שטיל און באַהאַלטן געלעבט, ווי די באַשיידענע פעלד־בלימ־לעך צווישן ווייץ און קאָרן...

פון זיי האָט קיינער נישט געוווסט, עס האָט קיינער פון זיי קיין נחת און קיין צער נישט געהאַט.

און קהל איז געווען — איין קהל, איין פירוש אויף תורה — רש״י, א יי ן קאָדעקס — דער שולחן־ערוך, איין סידור — איין נוסח צום דאַווענען.

אין שטעט און שטעטלעך זענען גאנצע און מער ווי גאנצע „אלף־ביתן" רבנים געווען און — אַן מחלוקות וועגן רבנים! יאָר ביי יאָר פלעגן קלפּים זיין אויף אַלערליי גבאות, פאַר אַלערליי חברות (און צדקה האָט מען געטון א סך, און חברות זענען א סך געווען), און עס זענען נישט גע־פלויגן נישט קיין פּעטש, נישט קיין האָר פון באָרד און פּיאות, נישט קיין פעדערן פון „כרים וכסתות", נישט קיין מסירות...

„תפוצות ישראל" האָט אויסגעזען, ווי א שטיל, רואיק, גלאַנצנדיק וואַסערל, אַן רעדלעך, אַן שרימפן...

אויסער, אַז עס האָט זיך א מסור באַוויזן, אָדער — אַז מען האָט פון דרויסן א שטיין אַריינגעוואָרפן...

דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבן די מעשה מיט חסידים, דערנאָך — מיט משכילים...

עס האָט אָפּגעקאָסט בלוט, עס זענען חרוב ונחרב געוואָרן קהילות, מען האָט פאַרפולט די תפיסות — און עס איז ווייטער שטיל געוואָרן...

די מיתנגדים זענען אויסגעשטאָרבן, דאָס חסידות האָט זיך פאַר־שפּרייט פון אונטן, די השכלה האָט אָנגעהויבן אַרומצעשווימען פון אויבן... מען האָט זיך צוגעוווינט — ביז עס האָט ווייטער אָנגעהויבן צו רודערן...

נייע מחלוקת!

און וועגן וואָס?

וועגן ציוניזם!

אין א יידיש־פּויליש שטעטל (איך האָב ליידער דעם נאָמען פאַר־געסן) האָט מען געכאַפּט א פּריש־אָראָפּגעבראַכטן איידעם ביי א מעשה־רע! מען האָט ביי אים אין וועסטל־קעשענע געפונען — א שקל־קוויטאַנציע... האָט מען אים צומאָרגנס אָפּגעגט מיטן ווייב (בײדע, שרייבט מען, האָבן ביים גט געוויינט ווי קליינע קינדער), בשעת גט — האָבן דערוויל די קרובים אַרויסגעכאַפּט די כלים פון שטוב, די סחורה פון קליינעם געוועלבל, און — צוגענומען דעם יונגנמאַנס פּאַספּאָרט, דערנאָך האָט מען אים נעמסרט און געלאָזט אָפּשיקן אהיים מיטן עטאַפּ...

אין אָסטראָשיצקי הראָדאָק (מינסקער גוב.) האָט זיך געעפנט א ציוניסטישער פאַריין. באַלעבאַטישע קינדער האָבן זיך אפילו נישט פאַר־שריבן, ווייל אין פאַריין האָבן זיך געפונען אייניקע בעל־מלאכות — דער־פאַר איז צוגעשטאַנען א ישיבה־בחור, וואָס פלעגט עסן טעג. איז מען געוויר געוואָרן, האָט מען אים די טעג אָפּגעזאָגט און אַרויסגעטריבן...

דער קליינער פאריין האט אים קוים צוזאמענגענומען אויף הוצאות און ארויסגעשיקט פון שטאט!

און וואס איז געווען דער חטא פון קליינעם ציוניסטישן פאריין: מען פלעגט זיך פארזאמלען משבת לשבת און לעזן יידישע געשיכטע... אזוי שרייבט מען!

אין וואלינער גובערניע איז פאראן א שטעטל טשודנאוו, דאס גאנצע שטעטל שטייט ווי אויף ברענענדיקע קוילן. עס איז קיינער מיטן לעבן נישט זיכער. דאס שטעטל איז פול פון (לויט מען שרייבט) גנבים, גזלנים... מען רייסט פון די הענט, מען שלעפט פון די קעשענעס, ביינאכט ציטערט מען פאר שריפות — פיר שריפות א וואך איז נישט קיין זעלטנהייט! טשודנאוו איז דאס ארט, ווו מען פארשיקט די גנבים פון זשיטאמיר! און דאך האט דאס שטעטל צו טון נישט מיט די גנבים, נישט מיט די גזלנים, נאר מיט ציוניסטן!

צו אלטע ציוניסטן, וואס זענען געווארן פון די אלטע חובבי־ציון, האט מען זיך שוין געהאט צוגעוווינט, מען האט זיי אנגעהויבן צו פארדייען, האבן זיך פלוצים באוויזן קליינע, יונגע ציוניסטן — „בני ציון"! יינגלעך האבן אנגעהויבן צאלן שקלים, יינגלעך האבן אנגעהויבן צו לעזן יידישע געשיכטע, יידישע צייטונגען, און אויף דעם האט שוין קהל נישט געקאנט באשטיין! עס זענען אפילו פרומע ציוניסטישע קינדער: א חוץ יידישע געשיכטע און יידישע צייטונגען, האבן זיי נאך צוזאמען געלערנט חומש מיט רש"י, עין־יעקב און ווער ווייסט, וואס נאך פאר א מוסר ספרים! ציוניזם אליין איז אבער שוין אן אפיקורסות! און א געוויסן שיינעם העלן שבת בשעת קריאת־שמע האט מען די בני־ציון אויסגעפאטשט, אפגעריסן אויערן און נעז און ארויסגעווארפן פון בית־המדרש. דערביי האבן שוין די עלטערע ציוניסטן אויך געליטן, ווייל זיי האבן זיך אנגענומען פאר די יונגע!

„ובערת הרע מקרבך" איז טאקע א מיצווה, נאר, צי איז נישט גלייכער די מיצווה מקיים צו זיין ווענן די פארשיקטע גנבים?

אין גראדאסק, אין פריילעכן חודש ניסן איז געשען אזא מעשה:

עס איז געקומען א „מטיף ציוני": א ייד, וואס האט געהאלטן דרשות ווענן ציון און ירושלים — האט מען אים געמסרט, אז ער פארט ארום אין די יידישע קהילות אנצומאכן מחלוקת, אז ער קלויבט געלט אויף געהיימע צוועקן, און „בפירוש הותנה" מיטן

„נאטשאלניק" פון פאוויאט, אז אויב ער וועט נישט איבערגעבן די זאך צום „סלעדאוואטיעל" וועט מען אים אליין מסרן...

און מען האט קוים מציל געווען דעם בעל־דרשן פון פרעמדע הענט!

אין בערדיטשעוו — מחלוקת און מסירות! פארוואס? פאר א „חדר מתוקן". פריער האט מען אזא חדר, ווו מען לערנט לשון־קודש אויף לשון־קודש, געעפנט פאר די באלעבאטישע קינדער, דערנאך א צווייטן חדר פאר ארעמע לייט. די „עוולה" האבן שוין די מלמדים קאלטבלוטיק צוקוקן נישט געקאנט! מען האט דערלאנגט ווו מען דארף א „דאנאס", אז דער „עברית בעברית" איז ריינער סאציאליזם; מען האט ארויסגענומען דאס אור־אלטע מיתנגדישע און אלטע חסידישע כלי־זיין און אויסגעטראכט א בילבול, אז „מען האט אויסגעשניטן און אוועקגעווארפן צוויי ספרים פון דער תורה"... וכדומה, און, צי די חדרים וועלן אויסהאלטן, צי ניין, דערווייל אבער, שרייבט מען, „קאכט בערדיטשעוו ווי א קעסל", און געווים וועט זיך נישט איינער אפבריען!

און אזוי איז כמעט אין אלע, אלע שטעטלעך, ווו עס באווייזט זיך ציוניזם!

וואס דארפט איר מער? ווארשע איז שוין נישט קיין קליין שטעטל, עס זאל „קאכן אויף קעסל און כלים" און פירן מחלוקת... ווארשע, ווייסט מען, איז א שטילע שטאט, א רואיקע שטאט, וואס לאזט זיך פירן, אפילו ארומפירן ביי דער נאז... ווייניקסטנס — אין קהלשע, יידישע ענינים...

וויפל שטריימלעך עס הייבן זיך נישט איבער ווארשע און „אין מלכות נוגעת בחברתה" — יעדעס שטריימל גייט זיך זיין וועג, האט זיך זיינע הכשרים, זיינע נולדים וניפטרים, זיינע בריתן, חתונות, גטן — און, מאכט זיך אן אסיפה גדולה, קומען זיך אלע שטריימלעך מיט די זילבערנע האר צוזאמען און רעדן גוטע רייד, זיסע רייד, ווי עס פאסט פאר תלמידי־חכמים...

עטלעכע הונדערט מינינים זענען פאראן אין ווארשע, און מען הערט נישט, עס זאל עמעץ געפאטשט ווערן וועגן אן עליה...

ווארשע האט א גרויסע קהל־שטוב — פערצן דאזארעס, און יעדער טוט זיך זיין זאך, כאטש זיי באשטייען פון דייטשן, באלעבאטים און האלבע משכילים...

א דייטשע שיל האט ווארשע, א סינאגאגע הייסט עס. קיין ארגל האט די דייטשע שיל נישט, נאר דערפאר צוויי פריידיקער. און דער מזל האט געוואלט, אז איינער זאל זיין אן א ל ט ע ר א ס י מ י ל א ט א ר און

דער צווייטער א י ו נ ג ע ר צ י ו נ י ס ט ... און פונדעסטוועגן, הערט דער עולם גאַנץ רואיק דעם ערשטן טאָג יום־טוב, וואָס דער י ו נ ג ע ר דרשנט, און טראַכט דערביי — אפשר וועגן פּאָליטיק, אפשר וועגן דער בערזע, און שטיל! עס וועט צו קיין מחלוקת, חלילה, נישט קומען!

ראַכט זיך, גאָר א גן־עדן, נאָר אין גן־עדן באַווייזט זיך אויך די שלאַנג:

עס איז געווען אן אַלגעמיינע אסיפה פון א צדקה־חברה „אחיעזר". עס האָבן זיך פאַרזאַמלט עטלעכע הונדערט מענטשן, עס האָבן געזאָלט זיין נייע וויבאָרעס אין קאָמיטעט אריין, עס האָט געזאָלט גערעדט ווערן וועגן וויכטיקע פראַגן אין דער צדקה, און פון דער גאַנצער אסיפה איז נ י ש ט געוואָרן, ווייל מען האָט נישט געקאָנט אויסקלייבן א פרעזעס (יושב ראש) צו דער אסיפה.

קוים האָט מען די פראַגן געשטעלט וועמען אויסצוקלייבן, האָט א האַלבער עולם אָנגערופן א יי ן נאָמען, די אַנדערע העלפט — א צווייטן נאָמען... און עס איז געוואָרן א רעש, א געפּילדער, א גיהנום! — מען האָט געבראַכט פּאָליציי, עס האָט נישט געהאָלפן.

א העלפט עולם שרייט — י., די אַנדערע העלפט — ס....

איך פרעג איין צד: פאַרוואָס נישט י.? ענטפערט מען מיר: ער געך הערט צו דער רעוויזיאָנס־קאָמיסיע, קאָן ער ע"פ התקנות נישט זיין קיין פרעזעס. אן אמתער תירוץ.

פרעג איך דעם צווייטן צד: פאַרוואָס נישט ס?.

— ער איז א ציוניסט! — ענטפערט מען מיר מיט כעס, מיט האס, מיט בזיון...

און מען איז זיך צעגאַנגען, אויב נישט מיט אָנגעשוואָלענע פנימער, על כל פנים מיט אויסגעטריקנטע העלדזער...

וואָס פלעגן די אַלטע שטילע יידישע קהילות טענהן, אז מען האָט זיי אריינגעוואָרפן שטיינער פון דרויסן?

וואָס פלעגן טענהן די ערשטע חסידים, אז מען האָט זיי מיט געוואַלט געגאָלט די בערד, געטריבן, געיאָגט, געמסרט און פאַרשיקט?

וואָס פלעגן טענהן די אַלטע משכילים, ווען מען פלעגט זיי שמייסן אין די בתי־מדרשים אויף אָפענע קאָנקאָרדאַנציעס, אָפּגעבן פאַר סאָל־דאַטן אָדער טרייבן פון שטאָט צו שטאָט?

און וואָס טענהן — היינט די ציוניסטן? (איך זאָג בפירוש ה יי נ ט, כל־זמן ז יי זענען שוואך, כל־זמן מען יאָגט זיי).

אַלע טענהן אַן ערלעכע טענה:

אין וויכוח צווישן מוחות און הערצער דאַרפן זיך די גראָבע הענט נישט אריינמישן.

ווער עס כאַפּט אינמיטן וויכוח אַ בענקל, איז אַ סימן, אַז דאָס בענקל איז קלוגער פאַר אים... ווער עס מסרט...

ניין, דאָס טאָר מען נישט זאָגן; עס וועט זיך געפונען אַן „אחר" און עפּעס צוליינן, אַביסל צוזאַלצן און מאַכן אַ פיין לעקעכל פאַר „ראַלאַ", „ניוואָ־פּאָלסקיע" און אפשר פאַרן „גלאָס"?

מיט דער צייט וועט די „פּראַוודאַ" אַליין אויך אָנהויבן אַזוינע לעקעכלעך צו נאַשן...

נאָר פון דעם אַן אַנדערש מאָל...

4

29־טן מאי 1902

עס איז משוגע צו ווערן פון אונדזערע קהילות! דאכט זיך „סדנא דערעא חד הוא" — אויף פּראָסט יידיש: אומעטום די אייגענע וועלט, קומט די קהילה קדושה און ווארפט דיר ארויס אזא מין קוגל־שטיק, אז דו בלייבסט שטיין, עפנסט דאָס מויל און גאפסט!

פון שטעט און שטעטלעך שרייבט מען געוויינלעך וועגן יצר־הרע צו א כזית גב[illegible] פון ד[illegible] איז פאר א חברה: „תיקון וקוני ספרים", וואָס האָבן קיינמאָל קיין דרייער נישט נייע ספרים צו קויפן און זענען יוצא מיט לופטערן די אלטע אויפן שול־הויף פאר דער זון און מיט זאמלען שימות פון צעריסענע ספרים, וועלכע מען שיקט ארויס אמאָל אין א יאָר אין א גרויס צוקער־פאַס אויפן בית־עלמין...

פון א „לעזע־פאריין" — וואָס האָט נישט מער זיין אייגענעם, ווי א לאפּאַכיקע חתימה פאר בעטל־בריוו צו אויסגאבן און רעדאַקציעס — מען זאָל ארויסשיקן ספרים און צייטונגען אומזיסט...

פון א חברה יין־קידוש, „פאַדריאַדן" פאר פסח מצות צו באַקן פאר אָרעמעלייט אָדער צוזאמען מיט אָרעמעלייט וכדומה.

נהרג ווערט מען פשוט על פחות משוה פרוטה פון וואָס עס איז א חברהשן כיבוד, א קהלשן כיבוד!

קהלס פארזאָרגער וואַקסן דעריבער ווי אויף הייוון, ווי שוואָמען אין וואַלד נאָך א רעגן...

חברות ווערן אומישנע געמאַכט, עס זאָל נישט פעלן קיין כיבודים פאר די מכובדים — פאר גבירישע קינדער, זיידענע יונגעלייט, אויפגעקומענע עם־הארצים...

דעריבער הערט מען אזויפיל קלפים, פון אזויפיל געלטער! ביי יע־

דער קלפּי ווערט אַ מחלוקת לשם שמים, ווערן נעז און אויערן געריסן, סודות אַנטפּלעקט, קומט מען אום על קידוש־השם...

און אַז עס קומט די צייט צו שרייבן „שטעט און שטעטלעך", בין איך גרייט איינצוטונקען די פּעדער אין גאַל און שרייען: גזלנים, עד מתי?! נאַ־דיר!

די ערשטע ידיעה, וואָס קומט מיר אין דער האַנט אַריין, רעדט פונקט פון אַ שטעטל, וואָס איז גאָר קיין שטעטל נישט, ווו דער יצר־הרע פון כבוד און גבאות האָט גאָר קיין שליטה נישט, ווו די קלפּים זענען קיין קלפּים נישט, די גבאים קיין גבאים נישט און די קהלשע עסקנים פאָרן און פירן זיך אַליין!

מאַכט זיך אַ וויכטיקער צופאַל — שיקט גבאי ראשון, וואָס איז באמת גאָר קיין גבאי ראשון נישט, זיינס אַ שטיקל קרוב, אַ נאָענטן צי אַ וויטן, נאָר מין־הסתם אַן אָרעמען קרוב, וואָס מען נוצט צו שליחות, און גיט אים אפילו נישט איבער, נישט קיין שטעקן אין האַנט אַריין, נישט קיין וואָרט־צייכן אין מויל אַריין, גאָרנישט! און ד ע ר טוט בשמו — בשם הגביר הייסט עס.

דאָס שטעטל הייסט ראַדאָמישל. עלף יאָר צוריק האָט דאָרט גע־דאַרפט זיין אַן אסיפה אויסצוקלויבן גבאים צו דער תלמוד־תורה. איז די אסיפה נישט צושטאַנדגעקומען; עס האָבן זיך ווייניק מענטשן פאַרזאַמלט. אַלזאָ, איז דאַכט זיך קיין אסיפה נישט געווען, פונדעסטוועגן האָבן זיך אויסגעקליבן פינף גבאים: ה. ג. ק. צ. און ר.! אומבאַקאַנטע הענט האָבן אפילו דערויף אַ פּראָטאָקאָל געשריבן און געחתמעט, נאָר אַריינגעשיקט ווו מען דאַרף, האָט מען דעם פּראָטאָקאָל נישט. זאָל זיין גבאים אָן אַ פּראָטאָקאָל, זענען אָבער די גבאים אַליין קיין גבאים נישט; זיי קומען אין תלמוד־תורה נישט אַריין. איין ה' ג. באַשעפטיקט זיך מיט דער תלמוד־תורה אַזויפיל, אַז פון צייט צו צייט שיקט ער אַהין זיין קרוב, געוויר ווערן, וואָס עס הערט זיך...

און די תלמוד־תורה? זי גייט אַליין!

עפּעס ענלעכעס איז געשען אין ניעמאַן אויך.

מען דאַרף אַ רב; דער אַלטער, נעבעך, האָט אויסגעדינט זיין צייט און איז ניפטר געוואָרן. ביז אין דער לעצטער רגע האָט ער שאלות געפּסקנט, פּשרות געמאַכט, ביז עס האָט אים אָטעם פאַרפעלט.

הכלל, מען דאַרף אַ רב, קהל איז אָבער פויל צו קלויבן, קהל זאָגט,

אז מען קאָן יוצא זיין מיט דער אַלמנה און יתומים פון אַלטן רב, וואָס מען דאַרף שפּייזן און נישט נעמען אַ נייעם עול אויף זיך.

על פּי דין מוז אָבער זיין אַ רב! מען דאַרף, צי מען דאַרף נישט, עס מוז זיין.

געפינט זיך אַ ייד אַ גביר, קלויבט ער אַליין אויס אַ רב.

קיין גרויסער למדן, לויט מען שרייבט, איז דער גביר אפילו נישט, קיין גרויסער ירא־שמים אויך נישט, נאָר אַ נאָז, זאָגט מען, האָט ער. און וועלכער גביר האָט עס נישט קיין נאָז? אַז מען איז אַ מבין אויף זינגען, איז מען אַ מבין אויף אַ רב אויך...

ביפרט, אַז ער האָט באמת געטראָפן! — ער האָט אויסגעקליבן דעם רבינס זאָל לעבן אַ לייבלעכן קרוב — וואָס דאַרף מען מער?

איז דאָך אָבער אַ ייד, אפילו אַ גביר, אין גלות, און כאָטש קהל שווייגט און נעמט אָן אַלץ פאַר ליב, זאָגט דער פּריסטאַוו: לאַוו! אַ רב, זאָגט ער, מוז זיין אויסגעקליבן פון קהל, עס מוז זיין אַ קלפּי! על כל־פּנים — אַ פּראָטאָקאָל, אַז עס איז געווען אַ קלפּי! אַ דין מפורש, זאָגט ער!

מה עשה — וואָס טוט אַ ייד אַ גביר? אָפּטרעטן וועט ער דאָך נישט. שרייבט ער זיך אָן (מיט פרעמדע הענט, גאַטירלעך) אַ פּראָטאָקאָל; מען זאָגט — גאָר אַ שיינעם פּראָטאָקאָל, עכט רוסישע שפּראַך און על פּי חוקי הקאַליגראַפיע! ווו נעמט מען אָבער דעם קהל צום אונטערשרייבן? מילא, צו די עטלעכע רייכע באַלעבאַטים, וואָס זענען פאַראַן אין שטעטל, שיקט ער אַהיים דעם פּראָטאָקאָל צו דער חתימה, עס וועט אים קיינער נישט אָפּזאָגן; אָבער ווו נעמט מען דעם „המון?"

פאַלט ער אויף אַ גבירישע המצאה. ס'רוב „המון" זענען בעלי־עגלות, אַביסל אָפּהענגיקע פון גביר און זיינע עסקים, הייסט ער זיינע מענטשן, זיי זאָלן פאַרטאָג פאַרנעמען די פערד פון פּאַשע און אַריינטרייבן צום גביר אויפן הויף.

וכך הוה!

און צומאָרגנס קריגט קיין איינציקער בעל־עגלה זיין פערדל נישט אַרויס, ביז ער שרייבט נישט אונטער דעם פּראָטאָקאָל, און ברענגט נישט קיין חתימה פון זיינע קרובים און גוטע פריינט!

און אויף אַזאַ אופן, הודות להגביר והסוסים, האָט קהל געקריגן אַ רב!

עס זענען פאַראַן קראַנקע, וואָס האָבן ל י ב זייער אומגליק, וואָס „גראַבלען" שטענדיק אין די אייגענע ווונדן, וואָס האָבן מורא אָן זיי אַ רגע צו פאַרגעסן. און אַזוי קראַנק זענען אַלע יידישע אינטעליגענטן, וואָס לעזן וואָך־וועכנטלעך און טאָג־טעגלעך אַנטיסעמיטישע בלעטער. מען האָט אַ משונהדיקע הנאה פון דעם גאַל אויסגיסן...

און איך, אויך אַ יידישער אינטעליגענט, האָב מיך אַזויפיל אָנגעלעזן אין די אַנטיסעמיטישע בלעטער פון יידישער „סאָלידאַרנאָסט", ווי מיר יידן זענען שטענדיק צווישן זיך „קנעפּל־ביי קנעפּל", ווי צוזאַמענגעוואַקסן אונדזערע נשמות זענען, אַז איך האָב טאַקע געגלויבט, אַז אויב מען גיט אַ פּאַטש אַ ייד פון יענער זייט סמבטיון, ציטערט ראָטשילד אין פּאַריז און פּאַרקערט...

ביפרט די לעצטע צייט: אַ יידישער קאָנגרעס! מארבע כנפות הארץ פאָרן זיך יידעלעך צוזאַמען! האַלטן עצות! אַ יידישע באַנק — פון מיזרח, פון מערב, פון צפון, פון דרום שווימט צוזאַמען יידיש־קבצניש קליין־געלט און עס ווערט אַן אוצר, אַ מטמון מיט גאָלד! און פון אַלע עקן פון דער וועלט, פון הינטער די הרי־חושך, אויסער איין קעלצער גובערניע — פליען שקלים אויף אָרגאַניזאַציע! הייַנט רעדט מען נאָך פון אַ נאַציאָנאַל־פאָנד, פיינע מאַרקעס אָפּגעדרוקט!

איך האָב געמיינט: זיי האָבן גערעדט און גערעדט, ביז זיי האָבן אויסגערעדט אין אַ מזלדיקער שעה, אין אַ גוטער שעה! פון הייַנט אָן וועט זיין „קוש־וואָך", טאַקע ווי אין חודש־בענטשן שטייט: עם כל ישראל אחיהם!

ביפרט, אַז איך האָב געלעזן, ווי ווינער יידן קלערן, וואָס מען טוט מיט רומענישע יידן! וואָס זיי וועלן טון, איז אפילו נאָך אַ סוד, נאָר געגנוג — מען קלערט!

אי וואָס, דער וואַרשעווער דר. הערץ, וואָס זאָגט־צו אין „פשעגלאָנד טיגאָדניוואָי", אַז ער וועט קיינמאָל זיך נישט אָפּטרענען פון דער כנסת ישראל, זאָגט זיך פונדעסטוועגן אָפּ פון די פּויזנער יי ד ן , ווייל זיי זענען נישט קיין שאַרפע פּאָליאַקן — פּטור! אַ מענטש פון אַלטן דור, דער טאָפּ איז שוין אָן אָנגעזאָפּטער!

אי וואָס, אין זדונסקאַ־וואָליאַ ווילן די ה יי מ י ש ע פּוילישע יידן נישט אַריינלאָזן אויף שבת צום שטאָט־בעקער קיין ליטווישן קוגל, ווילן קיין ליטוואַק נישט צולאָזן צו קיין עליה אפילו שימחת־תורה, און פּסח־צייט — אַנטלויפט מען פאַר אַ ליטוואַק, מען זאָל נישט עובר זיין אויף

„בל־יראה" — ווער רעכנט זיך מיט אזוינע לעכער, ווי „זדונסקא־וואָליא"? אויך מיר אַ קהילה — אַ געגעץ!

אי וואָס, אַז „הרב הגאון" ריינעם קומט אין אַ ליטווישע שטאָט אריין דרשענען, שפרינגט ארויף אַ פּרוש אויפן בעלעמער און כאַפּט אים ביי דער גרגרת, און אַז „בני ציון יינגלעך" באַווייזן זיך אין אַ חסידישן מקום־קדוש, רייסט מען זיי אָפּ די נעז און זיי עפענען מיט די יונגע הייסע קעפּ די טיר — מאי כולי האי? עס איז אַ סימן פון לעבן. מתים קומען נאָר וו א ר ג ן און דווקא ביינאַכט אין שלאָף; פון נעז רייסן האָבן זיי גאָר קיין ידיעה נישט! און דאָס לעבט אין שיינעם העלן טאָג!

אין איינגענעם טעפּל מעג זיך קאָכן, אָבער בנוגע צווישן אונדז און אנדערע, אָ! דאָ איז יד אחת: איינער פאַרן צווייטן, יעדער פאַר אַלע.

הער איך אָבער, אַז פון אַמור ביי יעקאַטערינאָסלאַוו טרייבט מען ארויס זעקס הונדערט יידישע פאַמיליעס (זייט אייך משער, וויפל נפשות), ווייל דער ארענדאַטאָר פון דער ערד, אַ יי ד — איר הערט? — אַ ייד, וואָס האָט אויך נישט אין זין צו פאַרלאָזן די כנסת ישראל, אויסצוטווישן דאָס רענדל (מען זאָל זיינע פּטור ווערן) — ווייל דער יידישער ארענדאַטאָר האָט נישט געלאָזט, אַז די יעקאַטערינאָסלאַווער דומע זאָל מאַכן פון אַמור אַ פאָרשטאָט צו יעקאַטערינאָסלאַוו...

ער האָט נאָך מער געטון — ער האָט צוגעזאָגט (און איז, דאַכט זיך, אַ ייד אַ גביר און וועט אוודאי האַלטן וואָרט!) צו מסרן די יידן, וואָס וועלן בלייבן. וואָס וועלן, חס־ושלום, וועלן פאַלש בלייבן...

און אפשר איז די מעשה נישט אמת, און דער אַמורער ארענדאַטאָר איז נישט אַזאַ ווילדע באַרבאַרישע בריאה? וואָס פאַרדינען מיר דערביי? איז דער שרייבער, וואָס איז דאָס מודיע, טויזנט מאָל ערגער!

אָבער יידישע רחמנות איז שוין אַ זיכערע זאַך?
אויף דעם מעג מען מ ו י ע ר ן שטעלן?

אמת, אַן אָנגעגעסענער דייטשער ייד פלעגט מבזה זיין אַ הונגעריקן פּוילישן שנאָרער! אָבער היינט?!

אמת, אין אַ סך (ביפרט פּוילישע) שטעט זענען אַלע צדקות נאָר פאַר היימישע יידן, דאָס הייסט פאַר די, וואָס די פּאָליציי האָט פאַר היי־מישע פאַרשריבן, און אַ פרעמדער מעג אויסשטרעקן די צונג...

אַ גמרא: „עניי עירך קודמין" — פאַרזאָרג פריער היימישע אָרעמע־לייט. אי וואָס, די גמרא מיינט גאָר די, וואָס געפינען זיך אין שטאָט, און

פארלאנגט נישט, זיי זאָלן געבוירן ווערן אויפן הייליקן גזשיבאָוו, אָדער די פּאָליציי זאָל זיי איינשרייבן — טייטשן זיי אנדערש די גמרא!

אָבער אמת־היימישע, געבוירענע אָרעמעלייט?

איך רעד נישט פון רבנים, זיי געהערן צום בעל־טאַקסע; פון פּשוטע אָרעמעלייט רעד איך. פון פּשוטע יידן, וואָס האָבן נישט קיין „מחזקות" מיט דער קאָראָבקע, מיט קצבים, מיט הכשרים — צי וועט אַ יידישע קהילה לאָזן אַזעלכע שטאַרבן פאר הונגער? און ביפרט יתומים?

שרייבט מען דווקא פון מיראָפּאָל (וואָלינער גוב.), אַז עס טרעפט זיך אַזוינס!

אין מיראָפּאָל איז געווען אַן אַלמן מיט קליינע קינדער...

און דער אַלמן איז געווען אַ קראַנקער, געוווינט אין אַ „הינטער־שטיבל" (אין וואָרשע וואָלט ער געוווינט אין אַ פינצטערער נאַסער סוטע־רינע, אויב די פּאָליציי וואָלט זיך נישט דערוווּסט), און געלעבט אין נויט און אין דחקות מ י ט די קליינע קינדער...

איינמאָל האָט זיך אים געלאָזט בלוט פון האַלדז, האָט ער קיינעם נישט געהאַט, קיינעם צו שיקן נאָך אַביסל מילך, נאָך אַ רופא — קליינע קינדער און האַלב־נאַקעטע, און עס איז ווינטער־צייט...

האָט ער זיך געמאַטערט איבער דער נאַכט...

אינדערפרי איז דורכגעגאַנגען אַ סופר — מין־הסתם אין מיקווה אַריין פאַר אַ „שם" און אפשר פוט דאַווענען.

באַמערקט ער דורכן פענצטער, ווי דער אַלמן ליגט נאָך אין בעט מיט די קליינע קינדער, און די קליינע קינדערשפּילן זיך מיט דעם פאָטערס באָרד.

זיפצט ער אָפּ, דער סופר.

ער איז מקנא אַ ייד, וואָס קען זיך דערלויבן אַזוי לאַנג צו ליגן אין בעט, און נישט צו ציטערן, ווי ער, אין גאַס אויף דער קעלט...

דערנאָך טראַכט ער: נאַרישע קינדער! מיט וואָס זיי שפּילן זיך — מיט אַ באָרד!

און אפשר פאַלט אים איין, אַז אַ באָרד איז אַ דבר שבקדושה און מען דאַרף זיך מיט קיין באָרד נישט שפּילן.

טרעף, וואָס דער געפּרווירענער סופר האָט אין זין!

נאָר צוריק־צו־וועגס, אין אַ פאָר שעה שפּעטער, קוקט ער ווייטער

אין פענצטער אריין, און זעט — אז דער „גליקלעכער" ייד ליגט נאָך מיט די קינדערלעך אין בעט, פאַלט אים ערשט איין צו דערשרעקן זיך, אויפצוהאַקן א שויב, אריינצושפּרינגען און שטוב אריין און געוואָר צו ווערן, אַז די קליינע קינדערלעך האָבן זיך געשפּילט מיט א טויטן טאַטנס באָרד!

און די שטאָט?

די שטאָט האָט זיך געכאַפּט און געבראַכט דעם ניפטר צו קבר־ישראל... דערנאָך האָט זי אָפּגעדונגען די יתומים אויף קעסט, נאָר געצאָלט פאַר קעסט האָט זי נישט...

האמת נתן להגיד; די שטאָט האָט זיך איר אייגן פּעקל. לויט מען שרייבט: צוויי רביים, עטלעכע „שיינע" אייניקלעך, צוויי רבנים, אַן אלמנה פון אַלטן רב, אויך מיט אייניקלעך...

נאָר די יתומים האָט מען ארויסגעוואָרפן אין גאַס אריין...

אפשר איז דאָס אויך נישט אמת?

נאָר צי איז אמת, אַז אין שטעטל ח. לאָזט א יידישער אונטער־סטאַראַסטע, און דווקא א כשרער ייד, מיט א כשרער באָרד, נישט ארויסנעמען פון „סמעטנע געלט" צוועלף טויזנט רובל אויף צרכי־ציבור — צווישן אנדערע זאַכן אויף א תלמוד־תורה, ביז מען וועט אים נישט געבן „לאַ־יהרץ"־געלט, גאַנצע צען פּראָצענט, ד. ה. צוועלף הונדערט רובל פאַר זיין אייגענעם געברויך?

צי איז עס אמת, אַז דער אייגענער אונטער־סטאַראַסטע, געוואָרווערנדיק, אַז יונגעלייט ווילן אים נישט לאָזן ראַבעווען קהלס געלט, אַנטרינקען זיך מיט יידישן שוויים און בלוט, אַז דער אייגענער יידישער אונטער־סטאַראַסטע האָט אָנגעגעבן א פאַלשן דאָנאָס, אַז די יונגעלייט קומען זיך צוזאַמען מכלומרשט לעזן יידישע געשיכטע, יידישע צייטונגען, נאָר מיינען מיינען זיי גאָר עפּעס אנדערש, זיי ווילן, נישט מער נישט ווייניקער, נאָר איבערקערן די גאַנצע מדינה מיטן קאָפּ אַראָפּ און מיט די פיס ארויף?

צי איז אמת, אַז כאָטש עס האָט זיך ארויסגעוויזן, אַז דער דאָנאָס איז פאַלש, האָט דאָך קהל מורא פאַרן אונטער־סטאַראַסטע, ער זאָל נישט מאַכן קיין נייע דאָנאָסן און נישט שטעלן פון זיין חברה קיין פאַלשע עדות אויך?

צי איז אמת, אַז דער טשודנאָווער רב באַקומט נישט קיין שבירות,

ווייל ער האָט מורא צו פּסקענען אַ דין־תּורה, און ציטערט פאַר אַ גט, וואָס אנדערע רבנים מאַכן כלאַחר־יד, קיי און שפּיי אַבי אַ קערבל, — דעריבער גייט ער אויס פאַר הונגער?

און צי איז אמת, אַז דער סלופּצער רב, וואָס איז נישט קיין בעל־פּחדן, האָט זיך דאָך פאַרשולדיקט ביי אַלע באַלעבאַטים מיט קליינע הלוואות, ביים בעקער פאַר ברויט, ביים שניידער און שוסטער פאַר קליידער און שיך, און אַז קהל שווייגט און צאָלט נישט קיין שכירות, גייט די רביצין און רייסט אָפּ שטיקער פון אייזערנעם בעלעמער אין בית־המדרש, רייסט אויס ברעטער פון דער פּאָדלאָגע, ציגל פון דער וואַנט אויף ברויט; און אַז דאָס האָט אויך נישט געהאָלפן, האָט זיך דער רב, וואָס איז, ווי געזאָגט, קיין בעל־פּחדן נישט, באַנוצט מיט דער געלעגנהייט, וואָס אַ שוחט איז ניפטר געוואָרן, און פ א ר ק ו י פ ט די שחיטה עפּעס אַ „שאינו יודע לישאול”, ביפרט אַ „חלף שטעלן”?

און צי איז אמת, שוין אַ קלייניקייט (מען קאָן דאָך קיין „שטעט און שטעטלעך” מיט טראַגעדיעס נישט ענדיקן), אַז אין קאַלוגאַ גייט אַרום די געלזוכט פאַר קינאה?

„דער רב — שרייבט מען — קרענקט, פאַרוואָס נישט אַלע קויפן זיינע הייוון, פון וועלכע ער האָט הכנסה; דער חזן־און־שוחט צוזאַמען, פאַרוואָס מען נעמט נאָר צוויי חדשים אין יאָר קיבלעך (?) און נאָר גענדזענע פיסלעך; דער דיין — פאַרוואָס מען רופט אים הינטער די אויגן מיט בזיון „יאַשקע”, נישט ר' יוסף; דער גביר פון שטעטל — פאַרוואָס האָבן אויסער אים אנדערע בעלעבאַטים אויך פּרנסה, און די באַלעבאַטים — פאַרוואָס זענען זיי קיין גבירים נישט?

צי איז עס אמת?

אויף דער לעצטער, אויף דער קאַלוגער מכה, וואָלט זיך אַ רפואה געפונען.

זאָל קאַלוגע אַראָפּשיקן אַ שליח מיוחד מיט עטלעכע גילדן קיין וואַרשע.

אין וואַרשע, מוזט איר וויסן, קרייזלט אַרום אין די גאַסן אַזאַ מין מודעה:

„אַן ערפינדונג צו היילן פאַרשידענע קראַנקייטן: נערוואָזע, שוואַ־

רע קרענק, רימאטן,1) מערידן, מאגן־בלוט(?), שוועגדזעניע, אסטמא, אויגן, ציין, קאפּ, ווייבערישע זאכן, און איר (?) ווייזט וועמען איר האט גע־האלפן (?). פון אכט פרי ביז צוועלף און פון פיר ביז אכט אוונט אויף דער שמאלער מילע נומער פינף און צוואנציק ווינונג אכצן".

נאר אויב קאלוגע וויל זיך היילן, מוז זי זיך איילן; דערווייל קאן זיך ארײנמישן די פאליציי און דעם שווינדלער ארעסטירן...

וואס טוט מען אבער מיט די אנדערע קרענק?

איין גאט ווייסט.

---

1) רעוומאטיזם. — (רעד.)

5.

5־טן יוני 1902.

„איינס קעגן דאָס אַנדערע האָט גאָט באַשאַפן" און „וואָס עס געפינט זיך אויף דער יבשה, געפינט זיך אין ים אויך", נאָר עס זעט אַנדערש אויס, און אַ וואַסער־הונט און אַ ים־קאַטער ווילן זיך מיט אונדזערע הינט און קעץ נישט חברן...

אַזוי אויך אַלץ, וואָס עס הערט זיך אין דער גרויסער וועלט, טרעפט זיך אין אונדזער קליינעם וועלטל אויך, נאָר עס האָט אַביסל אַן אַנדער פּנים; עס איז אַביסל קלענער, אַביסל פאַרקרימטער אויך...

למשל, נישט ווייט צו זוכן — שטרייקן.

מיינט איר אפשר, אַז ביי אונדז איז דער געמאַכטער, צי אָפּגערעדטער „שבת" נישט נוהג? — אין די קלענסטע שטעטלעך!

נאָר לאָמיר די זאַך באַהאַנדלען נישט פון אויבן־אויף, נאָר גרינדלעך, טיף, ווי עס פּאַסט פאַר אַ דייטשן פּראָפעסאָר; איך בין אייגנטלעך קיין דייטשער פּראָפעסאָר נישט, נאָר „הוה למד מכל אָדם", ביפרט פון אַ דייטשן פּראָפעסאָר.

קודם־כּל וועלן מיר זיך ווענדן צו דער ליטעראַטור.

אין דער אַלטער ביבלישער ליטעראַטור געפינען מיר נאָר איין שטרייק, וואָס מיר האָבן געמאַכט קעגן פּרעהן מיט פּיתום ורעמסס. געפירט דעם שטרייק האָט משה־רבינו. און כּדי מען זאָל אַלע נישט טרייבן צוריק צו דער אַרבעט, האָבן מיר געמאַכט פּליטה איבערן ים — ואיננו...

דאָ האַקט זיך דער פאָדעם אָפּ. נישט אין ש"ס און פּוסקים, נישט ביי גאונים, ראשונים ואחרונים — קיין זכר פון אַ שטרייק. נעלם געוואָרן איז ער!

שווימען שווימט ער ערשט אַרויס אין דער לעצטער צייט, אין דער נייער ליטעראַטור.

אין פּרצעס „רייזע־בילדער" געפינען מיר אַן אָרעמען קליינשטעטל־

דיקן רב, מיט א כאַלאַט פון שפּינוועבס, וואָס שטעלט זיך אָפּ, „זאַבאַס־טיוועט״, הערט אויף שאלות צו פּסקענען, אַפילו שאלות נשים, ווייל אַפילו נישט גיין צו דער חברה־קדישאַס קלפי און פאַרלאַנגט, מען זאָל אים מוסיף זיין צוויי גילדן א וואָך אויפן שכירות. עס איז נאָר א שאָד, וואָס דער רייזע־באַשרייבער איז אָפּגעפאָרן פון שטעטל, איידער עס איז צווישן רב און קהל געקומען צו א פּשרה, און מיר ווייסן נישט, ווער עס האָט אויס־געפירט — דער אָרעמער רב, צי דאָס קבצנישע שטעטל...

דוד פרישמאַן דערציילט אין דעם פאַראַיאָריקן „יוד״ פון א שטרייק, וואָס די יידישע (העברעישע און זשאַרגאָנישע) שרייבער האָבן געמאַכט קעגן רעדאַקטאָרן און אַרויסגעבער. זיי האָבן זיך אָפּגערעדט, געמאַכט יד־אחת, איבערגעשלאָגן מיט א ציצה, און עס איז געבליבן, אַז עס וועט קיי־נער נישט אויסציען קיין פעדער, אויב מען וועט זיי נישט מוסיף זיין כאָטש צוויי גילדן אויף א ריז פּאַפּיר פון גרויסן פאָרמאַט. א געוויסע צייט איז חושך געווען ביי די רעדאַקטאָרן. די אַרויסגעבער זענען אַרומגעגאַנגען ווי פאַרסמטע מייז. די „קוראים נכבדים״ האָבן ממש קריעה געשניטן, ביז מען ווערט נישט געוואָר, אַז דוד פרישמאַן איז א גרויסער לץ, א חוזק־מאַכער; אַז עס איז א פּשוטער פּעליעטאָן, משמח צו זיין דעם עולם, — און עס איז ווייטער שטיל געוואָרן.

אחרון אחרון חביב: ספּעקטאָר באַשרייבט אין איינער פון זיינע נאָוועלן, אַז קבצנים האָבן אַמאָל געמאַכט א שטרייק. עס איז געווען ביי א רייכן ישובניק א חתונה. מען האָט נאָך זיי געשיקט א „דראַביניאַסטע־וואָגן״ אין שטאָט אַריין, און — די קרומע, לאָמע, הויקערדיקע און פאָנפאָ־טע קבצנים האָבן געמאַכט א שטרייק: פאַר ווייניקער ווי א רובל אויף א פאַרשוין וועלן זיי זיך נישט רירן פון אָרט. און מען האָט זיי געגעבן.

א יידישע חתונה וועט זיך גיכער באַגיין אָן א קלעזמער, אָן דרשה־געשאַנק, אַפילו אָן נדן, אָבער נישט אָן אָן אָרעמער סעודה; און אָן אָרע־מע סעודה אָן אָרעמעלייט איז אַזוי מעגלעך, ווי א טיש אָן א בלאַט און אָן פיס!

אויב איך האָב נישט קיין טעות, איז דאָס דער איינציקער שטרייק פון די, וואָס ווערן דערמאָנט אין דער ליטעראַטור און וואָס האָט זיך גוט געענדיקט אי פאַר די קבצנים, אי פאַרן מחבר, ווייל די נאָוועלע איז זייער גוט אויפגעשריבן.

פון דער ליטעראַטור, וואָס איז נאָר דער ווידערשיין, דער שאָטן פון לעבן, וועלן מיר זיך נעמען צום לעבן אַליין.

מיר וועלן רעדן פון אונדזערע יידיש־קהלשע שטרייקן.

פון אַלע זייטן פון פּוילישע שטעט הערט מען פון שטרייקן, וואָס די דעמאָקראַטישע חברה נושאים מאַכט קעגן דער אַריסטאָקראַטישער חברה־קדישא, וואָס לייגט נישט די האַנט אין קאַלטן וואַסער אַריין, און נעמט צו ניינציק פּראָצענט קבורה־געלט, בשעת די חברה־נושאים גייט אַרום מיט טרוקענע העלדזער.

קיין דין־תורה קאָן מען מיט דער חברה־קדישא נישט האָבן, ווייל דער רב מיט די דיינים האַלטן מיט די חברה־קדישא לייט, וואָס גיבן רח״ש, יום־טוב־געלט און פּורים־געלט און לאָזן אינמיטן יאָר אויך אַמאָל אָפּ־לעקן אַ ביין. וואָס טוט חברה נושאים? מאַכט זי „שבת״ — זי רירט זיך נישט פון אָרט, ביז מען דינגט נישט אוים אַ גרויסן פּראָצענט אויף י״ש...

טיילמאָל שטעלן זיך די חברהקדישא־לייט „שטאַרצעם״, דינגען אַנ־דערע נושאים — דאַמאָלט ערשט ווערט אַ געשלעג, עס פליען ציין פון באַלעבאַטישע מיילער, מתים פון די מיטות אַראָפּ, דיינים און רבנים פון די בענקלעך, ביז מען גיט נאָך די עם־הארצים!

אין טייל גרעסערע שטעט האָבן יידישע דאָקטוירים געוואָלט איינ־פירן „מציצה״ מיט אַ מאַשינקע, וואָס זאָל אויסנאָגן אַ „כשיעור״ בלוט, אַבי מען זאָל נישט אָנשטעקן די קינדער דורך פאַרשטונקענע מיילער מיט פוילע ציין, נאָר זיי האָבן אין ערגעץ, אַפילו אין וואַרשע, נישט אויסגע־פירט; ערשטנס, זענען די רבנים נישט צופרידן מיט נייע המצאות (אויסער המצאות, וואָס מען נעמט אויף זיי הכשרים, ווי למשל: כשרע זייף, פּסח־דיקע פּאַפּיראָסן, פּוטער פון גראָז וכדומה) און צווייטנס, האָבן די מ ו ה ל י ם געזאָגט: לאוו! קוים וועט זיין „אַ זייג־מאַשינקע״, מאַכן זיי אַ שטרייק און ציען קיין מעסערל נישט אַרויס! און ווו נעמט מען אַנדערע מוהלים?

אַצינד שרייבט מען אונדז פון צוויי ניי־מאָדישע שטרייקן.

ערשטנס — אַ מאָדנער שטרייק, אַ כוהנים־שטרייק אין וועסיאָלאָיע (מעליטאָפּאָלער אויעזד, טאַווירישער גוב.).

אייגנטלעך דאָס שטעטל ה י י ס ט נאָר „וועסיאָלאָיע״, איזן איז עס אַ פאַרוואָרפן ווינקל, אַ פּיצעלע דאָרפישער קהל און עס איז דאָרט גאָרנישט פריילעך. אַפילו „משנכנס אָדר״, באַמערקט מען קוים, אַז עס גייען אַוועק מער דיניע־קערלעך, ווייטער נישט, — נאָר וויפל מענטשן הייסן אַלכסנדר מוקדון און אַנטלויפן פאַרן אייגענעם שאָטן און ציטערן,

אז די איינגענע פּאַלעס פון דער קאַפּאָטע קלאַפּן זיי ביינאַכט אין די פּיס?
און דאָך האָט דאָס שטעטל זיך אויסגעצייכנט מיט א שטריק פון כוהנים.

די מעשה איז אזוי געווען:

ווי דער מינהג איז, רופט מען אויף צום ספר כוהן, דערנאָך לווי, דערנאָך ערשט גייט ישראל... אונדזער גבאי־ראשון פון שיל איז אָבער אמאָל איינגעפאַלן עובר צו זיין אויפן מינהג (אַן אַלטער מאַן — אַנדערע עבירות פּאַסן שוין נישט) און פריער אויפצורופן דווקא א ישראל! זענען די כוהנים אונטערגעצונדן געוואָרן! זיי האָבן אָבער נישט געזאָגט א וואָרט, נאָר, אַז עס איז געקומען צו כוהנים־דוכנען, האָט זיך באַוויזן אַן אָפּגערעדטער שטרייק! קיין איינציקער כהן האָט נישט אויסגעטון די שיך. און דער איינציקער לווי האָט נישט גענומען דעם וואַש־בעכער, די כוהנימס הענט צו באַגיסן.

איינמאָל פאַר אַלעמאָל: נישט. און קהל האָט געמוזט זיך דאָס מאָל באַגיין אָן „יברכך”, און די קליינע קינדער האָבן נישט געהאַט פאַרגעניגן צו קוקן אויף כוהנים־רוכנען!

אָבער נאָך א מאָדנערער שטרייק איז פאָרגעקומען אין ק”ק וולאָדיסלאַוואָוו (סוואַלקער גוב.) — א טענצער־שטרייק!

עס איז דאָרט געווען א באַלעבאַטישע חתונה און, ווי דער שטייגער איז, זענען אָנגעקומען צו דער „גרויסער וועטשערע” טעלעגראַמען און ווינטש־קאַרטן...

זייט עס איז בטל געוואָרן דער מינהג פון חתנס דרשה, איז מען זיך נוהג אין תפוצות ישראל צו פאַרברענגען די צייט ביים לאַנגן טיש מיט טעלעגראַמען און ווינטש־קאַרטן־לעזן. געוויינלעך נעמען זיך עס אונטער צוויי יונגעלייט (בחורים זענען נאָך בעסער), זיי טיילן זיך מיט די טעלעגראַמען און ווינטש־קאַרטן, איינער לייענט איין טעלעגראַמע, דער צווייטער די צווייטע — די מעלה דערפון איז, אַז בשעת ווען איינער לייענט, קוקט דער צווייטער דורך, וואָס ער דאַרף לייענען, און עס גייט צו געשווינד און אָן א גרייז — אויסער די קינסטלעכע גרייזן, וואָס מען מאַכט אומישנע, דער עולם זאָל לאַכן.

אזוי איז אויך געווען אויף דער וולאַדיסלאַווער באַלעבאַטישער חתונה, — צוויי לייט (אפשר שוין נישט קיין בחורים) אין שוואַרצע פּראַק, ווייסע וועסטן, העמדער און קראַוואַטן, מיט רויטע זיידענע טיכלעך, וואָס קוקן אַרויס פון פאָרנט פון אונטערן וועסטל־זוים, און מיט פיינע שטימען, האָבן געלעזן, ווי א וואַסער, און געשיט מיט וויצן, ווי א וואַסער — פלו־

צים ווערט איינער פון זיי בלאס, דערנאך רויט,ווארפט מיט כעס א ווינטש־קארטע אויף דר'ערד, צעטרעט זי מיט די פיס, און קומט קוים צו זיך און לעזט ווייטער...

צווישן עולם איז אביסל אומרואיק געווארן: געווים אן אונטערגע־ווארפענער פאשקוויל, אפשר קעגן חתן, אפשר קעגן דער כלה...

עס האט זיך אבער ארויסגעוויזן, אז עס איז געווען עפער ערגערס, ווי א פאשקוויל, עס איז (הערט און כאפט אייך אן ביי די האר) א יידישע ווינטשקארטע געווען! אויף אזא חתונה, אויף א חתונה מיט פרעק, ווייסע קראוואטן, ווייסע האנטשו, קאלירטע זיידענע טיכלעך, האלב־נאקעטע דאמען, וואס שלעפן פון הינטן, וואס עס פעלט זיי פון פארנט, אויף אזא חתונה האט מען די העזה געהאט א יידישע ווינטשקארטע צו שיקן.

שרעקלעך!

און, אז עס האבן זיך נאך געפונען צוויי מיידלעך (אזוינע קאן מען „מאמזעלן" נישט רופן!) וואס האבן זיך אנגענומען פאר יידישע, צע־טרעטענע קארטן — האבן די יונגעלייט אנגערעדט זייערע חברים און מען האט צוזאמען געמאכט א שטרייק און אויפגעהערט צו טאנצן!

עס פאסט נישט צו טאנצן אויף אזא א חתונה, וווּ עס געפינען זיך אזוינע קארטן, אזוינע מיידלעך...

מיר וועלן נאך אפשר דערלעבן א שטרייק פון מלמדים!

א מלמדים־בערזע איז שוין דא, אין טאקע אין קרעמענטשוג...

קרעמענטשוג איז א געבענטשטע שטאט, וואס גיט ארויס מאסן מלמדים, און זיי האבן זיך געמאכט א מין בערזע פאר דער שיל, אויפן מיסטיקן פלאץ, ווו מען שטעלט חופות...

דורך דער בערזע האט אויפגעהערט די קאנקורענץ צווישן מלמדים, דער בין־הזמנים מיט חניפה, מיט רכילות, מיט הכנעה פאר עם־הארצישע באלעבאטים. די מלמדים שטעלן זיך אוים אויפן בערזע־פלאץ, ווי די אמאליקע קנעכט אויף גריכישע מערק, און ווער אין קרעמענטשוג אדער אין דער געגנט דארף א מלמד, קומט פאר דער שיל, אויף דער מלמדישער בערזע, און קלויבט זיך אוים, וואס זיין הארץ גלוסט!

און די פרייזן זענען צווייערליי.

א מלמד, וואס קען נאר חומש מיט רש"י, באקומט פופציק רובל

א זמן; א מלמד מיט אביסל דיקדוק, ווער שמועסט מיט חשבון און רוסיש, באקומט ביז פינפאונזיבעציק רובל.

דערפון גייט אָבער אראָפּ מעקלעריי, ווייל אָן א מעקלער קויפט א ייד קיין קערצל וויץ נישט, דינגט קיין דירה נישט און באשטעלט קיין מלמד נישט...

נאָר — האלטן זיך די מלמדים צוזאמען, קאָן קומען צו א שטרייק; זיי וועלן נאָכאמאָל מאכן יד־אחת און פארלאנגען, מען זאָל זיי מוסיף זיין כאָטש צו א רובל אויף א זמן...

און אויב זיי טוען עס נישט, האָבן זיי געווים פחד פאַר ירושלים דליטא, וואָס קאָן איינע אליין פארפלייצן די גאנצע וועלט מיט מלמדים, און דאָרט זאָגט מען, קענען אלע דיקדוק...

לאָמיר האָפן, אז עס וועט צו קיין שלעכטס נישט קומען!

6.

10־טן יוני 1902.

אין דער ליטע (שרייבט א וויציקער קארעספאנדענט ק.), אין א גובערניאל־שטאט, וואס דער נאמען אירער הייבט זיך אן מיט, א גימל (די לעזער וועלן אוודאי מיינען: גראדנע) האט דער שטאט־חזן, נאכן יום־טובדיקן דאווענען, די זכיה געהאט צו הערן פון איינעם פון די פיינסטע באלעבאטים א גרויסן „יישר־כוח”.

— מה היום מיומים? — פרעגט דער חזן פארוואונדערט.

ער ווייסט, ער האט נישט בעסער געדאווענט, ווי אלעמאל, ער האט קיין נייעם ניגון, קיין טרעל אפילו, קיין איינציקן דריי נישט מחדש גע־ווען! פארקערט, ער האט, דאכט זיך, ערגער געדאווענט, ווייל זייט דער גרויסער שריפה פארלירט ער ביסלעכווייז דעם קול; ער האט געראטעוועט און פארקילט זיך.

אין באלעבאס אויגן באווייזן זיך לאכנדיקע פינטעלעך און מיט א „זיך טרייסלענדיקן” בייכל ענטפערט ער:

— פארשטייט איר מיך, איר האט שכירות געהאט, איז אייך קיין „יישר־כוח” נישט געקומען, איר זייט מחויב געווען צו דאווענען! אבער היינט, אז איר האט שוין קיין שכירות נישט, קומט אייך טאקע א דאנק!

ווי קומט עס — וועט א י ר אוודאי פרעגן, אז אין אזא גימלדיקער גובערניאל־שטאט אין דער ליטע, אין גראדנע, למשל, זאל דער שטאט־חזן, ווי א טערקישער אפיציר בשעת מילחמה, קיין שכירות נישט באקומען?

דערציילט דער קארעספאנדענט אזא מעשה: פאר א יאר צוויי־דריי איז אין גראדנע, ווי דער מינהג איז בכל תפוצות ישראל, א גרויסע שריפה געווען... אחוץ באלעבאטישע הייזער זענען אוועקגעגאנגען מיטן רויך בתי־מדרשים און שילן און צווישן זיי די גרויסע שטאט־שיל אויך...

פעלט צו דער אסעקוראנץ פיר טויזנט רובל, מען זאל זי צוריק אויפ־בויען...

דאכט זיך, אז פאר א גימלדיקער שטאָט זענען פיר טויזנט רובל קיין מטמון מיט גאָלד נישט; און והא־ראיה — מען האָט די בתי־מדרשים שוין צוריק אויפגעבויט! מאכט זיך אָבער א שאלה: ו ו ע ר דארף צוריק אויפבויען די שיל? קהל זאָגט: די באַלעבאַטים, וואָס האָבן „שטעט אין שיל" פון מיזרח־ ביז דער מערב־וואַנט! די אַלע, וואָס האָבן נחת פון קריאת־התורה, פון פעטע עליות, פון חזן, פון דרשות, וואָס ווערן אמאָל געזאָגט, וכדומה הנאות פון שיל... און די באַלעבאַטים פון די שטעט טענהן: מיר האָבן טאַקע די שטעט, די בענק מיט די טישן, מיט די שטענ־דער, אָבער די ווענט, די שיל אינגאַנצן איז א קהל־זאַך, א קנין־הקהל, און דעריבער מוז מען די פיר טויזנט רובל צעוואַרפן אויף גאַנץ קהל!

מין־הסתם וועט זיין א דין־תורה, מען וועט אמאָל די שיל צוריק אויפבויען... דערווייל אָבער דאַוונט מען אין א ווייבערישער שיל: א קליינער עולם, אָן א סדר, אָן הכנסות, און דער חזן האָט דעריבער זיין שכירות נישט...

אין זאַמאָשטש (לובלינער גובערניע) געשעט נאָך עפּעס שענערס!

גראָדנע בויט צוריק נישט אויף קיין שיל, וואָס איז ערשט צוואַנ־דריי יאָר אָפּגעברענט; די גראָדנער שיל לאָזט זיך לכל־הפחות פּאַרטרעטן מיט א ווייבערישער שיל, און עס גייט וועגן א סיכסוך צווישן קהל און שיל־באַלעבאַטים אויף גאַנצע פיר טויזנט רובל... און ווער ליידט דערפון? אומשטיינס געזאָגט א שטיקל חזן! און אין זאַמאָשטש אָבער, אויך אַן „עיר ואם בישראל" מיט ציוניסטן און גלאַט משכילים, חסידים און פיינע באַלעבאַטים, אין לאַנגע און קורצע קליידער, און „יונגוואַרג" מיט ביליאַרדן, פּרעפעראַנס און סטוקעלקע, אחוץ ראָמאַנען אין אַלערליי לשונות, — אין דעם זאַמאָשטש בויט מען צוריק נישט אויף דאָס שפּי־טאָל פאַר קראַנקע אָרעמעלייט, וואָס איז שוין נאָך ש ל ו ש י ם! — אָפּ־געברענט, הייסט עס, שוין מער ווי א יאָר דרייסיק! כאָטש עס איז קיין סיכסוך צווישן באַלעבאַטים נישט פאַראַן, געלט ליגט גרייט מיט טויזנט, פופצן הונדערט רובל א י ב ע ר ן אָנשלאָג („סמעטע"), און א פּלאַץ גיט אומזיסט דער מאַגיסטראַט! עס פעלט נאָר א קלייניקייט! עס פעלט נישט מער, נאָר דעם ראש־הקהל צייט, ער זאָל אָפּשרייבן און אונטער־שרייבן א „פּראָשעניע" צום מאַגיסטראַט, צום גובערנאַטאָר, וועלכן פּלאַץ מען בעט!

דער ראש־הקהל האָט אָבער ווירקלעך קיין צייט נישט!

ערשטנס, איז ער, קיין עין־הרע, א ייד א סוחר און א גוטס־באזיצער דערצו — האָט ער זיינע געשעפטן; אויסער דעם איז ער א מאַכער אין א פּיליע, וואָס דאָרט האָט געעפנט א לאָדזשער קרעדיט־באַנק, דריטנס, האָט ער וויכטיקערע קהלשע געשעפטן: ער מוז יאָגן און פּלאָגן דעם נייַ־שטעטישן רב פון הינטער זאַמאָשטש; מין־הסתם דערפאַר, וואָס ער איז פאַר אים ווייניק אונטערטעניק געווען...

און דורך דעם ביסל צייט, וואָס עס פעלט דעם ראש־הקהל, האָט זאַמאָשטש קיין שפּיטאָל נישט!

איר קלערט אפשר, אַז עס איז אַן עבירה, וואָס די גראָדנער באַלע־באַטים לאָזן א חזן אָן פּרנסה; און ביפרט — וואָס זאַמאָשטשער קהל לאָזט אָרעמע קראַנקע אָן א שפּיטאָל — —

קאָן זיין! ווער האָט אָבער היינט מורא פאַר אַן עבירה?

פ ר ו מ ע באַלעבאַטים אוודאי און אוודאי נישט. געשווינדער שטעלט זיך אַמאָל א דייטש און גיט א קרעכץ: און וואָס וועט מען ד אָ ר ט ן זאָגן? צי אין טעאַטער, באַרוישט פון דער שענסטער מוזיק; צי אויף א באַל, טאַנצנדיק מיט האַלב־נאַקעטע דאַמען, גיט אַמאָל א שטאָך ביי א „גילוח אין האָרץ... דאָס פּינטעלע". פון אונטערן אש פלאַמט אַמאָל אויף און מען פרעגט זיך: הייסט דאָס לעבן? און ש ו י ן? ד אָ ס איז עס.

אָבער א פרומער באַלעבאָס?

אַזעלכער איז אַסעקורירט! ערשטנס זאָגט ער דריי מאָל אין טאָג „אשרי"! און צווייטנס — די נייע המצאה! די סמאָטריטשער (פּאָדאָליער גוב.) נייע המצאה, א יידישע נשמה זאָל תיכף ומיד נאָך דער קבורה ארויס־פליען, ווי א ווייסע טויב מיט ווייס־זילבערנע פליגל, אָן א פלעק, אָן א זיכר פון א פלעק, גלייך אין ליכטיקן גן־עדן אריין — כאָטש ער האָט זיך דאָ געבאָדן אין זינד, ווי א דבר־אחר אין א רינשטאָק!

אין סמאָטריטש איז ניפטר געוואָרן א ייד (ה. וו. — זיינע ראשי־תיבות!).

אפילו א פרומער ייד, נאָר ווי אין פסוק שטייט: אין אָדם... ולא יחטא! פון עולם־הזה א ביין אָפּלעקן מוז מען... אפילו א פּרוש פון לי־באַוויטשער בית־המדרש, ווו מען שמייסט פאַרוואָס עס איז פון א פּיצל קלות־ראש...

האָבן די כשרע זין טאַקע מורא געהאַט, די חטאים זאָלן נישט גורם

זיין... עס זאָל נישט זיין, חס־ושלום, „חיבוט־הקבר" דאָ, און אַ „המשך יבא" מיט פייערדיקע ריטער דאָרט...

מה עשו? וואָס האָבן די כשרע זין געטון? האָבן זיי באַלד נאָכן קדיש, פאַר דער עידה יידן אויפן בית־עלמין אויסגערופן, טאַקע מכריז ומודיע געווען, אַז בירצונם הטוב, נישט אָפּגענאַרט און נישט באַונס, און אָן אַ מודעה, און מודעה דמודעה עד סוף כל הדורות — נעמען זיי דעם פּאַטערס זינד אויף זיך!

אַ פּשוטע זאַך!

און אַז אַלע קדושים וועלן עס טון, וועט דער גיהנום בלייבן פּוסט, ווי דער טראַמוויי אין יידישע שטעט אום שבת, די דייטשע שיל אינדער־וואָכן: מען וועט דאָרט קיין וואָד נישט זען, ווי מען זעט נישט אין וואָוועל־בערגס וואַרשעווער צדקה־הייזער...

מען דאַרף נאָר די המצאה פאַרשפּרייטן...

און מיינט נישט, אַז עס וועלן, חס־ושלום, אויפהערן: צדקה, מיצוות און מעשים־טובים!

אַז דער בעל־שם האָט אַמאָל מחיה געווען אַ מת כנגד דעם רצון פון דער גאַנצער פמליא של מעלה, און עס איז אַרויס אַ בת־קול, אַז ער האָט פאַרלוירן דערפאַר זיין חלק לעולם־הבא — האָט ער אונטערגעטאַנצט פאַר פרייד: פון היינט אָן וועט ער זיין אַן אמתער „עובד מאהבה" —

דאָס אייגענע וועט זיין מיט די „קהילות הקודש"; מען וועט טון מיצוות, צדקה ומעשים־טובים פאַר ליבשאַפט!

ערשטנס, פאַר ליבשאַפט צום „טוב־ומטיב" — צו זיין ליבן נאָמען!

צווייטנס, פאַר ליבשאַפט צו דער מיצווה אַליין! ווער האָט עס נישט קיין הנאה פון אַ שיינער סוכה, אַן אתרוג אַ הדר, אַ כשרן לולב מיט גרינע צודאַטן! און ביפרט אַנדערע מיצוות...

און דריטנס, פאַר ליבשאַפט צו אָרעמעלייט אַליין!

אַ קאַטאָוועס, ווי די ליבשאַפט ברענט!

אָט, אין אָריגין (אויך פּאָדאָליער גוב.) האָט מען פאַר גרוים ליב־שאַפט צו אָרעמעלייט געגרינדעט אַ חברה „ל י נ ת ה צ ד ק" פון „סאַמאָראָדנע יונגוואַרג", וואָס האָבן „געזשערטעוועט צו קערבל און צוויי איינקויף־געלט", און צאָלן וואַכנגעלט פון צוויי ביז גאַנצע פינף קאָ־פּיקעס!

חול־המועד־פסח האָט מען געמאַכט אַ „סטשאַט פון פּריכאָד און ראָסכאָד" פון אַ גאַנץ יאָר. און עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז הוצאות

זענען געווען פערצן רובל מיט גאנצע אכטאונפערציק קאָפּיקעס; הכנסות: אכטאונפערציק רובל מיט גאנצע אכטאונזיינציק קאָפּיקעס...
און דער צוועק פון דער חברה איז, אחוץ דער לינה, צו קויפן פאַר קראַנקע אָרעמעלייט רעצעפּטן און אלע אנדערע מיטלען...
דער דאָקטאָר פון קריסטלעכן שפּיטאָל, וואָס פאַרשרייבט די רעצעפּטן מיט די אנדערע מיטלען, און דער אפּטייקער, ביי וועלכן די רעצעפּטן מיט די אנדערע מיטלען ווערן געקויפט, זענען (לויט דער קאָרעספּאָנדענט שרייבט) זייער צופרידן פון נייעם „מוסד"...
און הגם (שרייבט דער קאָרעספּאָנדענט) אזוינע חברות האָט מען שוין ביי אונדז נישט איינמאָל געמאכט און זיי האָבן נישט „מוציא שנתו" געווען, האָפן מיר, אז אונדזער חברה וועט אייביק לעבן, ווייל יענע חברות האָבן געמאכט אלטע יידן, און די חברה, ווי געזאָגט — סאַמע יונגוואַרג...
אלץ גלייכער, ווי גאנצע טעג אין ביליאַרד שפּילן און ביינאכט — אין קאָרטן וכו'...

און אזוינע פעסטע צדקה־חברות האָבן מיר, ברוך־השם, אין גאנצן גושן!
לינת־הצדק, הכנסת־אורחים, תיקון וקוני־ספרים און נאָך, און נאָך...
און די חברות וואָלטן לאנג געלעבט און אפשר אויך מער הוצאה והכנסה געהאַט, און אָרעמעלייט, אויסער ביליקער מצה, ספרים און רעצעפּטן, מיט נאָך עפּעס פאַרזאָרגט, ווען נישט די צוויי גרויסע „מניעות"...
ערשטנס, זענען די שטעטלעך אָרעם, אז עס פּייפט!
צווייטנס, דער עול פון גוטע יידן!
וואָס זאָל מען טון? נישט פאָרן צום רבין מיט אַ פּדיון? קומט ע ר צו פאָרן איז נאָך ערגער! מוז מען נאָך אָפּגעבן פאַר הוצאות!
און ווידער פאַרקערט, וואָס זאָל דער רבי טון, אז מען קומט נישט צו אים? נ י ש ט פאָרן! ווו נעמט מען פּרנסה?
אָט, למשל, דער ביאַלער רבי! קיין רב קאָן ער נישט זיין, ער איז, לא־עליכם, קיין גרויסער למדן נישט; קיין מלמד א ו י ך נישט; אַ ווייבער מענטש, זאָגט מען, קאָן קיין קאָנטשיק אין האַנט נישט האַלטן; ער האָט נאָך אפילו קיין איינציקן ציוניסט נישט געפּאַטשט! קיין זעלנער קאָן ער אוודאי נישט זיין; ערשטנס, נאָך די יאָרן, צוויי, לא־עליכם, הינקט ער!
און צו וואָס קאָן ער טויגן מיט זכות־אָבות אין אלע ביינער, אין יעדן טראָפּן בלוט?

און די הוצאות זענען גרויס, א גרויסע מישפּחה... די רביצן מיט די שניר דאַרפֿן דאָקטוירים, פֿאַרן יאָר ביי יאָר קיין אויסלאַנד, קויפֿט מען איין פֿאַרשידענע זאַכן בזול; זאָגט מען נישט אוים אויף דער גרענעץ — א שאָד יידיש געלט! טרעפֿט זיך אַן אַנטיסעמיט — באַזוכט ער, קאָסט נאָך מ ע ר געלט!...

און ביאַלע מוז מען אויפֿהאַלטן א ה ו י ף, אינמיטן א שיינעם גאָרטן — דאָס אַלץ קאָסט געלט!

זיצן און וואַרטן, ביז חסידים וועלן קומען מיט געלט, הייסט: זיצן ביים ים און וואַרטן אויף א שיין וועטער! א גרויסע קאָנקורענץ מיט רביים, וואָס זענען פּרה־ורבה כבני־אָדם, און מיט דאָקטוירים, וואָס באַזעצן זיך אין די קלענסטע שטעטלעך אַריין! וואָס זאָל ער נעבעך טון? לאָזט ער זיך אַרוים אויף דער וועלט... שלאָגט ער אָן, אויף דער רונד־רייזע, אין כעלעם (לובלינער גוב.), ווייזט זיך דאָרט אויף בילעטן, א רובל פּערציק קאָפּיקעס א בילעט, און שלעפּט אַרוים פֿון קלוגן כעלעם איבער טויזנט רובל!

איך ווייס נישט, צי איז אין כעלעם דעריבער בטל געוואָרן א גראָשנ־דיקע „לינת־הצדק”, נאָר פֿאַר די באַברויסקער נישרפֿים האָט שוין כעלעם קיין גראָשן נישט געהאַט!

נאָר כעלעם, אויב עס איז נישט באַקאַנט פֿאַר איבעריק קלוג, איז עס, ווייניקסטנס, א כרך, ווו א ווד, כאָטש איינער אויף דרייסיק, האָט פּרנסה... און, ווי געזאָגט, דער ביאַלער רבי — א ייד אויף דער עלטער, וועט שוין קיין אַנדער לעבן נישט קאָנען פֿירן... און אויך, האָט ער אָפּ־גענומען זיינס און אַוועקגעפֿאָרן, און עס קאָנען אַוועקגיין יאָרן, איידער ער, אָדער זיינסגלייכן, וועט קומען נאָכאַמאָל שערן די לעמער, — אָבער ראַכעוו?

אויך לובלינער גובערניע, אָן אַרעם אָפּגעפֿאַלן שטעטל, און געקומען איז א יונגער, צוויי־אונצוואַנציק־יעריקער שנעק: „משה־מרדכילע, ר' יעקב־לייבטשע טריסקערס א זון” און האָט אַרויסגעכאַפּט, אַזוי שרייבט מען, א שאַרפֿן פּידיון, און האָט זיך נאָך מיישב געווען און בלייבט אין ראַכעוו!

א יונגערמאַן, אויב נישט לערנען, האַלץ־האַקן וואָלט ער זיכער גע־קאָנט. און ברויכט עס נישט נייטיק: דער פֿאָטער, זאָל לעבן, „פּירט און „פּראַוועט” און מאַכט געלט, און קאָן געבן „אייביקע קעסט” — און איז דאָך געקומען שערן די אָרעמע לעמער...

און ער האָט נאָך פֿריער מודיע געווען, אַז ער ו ו ע ט קומען,

און מען איז אים אַקעגנגעגאַנגען מיט גרויס שימחה, מיט גרויס פּאַראַד...
און דאָס שטעטל איז אים געפּעלן: אַ טעלעגראַף פאַר חולים און יולדות; אַ גוטער טראַקט, חסידים זאָלן קומען און ער זאָל אַרויספאָרן...

און פונדעסטוועגן איז ער אומזיסט נישט געבליבן! קהל מוז צו־צאָלן! פאַר דער שחיטה מוז די בהימה געבן מילך! קהל און רב האָבן גע־מאַכט אַן אסיפה, מען האָט דעם רבין אַוועקגעגעבן די הייוון, מען האָט פון זייַנעטוועגן געהעכערט די שחיטה: דרייסיק קאָפּיקעס אויף אַ גסה, צוועלף אויף אַ דקה...

און ערשט דעמאָלט האָט ער צוגעזאָגט צוריקצוקומען און באַזעצן זיך אין ראַכעוו...

און ראַכעוו — דאָס הייסט די ראַכעווער באַלעבאַטישקייט — איז צופרידן! אָרעמעלייט וועלן ברענגען פּידיונות, און די גאַסט־הייזער און קראָמען און גאָרקיכן וועלן זיך הייבן...

נישט צופרידן איז נאָר די רביצן. אַז דער מאַן איז אַהיימגעקומען פון דער אַסיפה, האָט זי אים אָנגעכאַפּט בייַ דער באָרד מיט אַ געשריי:

— שוטה איינער, בטלן! פאַרוואָס ביסט ד ו קיין רבי נישט?

קאָנסט נישט קיין תורה זאָגן, פּידיונות נעמען?

קאָנסט נישט אָפּשפּרעכן קיין בוימל און לאָזן זיך אויסשרייבן קמיעות צום פאַרקויפן?

קאָנסט נישט אָפּשפּרעכן קיין עין־הרע, די אויגן פאַרגלייסן, אָפּ־זיפצן און ענטפערן: גאָט וועט העלפן?

קאָנסט נישט מיתפּלל זיין?

און דער רב האָט חרטה. ער וואָלט שוין נאָכגעגעבן דער רביצן, עס איז אָבער, ליידער, צו שפּעט! אַצינד וועט מען אים הערן, ווי אַ רב!

7.

26־טן יוני 1902.

זייט מיר מוחל, רבותים, — דורך א סיבה, וואָס וועגדט זיך נישט אָן מיר, וועל איך אייך די וואָך נישט אויסזאָגן די נעמען, נישט פון די שטעט און נישט פון די מענטשן, פון וועלכע איך וועל אייך דערציילן... און איר וועט דערפון קיין היזק נישט האָבן, וואָרום נישט די מענטשן און נישט די שטעט און אפילו נישט די „מעשיות", וואָס מען שרייבט פון די שטעט, זענען דער עיקר; דער עיקר איז דער מ ו ס ר, וואָס מען דאַרף זיך אַרויסנעמען דערפון...

איר ווייסט אַוודאי, אַז עס זענען נאָך פאַראַן אַ סך אַ ל ט ע מענטשן, וואָס טויגן נישט אין דער נ י י ע ר וועלט אַריין, און, אַז אויסערדעם זענען פאַראַן יונגע, נאָר אַ ל ט ג ע ב ו י ר ע נ ע מענטשן, וואָס פּאַסן נאָך ו ו י י נ י ק ע ר פאַר דער נייער וועלט...

אַזאַ אַלטער, אָדער אַלטגעבוירענער יונגער מענטש, לעבט אייביק אין טעות.

ער מיינט אַלץ, אַז אַ מענטש דאַרף בטבע זיין „כלו מוקשה" — שטאָל און אייזן, כּמעט מויערן דורכצוברעכן!

און אַ מענטש, מיינט ער, מוז זיין „מעור־אחד" — פון איין שטיק, אַ גאַנצער מענטש, נישט קיין „כל־בו", צוזאַמענגעשטעלט פון שטיקלעך, וואָס רייסן זיך פון אים אָפּ ביי יעדן צוים, ביי יעדן נאָגל און דאָרן, ביז ער בלייבט נאַקעט, ווי אַן אָפּגעזעגנטע גאַנדז!

און ש ט י ף דאַרף זיך אַ מענטש האַלטן, גלייך ער וואָלט נאָך קינדווייז, לכל־הפּחות צו בר־מיצווה, איינגעשלונגען אַ שטעקן, און דער וואַקסט אינעווייניק מיט אים צוזאַמען!

און אַ וועג מוז האָבן אַ מענטש אַ ג ר אַ ד ן, אַן איינאיינציקן גראָדן וועג פון וויג ביזן קבר אַריין; אָנגעצייכנט פון אריסטו, צי, להבדיל, פון „ראשית־חכמה" — אַבי גראָד, און מען טאָר נישט אָפּבייגן נישט רעכטס און נישט לינקס... ווייל פאַר דעם קריגט אַפילו בילעמס אייזל שמיץ!

אויך מוז א מענטש האָבן א פעסטע אידייע, אויפן גאַנצן לעבן א נשמה־יתירה, נישט גראָד אין קוגל־טאָג. די נשמה־יתירה — די אידייע, מוז זיין דער תּוך פון זיין לעבן, פאַר איר דאַרף ער גיין אין פייער און אין וואַסער; פאַר איר דאַרף ער גרייט זיין — אפילו קרעפּלעך אוועקצושטעלן! ווייל אַז איר זענען קרעפּלעך קיין קרעפּלעך נישט, דאָס לעבן — קיין לעבן נישט א. א. וו.

און אַז פון יענער זייט גרענעץ איז צוריקגעקומען א לשון־קודש־שרייבער, א דאָקטאָר אפילו, און האָט א געשריי געטון: להד"ם! איך הער אייך ווי דעם רבּ! איך בין נישט ערב היינט פאַר דעם, וואָס איך האָב נעכטן געזאָגט, און קאָן מאָרגן, אפילו נאָך אייך להכעיס, זאָגן פּונקט קאַפּויר ווי היינט; אידייען זענען קיין „שטאָל און אייזן" נישט, קיין „גאַסן־שטיינער" נישט; זיי לאָזן זיך בייגן, זיי לאָזן זיך קנעטן, זיי דאַרפן זיך אפילו לאָזן גיסן — „אידייען מוזן פליסיק זיין", — איז געוואָרן א גערודער; איז מען דעם אָרעמען ד"ר באַפאַלן, ווי די היישעריקן; האָט מען געזשומעט אַרום אים און געביסן, ווי די בינען; האָט מען געריסן פון אים שטיקער, ווי קליינשטעטלדיקע ציגן פון נידעריקע פּוילע דעכלעך; האָט מען אים אַרומגערינגלט מיט עסיק־בייסנדיקע קריטיקן, ווי מיט שפּאַנישע פליגן... און — געזידלט האָט מען אים, ריבונו־של־עולם! נאָך ווי היימט געזידלט! עוכר ישראל! משוגעת, איבערמענטש, אומרו, לעדערנער דישל, ניטשע, דאַכט זיך אפילו: פוילע קאָפּ...

טאַקע „כאחד הריקים" — ווי „אחד הריקים" זידלט...

און וואָס ווייזט זיך אַרויס?

אַז דער אָרעמער דאָקטאָר האָט נישט איבערגעפּעקלט קיין נייעס, אַז מען איז אויף אים אומזיסט און אומנישט אָנגעפאַלן — א גאַנץ תּפוצות ישראל האָט שוין לאַנג „פליסנדע אידייען", און ממש ווי א וואַסער!

פון א גרויסער שטאָט, וואָס האָט א סך רבנים, אַלטע און נייע, שרייבט איינער (וואָס חתמעט זיך „יעקל־יאָקל", נאָר דאָס איז קיין אמתער נאָמען נישט), אַז ער איז געווען ביי איינעם פון די נייע רבנים אויף מלווה מלכה...

אָנגעקומען איז ער, ווען דער רבּ האָט פאַר א גרויסן חסידישן עולם גערעדט וועגן ירושלים בפרט און ארץ ישראל בכלל.

און ער האָט שטאַרק געלויבט ירושלים... ע"פּ מקרא, ע"פּ ש"ס ופוסקים און אפילו על פּי קבלה געלויבט!

„ירושלים — האָט ער געזאָגט — א שפּאַס, ירושלים! יעדער שטויב

איז דאָרט הייליק, די ל ו פ ט איז קודש־קדשים! אין, כידוע ליודעי חן, שטייט ירושלים פון אונטן פונקט קעגנאיבער דער ירושלים פון אויבן, אויב נישט פון זיבעטן הימל!

און ירושלים — שטייט פונקט אונטערן „צנור השפע" — פריער ווערט געבענטשט ירושלים וארץ ישראל, און דערנאָך ערשט אַלע אַנ־דערע מדינות און — — —

„ירושלים שטייט טאַקע אין טבור הארץ, פונקט אין דער אמתער מיט פון דער וועלט; ווייל עס איז דער שורש פון דער וועלט! און ווייל יעדע זאַך ציט צו זיין שורש (דאָס האָט אפילו דער ערל טמא אריסטו געוווסט), דעריבער פאַרט מען, אויב מען געהערט צום אמתן שורש, קיין ארץ ישראל שטאַרבן, און די מתים פון דאנען וועלן זיך אהין קייקלען גילגול מחילות, לעבעדיק צו ווערן!

„און דעריבער וועט ארץ־ישראל זוכה זיין אויסגעלייזט צו ווערן פון דער קללה פאַר אדם וחווהם חטא!... ברויט און קליידער וועלן וואַקסן אומגעפלאַנצט, אומגעזייט; בשעת ווען אין שאר־ארצות וועט מען אייביק דאַרפן די פויערן מיט די גראָבע מאכלים און גראָבע קליידער צו דער גראָבער אַרבעט!...

„און דעמאָלט, אַז משיח וועט קומען, און די קללה וועט אַראָפּ פון ארץ־ישראל, וועט אויך אַראָפּ די טומאה פון כל־ישראל, און כל־ישראל וועט עסן תרומה (פון וואַנען?) און כל־ישראל וועט זוכה זיין צו קדשים... און אַלע, אפילו נשים און תינוקות וועלן שטיין אַרום מיזבח, זוכה זיין צו זעען עין בעין די כרובים! און אפילו דאָס קדשי־קדשים וועט זיין אָפן פאַר כל־ישראל...

„און דעם יצר־הרע וועט מען דעמאָלט אויסרייסן דאָס צווייטע אויג און אַ בלינדן וועט מען אים פאַרטרייבן אין שאר־ארצות אריין...

„און די תורה הקדושה וועט צוריק זיין דער קאָדעקס פאַר כל־ישראל. און די רבנים וועלן זיין די שופטים..."

און נאָך, און נאָך... — ער האָט זייער היים גערעדט, נאָר די היץ אין שטוב איז גרעסער געוואָרן, און ער (יעקל־יאָקל) איז אַנטלאָפן און האָט איבערגעלאָזט דעם דרשן מיטן גרויסן עולם אין איין שוויס, אין סאַמעראָדנע פייער...

— דאָס הייסט חיבת ציון, — האָט יאָקל־יעקל געטראַכט!

אין אַ פּאָר טעג אַרום האָט ער זיך אָבער נאָכאמאָל געטראָפן מיטן אייגענעם רב! נאָר שוין אין אַן אַנדער חברה. אַ געוויסער גביר האָט אויפ־

געמויערט א נייע שיל און געמאכט א חנוכת הבית. דער אייגענער רב האט גערדרשנט, נאר פאר אן אנדערן עולם, נישט פאר חסידים! ארום דער בימה זענען געשטאנען „קאפעלושן", אפילו צילינדער, אפילו ווייסע שטרויענע היט, — ווארשעווער גבירים, ווארשעווער מיוחסים — שטאט־לייט — דאזארעס!

און עס איז אויך א גרויסע היץ געווען, נאר דער רב האט גאנץ אנדערש גערדרשנט. אפגעשטעלט האט ער זיך אויף „מה טובו", אייגנט־לעך אויפן „מה" אליין; א שעה האט ער גערעדט „מה"־לשון און האט אויסגעוויזן מיט ראיות ברורות, טאקע מיט מופתים חותכים — אז ער קען אזויפיל דיקדוק, וויפל א ווארשעווער תלמוד־תורה־יינגל ענגליש, און פלוצלינג, כמעט פון דער העלער הויט איז ער אריבער צו א גמרא: עתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארצות — ארץ־ישראל — טייטשט ער אויס אויף יידיש — וועט זיין אומעטום, אויף דער גאנצער וועלט, אין קרוין־פוילן אוודאי!...

אויב יעקל־יאקל שרייבט אמת, צי הייסט עס נישט פליסיקע אידייען?

און נאך מער קונץ — פון א יי ן גמרא ארויס!

אז איר וועט אין ווארשע, למשל, ארויסגיין אין גאס אריין און פרעגן: אויף וואס באשטייט יידישקייט? וועט מען אייך פארשיידן ענט־פערן, און לויט דער תשובה, וואס מען וועט אייך געבן, וועט איר וויסן געגנוי, ווער דער מענטש, וואס ענטפערט אייך, איז. וועט עמעץ שווייגן — איז עס גלאט א ווארשעווער... אבער טאמער ענטפערט מען אייך, אז יידישקייט שטייט אויף „עברית־בעברית", זייט וויסן, אז דאס איז א רע־דאקטאר פון א לשון־קודשער צייטונג, אדער א לערער פון א חדר מתוקן!

טאמער ענטפערט מען אייך: אויף מציצה! וועט איר אליין טרעפן, אז דאס איז א ספעציאליסט א מוהל...

וועט איר טרעפן אויף איינעם פון די פופצן צי צוואנציק ווארשע־ווער מיקווה־האלטער, בין איך אייך ערב, אז די תשובה וועט זיין: אויף נעגל־שניידן!

הילל הזקן, וואס האט געשטעלט יידישקייט אויף „ואהבת לרעך כמוך" — איז שוין לאנג, מיט אלע תנאים ואמוראים, אויפן עולם־אמת...

און טאמער טרעפט איר אויף א ווארשעווער פרומען דיקבייכיקן גביר און א געוויער חסיד, וועט ער אייך, מיט א רינגענדיק מויל און א הייז־זעריקן קול פאר תאווה, ענטפערן: אויף כשר פלייש, אויף אן אמת כשר שטיקל פלייש!

און אזוי ווילן אייך ענטפערן אלע פרומע, דיק־בייכיקע חסידיש־גבירישע באלעבאטים פון אלע שטעט און שטעטלעך, ווו די קבצנים ווערן דעריבער געיאגט און געפלאגט און טראגן דעם שווערן עול פון רבנים, דיינים, שוחטים און אלערליי משגיחים אזוי לאנג, ביז זיי ווארפן אים אראפ פון זיך אויף ארעמע לייט... נגידים עסן הינער און אינדיקעס!

און פונדעסטוועגן שרייבט מען פון א יידישער שטאט אזא מעשה:

ביי אונדז — שרייבט מען — איז פאראן א ייד א שוחט (דעם נאמען ווי געזאגט, היפער איך איבער...) מילא, א שוחט איז מין־הסתם א יידן — א למדן, מין־הסתם א פ ר ו מ ע ר יי ד, א ירא־שמים מיט א זיכערער היפאטעק אויף אלע ש"י עולמות, א קליינקייט א שוחט!

און אויף ד ע ר ווערלט פעלט אים אויך נישט! ער איז פונקט א „צדיק וטוב לו"! און מיינט נישט חלילה, אז עס שפייזן אים קראען, אז מען ווארפט אים אראפ פון הימל, אדער ער ארבעט על פי קבלה מעשית; חס־ושלום! ער טוט טאקע די האנט אין קאלט וואסער אריין! אויף קעסל און כלים ארבעט ער:

ערשטנס, איז ער דאך א שוחט; און א טאפלטער שוחט; מיטן חלף און מיט דער צונג, וואס זאל שארפער זיין ווי א חלף! די צונג באנוצט ער אויסערדעם נאך צו שדכנות — אויך נישט קיין שלעכטער צושפרונג צו פרנסה! אויסערדעם האנדלט ער נאך מיט ערדענע כלים... א חוץ דעם אלעם האט ער זיך נאך באשלאסן אונטערצוהאלטן יידישקייט און געשטאלט פון א שטיקל אמת־גלאט־כשר פלייש, און האט זיך געעפנט — א יאטקע...

מהיכא תיתא, א שוחט איז דאך נישט ערגער פאר א קצב!

האט ער אבער, דער שוחט, ביי אלע מלאכות מיט א סך ברכות, קיין צייט נישט אליין אין יאטקע צו שטיין, פארטרעט ער זיך ביסלעכווייז מיט א געוויסן „אנטאן", וואס הורתו ולידתו איז נ י ש ט בקדושה און קיין גר צדק איז ער עד־היום אויך נישט!

און רב און קהל, וואס פלעגן יאגן יעדן קצב פאר א חשש, פאר א שאטן פון א חשש־בחשש, שווייגט —

פאר די קצבים זענען זיי געווען „שטאל און אייזן", ביים טאפלטן שוחט איז פון זיי געווארן א ווייך שטיקל וואקס... גאר ווייך, גאר קנעטנדיק, כמעט פ ל י ס נ ד י ק...

אין אן אנדער שטאט, אויך אן אמתע עיר ואם בישראל, איז פאר־

ראַן אַ שיל, און אַ רייכע שיל מיט כלי־כּסף־וזהב, מיט מעשענע לייכטער, מיט עטרות מיט גלעקלעך, יידן מיט לאַנגע פינגער, און מיט גבאים — גרויסע לייט, ערלעכע לייט, וואָס, אַז זיי דערהערן, אַז עמעץ איז עובר אויף לאַ־תגנוב — פיו! אין קיימן אויף סיביר וואָלטן זיי אים געשיקט!

איינער אַ גבאי האָט דעריבער טאַקע אַפילו אַ נאָענטן קרוב, אַ מענטש אין געשעפט, פאַר אַביסל גרעסערע הוצאות, וואָס ער האָט גע־מאַכט אויפן וועג, פּשוט איינגעזעצט.. און אַנדערער ווייטער האָט אַ ז ו י פיינט גנבים, אַז ווען ער דערזעט אַ גנב, ביפרט ביינאַכט, זאָגט ער אַליין, ווערט ער איבערגעצויגן, ווי מיט אַ געזונענער הויט! ער קאָן נישט! אַ שפּאַס „לאַ תגנוב!"... און דאָס זענען פעסטע מענטשן, ערנסטע מענטשן, „שטאָל און אייזערנע" מענטשן, אויף זייערס אַ וואָרט איז מויערן צו שטעלן, פון כשרע הלוואה נישט צו רעדן! אומגעציילט צדקה־געלט! אַז מען ווייסט, אַז די לייט זענען בטבע שונאי־בצע, ביפרט לאַ־תגנוב־געלט!

און צום סוף האָט זיך אויסגעוויזן, אַז די גרויסע לייט, די גבירישע גבאים, די קהלשע מיוחסים, זענען אויך נישט „מעור אחד"... שטיקלעך גנבים ש ט ע ק ט אין זיי!

וואָרום, אַז באַברויסק איז אָפּגעברענט געוואָרן און מען האָט גע־וואָלט אויסרופן אין שיל, מען זאָל צוזאַמענקלייבן נדבות פאַר די נישרפים און אַריינטראָגן צו די גבאים, האָט דער עולם געגנוג הויך געזאָגט: לאַוו! מען האָט זיך דערמאָנט אין בריסק דליטאַ... בריסק דליטאַ איז אויך אַמאָל אָפּגעברענט געוואָרן; מען האָט אויך אויסגערופן אויף נדבות, און מען האָט ג ע ק ל י ב ן נדבות, און מען האָט זיי אַריינגעטראָגן, די עטלעכע מאות, צו די גבאים, און די גבאים — —

די גבאים, האָט זיך אויסגעוויזן, זענען, ווי געזאָגט, נישט מעור־אחד, האָבן פ ל י ס י ק ע אידייען מיט קלעבעדיקע פינגער און דאָס געלט איז נעלם געוואָרן, דערטרונקען געוואָרן!

און ווי פליסיק מוזן זיין די אידייען פון אַ באַלעבאַטישן מסור?

אין אַ געוויסער שטאָט איז פאַראַן אַ ייד אַ באַלעבאָס, איז ער שוין אָפּגעווען אַלץ אין דער וועלט. אַ קאַנדידאַט אויף אַלערליי גבאות און אַפּוטרופּסות, אַ האַלב — צי אַ דרייפערטל יעריקער ציוניסט, סיי ווי סיי קומט אים אַ רעשט פון אַ שקל... ער איז שוין געווען אַ הייסער חסיד און אַ קאַלטער מיתנגד, און סוף־כל־סוף, אַז דאָס אַלץ האָט נישט געהאָלפן צום כבוד, איז ער געוואָרן אַ מסור!

און א מסור בריש־גליה! האָט ער אריינגעשריבן, ווו מען דאַרף, א בריוועלע, באשר בכן — די לערער פון דער שטאָטישער תלמוד־תורה זענען „סיציליסטן", לערנען עברית בעברית, פירן איבער די קינדער, מאַכן פון זיי זאָל גאָט היטן וואָס... און האָט מודיע געווען פון דער מסירה דעם רב פון שטאָט און די אפּוטרופּסים פון תלמוד־תורה, זאָלן זיי וויסן...

צען מאָל האָט ער זיך געביטן דער וואקסענער „מענטש" איידער ער איז מסור געוואָרן!

און די פּליסיקע אידייען האָבן נישט געשאַדט, נישט דעם „דור־כּאָווני", וואָס בויגט זיך אין די דרשות, ווי א לעדערנער דישל. נישט דעם רב, וואָס האָט אן אנדער יורה־דעה פאַרן שוחטס קראָם, נישט די גבאים, וואָס האָבן טיילמאָל פיינט גנבות, ווי טיילמאָל ליב א גנבהלע, אפילו נישט דעם „אומרו" דעם מסור... זיי אַלע לעבן און לאַבן, ווי עס פּאַסט פאַר „דוכאָוונים", רבנים, גבאים און שיינע באַלעבאַטים... ביפרט זייט מען האָט אויסגעשטראָכן „הלכות מוסר"... און פונדעסטוועגן — פּ ר אָ ס ט ע מענטשן שאַדט עס!

איך וועל אייך נאָך דערציילן א מעשה פון א שניידער אין פּראַגע, הינטער וואַרשע... (פאַרפאַלן, איך האָב מיך ארויסגעכאַפּט! „וואָס עס איז אָנגעשריבן מיט דער פען, זאָל אויסהאַקן ווער עס קען") —

הכלל, א שניידער, און אפילו נישט קיין אמתער שניידער, וואָרום ערשטנס, האָט ער קיין בגד אויפנייען לחלוטין נישט געקאָנט; אָט א לאַטע לייגן, א רים צוצערען, עפּעס פּאַר א דייטש אויסצופּרעסן, דאָס האָט ער געקענט. צווייטנס, האָט ער קיין שניידערישע טבע נישט געהאַט: נישט איבעריק געשווירן, נישט געשאָלטן, נישט איבערגעהאַלטן די צייט, נישט צופּיל געבעטן און — צוריקגעגעבן יתור, אפילו א פאָדעם!

האָט טאַקע דער עולם געגאַפּט! ביפרט, אז מען איז געוויר געוואָרן, אז דאָס שניידערל קען א פּסוק חומש מיט רש"י, פאָרט צו ר' צדוקלען קיין לובלין און קומט אהיים, און חזרט איבער זיינע תורות, האָט מען זיך אוודאי געוואונדערט... און פרומע ווייבער האָבן באַלד געקלערט: צי איז ער נישט אמאָל א ניסתר — א למ"ד־וויוו"ניק?

ער האָט זיך אָבער זיינס געטון!

איינמאָל האָט זיך אָבער געטראָפן אזא מעשה: א ייִדענע א שכנה איז שווער געגאַנגען צו קינד, קיין דאָקטאָר איז נישט געווען, קיין אקו־

שערקע אויך נישט, די קולות זענען געגאַנגען עד לב השמים, און דער מאַן איז אַרומגעלאָפן אין דער שטוב, ווי משוגע, און אונדזער שניידערל איז פּונקט אַהיימגעגאַנגען פון גאַס מיט אַ פּאָר מיכנסים צו פּאַרלאַטען, און האָט אים געטראָפן, און גרויס רחמנות געקראָגן, און אָנגעכאַפּט דעם שכן ביי דער האַנט, און געזאָגט ערנסט און מיטן גאַנצן האַרץ: וואָס לויפט איר אַרום ווי משוגע? מען טאָר נישט, גאָט וועט העלפן! אַ מענטש מוז ביטחון האָבן! און גאָט האָט געהאָלפן — — איז שוין געפאַלן אויפן שניידער אַ חשד, אַז ער איז פּאַרט קיין פּראָסט שניידערל נישט...

דערנאָך, אַז די מקשה לילד איז געזונט געוואָרן, פּלעגט זי שטענדיק, ווען זי איז נאָר דורכגעגאַנגען פאַרביי דעם שניידערלס פענצטערל, אַריינוואַרפן אַן אויג, צי וועט זי נישט עפּעס דערזען, צי טוט ער נישט עפּעס בסוד, עס מוז פּאָרט אינעם שניידערל עפּעס שטעקן!

און איינמאָל האָט זי דערזען...

עס איז געווען אַ שיינער זומער־טאָג, אַ הייסער ליכטיקער נאָכמיטיק! און דאָס אָרעמע שניידערל איז זיך געשטאַנען ביי זיך אין שטיבל ביי דער וואַנט און האָט געדאַוונט, מין־הסתם מינחה, און אין דער הייך אויפן שוואַרצן סופיט, פּונקט איבער זיין קאָפּ, האָט געטאַנצט אַ ווייסער פלעק, אַ ליכטיקע קרוין!

אין אַ שעה אַרום האָט גאַנץ פּראַגע געוווּסט, אַז ווען דאָס שניידערל איז „מיתפּלל", שטייט איבער זיין קאָפּ אַ ברענענדיקע גאָלדענע קרוין... און זי טאַנצט, און שאָקלט זיך, אַזוי ווי זיין קאָפּ שאָקלט זיך!

אַ טאָג שפּעטער האָט די אייגענע אַמאָליקע מקשה לילד ווייטער אַריינגעקוקט אין פענצטערל צום שניידערל און ווייטער געזען, ווי די אייגענע „ליכטיקע קרוין" טאַנצט אויפן אייגענעם אָרט אין סופיט, כאָטש דאָס שניידערל דאַוונט נישט, און זיצט גאָר ערגעץ און לאַטעט אויף אַ דאָרף; צום דריטן טאָג איז דאָס שניידערל שוין צוריק אין דער היים גע־ווען און האָט ווייטער געדאַוונט, צי מיתפּלל געווען, נאָר קיין ליכטיקע קרוין איז איבער זיין קאָפּ נישט געווען, נישט געציטערט, נישט געטאַנצט, ווייל עס איז קיין זון נישט געווען... עס האָט גערעגנט!

די יידענע האָט פאַרשטאַנען, וואָס דאָס באַטייט, נאָר עס איז שוין צו שפּעט געווען — גאַנץ פּראַגע, אַלע ווייבער, אָקסן־הענדלער, קעלבער־טרייבער און לײדיק־גייער האָבן שוין געוווּסט, אַז דאָס שניידערל איז קיין פּראָסט שניידערל נישט, אַז ווען ער איז מיתפּלל, שטייט אים אַ ג אָ ל ־ ד ע נ ע קרוין אויפן קאָפּ!

איין שניידערל, וואָס האָט נישט געגלויבט! וואָס האָט זיך געהאַלטן „שטאָל און אייזן" דערינען, אז ער איז נישט מער ווי א „שניידערל", אז ער ווייסט נישט פון קיין קרוינען; — אז יתור פון לאַטעס גיט ער אָפּ, ווייל ער האָט זיי נישט וועמען צו פארקויפן, מען קאָן דערפון אפילו קיין קינדעריש היטעלע נישט מאַכן, אז ער אליין פאַרט צו ר' צדוקלען...

עס האָט אָבער נישט געהאָלפן. ער איז אַנטלאָפן, און די ווייבער, מיט די אַקסנהענדלער, מיט די קעלבער־טרעגער, זענען אים נאָכגעלאָפן; איבער וואַלד און איבער פעלד, איבער באַרג און איבער טאָל, ביז זיי האָבן אים געכאַפּט, געניוט, פּשוט מאַנס געוועזן! און זיי האָבן אויסגעפירט! דאָס האַרטע שניידערל איז ווייך געוואָרן, זיין שטאַנדהאַפּטיקע ערלעכקייט האָט זיך געבויגן, איבערגעקנעטן, ווייך געוואָרן און צעגאַסן. און ער איז געוואָרן, וואָס מען האָט פון אים געוואָלט, און ער גיט עיצות מיט קמיעות, און נעמט מטביעות עד־היום הזה...

נאָר געשאַדט האָט עס אים!

פּליסיקע אידייען זענען אפילו א סגולה צו פרנסה, טיילמאָל צו עשירות אפילו... אָבער דער נשמה, ביפרט א פּראָסטער שניידערשער נשמה, שאַדן זיי!

מען האָט אים אזוי לאַנג געבויגן, געקנעטן, ווייך געמאַכט, ביז ער האָט באַקומען „פּליסיקע אידייען", ביז די פּליסיקע, אַמאָל פעסטע שניידערשע נשמה, האָט זיך אים אויסגעגאָסן, ווי וואַסער, און עס איז אים טרוקן געוואָרן אויפן האַרץ, אין האַלדז, אין אַלע איברים, און ער האָט אָנגעהויבן צו טרינקען, זוכן זיך נייע פּליסיקע נשמות אין גלעזל, אין קוואַרטן, אין גאַנצע שטאָפּן...

און ער טרינקט, ווי נישט קיין מענטש. חסידותטעס זאָגן: ווי א מלאך; מיתנגדים: ווי א פויער... און וואַלגערט זיך שיכורערהייט אין די גאַסן, ווי גאָר עפּעס אַנדערש...

און די פרומע ווייבער זאָגן: גאָט ווייסט, וואָס ער זוכט...

און איך ווייס: די אַלטע נשמה זוכט ער!

אזוי, אזוי, ברודער: פּליסיקע אידייען זענען א מעלה ביי פילאָזאָפן; זיי קומען צוגוץ און זענען געזונט פאַר רבנים, כלי־קודש, פיינע באַלעבאַטים, אָבער פּראָסטע מענטשן, שוסטער, שניידער, צי אַנדערע בעלי־מלאכות, זיי שאַדן זיי.

נישט דעם גוף — דער נשמה שאַדן זיי,

מען פאַרלירט באַלד די נשמה. —

8

3־טן יולי 1902

דעם פרייטיק, ווי אלע פרייטיק, זייט איך בין מגולגל געוואָרן אין א „בין“, האָב איך מיך גענומען צו מיין ז י ס ע ר ארבעט.

איך האָב מיר אָנגעלייענט א גרויסן בארג־צייטונגען, א קליין בערגל בריוו, איינגעטונקט די פעדער — —

דין־דין־דין!

עס קומט אריין א גוטער באַקאַנטער, א יונגערמאַן, ער זעט וואָס איך טו, אייגנטלעך — וואָס איך וויל טון, און פאַרציט די נאָז:

— ווייטער?

— מען מוז!

— ניין, — דעם אמת זאָגנדיק, עס איז נישט פאַר דיר, דו ביסט א צו א ל ט ע בין, גיסט ווי י נ י ק האָניק, דערפאַר בייסן — בייסטו צופיל; די גאַל וואַקסט מיט די אָרן; דאָס האַרץ, אפנים — נישט! לאָז א י ו נ ג ע ר ן אויף דיין אָרט... לאָז ער קוקן אויף שטעט און שטעטלעך מיט ה ע ל ע ר ע אויגן...

— מיט ראָזיקע ברילן?!

— זאָל זיין אזוי! ביי דיר ווערט שוואַרץ פאַר די אויגן.

עס איז באַקאַנט: א גוטער פריינט זאָגט מוסר; א ייד קאָן בעסער...

— אדרבא — זאָג איך — פּרוב דו אמאָל, פאַרטרעט מיך איין־איינציקע וואָך... זעץ דיך.

ער שמייכלט און זעצט זיך. „נא — דאָ צייטונגען, דאָ בריוו — ארבעט! פּאַפּיר, ווי האָלץ!“

איך גיי שפּאַצירן...

איך האָב אָפּגעשפּאַצירט, אָפּגעדריקט הונדערט פאַרשוויצטע הענט, חרוב געמאַכט א קאַפּעלוש מיטן גריסן זיך, אויסגעפּלוידערט „וואָס נאָר אין דער קוואָרט“ און קום צוריק — —

מיין פרײלעכער יונגערמאַן זיצט זויער, ווי א ציטרין; אַ טרוקענע פּעדער אין האַנט, א לײדיקער בויגן פּאַפּיר פאַר דער נאָז... די צייטונגען מיט די ברייוו צעוואָרפן...

— נו!

— ווייניק מאַטעריאַל...

— איז נישט! — ענטפער איך, מיכלומרשט קאַלטבלוטיק... און גלאַט פרעג איך — וואָס הערט זיך נייעס?

— אין מאָסקווע ווערט מען אפשר יאָ צונעמען יידישע סטודענטן... קיין סלאַוויאַנסק לאָזט מען נישט קומען... אין מאָסן גימנאַזיעס נעמט מען קיין יידישע פּאַפּירן נישט צו; עס זענען געבליבן צען פּראָצענט פון פאַראַיאָרן...

— נו, דאָס ווענדט זיך נישט אין אונדז... אָבער פון אונדזער צד...

— פון אונדזער צד — זייערט ער פון צווישן די ציין — צוויי „סצענקעס"...

— למשל!

— אין הייסין (פּאָדאָליער גובערניע) גייען ארום צוויי יונגעלייט, אפשר בחורים, צוזאַמענעמען נדבות אויף באָברויסקער נשרפים. זיי קלינגען אָן ביי א גרויסן עלעגאַנטן הויז, מען לאָזט זיי אריין אין פּאָדער־שטוב. פון סאַלאָן הערט זיך א וויכוח. דער גביר רעדט הויך מיט דער גבירטע. עס גייט וועגן „יאָ געבן, נישט געבן" — ערשטנס, באָברויסק — מעבר לים, און צווייטנס — ווער גייט? יונגעלייטלעך, אוודאי אפיקורסים, לכל הפחות — ציוניסטן, נאַציאָנאַליסטן און אפשר גאָר „סיציליסטן"... נישט געבן איז אויך נישט גלייך... צום שלים־מזל קאָנען די יונגעלייט־לעך שרייבן. באַלד וועלן קלינגען די גאַזעטן... אזוי לאַנג, אזוי ברייט, ביז עס איז געבליבן, די גבירטע זאָל אַרויסטראָגן צוואַנציק קאָפּיקעס... אריינלאָזן די „שקצים" א וו ד א י נישט! און די גבירטע האָט גענומען ביים גביר פיר צענערלעך און איז ארויסגעקומען צו די יונגעלייט אין פּאָדערהויז אריין, און דערלאַנגט א ג י ל ד ן! א צענערל האָט זי זיך באַהאַלטן...

— און זיי האָבן גענומען?

— גענומען, פאַר א מיצווה געהאַלטן...

— און די צווייטע סצענע? — פרעג איך.

— די צווייטע באַשרייבט דער הוראָדנער רב.

— דער הוראָדנער רב שרייבט סצענקעס?

— עט... עס גייט וועגן דעם, וואָס מען באַשולדיקט די רבנים, אַז זיי פירן שלעכט די מעטריקע־ביכער... פאַרשרייבן „נוח מיט זיבן גרייזן" די לעבעדיקע, מעקן נישט אויס די טויטע; לויט זייערע ביכער האָבן חתונה באַווייבטע מיט אשת־אישן, עס גטן זיך בחורים מיט בתולות... מיט איין וואָרט א מיש־מאַש מיט גרייזן, און „ר' יעקב משלם", מען צאָלט קנס פאַר נישט געשטויגענע ייִנגלעך!

— געוויס!

— איינער, למשל, האָט א יי ן זון, קוים געקריגן א בן־זכר, אויף א צווייטן אזוי גיך רעכנט מען נישט, דער איז אָנגעקומען מיט... מיט דער הילף פון דאָקטוירים און רביים. גיט ער אים כאָטש צוויי נעמען; נאָך ז יי ן פאָטער און נאָך א י ר פאָטער... דער רב האָט קיין צייט נישט, פאַרשרייבט ער דערווייל איין נאָמען.. דער בן־זכר וואַקסט, האָט חתונה, מאַכט מען אן אַקט, פאַרשרייבט דער רב אויך נאָר איין נאָמען. נאָר פונקט דעם צווייטן... פון איין זכר ווערט דעריבער צוויי... און שפּעטער באַצאָלט ר' יעקב זעקס הונדערט רובל קנס, בשעת ווען דער איינציקער בן־זכר איז אויפן עולם־אמת, אָדער ער האַלט מילחמה אלס ענגלישער סאָלדאַט מיט די בורן, אָדער אלס ארגענטינער קאָלאָניסט — מיטן היישעריק, און ר' יעקב האַלט אויף אן אלמנה צי אן עגונה מיט קינדער...

— דאָס שרייבט דער הוראָדנער רב? דער ע ו ל ם הויבט אָן זיך אליין צו שמייסן?

— ניין, דער הוראָדנער רב זאָגט, אַז דאָס אַלץ איז א מ ת , נאָר נישט די רבנים זענען שולדיק, ער שטעלט פאַר א סצענע:

עס קומט אריין אן אַלטע ייִדענע:

— גוט מאָרגן, רבי.

— גוט יאָר. וואָס פאַרלאַנגט איר, באַלעבאָסטע?

— א שיינע באַלעבאָסטע, נאָר נישט אין דעם בין איך אויסן... כ'האָב נישט קיין צייט, נישט דעם קאָפּ דערצו... אָט ליגט א יולדת, א טיר־אָן־טיר, אָן, אומשטיינס געזאָגט, אָן א העמד...

— ווילט איר, הייסט עס, א נדבה?

— חלילה... און אפשר דאָס אויך — נאָר דערווייל בין איך געקומען פאַרשרייבן דעם בן־זכר... א שיינער בן־זכר — שיין ווי א ציטרין, נאָר פאַרשרייבן מוז מען דאָך... משהלע הייסט ער...

— און ווו איז דער פאָטער?

— ווו ער איז? איך ווי יי ס , ווו ער איז! אוועקגעפאָרן איז ער!

זיין נאָמען, ריבונו־של־עולם, זאָל אַהיימקומען! איבערגעלאָזט אַן עגונה מיט קינדער און אין אכטן חודש... הייסן הייסט ער, דער פּאָטער, יענקל...

אַז „יענקל", קאָן זיין יעקב; עס קאָן אויך זיין יאקוב; עס קאָן זיין: יעקל, יאָקל, אמת, — עס קאָן זיין „יענקל" אויך...

— ניין, באַלעבאָסטע, אַזוי שרייבן קאָן מען נישט. האָט איר נישט זיין מעטריקע, אָדער אַן אַנדער כתב, מען זאָל וויסן, ווי ער הייסט? אַקוראַט, ווי אַזוי ער שרייבט זיך!

— אַ נייער רב — זיפצט די יידענע — מיט נייע גזירות! וווּ זאָל איך נעמען כתבים? איך בעט אייך, רבי, צי האָב איך צייט דערצו? עס ליגט אַ יולדת, עס נאָגט זי ביים האַרץ, איך בין אַ פרעמדע, נאָר פּאַר רחמנות... נו, זאָל איך אייך זוכן כתבים? איך בעט אייך, רבי, אויף גאָטס באַראָט האָב איך זי איבערגעלאָזט...

דער רב פּרוּווט זיך נאָך!

— אַן דעם קאָן מען נישט! — שטעלט ער אָן אַ שאַרף פּנים מיט אַ האַרטן קול...

— גאָט איז מיט אייך, רבי — צעגיסט זיך די יידענע — צי זייט איר קיין ייד נישט, צי האָט איר קיין יידיש האַרץ נישט? איר זייט אַזאַ מחותן מיט דער זאַך, ווי איך... פאַרט איר קיין אַמעריקע זוכן ביים ימח־שמוניק כתבים... וואָס ווילט איר פון מיינע אַלטע יאָרן, נעכט שוין נישט געשלאָפן!

און דער רב פאַרשרייבט, אַז אַ זון געהאַט האָט „יענקל" — אַ ברירה האָט ער?

דערנאָך וועט זיך אַרויסווייזן, אַז אַ נאָמען געגעבן האָט מען אים „עקיבא". פאַרשריבן אויף אומות העולם לשון האָט מען קובא. פון קובא איז שוין געוואָרן יאַקוב, און פון יאַקוב — ביי שלעכטע צייטן, וואָס איז די גדולה? קראַנק צו הייסן פראָסט יענקל? אויך אַ מיוחס, אָן אַ ביסן ברויט אין מויל...

— קאָן זייער זיין...

— געוויס, אַ סך אמת שטעקט דערינען... פונדעסטוועגן...

מיין יונגע צימרין שווייגט, איך אויך. מוסר זאָגן איז אין שטעט־און שטעטלעך קיין אָרט נישט.

— און אַזוי וואָס הערט זיך? — פרעג איך ווידער איבער אין אַ ווײַלע אַרום.

— פון קאנעלע, קיעווער גובערניע, שרייבט מען א מזל־טוב, מען האט געעפנט א נייעם קלויז, א טאלנער קלויז!

— שילן און בתי־מדרשים פעלן!

— נישט אין קאנעלע! לויט מען שרייבט: א גרויסע שיל, א בית־המדרש, א מאקארעווער מינין. אומעטום גרוים. מען שוויצט נישט אפילו יום־כפור צו נעילה! מען באגראבט אין כמעט ווייסע טליתים...

— וואס דען?

— א מעשה: „כיבודים פאר מכובדים" — א נייע קלויז — צוויי נייע גבאים; א חוץ גבאים, — צוויי נייע משגיחים, מען זאל נישט רעדן ביים דאווענען!

— און נייע מחלוקת וועגן פעטע עליות...

— מחלוקת פעלט סיי־ווי־סיי נישט! ע ר ש ט נ ס , איז א פראצעס וועגן א ירושה... א ייד געשטארבן און איבערגעלאזט ח"י זהובים ירושה... דערויף צוויי זין... איינעם אויפן ארט, דעם צווייטן אין ירושלים; אנטלאפן פאר „גילגול מחילות"... דער היימישער האט צוגענומען די ג א נ צ ע ירושה; קהל שרייט, א רחמנות אויף א ירושלים־ייד... מען לאזט דעם גזלן נישט דאווענען בציבור! טייל האלטן פון גזלנס צד...

צ ו ו י י ט נ ס , האט גאט אראפגעשיקט א פייער און אין זיין גרימצארן פארברענט דאס באד — לכל הפחות — אן עסק אויף יארן...

און דריטנס?

— דריטנס? לאזט זיך אביסל הערן וועגן א גירוש... די שטאט איז נישט זיכער שטאט... קהל הענגט אויף א האר!

מיר שווייגן ווייטער א ווײַלע.

איך וויל דאך מיין יונגן גוטן פריינט אויסנוצן אינגאנצן און פרעג:

— און וואס הערט זיך וועגן צדקות, וועגן נייע חברות, וואס טוען אונדזערע יונגעלייט?

— אונדזערע יונגעלייט הויבן זיך און פאלן...

אין פלאצק (פוילן) האבן יונגעלייט געגרינדעט א לעזע־ביבליאטעק... א ל יי ן געקויפט, פון „מפיצי השכלה" ספרים באקומען... שוין טויזנט ביכער געווען... אבאנענטן א הונדערט, לעזער — כפל ־ כפלים, ווי דער שטייגער איז! דער יונגער עולם איז אבער, שרייבט מען, מיד געווארן, די ביבליאטעק פאלט...

אין ווילנע (ירושלים דליטא) האט מען פארמאכט די יידישע אוונט־שול; עס איז קיין געלט נישטא צו פירן...

— צו אוונט־שולן דארף מען דאך „קליין־געלט". דירה קאסט נישט, אומזיסטיקע לערער געפינען זיך... וואס? באלייכטונג, לער־מיטלען...

קליין געלט פעלט אויך אמאל... אין דימער (קיעווער גובערניע) זענען אפגעפאלן יונגעלייטשישע „ביקור־חולים", „גמילת חסדים", „לחם אביונים" — געבליבן זענען די בשורות טובות, וואס מען האט געדרוקט, ביים עפענען, אין די צייטונגען; געבליבן זענען די ארעמעלייט; געבליבן זענען אויך די אלטע חברות: חברה קדישא, חברה מישניות, עין־יעקב, „שומרים לבקר", חברה תהילים...

אין מאלין (אויך קיעווער גובערניע) האבן זיך פאר א פאר יארן די יונגעלייט אויפגעכאפט, אוועקגעריסן זיך פון פרעפעראנס און סטוקולקע און „ראזוויוואיען" דורכאוים יידישע טעכטער, און געגרינדעט א תלמוד־תורה... אויך פאר קליין געלט. דער לאקאל — די ווייבערישע שיל; מלמדים, ווי געוויינלעך, בחצי חינם: משכילים — לערער אומזיסט, סאמע „פאט־שאטנע"... עס האבן זיך אנגעקליבן איבער הונדערט ארעמע קינדער... צוזאמענגענומען אלטווארג, אביסל צוגעקויפט און געקליידט...

עס האט אבער נישט לאנג געדויערט, דער יצר־הרע פון קארטן און יידישע טעכטער „ראזוויוואיען" איז גרויס; יונגעלייט זענען אויך צוריק צו זייער ארבעט, און אין דער ווייבערישער שיל זיצן אפגעריסן הונדערט תלמוד־תורה־קינדער און קוקן, ווי די מלמדים זיצן און טרינקען טיי מיט צוקער, דאס איינציקע, וואס די ארעמע קינדער קאנען זיי ברענגען...

— און שוין?...

— כמעט שוין... עטלעכע פראצעסן... יידן פארן קיין פעטערבורג און מאסקווע אן דערלויבעניש און דער מיראוואי פסקנט קנס, צען רובל, פופצן רובל, ווי אמאל, ווי ווען...

ווארשעווער יידישע שפיטאל־דאקטוירים פראצעסירן זיך מיט ווארשעווער קהל, מען זאל זיי באפרייען פון אפצאל אויף קהלשע זאכן. ערשטנס, זענען זיי „געענדיקטע" און וואלטן אין דעם איבעריקן רוסלאנד נישט געצאלט קיין קאראבקע; צווייטנס, זענען זיי „טשינאווניקעס", און טשינאווניקעס זענען על־פי־דין פטור פון אלערליי אפצאלן.. „אקושאר־קעס" אין ליטע און אין דרום־רוסלאנד פירן פראצעסן קעגן בעל־טאקסעס, באשר בכן — זיי זענען אויך „געלערנטע" און עס קומט זיי כשר פלייש אן „קאראבקע" אויף יידישע זאכן... א פראצעס אין אדעס צווישן צוויי מוהלים וועגן א בילבול... אן אלטער מוהל אן א פארטעך, אן דעזינפעקציע און אן וויזיט־קארטן, האט מוצא־שם־רע געווען אויף א נייעם מוהל מיט

א פארטעך, וויזיט־קארטן, דעזינפעקציע און א גאנץ קעסטל כלים פאר זיך, — אז ער, דער נייער מוהל, כאטש ער דרוקט אויף זיינע וויזיט־קארטן: „ספעציאליסט, יידישער ריטואל אפעראטאר", קאן נישט אויסציען קיין מעסערל... און דער נייער מוהל האט זיך געפונען באליידיקט און „איינגעגעבן אין סוד"...

— וואס נאך?

— אין פאלטאווע וועט זיין א גרויסער מישפט... א מישפט פון אן ארגאניזירטער באנדע צו באפרייען פון מיליטער מיט דער הילף פון פאר־שיידענע קונצן, אלערליי קראצערייען און פאריכטערייען אין מעטריקעס און ביכער, ווי אויך פון פארשידענע קינסטלעך געמאכטע פעלערן.

די באפרייער, נאטירלעך, זענען נישט קיין „בני־ברית", צום סא־מעראדנע שטראדל לאזט מען קיין ייד נישט צו — אבער די מעקלער, די דאקטוירים: האלווערג, נאבינסקי, גאלדבערג, — דאס זענען שוין יידן... ס'רוב באפרייטע — אוודאי...

— נא!

און ער ווארפט אוועק די פעדער און שטייט אויף פון ארט.

— שרייב דו!

איך זעץ מיך גאנץ רואיק אויפצושרייבן דאס געשפרעך.

— עיקר שכחתי — גיט ער צו — די השכלה ג ייט, זי פ א ר ט... זי איז שוין געקומען אפילו קיין ירושלים.. עס האט זיך דארט א ווייבל געסמט!

— פארוואס?

— דער מאן האט זי נישט געוואלט גטן...

און ער אנטלויפט מיט מאדנע פינטלדיקע אויגן...

9

10־טער יולי 1902

אלץ איז אַנשטעקנד, אַלץ גייט ווי אַן איבערגאַנג, נישט נאָר שריפות, נישט נאָר קרענק...

פּאַטשט מען זיך אין סאַנדעגירער קלויז אין טשודנאָוו איבער אַן עליה, פליען באַלד פּעטש, ווי האָלץ אין דער גרויסער שיל איבער אַ קלפי... אין דער גרויסער שיל, ווי דער מינהג איז ביי קלפים, האָט זיך גענאָסן בראָנפן און בלוט, און באַלעבאַטים זענען אַרומגעלאָפן ווי נישט דערקוילעטע גענדז, און צו דער סאַנדעגירער קלויז זענען זיי צוזאַמענגעפלויגן גאַנצע מחנות שוואַלבן אויפצוקלייבן די אויסגעריסענע האָר פון חסידישע בערד, אַלס דאָס פיינסטע מאַטעריאַל צו נעסטן...

און אַזוי פּאַטשט מען זיך אין גאַנץ תפוצות ישראל...

און פונדעסטוועגן, ביי דעם גאַנצן גע'רעש און געפילדער שלאָפן איין צדקה־חברות. די קולות גייען עד לב השמים, מחנות שופטים ושוטרים ווערן אויפגעשטעלט אויף די פיס, און חברה־לייט פון אַלערליי צדקות ליגן און שלאָפן אַזוי רואיק, אַזוי פיין, אַז מען הערט נישט זייער פאַרע...

אין דעם אייגענעם טשודנאָוו, למשל, וווּ עס קאָכט „אויף קעסל און כלים", וווּ די שענסטע באַלעבאַטים גייען אַרום מיט פינף־פינגער פאַרטרעטן אויף די פנימער און שרייען אויף די ציין, איז איינגעשלאָפן אַ גאַנצער קאָמיטעט, וואָס איז ערשט נישט לאַנג געגרינדעט געוואָרן צו הילף פאַר אָרעמע קימפּעטאָרינס... אין ווילנע זענען איינגעשלאָפן די אָוונטשולן פאַר בעלי־מלאכות, אין וואַרשע שלאָפן אַלע ציוניסטישע רעדער און רעדלעך וכדומה —

ווערט אַן „איבערגאַנג" אויף שלאָפן, איז פאַרפאַלן, וועסטו מיט האַרמאַטן נישט וועקן!

און אַז מען איז מודיע פון קאָוונער ישיבה אויף סלאָבאָדקע, אַז די משגיחים האָבן אויסגעשלאָסן (אויף פּראָסט יידיש — אַרויסגעוואָרפן)

כמעט דריי־פערטל בחורים פאַר ציוניזם און דערביי מיט אַ צירקולאַר מודיע געווען די עלטערן, אַז די קינדער זייערע, זייער גאַנצע פרייד און האָפענונג, זייערע קדישים און שטולן אין גן־עדן, זענען אַרויס לתרבות רעה און געוואָרן ערגער ווי געשמדט; אַז מען האָט אין דער אייגענער ישיבה געמאַכט אַ תקנה, נישט צוצונעמען צום נייעם „זמן" קיין בחורים, וואָס וועלן נישט שווערן בנקיטת חפץ, על כל פנים געבן „תקיעת־כף", אַז זיי וועלן נישט האָבן קיין „מגע־ומשא" מיט מעשה־ביכלעך, דיקדוק, תנ"ך און קאָלאָניאַל־באַנק —— קומט באַלד די זעלבע ידיעה פון טעלז, און פון מיר הערט זיך נאָך שענערס: דאָרט האָט מען געכאַפּט אַ בחור מיט אַ שערל ביי דער באָרד, און דערגאַנגען איז מען, אַז די רעשט תלמי־דים זענען אויך, נישט פאַר אייך געדאַכט, אָנגערירט, —— האָט מען דעם גאַנצן עולם מיט אַמאָל „מקיים פּסק" געווען: מען האָט אַריינגערופן פּופ־ציק גאָסן־מענטשן, טרעגער און אַזוי אַרבעטער, און מען האָט דורכגע־שמיסן גאַנצע צוויי הונדערט תלמידים, און די ישיבה פאַרמאַכט!

און אַז עס הערט זיך פון אמתן ירושלים, אַז די אָפּגעלעבטע אַלטע יידן, וואָס זענען אַהינגעקומען שטאַרבן, ווילן באין־אופן נישט אָפּטרעטן דעם יונגן דור, האַלטן זיך, אַלס סגולה קעגן מלאך־המות, מיט אַלע פיר ביי די הערנער פון מיזבח; און האָבן, ווי אויף להכעיס, חתונה מיט יונגע מיידלעך, געקויפטע פאַר קליין חלוקה־געלט און אַ חילק לעולם־הבא, און אַרבעטן מיט געניייערטע כוחות אויף „חיזוק הדת" מיט פּאַש־קווילן, קללות און חרמות, און מסירות; —— שרייבט מען באַלד פון ירושלים דליטאַ, אַז דאָרט האָבן ערלעכע פרומע יידן געמסרט די סטראַ־שונער ביבליאָטעק ביי דער אַלטער שיל, באשר בכן, אין איר געפינען זיך, אַ חוץ ש"ס ופוסקים, נאָך אַנדערע יידישע ספרים אויך, און —— מען האָט די ביבליאָטעק פאַרמאַכט!

איין וועלט —— איין איבערגאַנג...

נאָר עס זאָל זיך טרעפן, אַז דאָס רוב קאָרעספּאָנדענטן פון אַ וואָך זאָלן ענדיקן זייער בריוו מיט פראַגע־צייכן, אַז אַלע זאָלן פרעגן: פאַרוואָס? אויף דעם וואָלט איך מיך נישט געריכט... עס דערמאָנט אפילו אין „מה־נשתנה", וואָס האָט אויך געדויערט אַ גאַנצן חודש אָבער אַזויפיל „פאַר וואָסן"?

און דאָך האָט זיך עס די וואָך געטראָפן, ווי איר וועט באַלד זען.

„פאַרוואָס" איז אויך אַן איבערגאַנג!

די „טאַקסע" ווי איר ווייסט, איז אַ פאַרשלעפּטע, אַלטע קרענק.

טייל אַלטערטום־פאָרשער קלערן, אַז אויב זי איז נישט מששת ימי בראשית, און די בעלי־טאַקסע זענען נישט באַשאַפן געוואָרן צוזאַמען מיט די מלאכי הבלה ערב שבת בין השמשות, איז די מכה דאָך עלטער פאַר דער „תוכחה"; זי איז שוין אין מיצרים געווען. ערשטנס, על פי שכל: וווּ עס איז פאַראַן אַ ג ו ש ן, מוז זיין אַ ט אַ ק ס ע — אַ ב אַ ז ו נ ־ דער אָפּצאָל אויף ב אַ ז ו נ ד ע ר ע צדקות, כלי־קודש און בית־עלמינס... צווייטנס, אם אין ראיה לדבר יש זיכר לדבר — עס איז כמעט ווי גע־דרונגען פון אַ פּסוק: „זכרנו את הדגה" שטייט; די אָרעמע, הונגעריקע יידן האָבן זיך דערמאָנט אין ווייסטן מידבר אָן די פ י ש , וואָס זיי האָבן אין מיצרים געגעסן. פאַרוואָס נישט פליישׁ? אפנים, עס איז אַ טאַקסע געווען, און מען האָט ביינער געגעסן, נישט קיין פלייש...

און פונדעסטוועגן פרעגט מען פון רעטשיצע (מינסקער גובערניע) צוויי מאָל פ אַ ר וו אָ ס .

איינמאָל: פ אַ ר וו אָ ס קאָסט פאַרט אין אַזאַ קליין שטעטל צוואַנ־ציק קאָפּ. אַ פונט ביינער? און דאָס צווייטע מאָל נאָך אַ האַרבערע שאלה: פ אַ ר וו אָ ס ווערן די לעצטע צייטן די בהימות פון פריי־קצבישער שחיטה דאָס רוב טריף, און די בהימות פון בעל־טאַקסעס שחיטה זענען אַלץ כשר און כשר?

און איידער איך האָב צייט זיך מישב צו זיין, פ אַ ר וו אָ ס זאָל טאַקע אין גאַנץ תפוצות ישראל אַראָפּפאַלן דאָס פלייש פון אָרעמע יידן און צוקלעפּן זיך צו די בעלי־טאַקסעס און ז יי ע ר ע קצבים, שוחטים און רעשט כלי־קודש, פרעגט מען נאָך אַ האַרבע שאלה פון טשודנאָוו! טשודנאָוו איז אַ שטעטל מיט ווייניק טעפּל־לעפל שאלות, אויסער עטלעכע באַלעבאַטים, כמעט ק אַ לט ע קוימענס, על כל פנים אָן פלייש; עס קומט זעלטן פאַר אַ שאלה פון בשר וחלב — די גרעסטע רבנישע זאָרג. דערפאַר איז עס אַ שטעטל מיט אַ סך חליים, קראַנקע פאַר דאגות, קראַנקע פאַר הונגער, אַ חוץ קראַנקע פון אַרבעט, פון חדרים און דעסגלייכן — פ אַ ר ־ וו אָ ס ־ זשע, — פרעגט מען — האָט טשודנאָוו צוויי רבנים און אינ־גאַנצן אַ יי ן דאָקטאָר?

וויל איך מיר שוין, מיט ד ע ם פאַרנעמען, פאַלט מען אריין פון טשערקאַסי (קיעווער גובערניע) מיט קלאָץ־קשיות:

פ אַ ר וו אָ ס גייט אויף תלמוד־תורה אַוועק אַזוי פ י ל ג ע ל ט און אַזוי וו יי נ י ק קינדער לערנען זיך אויס „עברי"?

פ א ר וו א ס קאָסט אַזויפיל דאָס יידישע שפּיטאָל, און אַז איר פאַלט אַוועק, געפינט ער קיינמאָל קיין אָרט נישט, און צוויי אָרעמע לייט זענען ערשט נישט לאַנג געשטאָרבן אין „רבינס שיל״?

פ א ר וו א ס שטייט אין קהלשע חשבונות שוואַרץ אויף ווייס, אַז פון קהלשן געלט גייט אויף מושב זקנים ז ע ק ס הונדערט רובל אַ יאָר, דער גבאי פון „מושב זקנים״ זאָגט, אַז ער באַקומט נאָר פ י ר הונדערט, און דער קאַזיאָנער רב שרייט, אַז מען גיט אים, דעם גבאי פון מושב־זקנים, גאָר א כ ט הונדערט קארבן אַ יאָר?

און נאָך פ א ר וו א ס! פ א ר וו א ס פלעגט צוריק מיט עט־לעכע יאָר ארויסנעמען פון קאָראָבקע אויף קהלשע זאַכן זעקס טויזנט רובל אַ יאָר און זייט עטלעכע יאָר, גאַנצע צ ע ן, כאָטש עס איז קיין איינציקע צדקה נישט צוגעקומען און קיין איינציקע חברה איז נישט רייכער געוואָרן?

און נאָך מער שאלות פרעגט מען פון קאָוונע:

פ א ר וו א ס טרינקט גאַנץ קאָוונע ז י ס ע מילך און די קראַנקע אין הקדש — ז ו י ע ר ע?

פ א ר וו א ס פאַרזאָרגט דער קאָוונער רב די גאַנצע וועלט מיט יידיש־קייט, אַ חוץ זיין אייגן קאָוונע?

פ א ר וו א ס, בשעת ווען פיר טויזנט יידישע אַרבעטער פאַמי־ליעס האָבן, אַ דאַנק דעם האָלץ־קריזיס, פאַרלוירן זייער פּרנסה ביים סאָרטירן און בינדן דאָס געהילץ, וואָס פּאַסירט דורך קאָוונע איבערן ניע־מאַן און ווילִיע, און גייען ממש אוים פאַר הונגער — שווייגט דער רב, און אין דער זעלבער צייט האָט ער צוזאַמענגעקליבן אַ מאַסע געלט צו פאַר־זאָרגן די ווייבער פון אַדוואָקאַטן און דאָקטוירים מיט אַ רייכער פיינער מיקווה?

און פון ביאַליסטאָק פרעגט מען:

פ א ר וו א ס איז פון די זיבעצן טויזנט רובל קהלשע געלט, וואָס זענען געלעגן ביי איינעם פון די שטאָטישע בעלי־טובות אויף אויפבויען אַ באָד, ביז מען וועט אויסקלייבן אַ פּלאַץ ווו צו בויען, געבליבן איז גאַנצע דריי הונדערט רובל? צי האָבן די מייז אויפגעגעסן דאָס געלט? און, אויב ביאַליסטאָק האָט אַזוינע געפערלעכע מייז, אַזוינע געלט־פרעסער —

פ א ר וו א ס לאָזט מען, דורך אינטריגעס וועגן עלטסטע אין קאָ־מיטעט, אַזוי לאַנג ליגן גאַנצע זיבעציק טויזנט רובל, וויסאָצקים נדבה

אויף א געוועהרב־שולע, און מען שטעלט זיך נישט בויען! ווער איז ערב, אז אויף וויסאַצקיס נדבה וועלן די מייז קיין שליטה נישט האָבן?

— פ א ר וו אָ ס — פרעגט מען פון בריסק דליטא, האָט זיך „הרב מרן שליט״א״ מיטן „בד״ץ דפה״ פלוצלינג דערמאָנט, אז פאַראיאָרן, נישט היינט געדאַכט, בשעת דער בריסקער שריפה, האָבן יידעלעך גערעטעוועט, אומגעפרעגט דעם רב, צי די שריפה איז פקוח נפש, און געווים מחלל שבת געווען, — און האָבן דעריבער, צו דער יאָר־צייט פון דער שריפה, ארויס־געגעבן דער שטאָט א תשובה: אַלע „גדולים״ זאָלן פאַסטן און „נשים און חלשים״ זיך אויסקויפן — און אז א פּראָצענטניק איז מחלל שבת מיט „אמירה־לנכרי״ און הייסט דעם פּריסטאַוו דעם אָרעמען בעל־חוב שבת אַראָפּנעמען די בענטש־לייכטער, שווייגט „מרן הרב שליטא״, שווייגט דער בד״ץ און מען גיט אים קיין תשובה נישט ארויס?

און פ א ר וו אָ ס , פרעגט מען פון קאַליש, ש וו יי ג ט קהל און רב זעענדיק, ווי צוויי תלמוד־תורה־מלמדים האָבן אויפגעשטעלט פאַר קהליש געלט א גרויס תלמוד־תורה־הויז און פאַרשריבן עס אויף זייער נאָמען?

און אין ליפּנא וואונדערט מען זיך: פ אַ ר וו אָ ס כשרן אַלע רבנים די מיקוואות, נ אָ כ ן אָפּלאָזן דאָס וואַסער, מיט מ י ם שאובין, נאָר איין ליפּנער רב מיט מילך, אזוי אז עס האָט פאַרפעלט דעם לעצטן שבועות מילך צו פּוטער־געבעקס?

— — — — — — — — — — — — — — — — —

מער קאָן איך נישט; דער קאָפּ דרייט זיך פון די פאַרוואָסן!

אז איך בין אמאָל א פאַרסטער מענטש געווען, פלעג איך האָבן פאַר־שיידענע חלומות, גוטע און בייזע.. אמאָל פלעגן זיך חלומען מילחמות מיט ערד־ציטערניש, אמאָל אָבער שווארצע, בלויע, גרויע און אַלערליי שיינע אויגן; פון א קורצער צייט, זייט איך בין לאַ־עליכם אַ ב י ן געוואָרן, זע איך נאָר: שווארצע כלי־קודש, פעטע בעלי־טאַקסעס, העקער־יונגען מיט די העק איבער נשים הצובאות ביים קלאָץ — אצינד וועל איך זען סאַמע פראַגע־צייכן...

ריבונו־של־עולם: אני שלך וחלומותי שלך!

———————

10

1־טן יולי, 1902

קענט איר די פּוך־בלימלעך?

אויפן אויג גאנץ שיינע, פיינע בלימעלעך; קיילעכדיקע קינסט־לעך געשניצטע קעפּלעך... נאָר, אַז איר נעמט אזא בלימל אין דער האנט אריין, מוזט איר איינהאלטן דעם אָטעם; פון קלענסטן בלאָז צעפליט זיך דאָס קעפּל אין דער לופט און ביי אייך אין דער האנט בלייבט א גרוי־שטרויען שטענגעלע.

מענער רופן די בלימעלעך: „פרויען־טרייהייט"; די ווייבער רופן זיי „מענער־טרייהייט". מין־הסתם זענען ביידע צדדים גערעכט און דאָך האָב איך פאר די בלימעלעך א בעסערן נאָמען, איינגנטלעך דריי נעמען; יידישע חברות, יידישע צדקה, יידישע מעשים טובים... קלייבט אייך אויס, וועלכן איר ווילט?

דאָס מוזן אלע מודה זיין, אַז די שטארקסטע יידישע באַוועגונג איז די ציוניסטישע, און פון שטעט און שטעטלעך שרייבט מען:

„עס איז געקומען דער „מטיף" הלא הוא... און מיט זיינע פייער־דיקע רייד האָט ער דערוואַרעמט די קאַלטע הערצער פון אונדזער שטעטל... מענער אין דער מענער־שיל האָבן געקרעכצט מיט א צעבראָכן הארץ, און דאָס געוויין פון דער ווייבערישער שיל האָט זיך געגאָסן ווי א וואסער... דאָס איז געווען שבת. באַלד שבת־צו־נאַכט האָט מען געמאַכט אַן אַסיפה, מען האָט געגרינדעט א חברה „בני ציון", „שערי ציון", אָדער גלאט אזוי „ציון"! געפאַלן זענען דרייצן שקלים, פאַרקויפט און גענומען האַנט־געלט אויף גאַנצע דריי אַקציעס — זונטיק אינדערפרי איז דער מטיף ארויסגעפאָרן; מען האָט אים באַגלייט ביז א האַלב מייל הינטער דער שטאָט, מען איז צוריקגעקומען, און מאָנטיק איז שוין דאָס שטעטל צוריק איינגעשלאָפן.

מען שרייבט אויפן זאמד, אויפן וואסער...

אַפּט איז אַן אַלטע שטאָט. אַן אַלט רבישע פרומע שטאָט. ניסים פלעגן זיך דאָרט וואַלגערן אין די גאַסן. די גאַסט־הייזער פלעגן פול זיין מיט אויסגעהיילטע און האַלב־אויסגעהיילטע משוגעים. און דער קול פון די אַפּטער לומדים פלעגט לעכערן פריער דעם דאַך פון גרויסן בית־המדרש און דערנאָך ערשט אַלע זיבן הימלען: היתלהבות איז געווען — אין לשער!

מיט דער צייט איז עפּעס קאַלט געוואָרן אין אַפּט. עס האָבן זיך באַוויזן באַהאַלטענע און אביסל אָפענע משכּלים, און עמעץ האָט אויסגעזאָגט א סוד, אַז די מלמדים האַלטן נישט פון „דינא דמלכותא" און האָבן קיין רוסישע לערער נישט אין די חדרים. עס איז אָנגעקומען צום אינספּעקטאָר און ער האָט געלאָזט אָנזאָגן מיט דער גראָבער פּען די מלמדים, אַז אויב זיי וועלן נישט צונעמען קיין לערער אויף רוסיש, וועט ער זיי אַלע די חדרים פאַרמאַכן... די מלמדים זענען געלאָפן מיט א געשריי צו קהל. מיט א צוואַנציק צי דרייסיק יאָר צוריק, וואָלט קהל געלאָפן מיט א געשריי צום רבין, דער רבי וואָלט גוזר תענית געווען, מעשים געטון ביז ער וואָלט נישט מבטל געווען די גזירה... היינט האָבן די באַלעבאַטים פּשוט אַן אסיפה געמאַכט. א באַלעבאַטישע אַסיפה. עס זענען זיך צוזאַמענגעקומען די אַלטע קאַרפּן־קעפּ, זיי האָבן פאַרקנייטשט די אַלטע שטערן, געקייט די לאַנגע גרויע בערד אין מויל און מען האָט געקלערט און געקלערט, ביז מען האָט אָפּגעקלערט און באַשלאָסן, אַז —

1) היות די גזירה איז, ווי עס זעט אויס, נישט צום בטל ווערן, דאָס מלכות וויל טאַקע באמת אַפּטער יידישע קינדער זאָלן לערנען רוסיש, — און מין־הסתם האָט זי עפּעס א טעם דערינען! און פאַלגן דאָס מלכות מוז מען, וואָרום, אַז נישט, וועט מען אפשר טאַקע פאַרמאַכן די חדרים, און פון די מלמדים מאַכן א תל!

2) היות אָבער פון צווייטן צד — קאָן מען אין די חדרים קיין רוסיש נישט לערנען, ווייל רוסיש לערנט מען נישט בעל־פּה, און אויפן אייגענעם טיש, וו עס ליגן אייגענע ספרים, וואָלטן זיך געלייגט „גראַמאַטיקעס" מיט „כרעסטאָמאַטיעס"... און דער דין איז: מעלין בקודש ולא מורידין!

3) און נאָך מער, אַז מען קאָן גלאַט קיין לערער נישט צונעמען, וואָרום — וועמען וועט מען נעמען? א ייד? איז ער חשוד אויף ציוניזם מיט סיציליזם, אויפן טיש וועלן ליגן כרעסטאָמאַטיעס, און לערנען וועט ער גאָט ווייס וואָס! א קריסט צונעמען איז אויך שלעכט, וואָרום לכבוד

דעם קריסט וועלן זיצן די קינדער בגילוי הראש, און א חדר מיט ספרים און מזוזות איז כמעט א מקום־קדוש.

על־כן:

אזוי ווי דאָס מאַגיסטראַט האַלט אויף פאַר דער שטאָט א שקאָלע, וו מען לערנט נאָר (ביי זיי הייסט יענץ אויך „לערנען") פּאַרמיטיק, און נאָכמיטיק שטייט די שקאָלע ליידיק — זאָלן די יידישע חדרים־יינגלעך אהין גיין נאָכמיטיק אויף צוויי שעה אין טאָג לערנען ווי די ממשלה וויל, רוסיש און —

5) דעם לערער זאָל מען צאָלן פינפאונדרייסיק רובל א חודש שכר בטלה, זאָל ער נישט זיין אזא מתמיד!

געזאָגט — געטון!

די יידישע חדר־יינגלעך גייען יעדן נאָכמיטיק (אויסער שבת און זונטיק, אונדזערע און זייערע יום־טובים) אין שול אריין דאמאָלט, ווען די קריסטלעכע גייען ארויס... זיי טרעפן זיך אויפן וועג, די קולות גייען עד לב השמים, יידישע קינדער קומען אהיים מיט געשוואָלענע בעקלעך און איינגעפּלאַטשטע נעז, אָבער אפּט האָט אויסגעפּירט! קיין לערער, נישט קיין יידישן, נישט קיין קריסטלעכן, אין חדר נישט אריינגעלאָזט —

וואָס, נישט אָפּגעאַרבעט א שטיק?!

א מאָדנע שטעטל איז דאָס בעסאַראַבישע הינטשעסט!

א שטיל שטעטל, א ציכטיק שטעטל. נישט אזוי פרום ווי אפּט, נאָר דערפאַר „שטיל ווי אין ריוועטש". אין אפּט טרעפט זיך אמאָל א מחלוקת, עס קאָכט אויף קעסל און כלים וועגן רבנים, שוחטים, ציוניסטן, נאַציאָנאַליסטן און אפילו איבער א האַרבע שאלת־הריאה. אַלטע לומדים! אין הינטשעסט הערט מען אין גאַס, ווי די זייגער קלאַפּן אין די שטיבער, דאָס זשומען פון דער שוואַכסטער פליג אין דער לופט! און מענטשן ארום שטילע, מיט בלייכע מידע פּנימער, האַלב פאַרלאָשענע אויגן, אויסער — אז מען הייצט אין באָד! דאַמאָלט זעט מען אמאָל מענטשן איילן זיך, לויפן מיט פלאַמענדיקע בליקן, מיט די בעזימלעך אין די הענט — עס לעבט! ווערט דאָס באָד אָפּגעקילט, קילט זיך אָפּ און ווערט פאַרשטאַרט די שטאָט און די באַלעבאַטים פאַלן צוריק אין דער „הינערפלעט" אריין...

אזא שטיל שטעטל האָט מין־הסתם א שטילן רב.

מען צאָלט אים נישט קיין וואָכן־געלט, — איז נישט; באַגייט ער זיך און שווייגט! אין זיין אייגענער שטוב כאַפּט אים עמעץ אָן ביי א לאַץ,

צי גיט אים א גרעבערן גלעט איבער דער באק — ער רעדט נישט א וואָרט; קהל שווייגט אוודאי! א שוחט איז אויך פאראן א שטילער, אן אלטער קרעבצנדיקער ייד. קומט א קצב און גיט אים א מתנת־יד, פאַרוואָס ער איז נישט געקומען אינמיטן דער נאכט קוילען, באַגיסט ער זיך מיט דער „רויטער יויך” און שווייגט. דער רב אויך, קהל אוודאי, א קל־וחומר פון רבם פעטש!

עס איז דאָ א בעל־בשר — א בעל־טאַקסע; פלייש איז צו טייער, די וואָג צו קנאַפּ — קהל און רב שווייגן, ווי אין פּרק שטייט: מרבה בשר — מרבה רמה, און צוליב די ווערים אין קבר איז נישט כדאי זיך אריינ־צולאָזן מיטן בעל־טאַקסע!

דאָס שטעטל איז אזוי פאַרשלאָפן, אז פיר יאָר האָט געדויערט, איי־דער מען האָט צוגענומען א צווייטן שוחט. די מעשה איז אזוי געווען: קהל האָט אמאָל איינגעזען, אז לויט דער שטאָט און לויט די בהימות, וואָס מען קוילעט פאַר דער שטאָט, איז איין שוחט, ביפרט אן אלטער און קראַנקער, צו ווייניק.

אויף דעם סמך האָט זיך א יונגערמאַן אוועקגעלאָזט למקום תורה, אויסגעלערנט זיך שחיטה און אהיימגעקומען צום רב מיט א פיינעם חלף; און א פולן בויך מיט הלכות שחיטה.

דעם רב איז געפעלן געוואָרן אי דער יונגערמאַן, אי דעם יונגנמאַנס חלף; נאָר אויף זיך אליין שטעלן האָט ער נישט געוואָלט און געלאָזט רופן די באַלעבאַטים פון שטאָט אויף אן אסיפה.

און עס זענען זיך צונויפגעקומען די ה י נ ט ש ע ס ט ע ר קאַרפּן־קעפּ, און האָבן זיך אויך אוועקגעזעצט, און אָנגעהויבן שאָקלען מיט די קעפּ אין דער לענג און אין דער ברייט, און בייסן די שפּיץ בערד אין די אָפענע מיילער, און קנייטשן די גרויסע, ברייטע שטערן, ביז עס איז גע־בליבן „בהסכם כולם”, פון קהל און רב הייסט עס, אז קהל און רב קאָנען זיך אויף זיך אליין נישט פאַרלאָזן און מען מוז שרייבן צום רבין.

עס האָט געדויערט איידער מען האָט געשריבן צום רבין. נאָר גע־שריבן האָט מען; מען האָט געפונען א שרייבער מיט א פיינעם „לכבוד”, א לפ״ק מיט א „לפ״ג” און מיט אלעם גוטן!

דערנאָך האָט געדויערט איידער עס איז געקומען א תשובה פון רבין. א פאַרנומענער מענטש דער רבי! נאָר געקומען איז זי. די תשובה איז אָבער קיין קלאָרע תשובה נישט געווען... באשר־בכן — אויף א בריוו קאָן דער רבי נישט שטעלן, מטריח זיין וועגן דעם דעם רוח־הקודש אָדער

אליהו־הנביא איז נישט כדאי, על־כן — זאָל דער יונגערמאַן אליין קומען, ער מוז מיט אים רעדן פּה־אל־פּה...

עס האָט געדויערט איידער דער יונגערמאַן האָט זיך געשאַפט אויף הוצאות, נאָר געפאָרן איז ער. עס האָט דערנאָך געדויערט איידער מען האָט אים צוגעלאָזט, נאָר צוגעלאָזט צום סוף האָט מען אים!

און ער איז אָפּגעזעסן אַ צייט, און דער רבי האָט אים צוריק אָפּגעשיקט צום רב!

אַ טביעת־עין, קיין עין־הרע, האָט ער דער רבי, נאָר אויפן אויג אַליין שרייבט ער צום רב — קאָן מען זיך נישט פאַרלאָזן! און געהערט פון שוחט האָט ער כמעט גאָרנישט! על־כן זאָל אים דער רב נאָכאַמאָל פאַרהערן...

און ער איז אָפּגעזעסן אַ צייט, און דער רבי האָט אים צוריק אָפּ־צום רבין, פון רבין צום רב, ביז דער רבי האָט עפּעס ד ע ר ז ע ן צי ד ע ר ה ע ר ט, און דאַמאָלט ערשט האָט אים די שטאָט אויפגענומען פאַר אַ שוחט...

איבער די פיר יאָר האָבן די קצבים דעם אַלטן שוחט — געפּאַטשט!

דאָס אַלץ איז אייגנטלעך נאָר אַ מאמר המוסגר. דער עיקר מיין איך די צדקה פון שטעטל!

און נישט א י י ן צדקה, אַ סך צדקות: הכנסת־כלה, ביקור־חולים, תלמוד־תורה, הכנסת־אורחים און נישט צעוואָרפן, נאָר אַלץ אויף אָרט און דווקא אין אַ חורבה!

און הערט ווי אַזוי:

אַמאָל האָט דאָס שטעטל געהאַט אַן אייגן הויז — אַ דירה פאַרן רב.

אַז דאָס הויז איז איינגעפאַלן, האָט זיך דער רב איבערגעצויגן אין אַ ג ע ד ו נ ג ע נ ע ר דירה אַריין. ער האָט אַפילו קיין וואָרט נישט גערעדט; אַ שטילער רב, ווי עס פּאַסט פאַר אַ שטיל שטעטל.

אַז דער רב האָט זיך איבערגעצויגן, האָבן זיך מין־הסתם אויף זיין אָרט שדים אַריינגעצויגן. עס האָט געקלאַפּט, געפייפט פון דער חורבה, אַמאָל שטיינער אַרויסגעוואָרפן.

פונדעסטוועגן, אַז עמעץ איז געקומען אַמאָל פון דער סביבה צום דאָקטאָר, ביפרט בייטאָג, האָט ער זיך איינגעשטעלט דאָס לעבן און אָפּגעשטעלט זיך אין דער חורבה; קיין גאַסט־הייזער זענען אין שטעטל נישטאָ.

היימישע אָרעמע קראַנקע האָבן געזען, אַז דער דאָקטאָר קומט אָפּט צו דער חורבה, האָבן זיי אָנגעהויבן אויך אַהין צו גיין און עצות פרעגן.

און פ ו ן ז י ך א ל י י ן איז מיט דער צייט פון דער חורבה אַ ביקור־

חולים געוואָרן. די שטאָט שווייגט! אַז עס האָט זיך אַ ל י י ן ג ע מ א כ ט, איז אַ סימן, אַז מען דאַרף!

דערנאָך האָבן געזונטע, נאָר אָרעמעלייט פון דער סביבה, אויך אָנגעהויבן קומען צו דער חורבה, כּמעט אַוועקלייגן דאָס אָנגעבעטלטע פּעקל, און בשעת־הדחק, כּמעט מיט גרויס ציטערניש איבערנעכטיקן! און פון דער חורבה איז געוואָרן מיט דער צייט אַ „הכנסת־אורחים” — — —

עס טרעפט פּאָרט, אַז די חורבה שטייט כּמעט אַ פּאָר מאָל אין וואָך ליידיק; עס קומען קיין קראַנקע נישט בייטאָג, קיין שנאָרער ביינאַכט, און די לצים לאָזן זיך אויף עטלעכע ווינטער־טעג אין וועג אַריין, אַראָפּצופירן שליטן מיט סוחרים פון דרך־הישר... איז דער שטאָט אַ שאָד, דינגט זי אַ מלמד און הייסט פאַר דריי רובל אַ וואָך לערנען אין חורבה מיט אָרעמע קינדער און אינאייינוועגס וווינען אין איר — וואָס טוט נישט אַ ייד פאַר פּרנסה? שטעלט ער זיך איין דאָס לעבן, ציט זיך אַריין אין דער חורבה און עס ווערט פון איר אַ תלמוד־תורה!

און מען ווייסט שוין אַליין נישט, וואָס און ווען די תלמוד־תורה איז! קומט אַ קראַנקער, וואַרפן אים אַרויס די אורחים: אַז הכנסת־אורחים איז נישט קיין ביקור־חולים... אַמאָל קומט אַן אורח מיט אַ פּעקל, באַגעגנט אים די מלמדקע מיט אַ בעזעם: עס איז אַ תלמוד־תורה! אַמאָל ווייטער קומען חלויים, ציען זיך אויס אין די שטיבער — עס איז פּאָרט אַ ביקור־חולים...

דערווייל דאַרף אַן אָרעמע כּלה חתונה האָבן: קומען די קרובים פון ביידע צדדים און מאַכן מיט געוואַלד פון דער חורבה אַן — הכנסת־כּלה...

און אַמאָל האָט גאָר עמעצער אַ טעות, וויל גיין אין באָד אַריין און טרעפט צו דער חורבה, ווייל דאָס באָד איז אויך פּונקט אַזאַ חורבה...

אַך, די פיינע פּוך־בלימעלעך!

נעמט, למשל, „פּילווייריק” פון קאַמעניעץ־פּאָדאָלסק: מאַסן בעלי־טובות, מיט אָפענע ווייכע הערצער! זיי ווילן, נעבעך, טון לטובת־הכלל, נאָר וואָס?

ווערן זיי איינמאָל געוואָר, אַז אויף דער יידישער וועלט איז היינט „תלמוד־תורה” אין דער מאָדע. מאַכט מען אַן אסיפה, און מען עפנט אַ תלמוד־תורה. עס ווערט אַ קאָמיטעט, מען קלייבט אויס צוויי גבאים, אַ גבאי ראשון און אַ גבאי שני, צוויי רואה־חשבונס, אַכט אויפמאַנען פון וואָכן־געלט, באַשטעלט זעקס (בפירוש זעקס) חתימות, ווייל אַן זיי איז

חברה קיין חברה נישט, און אַ סעודה האָט מען אויך געמאַכט, „וואָרע־ניקעס" געקאָכט!

דאַכט זיך גוט? האָט מען אָבער צוויי מ כ ו ב ד י ם נ י ש ט אויסגעקליבן. וואָס טוען זיי? זונדערן זיי זיך אָפּ, מאַכן נייע אַסיפות, נייע צעטלעך אויף וואָכן־געלטער, קלייבן אויס נייע „כלי־קודש" פאַר כבוד, און מען עפנט אַ צווייטע תלמוד־תורה; מלמדים פעלן נישט, קינדער אויך נישט!

עס זענען אָבער פאָרט נאָך לײדיקע מכובדים געבליבן, עס האָבן נאָך שליפעס פאַרפעלט, און דערווייל ווערט מען געוואָר — איז אריין ביליקער קרעדיט אין דער מאָדע. האָט מען ווייטער אַסיפות געמאַכט און געעפנט — אַ באַנק אויף אַקציעס, צען רובל אַן אַקציע — פאַר קליינע סוחרים, בעלי־מלאכות... און מען האָט די רעשט שליפעס צעטיילט, נייע „וואָרע־ניקעס" געקאָכט, אַפילו, לויט מען שרייבט, אַ גוט ביסל משקה געטרונקען!...

עס זענען אַוועקגעגאַנגען נישט קיין גאַנצע דריי חדשים:

דאָס געלט פון דער באַנק איז אויסגעטריקנט געוואָרן, גלייך עס וואָלט אין וואָרעניקעס מיט דער משקה אריין... די צווייטע תלמוד־תורה איז זיך צעפאַלן, ווי אויסגעטריקנטער זאַמד, און די ערשטע תלמוד־תורה הענגט נאָך אין דער לופט אויף אַ האָר!

און נישט דווקא אין די קליינע שטעטלעך וואַקסן די פּוך־בלימלעך! אַזוינס טרעפט אין גרויסע שטעט אויך, אַפילו אין וואַרשע...

ווערט געוואָר אויף טוואַרדע גאַס נומער דרייצן!

אז נישט, וועל איך אייך אפשר אַליין אַמאָל די מעשה דערציילן!

11.

24־טן יולי 1902

סאמע ניסים, סאמע מערכות!
ווען נישט די ניסים, ווען נישט די מערכות, ווייסט איין גאָט, וואָס עס וואָלט געווען!

אין קאַזימיניק, קאַלישער גובערניע, איז אין טאָג פון אַ חתונה פאַרשווונדן געוואָרן די חופּה...

מיינט נאָר נישט, חלילה, קיין שלעכטס! עס האָט קיין יבם נישט געוואָלט נעמען די יבמה, ווי אין דער תורה שטייט; עס האָט, להכעיס דער תורה, קיין כוהן קיין גרושה נישט גענומען! עס האָט נישט געזאָלט זיין קיין חתונה אָן עלטערנס וויסן; מען האָט נישט ארויסגעגנבעט נישט די כלה, נישט דעם חתן! עס איז נישט געווען קיין חופּה צו פאַרכאַפּן צו דער צייט, עס זאָל עמעץ ל ה כ ע י ס צונעמען די חופּה; עס איז אַפילו קיין פאַרליבעניש נישט געווען! עס איז געווען אַ כשרע יידישע חתונה. די כלה פון קאַזימיניק, דער חתן פון דער פרעמד; נישט ער האָט זיך א י ר, נישט זי האָט זיך א י ם געחלומט. אַן אמתער זיווג: אַ שדכן האָט אָנגעשלאָגן, די מחותנים זענען זיך געפעלן... און אַז מען האָט זיך אויסגעגלייכט וועגן נדן, קעסט, מלבושים, מתנות און רח״ש, האָט מען מגביל געווען זמן־החתונה, תנאים געשריבן; צו דער צייט האָט מען, צו מזל־וברכה, איינגעקויפט פיש, פלייש און אביסל משקה, מען האָט קלעזמער באַשטעלט און אַ מאַרשאַליק — אַלץ, וואָס מען דאַרף. און דער חתן איז געקומען ציי דער צייט — — נאָר דאָ הייבט זיך אָן די מעשה! דער חתן איז געקומען, האָט זיך ערגעץ אָפּגעשטעלט, און עס האָבן זיך באַלד באַוויזן אַלערליי גבאי־צדקה! דערלאַנגט שלום־עליכם, געווינטש מזל־טוב און — אויסגעשטרעקט די האַנט נאָך נדבות. דער חתן האָט אַלעמען געגעבן, און אַלע זענען ארויסגעגאַנגען צופרידן, אַחוץ א יי ן גבאי פון חברה־קדישא. דער גבאי פון חברה־קדישא האָט געהאַלטן די נדבה פאַר צו קליין,

ער האָט זיך באַליידיקט, און איז אַוועקגעגאַנגען אין שיל אַריין, האָט צו־גענומען די חופּה מיט די חופּה־שטאַנגען, און ערגעץ פאַרטראָגן און באַ־האַלטן!

די כלה איז שוין באַדעקט, באַשיט מיט האָפּן, אָפּגעשוירן ווי אַ שאָף; די ווייבער האָבן זיך שוין אויסגעוויינט אַלע טרערן, אויסגעזיפּצט אַלע קרעכצן און לויפן אַרום מיט רויטע טרוקענע אויגן. דער מאַרשאַליק האָט שוין אויסגעשאָטן אַלע זיינע גראַמען מיט רשי־תיבות און לפ״קן, און שטייט ליידיק, ווי אַ פּאַס, און הייזעריק, ווי האַלץ; די קלעזמער האָבן צום דרייצנטן מאָל אָנגעהויבן דעם „שטייגער", אַז עס איז שוין פון דער הויט אַרויסצושפּרינגען, — און קיין חופּה איז נישטאָ!

— אַ מ ע ר כ ה — שרייבט מען פון קאַזינימיק — וואָס „ווו תורה, דאָ חכמה"!

אַ ליטישער יונגערמאַן האָט אַן עצה געגעבן; פיר יידן האָבן זיך אַרויפגעשטעלט אויף פיר שטולן (איין שטול האָט געלאָמט, האָט מען מיט עפּעס אונטערגעשפּאַרט). די פיר יידן אויף די פיר שטולן האָט מען דער־לאַנגט פיר עקן פון אַ טלית, יעדן ייד איין עק, און תוך כדי־דיבור איז גע־וואָרן אַ חופּה מיט לעבעדיקע חופּה־שטאַנגען...

אָדם וחווה אין גן־עדן געדענקט איר? איר האָט דאָך אין אַ חדר געלערנט!

— זיי זענען — דערציילט דער פּסוק — אַרומגעגאַנגען אין גן־עדן אָדם־נאַקעט, טאַקע ווי גאָט האָט זיי באַשאַפן! ווי אַזוי אָדם הראשון האָט געדאַוונט אָן אַ גאַרטל, ווייסט מען נישט עד־היום, און וואָס מער וווּנדער איז — ולא יתבוששו...

אַז אַ דעלעגאַט פון דער חברה „מפיצי־השכלה" איז אָראָפּגעקומען קיין וואָלאָטשיסק (וואָלינער גובערניע), האָט ער אין תלמוד־תורה געפונ־נען עטלעכע בערג מיסט און צוויי עלטערע תלמוד־תורה־קינדער, און זיי האָבן געטייטשט: ולא יתבוששו — און זיי האָבן זיך נישט פּ אַ ר־ז ו י מ ט!

אפשר ווייסט איר, ווי קורחס ווייב האָט געהייסן? ניין? די אייגענע צוויי עלטערע תלמוד תורה־קינדער האָבן געוווּסט: „בן־יצהר" האָט זי געהייסן! אַ בפירושער פּסוק. „ויקח קורח בן יצהר"! און די צוויי וואָלין־וואָלאָטשיסקער לומדים האָבן געטייטש: און „קורח" האָט גענומען „בן־יצהר" פאַר אַ ווייב!

און זאָל איך נישט וווּנדערן, פאַרוואָס די וואָלאָטשיסקער תלמוד־תורה־קינדער קענען אַזויפיל פּסוק. די מעשה דערפון איז אַזוי:

וואָלאָטשיסק איז, ערשטנס, וואָלינער גובערניע, ווו תורה איז פון קדמונים אינדערהיים...

צווייטנס, איז עס אַ לייטישע שטאָט: תלמוד תורה האָט אַ פיין הויז, אַ גרויס הויז, און מען קאַרגט נישט קיין הוצאות: פינפאונצוואַנציק רובל אַ וואָך און מער! מלמדים נעמט מען צו די בעסטע: פון קאַפּולע — אַ מקום־תורה הינטער וואָלאָטשיסק, ווו די בעסטע וואָלינער מלמדים וואַקסן! און די משגיחים פון תלמוד־תורה זענען נישט „אַבי־ווער"! סאַמע פיינע באַלעבאַטים, די וואָלאָטשיסקער סמעטענע!

און פון דער סמעטענע הייבט זיך עס אָן!

די משגיחים פון תלמוד־תורה צעפאַלן זיך אויף צוויי פּאַרטייען, א י י ן צד וויל, מען זאָל אין תלמוד תורה לערנען נאָר גמרא. איי וואָס, עס זענען ס׳רוב בעל־מלאָכה־קינדער, וואָס לערנען, אינגאַנצן אַ יאָר, העכסטנס צוויי, און וועלן קיינמאָל קיין גמרא נישט קענען: „לא עליך המלאָכה לגמור" שטייט — קהל נעמט אויף זיך קיין פּאַדריאַד נישט, אַרויסצוגעבן לומדים. דערווייל איז דאָס גמרא־לערנען אַ מיצווה און די רעשט זאַכן, ווי צום ביישפּיל — עיברי, איז שוין ג אָ ר עפּעס אַנדערש, דאָס ווילן שוין י ע נ ע לייט, דאָס פירט שוין עד שאול־תחתיה.

דער צווייטער צד טענהט: היות די תלמוד תורה־קינדער קוקן אין דער גמרא אַריין, ווי „אַ האָן אין בני־אָדם" און „זאָגן נאָך דעם מלמד ווי די סאָראָקעס" און גייען אַרויס פון תלמוד־תורה אויסגעמוטשעט, אויסגעקניפּן, אָן כוח צו דער אַרבעט און דערצו אָן עיברי, על־כן — ווילן זיי, אַז דער עיקר זאָל מען לערנען „עיברי", זאָלן זיי כאָטש קענען דאַווענען!

די משגיחים פירן מחלוקת און די קאַפּולער מלמדים ווילן זיך נישט אַריינשטופּן צווישן די בערג. זיי לערנען נישט קיין עיברי, דער ע ר ש ט ע ר צד זאָל נישט שרייען; צוליב דעם צ וו יי ט ן צד לערנט מען קיין גמרא נישט, הכלל — מען לערנט גאָרנישט!

— און אויב — שרייבט מען פון וואָלאָטשיסק — די תלמידים פון תלמוד תורה קענען (ווי אויבן איז געשטאַנען) אַביסל פּסוק, איז עס טאַמע מ ע ש י ־ נ י ס י ם!

די מינסקער גובערניע האָט אַ שטאָט טאָלטשין.

עס איז אַ כרך פון זיבן ביז אַכט טויזנט נפשות (אַקוראַט וועט אַ

יידישער קאָרעספּאָנדענט קיינמאָל נישט וויסן, כאָטש עס איז לייכט צוצו־גיין צו דער טאַבליצע הינטער דער שטאָט, אָדער צו נעמען די „פּאַמיאַט־נאַיאַ קניזשקאַ" פון מינסקער גובערניע און זען און פאַרצייכענען די צאָל), הכלל, ווי געזאָגט, א כרך: עס האָט א מרחץ, א כשרע מיקווה, א שיל מיט א בית־המדרש, עטלעכע טוץ חסידישע מנינים און, פאַרשטייט זיך — כלי קודש מיט א רב אָן דער שפּיץ.

דעם רב אָבער צאָלט קהל קיין שכירות נישט! מען האָט אים אמאָל אוועקגעגעבן די הייוון, האָט מען ביי אים לעצטנס דאָס אויך צוגענומען; מען האָט מבטל געווען דער רביצנס מאָנאָפּאָל, און אָן עק.

איז דאָך א קשיא: היכא דמי? פון וואַנען נעמט זיך עס, אז קהל זאָל דעם רב נישט צאָלן?

טענהט קהל, אז דער רב איז אָן איבעריקע זאַך; מען האָט גאָרנישט פון אים!

שאלות פּסקנט יעדער מלמד, א דין־תורה פּסקנט מען נישט היינטי־קע ציימן, און אויף אויסגלייכן איז ער צו קרום! דברים שבצדקה, ווו א רב זאָל זיך קאָנען אריינמישן, ווי לינת־הצדק, הוגן־דלים, תלמוד תורה, הקדשים, וואָס אַנדערע שטעט האָבן, האָבן מיר נישט! אין שטאָט־זאַכן האָט ער קיין דעה נישט, צו קיין אַסיפות רופט מען אים נישט... זאָגט ער אמאָל אליין א דעה, טוט מען, פאַרשטייט זיך, קאַפּויר!

— נאָך וואָס האָט איר גענומען אזא רב?

—א מקח־טעות געווען! ער האָט יונגערהייט פאַר אָן עילוי געשמט; אָן אייזערנער מוח, האָט מען געזאָגט, א נייער „חתם־סופר", אָן „אורים ותומים"... האָבן מיר זיך אויפן תכשיט „געלאָמעט"! מיר ווילן אים — האָבן מיר געטראַכט, אראָפּברענגען, פאַרזאָרגן מיט פּרנסה, צו טון וועט ער נישט האָבן, די האַנט אין קאַלטן וואַסער נישט לייגן, וואָס זשע וועט ער טון? ער וועט זיצן און לערנען, ענטפערן „שאלות־תשובות" און שרייבן ספרים, און דורך אים וועט שמען טאָלטשין... ווער האָט מתיר געווען די עגונה? דער טאָלטשינער רב! אויף די שערים פון די ספרים זיינע וואָלט געשטאַנען לדור־דורות: הרב מק"ק טאָלטשין! טאָלטשין און טאָלטשין, די וועלט וואָלט געקלונגען מיט טאָלטשין!

— נו?

— וואָס נו? ער האָט זיך אָפּגעשטעלט! מען פרעגט אים קיין שאלות נישט, ער ענטפערט קיין תשובות נישט: ביסלעכווייז זיצט ער און לערנט, נאָר קיין ספרים שרייבט ער נישט! עס האָט זיך „אויסגעלאָזט א בוידעם"!

— הכלל?

— הכלל? ווי אין פרק שטייט: אם אין תורה אין קמח! האָט מען אים אויפגעהערט צאָלן שכירות, האָט מען אים צוגענומען די הייוון...

און דער טאָלטשינער רב וואָלט אויסגעגאַנגען פאַר הונגער, נאָר — — —

— אַ מערכה — שרייבט מען פון טאָלטשין — וואָס די ערשטע רביצן איז ניפטר געוואָרן, און די צווייטע האָט אַ שטיקל נחלה, לעבט מען דערפון...

און די שאלה „וואָס לערנט מען?" איז נוגע נישט נאָר בנוגע צו וואָלין־וואָלאָטשיסקער תלמוד תורה־יינגלעך! אין דער פּוילישער גובער־ניאַל־שטאָט פּלאָצק שטייט די האַרבע שאלה בנוגע צו יונגע בעל־מלאכהס: וואָס זאָל מען זיי לערנען שבת? אַ גאַנצע וואָך, ווי אַ גאַנצע וואָך, אָבער שבת — אַ פרייער טאָג, מיט וואָס שטאָפּט מען זיי?

און עס איז אַ מחלוקת צווישן די „יונגע ציוניסטן" מיטן רב.

די יונגע ציוניסטן ווילן דווקא לערנען מיט זיי: לשון־קודש, יידישע געשיכטע על־פּי גרעץ, וכדומה...

דער פּלאָצקער רב איז אַליין אפילו אַ משכיל, זעקס קלאַסן געענ־דיקט, רעדט און שרייבט, זאָגט מען, דייטש ווי אַ מיזמור, רוסיש — ווי אַ וואַסער; זאָל מען דאַרפן — וועט ער קענען פּויליש, ווי מיצקעוויטש — אַ מענטש מיט אַ קאָפּ! איזן איז ער אפילו אַ שטיקל פּחות־משוה־פּרוטה פון אַ ציוניסט; ער צאָלט אַ שקל, נאָר ער פאַרשרייבט אים אויף דער צוואַנ־ציק־יעריקער טאָכטערס נאָמען... א י ר ווערט עס שוין נישט שאָדן! אויף איר האָבן די חסידים שוין לאַנג מוציא שם געווען, אַז זי שפּילט פּאַר־טעפּיאַן! און דעריבער טאַקע איז ביי די וואַרשעווער וואָלן אויף אַ רב, אויף איינעם פון די זעכצן וואַרשעווער רבנים, דער זכה־בגורל געפאַלן אויף ראַדאָם, נישט אויף פּלאָצק... ווי איר זעט, אַ שטיקל אָנגערירטער רב, און פונדעסטוועגן לאָזט ער נישט די יונגע בעל־מלאכות זאָלן לערנען „ספרים־חיצונים"; גמרא זאָל מען לערנען מיט זיי! ש"ס!

און דערווייל לערנט מען גאָרנישט... די יונגע בעלי־מלאכות, וואָס זענען געוווינט געוואָרן זעקס טעג צו דער אַרבעט, ווערן, לויט מען שרייבט פון פּלאָצק, דעם זיבעטן טאָג שיר־נישט משוגע.

— מערכה — שרייבט מען — וואָס עס איז פאַראַן „קליין־ש"ס"; שפּילן זיי אין קאָרטן!

כל־דאָס בייז קומט ארויס פון מחלוקת.

אין זשיטאָמיר איז פאַראַן אַ דאַמען־פאַריין, און עכטער דאַמען־פאַריין („ניט קיין „עכטע" דאַמען לאָזט מען נישט צו), וואָס פאַרזאָרגט די אָרעמע תלמוד־תורה־קינדער מיט אביסל געקעכץ. מיטיק־צייט באַקומען זיי (איך ווייס נישט אויב אַלע, אפשר נאָר די אָ ר ע מ ס ט ע און אפשר נאָר די, וואָס האָבן נושא־חן געווען, אליין אָדער די עלטערן זייערע, ביי די דאַמען) צוביסלעך זופּ מיט ברויט אָדער זעמל...

פלוצים איז דורכגעפלויגן אַ שווארצע קאַץ, און אפשר אַ קאָטער צווישן אַ בעקער און איינער פון די עכטע דאַמען.

וועגן וואָס עס איז געגאַנגען, ווייסט מען נישט; גענוג, אַז דער בעקער האָט נישט אָפּגעטרעטן דער דאַמע, די דאַמע דעם בעקער אוודאי און אוודאי נישט, און — די דאַמע האָט ארויסגעגעבן אַ באַפעל, מען זאָל אויפהערן קאָכן פאַר תלמוד־תורה!

און מען קאָכט נישט; די קינדער גייען אהיים אויף מיטיק און נישט אַלע ה אָ ב ן מיטיק אינדערהיים, מאַסן הונגערן...

— עס איז נאָר אַ נס מן השמים — שרייבט מען פון זשיטאָמיר — און טאַקע אַ נס בתוך נס! ע ר ש ט נ ס, וואָס יידישע קינדער זענען אַזוי אויסגעהאַלטן און קאָנען לערנען אומגעגעסן... און צ ווי י ט נ ס, וואָס זיי האָבן נאָך קיין צייט נישט געהאַט זיך צוצוגעוווינען צום עסן, ווארום (ווייטער אַ מערכה בתוך מערכה), ערשטנס, „ארבעט" דער גאַנצער דאַמען־קאָמיטעט אינגאַנצן ערשט דריי חדשים, און צווייטנס האָט מען די „זופּן" זעלטן געקאָנט אין מויל אריין נעמען...

אַזוי שרייבט מען!

דער גרעסטער נס איז אפשר געווען אין קיידאַנאָוו (מינסקער גוב.):

אין קיידאַנאָוו איז פאַראַן אַ מארק, וואָס פלעגט דינען פאַרן גאַנצן האַנדל פון שטאָט. וואָס מען האָט געוואָלט, האָט מען דאָרט געקויפט און פאַרקויפט: תבואה, האָלץ, פערד, בהימות, מיט איין וואָרט, אַ מאַרק־הכולל, אַ כל־בו־מאַרק!

עס איז אביסל ענג געווען, און אפשר מער ווי אביסל, נאָר דערפון זענען צופרידן געווען: ע ר ש ט נ ס, די באַלעבאַטים, וואָס האָבן מחיה, הייזער ארום מאַרק און, צ ווי י ט נ ס, — די בייטל־שניידער, קעשענע־טאַפּער, פראָסט יידיש גערעדט: די גנבים. פון דעם „צווייטנס" איז אָבער די פּאָליציי נישט צופרידן געווען, און זי האָט באַשלאָסן: יחלוקו — מען

זאָל דעם מאַרק צעטיילן: תבואה באַזונדער, פערד באַזונדער, בהימות באַזונדער... דאָס צ ע ט י י ל ן און אָפּזונדערן שוועבט היינט אין דער לופט!

און אויף אַלץ האָט מען פּלאַץ געפינען. אָן וויכוחים, אָן מחלוקת. איין שאלה איז נאָר געבליבן, ווו מאַכט מען דעם מאַרק פאַר בהימות?

די באַלעבאַטים פון די מאַרק־הייזער האָבן בסוד־סודות איינגע־רוימט דער פּאָליציי, אַז דער בעסטער פּלאַץ פאַרן קי־מאַרק וואָלט געווען דער שיל־הויף, וואָס איז ג אַ נ ץ נאָענט צום אַלטן מאַרק־הכולל. דער שיל — האָבן זיי געזאָגט — וועט עס נישט שאַדן, די בהימות וועלן דאָך נישט אַריינגיין, און חופּות שטעלט מען סיי־ווי ערשט פאַרנאַכט, נאָכן מאַרק! און עס וועט אַלץ גוט זיין, דער קי־מאַרק וועט זיין אָפּגעזונדערט און די מחיה אין די מאַרק־הייזער וועט בלייבן מחיה!

דער פּלאַן איז אָ נ ג ע נ ו מ ע ן געוואָרן, נאָך איידער מען האָט אים באַשטעטיקט, איז דער סוד אַרויס ווי בוימל אויפן וואַסער. עס איז געוואָר געוואָרן דער רב מיטן רבין, עס זענען געוואָר געוואָרן די באַלע־באַטים, וואָס האָבן נישט קיין הייזער אַרום מאַרק און אַפילו אַזוינע, וואָס האָבן לחלוטין גאָר קיין הייזער נישט, און עס איז געוואָרן אַ רעש, אַ מהומה, און מען האָט אָנגעשריבן אַ פּאַפּיר: באַשר־בכן, עס איז ערשטנס אַ חילול־הקודש, אַ קי־מאַרק אויף אַ שיל־הויף, צווייטנס, וועט עס שאַדן דער פרומקייט; נישט איין באַלעבאָס וועט נישט קומען דאַווענען בציבור, ווייל ער וועט מורא האָבן פאַר די אָקסן... אַ קשיא אויף אַ מעשה — עס קאָן זיך טרעפן אַ שור־המועד, און נאָך און נאָך טעמים, און עס איז געוואָרן אַ מחלוקת...

מאַכט זיך נאָך אינמיטן אַ מעשה, און דער אַלטער רב פּאַלט נעבעך אוועק...

ער ווערט ערגער און ערגער, קהל זעט, אַז עס גייט, לאָ־עליכם, צו גסיסה, אַז דער מזל פון קי־מאַרק הענגט אָפּ כמעט נאָר דערפון, ווער עס וועט זיין במקום הניפטר, הייבן זיך אָן ביידע צדדים אַרומצוזען וועגן אַ נייעם רב, וואָרום היינט־מאָרגן וועט מען אים דאַרפן...

און איין צד האָט אַרויסגעשיקט משולחים מיט אַ כתב־רבנות פאַר אַזוינעם, וואָס וועט אונטערשרייבן, אַז אַ קי־שטאַל אויפן שיל־הויף איז יאָ אַ חילול־השם, און דער צווייטער צד האָט אַרויסגעשיקט אַ כתב־הרבנות פאַר אַזוינעם, וואָס וועט אונטערשרייבן, אַז עס איז נישט קיין חילול־השם, פאַרקערט, עס וואָלט געווען אַ זיכר־לקרבנות...

און די רבנים פוןביידע צדדים האָבן געזאָלט קומען, קוים וועט ער אָן אויג צומאַכן, צום הספד פון אַלטן רב, און האָבן געזאָלט שוין בלייבן; און ביידע צדדים האָבן שוין אָנגעגרייט אַלערליי כלי־זיין אויף מחלוקת, ווער עס זאָל בלייבן און ווער אַרויסגעטריבן ווערן, און בלוט וואָלט גע־רונען, און אַ האַלבע שטאָט וואָלט חרוב ונחרב געוואָרן. — — —

— נאָר אַ נס איז געשען — שרייבט מען פון קיידאַנאָוו — וואָס דער ישיש איז פּלוצים געזונט געוואָרן און האָט זיך אויפגעהויבן כאחד האדם...

וואָס עס וועט בלייבן מיט די בהימות, ווייסט מען נאָך נישט!...

.12

11־טן יולי, 1902.

נאַט אייך אַ האַנט — עס איז דאָך נאַריש, קיין תקיעת־כף וועל איך אייך נישט געבן — נאָר אַזוי אַ האַנט, אַז איר וועט ביי מיר גאָרנישט טרעפן, נאַט אייך!

ווען איך וועל מיך אָפּשטעלן און אַ פרעג טון: נו, טרעפט. וואָס ווייטער וועט זיין, מיט וואָס עס וועט זיך ענדיקן? וועט איר טרעפן אָדער גאָרנישט, אָדער קאַפּויר!

איר זאָגט אפילו אַלע יאָר אין דער הגדה: „כלנו חכמים, כלנו נבונים”, און עס איז אמת: סאַמע עגבויר־מוחות, סאַמע שפּיץ־ביי־שפּיל־קעפּלעך — נאָר דאָס לעבן פון יידישע שטעט און שטעטלעך איז קרומער פאַר אייך!

אפילו אייערע רבנים, די מאורות הגדולים עם הקטנים, וואָס טרעפן אַלע רעטעניש אין „הפסגה” — וועלן בלייבן מיט אָפענע מיילער.

איר וועט זען!

איך הייב אָן פון וואַרשע.

אין מינין פון אַ וואַרשעווער צדקה־חברה „לינת־הצדק” איז גע־ווען אַ הייסער וויכוח...

נאָר כאַפּט נישט, מען מוז דערציילן כסדר.

„לינת־הצדק” אין וואַרשע איז אַ שטילע, כמעט באַהאַלטענע חברה, פונדעסטוועגן האָט זי איר אייגענעם מינין, און דער מינין האָט אַן איי־גענעם מגיד.

דאָס אַליין איז נאָך קיין עוולה נישט. אפילו נישט דאָס, וואָס דער מגיד איז אַן אַנטי־ציוניסט; עס שאַדט נישט קיינעם, אפילו דעם מגיד נישט, צו דער פרנסה אוודאי נישט!

אפילו דעם גרויסן צדיק, וואָס פירט די גאַנצע שווערע מחנה פון

רבנים אויף מילחמה קעגן ציוניזם, ווייל ער וויל ברענגען משיחן פאר דער צייט און נישט אויף אן אייזל, האט עס אויך נישט געשאדט?

נישט אים, נישט זיינע קינדער!

דאס, וואס א געוויסע פארזיכערונגס־געזעלשאפט האט ביי די בני־הצדק צוגענומען די אגענטור און מכריז און מודיע געווען אין אלע צייטונגען, אז מען זאל על חשבון החברה מער קיין געלט נישט איינצאלן, איז געווען, ווי אלע ווייסן, מחמת טעותים אין חשבונות, נישט, חלילה, פאר אנטי־ציוניזם; דאס איז נאך אלץ געווען איידער א רבנישער האן האט געקרייט!

א שטיקל חילול־השם איז עס געווען, אבער נישט, חלילה, ווענן אנטי־ציוניזם!

הכלל — דער מגיד פון לינת־הצדק־קלויז איז אן אנטי־ציוניסט און עס האט אים, חלילה, נישט געשאדט, נאר פארקערט, דאס איז אין ווארשעווער „לינת־הצדק" א מעלה; ווארום אין ווארשעווער „לינת־הצדק", אויסער עטלעכע יונגע יינגלעך, וואס זענען אלע צוזאמען אפשר קוים אזוי אלט, ווי דער מגיד, וויל קיינער פון ציוניזם נישט וויסן.

און אט טאקע צווישן די יינגלעך מיטן מגיד איז געווארן א וויכוח. פארשטייט זיך — ווענן ציוניזם...

אנגעהויבן האט דער מגיד: ער האט א הייסע דרשה געהאלטן קעגן ציוניזם און אפילו א פיין משל געזאגט.

— משל למה הדבר דומה — האט ער געזאגט — א ייד דארף פארן, למשל — צום ביישפיל — קיין האציפלאץ...

נאך וואס פארט א ייד קיין האציפלאץ? א דאגה נאך וואס א ייד דארף פארן קיין האציפלאץ!

ער האט א ירושה אפצונעמען — תרפ"ט אלפים א ירושה!

ער האט גאר א מעקלעריי אין האציפלאץ, ער קען ניתעשר ווערן!

און אפשר איז ער גאר א געבירטיקער פון האציפלאץ, האט אין קורצן יארצייט און איילט זיך קיין האציפלאץ אויף קבר־אבות!

— הכלל — ער דארף, ער מוז פארן קיין האציפלאץ! עס ציט אים ווי מיט צוואנגען קיין האציפלאץ!

נו, וואס טוט א ייד, אז ער דארף, אז ער מוז פארן קיין האציפלאץ?

ער טוט, וואס אלע גלייכע מענטשן טוען:

קיין האציפלאץ גייט א באן, — גייט אונדזער יידל אין קאסע אריין און קויפט זיך א בילעט קיין האציפלאץ...

פון די, וואָס פאָרן אָן בילעטן, רעדט מען נישט; אָטו בשופטנא עסקינן!

הכלל, ער האָט שוין אַ בילעט, וואָס טוט ער נאָך?

גאָרנישט! ער דערזעט אַ באַנק, זעצט ער זיך אַנידער און וואַרט.

— סטייטש, ווי זיצט עס אַ ייד מיט פאַרלייגטע הענט און וואַרט?

— איך וואַרט — ענטפערט דער ייד — אויפן צוג.

קומען וועט ער דער צוג! יעדע מינוט קאָן ער קומען, נאָר נישט מיטאַמאָל קומט ער: פריער וועט מען בלאָזן, דערנאָך וועט ערשט גיין אַ רויך... דערנאָך ערשט — וועט ער קומען!

דערווייל זאָגט אונדזער יידל תהילים, צי ער דאַוונט, אפשר קוקט ער נאָר אין חוקל אַריין... אַז עס וועט זיך הערן פייפן, וועט ער צוזאַמענבינדן דאָס פעקל; אַז ער וועט דערזען דעם רויך, וועט ער אויפשטיין, און אַז דער צוג וועט פאַרפאָרן, „מובטח אני" — זאָגט דער מגיד — אַז ער וועט אַריינשפּרינגען אין וואַגאָן!

— אַזוי — זינגט ווייטער דער מגיד — טוען פּשוטע, ערלעכע יידן; יידן מיט אמונה, מיט ישוב־הדעת...

— און עס זענען — איז ער מבטיח בנאמנות — קיין קאַלטע און, חס־ושלום, קיין פוילע יידן נישט.

עס ציט זיי קיין האַציפּלאַץ, ווי מיט אייזערנע צוואַנגען ציט זיי! אַ שפּאַס — קבר־אָבות, אַ ירושה פון תרפ"ט, צי גאָר אַן עסקל — אַ מעקלעריי ניתעשר צו ווערן!

נאָר לויפן אַ ק ע ג ן דער באַן, ווייסן זיי, טאָר מען נישט!

— ווי איז אָבער — פרעגט דער מגיד — דען דין, אַז אַ יידל, וואָס וויל פאָרן קיין האַציפּלאַץ, ווערט, נישט פאַר אייך גערעדט, נישט פאַר קיין שום ייד גערעדט — משוגע ? ! הא ?

אַז דער משוגענער ייד כאַפּט זיך פּלוצים אַרויף, און לויפט, נישט אַפוואַרטנדיק אויף דער רעכטער צייט, אויף „עת לחננה" — אַ ק ע ג ן דער באַן?

דער מגיד האַלט איין אַ ווײַלע און שיסט אויס מיטאַמאָל:

— געהרגעט ווערט ער, דאָס יידל!

— עס איז אפילו אַ שאָד — זאָגט ער שוין מיט אַ ווייכן קול — עס איז אפילו אַ שאָד אַ נפש מישראל — אַן אות פון דער תורה הקדושה — נאָר געהרגעט מ ו ז ער ווערן!

איך ווייס נישט, צי האָב איך אייך ריכטיק איבערגעגעבן דעם מגידס רייד. עס פעלט מיר זיין לשון, נאָך מער — עס פעלט מיר זיין ניגון, זיין האַרצעדיקער, זינגענדיק־וויינענדיקער ניגון, וואָס ציט זיך און גיסט זיך אין אַ יידיש האַרץ אַריין, ווי אַ „שמן־זית זך" — ווי אַן אמת כשרער בוימל...

סיי־ווי־סיי אָבער דער נימשל שווימט אַ ל י י ן אַרויס:

וואָס איז ארץ־ישראל? פּרנסה מיטן פולן מויל — זעמל וועלן וואַקסן אויף די ביימער, אפשר אַ מעקלעריי: אַמאָל איז עס געווען צווישן מיצרים און בבל, היינט וועט דאָס געשעפט ב ר י י ט ע ר און ג ר ע ס ע ר זיין: אַ פאַקטאָריי צווישן אַזיע און אייראָפּע! און אחוץ דעם — קיבר־אבות! דאָס איז אפשר גאָר דער עיקר! און אַ באַן ג יי ט, דער צוג מ ו ז קומען!...

און דער בילעט צו פאָרן, (פון פאָרן אָן בילעטן, פון גילגול־מחילות אוּ נ ט ע ר די בענק, רעדט מען נישט!) דעם בילעט, דעם זכות אויף דער גאולה — קויפט מען אין גלאָזונע קאַסע ביים ריבונו־של־עולם פאַר באַרע תורה, מיצוות און מעשים־טובים, אָדער אין דער הילפס־קאַסע, אין דער פיליע ביים רבין פאַר פּידיונות...

נאָר אפילו מען האָט שוין דעם בילעט, מוז מען נאָך אַ ל ץ וואַרטן!

פריער „וועט מען בלאָזן", דאָס איז שופר של משיח.

דערנאָך „וועט זיין אַ רויך!" באַ, מער ווי אַ רויך — עס וועט זיין דם ואש ותמרות עשן, — אַ קל־וחומר פון מיצרים!

אָבער די „ציוניסטן", וואָס לויפן אַ ק ע ג ן דעם צוג — וועלן נעהרגעט ווערן...

אַזוי האָט דער מגיד געזאָגט, ער האָט זיך אַרומגעקוקט אויפן עולם מיט ניצחון, האָט שוין געוואָלט ענדיקן מיט „ובא לציון גואל" און שבת איז געווען, און די לינת־הצדק־לייט וואָלטן רואיק אַהיימגעגאַנגען שלאָפן און וואָלטן איינגעדריקט דאָס רעכטע אויער אין קישן אַריין צו הערן אין שלאָף, אויב מען בלאָזט נאָך נישט... איז אָבער, ווי להכעיס, אַרויפגע־שפּרונגען איינער, פון י ו נ ג ע צ וו י ש ן י ו נ ג ע, אַ צעיר שבצעירים, אויף דער בימה, און האָט אַ געשריי געטון:

— רבותים!

— רבותים, ער האָט אַ טעות, דער מגיד:

און ער האָט זיך אויפגעשטעלט אויף די שפּיץ נעגל פון די פיס, און

דאָס יונגע קולכל האָט געקלונגען, ווי אַ נײַ־זילבערן גלעקל: ער האָט אַ טעות, דער מגיד!

דאָס נײַ־זילבערן גלעקל האָט אַן אַנדער נוסח פון דעם אייגענעם משל!

— קיין האַציפּלאַץ, — זאָגט ער — גייט טאַקע אַ באַן — אָבער אונדזער יידעלע זיצט נישט אויף דער סטאַציע!

און וו ע ר סטאַציע, וו ע ן סטאַציע!

„די סטאַציע ווילן מיר ערשט בויען!"

דאָס יידעלע זיצט אין אַ וויסטן מידבר, הינטער די הרי־חושך זיצט ער! צווישן נחשים ועקרבים און פּיפּערנאָטערס זיצט ער! עס חלומט זיך אים נאָר די באַן! אַן אַלטער חלום, פון וועלכן ער האָט דעם פּיתרון פאַר־געסן; און ער לייגט זיך נאָך שלאָפן, ער לייענט קריאת־שמע, קלאַפּט זיך אין האַרץ אַריין „על־חטא"! און קוים וועלן זיך אים די אויגן צומאַכן, וועלן קומען די „ווילקאָלאַקים", די חיות־רעות, די הונגעריקע וועלף און וועלן אים בייסן, און ער וועט אַפילו נישט פילן! ער וועט זען מיראַזשן (אַ ליטוואַקל, נעבעך!), חלומות... און אַזוי ווייטער, און אַזוי ווייטער...

און מיר — האָט ער געענדיקט — שרייען טאַקע: לויפט צו דער סטאַציע וחיו! איר וועט נישט געהרגעט ווערן!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

צווישן דעם מגיד מיט די יינגלעך וויל איך מיך נישט אַריינמישן; וועלכער נוסח עס איז דער ריכטיקער, איז נישט מיין זאַך צו זאָגן. ווען פ ר יי ע אָרט און צ יי ט, וואָלט איך אפשר פאַר אייך אַ ד ר י ט ן נוסח, און אפשר גאָר אַ נײַ משל געהאַט; אַנישט, וואָלט איך אייך גאָר אַ לידל געזונגען, איך האָב שוין אַזוי לאַנג נישט געזונגען! נישט אין דעם אָבער גייט עס...

עס גייט אין דעם, אַז אין לינת־הצדק איז געוואָרן אַ וויכוח, אַ הייסער ברענענדיקער וויכוח! די לינת־הצדק־לייט זענען אויפגערירט גע־וואָרן, דער שינה־בשבת־תענוג איז דעם שבת בטל ומבוטל געוואָרן, — און אפשר אויף ווייטערע שבתים אויך... דאָס אייגנטלעך, שאַדט נישט — מען האָט אַפילו אַן אסיפה געמאַכט, און דערנאָך נאָך אַן אסיפה, און נאָך אַן אסיפה...

פרווט אָבער און טרעפט — וואָס פון די אסיפות איז געבליבן!

— עס איז געבליבן, ברידערלעך, עס איז געבליבן, יידעלעך, אַז פון

היינט אָן זאָל לינת־הצדק קיין קראַנקע אָרעמע ציוניסטן — מעג זיין ו ו י קראַנק און ו ו י אָרעם, — קיין לינה נישט שיקן!

מען האָט זיך נוקם געווען אָן קראַנקע!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

אז מען רעדט פון א ברונעם, דערמאָנט מען זיך אָן עמער, וואָס שעפּט פון ברונעם; און אז מען רעדט פון קראַנקע, קומט אויף די גע־דאַנקען דער רופא, וואָס ציט פון דעם חיונה!

שטעלט אייך פאָר א רופא.

און איר שטעלט אייך פאָר — א „טוב שברופאים לגיהנום" —

און, אויב איר האָט אייך אמאָל ביי א רופא א צאָן געריסן, דער־מאָנט אייך אָן א רויטע ברודיקע פאַטשיילע, מיט וועלכער מען האָט אייך, צום דערשטיקט ווערן, דאָס מויל פארשטאָפּט; דעם גרויסן אייזערנעם שליסל, א שטאָל צו עפענען, מיט וועלכן מען האָט אייך אָפּערירט, און עס שרייט אין אייך: טוב שברופאים לגיהנום!

און איר דערמאָנט אייך נאָך אפשר אָן אָרעם קראַנקן־בעט...

אַלע צווייאונפערציק אַלטע ווייבער, אַלטע קרובות און אזוי גבאי־טעם, האָבן מיט אַלערליי סגולות נישט געהאָלפן, צען מלמדים האָבן אָפּ־געשפּראָכן עין־הרעם — און די קרענק רירט זיך נישט פון אָרט... מען האָט געבראָכט פון „אים, זאָל לעבן" קמיעות — די זינד לאָזן די תפילות נישט צו, לייגן זיך אויף דער קמיע... און דער רופא שטייט שוין ביים בעט...

וואָס נעמט ער איינגאַנצן, דער רופא? א צענערל! נאָר ער קומט דריי־פיר מאָל א טאָג... ער שמירט, רייבט, קלאַפּט אריין עטלעכע באַנקעס, שטעלט אוועק עטלעכע פיאַווקעס, א שפּאַניש פליגעלע... א בענקל איז ארויס פון שטוב, דערנאָך א טיש, דערנאָך מלבושים, דערנאָך דאָס קישן פון אונטערן קאָפּ — דערנאָך ערשט, זאָגט ער, דער רופא: רופט א דאָק־טאָר!

„טוב שברופאים לגיהנום!" קלאַפּט אייך אין די שלייפן.

איר דערמאָנט אייך נאָך אין גרויסשטאָטישע רופאים פאַקטוירים, רופאים, וואָס לאָקערן ביי גאַסטהייזער אויף אָרעמע און נארישע פּראָווינץ־קראַנקע. ווי די פאַסקע־שפּילער, בייטל־אונטערוואַרפער... ווי די וועלף אויף פאַרלוירענע שאָף! אָן די שותּפים של עמלק — פון שווינדלער, שאַר־לאַטאַנעם. דאָקטוירים, וואָס טיילן צווישן זיך און די רופאים דעם אָרע־מען קראַנקנס פעל... די יד־אחת־לייט מיט פאַלשע קונצנמאַכער־פּראָפּע־סאָרן, וואָס מאַכן די קרענק אוועק מיט דער ל י נ ק ע ר האַנט, בשעת

ווען די ר ע כ ט ע גראַבלט אויס דעם לעצטן גראָשן פון אונטערן קראַנקנס קישן... און אין יעדן טראָפּן בלוט רופט אין אייך: טוב שברופאים לגהינום!

און אפשר האָט איר קרובים, באַפרייטע פון מיליטער — אויפן בית־עולם? אפשר ליגן אייך זייערע אלמנות און יתומים אויפן האַלדז? וואָס האָט ער דען געטון? עטלעכע טראָפּן אין אויג צי אין אויער אַריין, עפּעס ערגעץ אַביינדל איבערגעבראָכן... אפשר קאָנט איר רופאישע היי־זער פאַר געמאַכטע קרענק און פעלער — — — אפשר האָט איר נאָך אַ קרובה, וואָס דער רופא האָט זי באַפרייט פון צער־גידול־בנים מיטן לעבן צוזאַמען?

און איר קריצט מיט די ציין: טוב שברופאים לגיהנום...

און איר פרייט אייך שוין מיט דער הייסער סמאָלע־באָד, וואָס איך וועל מאַכן אַ רופא...

איר האָט אָבער נישט געטראָפן...

איך האָב אַ רופא אין גן־עדן! נישט באַלד, חס־ושלום; איבער הונ־דערט און צוואַנציק יאָר מיין איך!

געוווינט האָט דער רופא אין גערשאַנאַווקע (פּאָדאָליער גוב.), אין דער קאָלאָניע גערשאַנאָווקע, וואָס ליגט אינדערמיט צווישן צוויי באַן־סטאַציעס וואָראָנאָווקע און קאַלבאַסנע, צו פינף וויאָרסט פון יעדערער.

אפשר פאָרט איר מיט יענער באַן, כאַפּט אייך אַהין אָדער צוריקצו־וועגס אַראָפּ קיין גערשאַנאָווקע; איר וועט, איך בין אייך ערב, קיין חרטה נישט האָבן. איר וועט זען אַ גן־עדן. הייזער באָדן זיך אין גרינס — סאַ־מע גאָרטן. טאָמער פאָרט איר ערשט אַ פּאָר יאָר שפּעטער, וועט איר שוין זען אַ גאַנצן פּאַרק!

און אין דעם פּאַרק, אין גערשאַנאָווקער גן־עדן, האָט דאָך ערשט נישט לאַנג זיך אַריינגעכאַפּט דער הונגער... אין 1900־1 — ווען בעסאַ־ראַביען האָט געהונגערט...

פאַר בעסאַראַביען האָט זיך געמאַכט אין קעשענעוו אַ קאָמיטעט, וואָס האָט געזאַמלט נדבות ביי דער גאַנצער יידישער וועלט, און ווי עס איז געהאָלפן. גערשאַנאָווקע ליגט אָבער אין פּאָדאָליער גובערניע! קריסט־לעכע קאָלאָניסטן האָבן ווי עס איז הילף באַקומען פון דער דומע. יידישע קאָלאָניסטן האָבן פון ערגעץ קיין הילף נישט באַהאַט...

די שפּייכלער זענען געשטאַנען פּוסט, ריין ווי אַן אויסגעלעקטער טע־לער, שטובער זענען געשטאַנען טויב־שטום און פּאַרוויסט, מענטשן האָבן

זיך געבויגן, ווי דארע פארשווארצטע שאָטנס... נאָכן הונגער גייט טיפוס פאר הונגער...

און דאָ האָט זיך באוויזן דער רופא...

— און האָט געהיילט, ממש מחיה־מתים געווען?...

ווייטער נישט געטראָפן, ער האָט זיך נאָר אויפגעהויבן און איז אוועק קיין קעשענעוו, צום קעשענעווער קאָמיטעט, און אזוי לאנג גערעדט און גערעדט, און אזוי פיל רחמים געבעטן פאר די גערשאנאָווקער קאָלאָניסטן און געוויינט, ביז — — —

— ביז מען האָט געמאכט א נייעם קאָמיטעט פאר גערשאנאָווקע...

— ניין, דאָס וואָלט צו לאנג געדויערט, עס מוז אָנשלאָגן אין פעטערבורג. ער האָט ביי זיי געפועלט, זיי זאָלן געדענקען, אז דאָס געלט איז פון כל ישראל, פון גאנץ תפוצות ישראל, און די נאָענטע גערשאנאָווקע איז נישט שולדיק, אז די פאָליציי האָט זי פארעכנט צו פאָדאָליען... אז הונגער איז הונגער אין בעסאראביען ווי אין פאָדאָליען...

און דער קאָמיטעט האָט נישט געקוקט דערויף, וואָס ער איז א קאָמיטעט פארן הונגער אין בעסאראביען און האָט דורכן רופא געשיקט הלוואות פאר די יידישע קאָלאָניסטן אין פאָדאָליען!

און דער רופא איז אהיימגעקומען מיט געלט, און די קאָלאָניסטן האָבן אים אויסגעקליבן, ער זאָל צעטיילן דאָס געלט, לויט הונגער, לויט נפשות אין דער פאמיליע...

און דער רופא האָט עס געטון!

— אומזיסט?

— נאָר אינגאנצן אומזיסט. אפשר האָט ער אין הארץ, ווי לינת־הצדק־לייט, גערעכנט אויף עולם־הבא, עס קאָן זיין; „א יידישע קישקע קאָן מען נישט שאצן”, טאקע א רופא, נאָר דאָס פינטעלע ייד, פאָרט א נשמה פון בארג סיני, נאָר דאָ אויף דער וועלט האָט ער גאָרנישט גענומען.

— און דאָס האָט ווירקלעך א רופא, א פראָסטער רופא געטון?

— געוויס... נאָר טאָמער קאָנט איר טרעפן, וואָס די קאָלאָניסטן האָבן געטון...

— נאָכן הונגער א פיינע מתנה געשענקט?

— ניין!

— אויף זיין נאָמען א קרן־קימת געמאכט?

— ניין!

— אַן אַדרעס געשריבן און געשיקט מיט גאָלדענע אותיות אויף פיין פּאַפּיר?

— ניין!

— געשענקט אים אַן אָרט אין שיל ביי דער מיזרח־וואַנט? אויף אייביק אוועקגעגעבן אתה־הראית, חתן־תורה, צי פּתיחה, גלילה?

— ניין!

— אויפגעהאָנגען, ווייל אַ רופא איז אַ דייטש, זיין פּאָרטרעט אין „שקאָלע"?

— אויך נישט!

— וואָס דען צי אַלדי־שוואַרצע יאָר?

— בייזערט אייך נישט און רעדט נישט קיין ניבול־פּה... איך האָב אייך פריער געזאָגט, אַז איר וועט ביי מיר גאָרנישט טרעפן...

— הערט, וואָס די קאָלאָניסטן האָבן געטון! אייגנטלעך נישט אַלע, נאָר די, וואָס האָבן ווייניקער הלוואות באַקומען, ווי זיי האָבן געוואָלט. זיי האָבן דעם רופא געמסרט...

— טעותים אין חשבונות?

— דאָס איז געווען ביי די בני־הצדיק, נישט ביים רופא!

— אַז ער האָט נישט ע ר ל ע ך געטיילט, נושא־פּנים געווען...

—חס־ושלום!

— וואָס דען?

— מען האָט אים געמסרט, הערט, יידן — מען האָט אים געמסרט, אַז ער פאַרקויפט שטילערהייט אַרצניי־מיטל! און דאָס טאָר מען נישט...

— און דאָס האָט ער כאָטש געטון!

— אַפּנים — אויך נישט! דאָס געריכט, ווייניקסטנס, האָט אים אינגאַנצן באַפרייט...

זעט איר, נ י ש ט געטראָפן;

און איך האָב נאָך, און — סחורה, ווי גאָלד!

וואָרום, אַז איך רעד פון רופאים, דערמאָן איך מיך אָן זייערע שותפים...

אָן מאַנכע „באַרימטע" דאָקטוירים — איר קענט זיי אפשר די נאָכגעמאַכטע פּראָפעסאָרן, אויפגעבלאָזענע ספּעציאַליסטן, מיט די שוואַרצע רעק און גלאַנצנדיקע צילינדער מיט ווייסע האַנטשו און קראַוואַטן אינמיטן דער וואָך...

און אַז איך דערמאָן מיך אָן די יד־אחת־לייט מיט די רופאים,

וואָס שטייען ה ע כ ע ר און טויזנט מאָל נ י ד ע ר י ק ע ר פאַר די רופאים, דערמאָן איך מיך אָן מלאך־המוות, ביי וועלכן זיי שטייען אין דינסט, אָן די בית־עלמינס, וואָס זיי פלאַנצן!

און פלוצים — אין מיטן רווישנדיקן זידנדיקן בית־עלמין ליגט זיך מיר אוים א בית־הקברות!

שא, שטיל!

דאָ און דאָרט א גרין ציטעריק ביימל — — —

ווייסע שטיינער, סאַמע ווייסע שטיינער, אחוץ עטלעכע אַלטע, מיט מאָך באוואקסענע, האלב, דריי־פערטל און גאַנץ איינגעזונקענע.

שא — צדיקים שלאָפן. מורינוס, מורה־מורינוס, און מורה־מורה־מורינוס...

סאַמע צדיקים, סאַמע נדיבים — תורה, חכמה וגדולה במקום אחד — אין דער ערד!

טייערע מענער, טייערע ווייבער, בריליאַנטענע קינדער!

ווייסע נשמות, ווי די ווייסע שטיינער, גאָלדענע הערצער, ווי די גאָלדענע אותיות, און טיפע, טיפע נשמות, ווי די איינגעזונקענע מציבות...

שטיל, לאָזט זיי שלאָפן!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

נאָר טאָמער ווייסט איר, ווען אין טאָלאָטשין, למשל, אין טאָלאָ־טשין, מינסקער גובערניע, ווער עם גייט דאָרט אמערסט אויף קיבר־אָבות?

— טאָלאָטשין — זאָגט איר — איז באַרימט מיט איר טיפער בלאָ־טע, מען קאָן, אויסער אין די גרויסע פרעסט ווינטער, אָדער תמוז אין די גרויסע היצן אין שיינעם העלן טאָג אינמיטן גאָם דערטרונקען ווערן...

מין־הסתם — שטויסט איר אייך דעריבער — גייען אויף קיבר־אבות נאָר די נאָענטסטע שכינים...

נישט געטראָפן! אז מען האלט ביי קיבר־אָבות, איז בלאָטע — בלאָ־טע! א פוס ארוים, א פוס אריין און מען שפרייזט! הלמאי, אז מען זעט פונדערווייטנס א בליץ פון א קופערנער קאַפיקע?!

— כלי־קודש אין לאַנגע שטיוול —

— אויך נישט; די גייען באָרוועס!

— אהא! דער גבאי!

איר האָט געהערט, אז אין טאָלאָטשין איז פאַראַן א באַרימטער גבאי, א צוויי איילנדיק יידעלע מיט א שפאַן און א פּאָר גרויסע שפּאַקולן...

אָבער גאָר לא, און דווקא מיט א ספּאָדעק!

דער גבאי, פארשטייט איר מיך, האלט אן אפטייק; א קליין יידעלע און א גרויסע אפטייק! אויפן ווייבס נאמען האלט ער זי, די אפטייק... גוייש לייענען אבער קאן ער נישט. נישט ער, נישט זוגתו הצנועה... טרעפן זיך אוודאי טעותים... נישט אין חשבונות חלילה, מישט מיר וויטער נישט אריין די בני־הצדיק שיחיו, נאר אין די רעצעפטן...

און דער גבאי ציטערט פארן בית־עולם... ווו דער פעפער וואקסט אנטלויפט ער פארן בית־הקברות...

ווארום, וואס טוט אזא קליין יידעלע פון צוויי איילן און צוויי שפאן מיט א פאר גרויסע שפאקולן, אז א מציבה גיט זיך ראפטום א רוק אוועק און פון דער הייליקער ערד ברעכט ארויס און באווייזט זיך א ביינעריקער גולם מיט אויסגעהוילטע אויגן און פון אן אויסגעפוילטן לאך, במקום א מויל, שרייט פלוצים ארויס: רוצח!

ניין, דער גבאי גייט נישט אויף קיבר־אבות...

— הכלל, ווער דען? אזוי פרומע יידענעס, גבאיטעס, קברים־מעס־טערינס, ליכטלעך־ציערינס, אל־מלא־רחמים־מאכערינס, שיל־ און ארון־קודש איינרייסערנס...

— ניין, ברידערלעך! הוא אשר דברתי — איר וועט היינט ביי מיר נארנישט טרעפן!

חזירים, ברידערלעך, גייען אויף קיבר־אבות, בהימות, יידעלעך, גייען...

אן א צוים איז דער טאלטשינער בית־עלמין, אן א צוים!

און אפשר וועט איר כאטש טרעפן, פארוואס קראנקע עסן אין ראַ־דאמישל פון א געוויסער צייט קיין הינער־פלייש נישט?

איך רעד נישט פון ארעמע קראנקע, די האבן אויף קיין הינער נישט. דאס זענען דעם בעל־טאקסעס פאראבקעס און מוזן יוצא זיין מיט ביינער פון רינד־פלייש, — איך מיין רייכע חולאים!

עס פעלן קיין הינער נישט, קיין שוחטים, ביפרט עופות־שוחטים אוודאי נישט!

נאר ווייסט איר, וואס עס פעלט?

עס פעלט אן ארט, ווו עופות צו קוילן!

ביים אויסקלויבן אן ארט, ווו עופות צו קוילן, האט א דיעה צו זאגן דער בעל־טאקסע, יאגט ער זיך נישט מיטן אויסקלייבן! זאלן זיי דערוויל רינד־פלייש - ביינער לעקן!

און ווייסט איר, פאַרוואָס אַדעם שטייט אָן א רב?
מען קאָן קיין קלפי נישט מאַכן...
עס פעלט נישט, חס־ושלום, קיין ווילער... א דיעה צו זאָגן, ווען אפילו נאָר אויף א רב איז א שטיקל נחת; אַמאָל לעקט מען נאָך א ביין, אביסל משקה כאַפּט מען אוודאי... רבנים מיט אַפּעטיט אויף אַדעם פעלט אוודאי נישט...
וואָס דען?
דער דומע פעלט אָן אָרט, וווּ די קלפי צו מאַכן!

און אפשר וועט איר טרעפן, וווּ די כשרסטע יידישע פאַבריק איז?
אין פוילישן ראַדזימין איז זי!
— ווער האָט זי פאַרלייגט?
דער רבי, זאָל לעבן און געזונט זיין, אליין!
— וואָס אַרבעט אוים די פאַבריק?
בייטעלעך אַרבעט זי אוים; בייטעלעך צו קמיעות... מען רעכנט נאָך איבערצוגיין אויף בייטעלעך צו ארץ־ישראל־ערד...
— ווער אַרבעט אין פאַבריק?
— משוגעים אַרבעטן, משוגעים, וואָס קומען זיך צום רבין קורירן!

און צולעצט נאָך איינס, נאָך א קליינע רעטעניש! אייגנטלעך נאָר א פירוש אויף א לשון־קודש וואָרט!
דער נייער, צוויי און צוואַנציק יאָריקער טריסקער רב, ר׳ יעקב לייבעלע, זיין זכות זאָל אונדז ביישטיין, פאָרט ארום אויף דער וועלט, דערווייל אין לובלינער גובערניע.
געקומען קיין סווערש — געכאַפּט א פּופּציקער!
אריבערגעכאַפּט זיך קיין רודא־אָפּאָלין, נישט ווייט פון סווערש — איינגעשלונגען א פינף און צוואַנציקער!
ווו ער איז פריער געווען, ווו ער וועט שפּעטער זיין, וועט אַמאָל די היסטאָריע פאַרציילן...
נאָר ביים געזעגענען אין רודא־אָפּאָלין האָבן די חסידים געבעטן דעם רבין א נדבה פאַר נ י ש ר פ י ם.
און ער האָט געגעבן... גאַנצע דרייסיק קאָפּיקעס!
א ברייט הארץ האָט ר׳ יעקב לייבעלע!
נאָר טאָמער טרעפט איר, וועלכע נישרפים מען האָט געמיינט?

איר טרעפט: באָברויסק, דזשילאָוויטש... איר רעכנט אוים א גאַנצן אַלף־בית פון נישרפים־שטעט און — איר האָט נישט געטראָפן.

פאַרשאָטפּטע מוחות זייט איר! מיתנגדים זייט איר, אפשר גאָר ציוניסטן!

ביי אייך איז פּרעה — פּרעה, חמץ — חמץ, זמרי־בן־סלוא — זמרי־בן־סלוא?

ביי אונדז חסידים איז פּרעה דער יצר־הרע, חמץ — די קליפּה, זמרי־בן־סולא אַ צדיק בן צדיק! און נ י ש ר פ י ם זענען — ברענענדיקע חסידים מיט טרוקענע העלדזער, וואָס לעכצן נאָך תיקון! נאָך אביסעלע י״ש!

פאַר זיי האָט ר׳ יעקב לייבעלע איבערגעלאָזט דרייסיק קאָפּיקעס.

אַ ברייט האַרץ האָט ער ר׳ יעקב לייבעלע.

זיין זכות זאָל אונדז ביישטיין אין דער מידבר, הינטער די הרי־חושך. צווישן פיפערנאָטערס און חיות־רעות מיט די „מיראזשן" מיט די וויל־קאָלאַקעס און חיות רעות!

13

7־טן אויגוסט, 1902

נאָריקע וואָך האָב איך אײַך דערמאָנט אָן „טוב שברופאים לגיהנום", נאָר געמיינט האָב איך פּראָסטע רופאים, און נישט אַזוי ווייט דערפאַר, וואָס זיי היילן קראַנקע און ווייסן קרענק, נאָר איבערן „עיקר שכחתי" — ווייל זיי גאָלן, כאָטש איך האָב עס נישט דערמאָנט, ייִדישע בערד, און ווערן אויף אַזאַ אופן שותּפים אין די פינף לאָוון, וואָס דער בעל־עבירהניק איז עובר...

און קיין אײנציקער „גאָל־ישראלניק" וועט זיך נישט פּטרן אין יום־הדין דערמיט, וואָס ער איז מצער די בעל־עבירהניקעס מיט ברודיקע שטיבער, אומרייִנע האַנטיכער, שטינקענדיקן זייף און נישט גוט געשאַרפטע מעסער; און מען וועט אויף אים נישט מלמד־זכות זײַן דערפאַר, וואָס ער שנײַדט די בערד מיט די „וואָנסערלעך" מיט דער הויט צוזאַמען — וואָרום דערמיט טוט ער נאָך ערגער: דורך אים קומט אָפּ דער בעל־עבירה, — אויב ער אַנטלויפט נישט צו אַ ראַזירער אַ גוי, — אויף ד ע ר וועלט, און דאַרפן דאַרף ער אָפּקומען אויף י ע נ ע ר וועלט!

סיי־ווי־סיי קיין דאָקטוירים האָב איך דערמיט נישט געמיינט...

אמת, טייל דאָקטוירים זענען נישט בעסער פאַר די רופאים, זיי זענען אָבער ג ר ע ס ע ר... וואָס גרעסער דער בוים, גרעסער איז זײַן שאָטן; וואָס גרעסער דער מענטש, גרעסער איז דער יצר־הרע. עס איז, דאַכט זיך, נאָר אַ גמרא, עס איז אָבער פּאָרט אמת. אַ דאָקטאָר קריגט צוזאַמען מיטן דיפּלאָם אַ גרעסערן זכות אויף עולם־הזה. ער מ ו ז האָבן אַ שיינע דירה, ער קאָן נישט גיין אויפן „היי־בוידעם" אין טעאַטער, ער קאָן נישט פאָרן אויף דער באַן אין דער דריטער קלאַס, צי מיטן טראַמוויי פאַר פינף קאָ־פּיקעס... ער מוז דעריבער „פאַרשרייבן", נאָך אײדער ער ווייסט די קרענק, ער מוז באַווייזן קונצן און פאַרטרייבן די היץ, כאָטש זי איז אַמאָל אַ רפואה — ער מוז... און „אונס רחמנא פּטריה!"

און דעריבער טאַקע האַלטן אַ סך רביים מיט דאָקטוירים.

דער פּראַגער צדיק, למשל, ווייסט נישט מער ווי נאָר קריזשע! צי איז ער „בגילופין״, צי מיט אַ טרוקענעם האַלדז, צי עס איז „שואל בעיצה״ אַ מענטש מיט אַ קראַנקן פוס, צי מיט אַ מאָגן, צי מיט אַ קאָפּ, איין דאָק־טאָר איז פאַראַן: קריזשע...

קריזשע איז אפילו נישט מזרע אברהם, יצחק ויעקב, אָבער פון די חסידי־אומות־העולם איז ער; יידישע קראַנקע האָט ער ליב, ווי דאָס לעבן... ער איז זיי שטאַרק מקרב!

אַנדערע — דער גראַדיסקער, דער אַפּטער, דער אָטוואָצקער וכו׳ וכו׳ — מי מנה עפר יעקב? — שיקן שוין צו יידישע דאָקטוירים, אָדער שיקן ביכלל נישט!

וואָרום נישט אַלע שיקן — נישט אַלע האַלטן פון דאָקטוירים!

די דאָקטוירים האָבן טייל מורא — ווילן צופיל וויסן, גראָבלען צו פיל אינעווייניק!

איך וועל אייך דערציילן אַ מעשה שהיה — מיינער אַ באַקאַנטער ייד געווען.

און אַ ייד אַ מוצלח; נישט קיין עושר, נאָר אַ בעל־פּרנסה, אַ גרויסער בעל־ביטחון דערצו.

און ער האָט שיין געלעבט, יידישלעך געלעבט, ווי געזאָגט — מיט ביטחון... דאָס הייסט: מיט קיין עין־הרע, אַ ווייב, מיט קיין עין־הרע, קינ־דערלעך, מיט קינדס־קינדערלעך!

די קינדער געשיקט אין חדרים, די איידעמס גענומען צו זיך אויף קעסט און געשיקט אין די חדרים אריין די אייניקלעך.

עס איז אַ מחיה געווען צו קוקן, ווי אַלץ האָט געהאָנגען אויף איין ייד: ווי איין ייד האָט מיט זיינע צען פינגער און שאַרפן שפּיץ־ביי־שפּיץ קעפּעלע געשפּייזט, קיין עין־הרע, אַן עולם! שבת ויום־טוב — אַלע ביי איין טיש, סוכות — אין איין סוכה, — הושענא רבה פלעגט מען אויסאַר־בעטן אַ שיין ביסל מעל אויף קרעפּלעך! אמת יידישער נחת!

פלוצלינג איז דער ייד אַרוים פון „קו־הבריאה״...

ער האָט דעם אַפּעטיט פאַרלוירן — מען האָט געמעגט פּאַר אים קרעפּלעך שטעלן, פיינסטע ציבעלעס מיט שמאַלץ, מיט געגנדזענע לעבערלעך — גאָרנישט! קיין שטיקעלע הערינג נישט, קיין שטיקל האָניק־לעקעך נישט.

און די הויט איז אים פלוצלינג אויסגעטריקנט געוואָרן, ווי אַ פּאַר־

מעט האָט זי אויסגעזען, דאָס גאַנצע פּנים איז אים דעריבער פאַרענדערט געוואָרן און דערביי האָט אים שטענדיק געדאָרשטן!

מען וואָלט זיך אפילו נישט פיל געמאַכט פון אזוינע זאַכן, מאַלע א מענטש איז נישט בקו־הבריאה! מאַכט זיך אָבער א מעשה, און, שניידנ־דיק זיך ערב שבת די נעגל, פאָרט ער אריין אין דער הויט און עס מאַכט זיך א קליינע וווּנד, מען לייגט צו שפּינוועבס, עס העלפט נישט; מען פאַרקלעפּט מיט מאַרקן־פּאַפּיר, עס זייערט דורך; מען לייגט א יי ן פּלעסטערל, דאָס צ ו ו י י ט ע — די קליינע וווּנד וויל זיך נישט היילן, ווי א ל ה כ ע י ס!

קורץ און בקיצור, מען האָט אָנגעהויבן ביי א פעלדשער, געקומען איז מען צו א דאָקטאָר, און דעם דאָקטאָר איז פּונקט איינגעפאַלן נישט יוצא צו זיין מיט אויספרעגן וועגן געזונט עד סוף כל הדורות, מיט באַ־קוקן די צונג, טאַפּן דעם דופק און אויסהאָרכן דאָס האַרץ מיט די פּלייצעס — ער האָט נאָך געהייסן שיקן צו אַן אַנדער דאָקטאָר, צו א „מומחה לאותו דבר", דעם קראַנקנס „וואַסער", ער זאָל זען, צי עס האָט נישט קיין גרויסן פּראָצענט צוקער.

פאַרשטייט זיך, אז אויב אזוי, מוז מען שוין פרעגן דעם רבין זאָל לעבן...

און דער רבי, זאָל לעבן, האָט געשמייכלט:

— זאָג נאָר, יענקל, — פרעגט ער, — דו פ ר ע ס ט צוקער?

— חס־ושלום, — ענטפערט אונדזער יענקל, — וואָס איז, א יינגל בין איך?

— און וויפל שטיקלעך צוקער לייגסטו אריין אין טיי אריין?

— איך לייג גאָרנישט — ענטפערט יענקל — איך ביים צו!

— פון וואַנען דען קומט צו דיר צוקער?

אונדזער יענקל זעט בחוש, אז עס איז אינגאַנצן א שטות געוועזן...

— און וואָס איז, — מאַכט ווייטער דער רבי — אז מען האָט צו־קער? א שלעכטע זאַך צוקער? צוקער איז, דאַכט זיך, זיס? האַ?

און דער יענקל איבערצייגט זיך נאָך מער, אז דער דאָקטאָר איז פּשוט „שאינו יודע לשאול".

און דער רבי נוערט שוין אביסל ערנסטער און זאָגט:

— ווייסטו וואָס, יענקל, האָסט ביז אהער נישט געוווּסט, וואָס דו האָסט אינעווייניק, ווייסט ווייטער נישט...

און אונדזער יענקל איז אהיימגעפאָרן, האָט שוין קיין דאָקטאָר נישט

גערופן, און איז אין א קורצער צייט ארום פלוצלינג אוועקגעפאלן, און נישט פאר אייך גערעדט — געשטארבן...

— און וואס, מיינט איר, וואלט געווען, ווען ער ווייסט, אז ער האט צוקער? ער וואלט נאך אפשר פריער געשטארבן פאר שרעק!

אזוי האט מיר א חסיד פארטייטשט...

דער גערער צדיק איז אויך נישט קיין מאמין אין דאקטוירים...

דאס איז שוין אין ווארשע געשען:

אויף דער קראכמאלנע גאס איז א חסידיש ווייבל געגאנגען צו קינד. איך בין דערביי נישט געווען, נאר אזוי שרייבט מען.

און עס איז א ווייבל פון א רייך הויז און א שוואך ווייבל, און עס דארף זיין אן ערשטלינג... און גלאט — „היינטיקע שוואכע דורות", און א גארסעט־ווייבל דערצו... מיידלווייז האט זי נאך אפשר, צוליב דער פיגור, גאנצע עמער עסיק אויסגעטרונקען... און דאס קליינע חסידל, צי די קליינע צנועה, האט זיך נישט געוואלט רירן פון ארט...

די באבע האט געוואלט א דאקטאר; דער דאקטאר האט געזאגט, אז עס קאן זיין, מען וועט דארפן באנוצן די צוואנג, דעם ווייבלס יונגערמאן האט זיך דערשראקן און — איז געלאפן צום גערער צדיק...

— לאוו! — האט דער גערער צדיק געזאגט — — — — — — —

עס איז אפילו געווען א מערכה, וואס איידער דער יונגערמאן איז אהיימגעקומען, האט דער דאקטאר זיינס געטון און די יולדת ל ע ב ט, און דאס קינד ל ע ב ט — דאך האט מען מורא, אז דאס פאר־פאלק וועט שוין, חס־ושלום, קיין ג ו ט ל ע ב ן נישט האבן...

דער אטוואצקער רבי ל ע ב ט פאר אזא מעשה שוין פופצן יאר אן א ווייב...

דערפאר טאקע קורירן א סך גוטע יידן אליין!

דער ייד, זיכרונו לברכה, איז, ווי די וועלט ווייסט, א גרויסע בריה געווען, לא עליכם, צו אומריינע קעפלעך. קונציק פלעגט ער די הערלעך רייסן; געשיקט — נישט מיטן אויג צו דערזען! ס'רוב גוטע יידן, פון בעל־שם ביזן ביכאווער, זענען גרויסע מבינים אויף עקרות... זיכרונו לברכה דער איזשביצער, סוף ימיו — דער ראדזימינער — האט געהאט זיין אייגנם אן אלט ספר פון רעצעפטן, אפילו אויף דייטש, נאך גאר פון קדמונים, און האט געהיילט אן אן אויסנאם אלע קרענק...

דערפֿאַר איז, למשל, דער קאָריענעצער רבי אַן אמתער מומחה פֿאַר מקשה לילדם!...

און מאַכן מאַכט ער גאָר פּראָסט.

אַז עס קומט אַ דאָקטאָר, פֿאַרקאַטשעט ער די הענט, גלייך ער דאַרף עמעצן פּאַטשן, כאַפּט אַ צוואַנג, ווי אַ קאָוואַל, און לויפֿט צו דער אָרעמער יידענע, ווי אַ גזלן...

דער קאָריענעצער דאַרף נישט די אַלע זאַכן; ער רירט זיך אַפֿילו פֿון אָרט נישט!

ער שיקט צו דער מקשה לילד דריי שמעק טאַבאַק פֿון זיין הייליק פּושקעלע; ח״י גדולים אַ שמעק טאַבעק.. ער הייסט, די באָבע זאָל זיך נאָר אַ דריי מאָל וואַשן די הענט און זאָגן דריי פּסוקים איינגאַנצן!

נאָכן ערשטן מאָל די הענט וואַשן: והוא כחתן יצא מחופּתו...

נאָכן צווייטן מאָל וואַשן: שערים ראשיכם.. און ווי ווייטער שטייט.

און ערשט נאָכן דריטן מאָל אָפּוואַשן דעם לעצטן פּסוק: והשער הפונח קדמה לא יפתח בלתי לה׳ לבדו...

ווער ווייסט נישט דעם טייטש פֿון די פּסוקים, זאָל אָנפֿרעגן ביי אַ קאַפּולער מלמד פֿון וואָלינער וואָלאָטשיסקער תלמוד־תורה...

נאָר נישט אַלע יולדות היילט ער! נישט אַלע וויל ער היילן!

טראָגט אַ יידענע אַ שייטל, נישט אַ האָר־באַנד; כאַפּט זי זיך אַמאָל אַרויס אין אַ לבנה־נאַכט מיטן מאַן שפּאַצירן, ווער שמועסט, אַז זי לייענט אַ יידיש וואָרט, אַ חוץ תחינות און צאינה וראינה — זאָל זיך די וועלט איבערקערן, וועט ער איר קיין שמעק טאַבעק פֿון זיין פּושקעלע נישט שיקן, סיידן, אַז זי וועט צוזאָגן תשובה צו טון...

און אַז מען נאַרט אים אָפּ (עס טרעפֿט זיך!) און ער ווערט דערנאָך וויר, אַז ער האָט געראַטעוועט נישט קיין פֿרומע נשמה, ווערט ער אש־להבה, שטורעמט ער הימל און ערד, ווערט ער טאַקע „להשמיד ולהרוג״ — סיידן, אַז מען שיקט אים צו נאָך ח״י גדולים...

הייסן הייסט ער ר׳ דווידל....

זיין זכות זאָל אונדז ביישטיין!

און נישט נאָר רופֿאים, דאָקטוירים און גוטע יידן היילן —

אין וואַרשע איז פֿאַראַן אַ פּשוט יידל, נישט קיין רופֿא, נישט קיין דאָקטאָר, נישט קיין רבי און מאַכט אויך גאַנץ גוטע געשעפֿטן —

ער היילט אַלע קרענק, און דווקא מיט איין רפֿואה — מיט פֿאַרע...

ער האָט זיך זיין אייגן קעסעלע, מיט אן אייוועלע, מיט א קוימנדל — מיט א קליין מאשינדל דערצו...

אין קעסעלע גיסט ער אריין וואסער, און שיט אויף פארשידענע קרייטעכצער... דאָס אייוועלע הייצט ער אונטער מיט האָלץ, מיט קוילן, אפילו מיט נאפט, אבי עס ברענט. פון דעם וואסער מיט די קרייטעכצער לאָזט זיך דורכן אייוועלע א רויך — א פארע, די פארע לאָזט ער מיט דער היץ פון מאשינדל דעם קראנקן אונטער דער הויט...

עס גייט צו איינס, צוויי, דריי! — ער „באלאמוטשעט" נישט! באַקוקט נישט קיין צונג, טאפט נישט דעם דופק, פרעגט אפילו נישט, צי האָט זיך עמעץ אין דער מישפחה געהאנגען און וו עס טוט וויי — ער פרעגט נישט, און רעדט נישט א וואָרט און לאָזט אריין פארע!

און די פארע ווירקט, נאָך ווי אזוי!

— געוואלט, ר' ייד, — שרייען די קרובים דערשראָקן, — עפעס ווערט ער דאָך דער חולה אָנגעבלאָזן —

— גוט אזוי, — ענטפערט ער, ער וועט נאָך ווערן געשוואָלן...

און עס איז אמת, דעם צווייטן טאָג זעט מען שוין דעם חולה קיין אויג נישט ארוים.

די קרובים שרייען נאָך מער געוואלט, און ער ענטפערט נאָך קאלטבלוטיקער:

— גוט אזוי — ער מוז ווערן ווי אן אָנגעבלאָזענער פענכער!

און צום דריטן טאָג:

— עוכר ישראל, ער שטארבט!

— מאלע, א מענטש שטארבט! אָבער וויפל האָב איך געראטעוועט?...

דאָס איז שוין פאר באלעבאטים — — פאר סוחרים פון דער פראנציסקאנער גאס, פון גענשא גאס, פון די נאלעווקעס...

פראָסטע יידן הענגען נאָך אָן רופאים מיט גוטע יידן...

צולעצט קומען ערשט די דאָקטוירים...

גוטע געשעפטן מאַכן די, וואָס האָבן שותפות מיט רופאים: בעסערע די, וואָס האָבן א שטיקל שייכות מיט גוטע יידן... א ז ו י דאָקטוירים זענען נישט פון די גרויסע זאכן.

ס'רוב זענען שולדיק די דאָקטוירים אליין.

אין קאָרעניץ, למשל, איז געווען א דאָקטאָר, האָט ער געהאט צוויי מיאוסע חסרונות: ערשטנס, איז ער געווען א ייד און א יידישן דאָקטאָר האָבן יידן, ביפרט קאָרעניצער יידן, ביפרט קאָרעניצער - ליבאוויטשער

חסידים, נ י ש ט ליב; צווייטנס, האָט ער זיך גאָרנישט אויפגעפירט ווי א דאָקטאָר: נישט פאַרשריבן קיין טייערע רעצעפּטן, טיילמאָל אליין פאר אן אָרעמאן א רעצעפּט געמאכט; טיילמאָל איז ער גאָר ארויס פון די כלים און האָט איבערגעלאָזט ביים אָרעמאן עטלעכע גראָשן אונטערן קישן, און דווקא נישט אויף א רעצעפּט, פון דעם האָט ער ווייניק וואָס געהאלטן, נישט אויף „באבסקע רפואות", אויס זיי האָט ער געלאכט, נאָר אויף פּשוט עסן און טרינקען! ער האָט שוין געהאט אזא איינרעדעניש, אז קראנקע, ווייניקסטנס טייל קראנקע, דאַרפן עסן און טרינקען...

א טשערקעסין ווינט און ברעכט די הענט, אויב דער מאַן שלאָגט זי נישט במשך פון א וואָך, „ער קוקט זיך אויף מיר נישט אום — קלאָגט זי זיך — ער זעט מיך נישט! עס איז גאָר קיין מאַן נישט!" און ביי א יידישער קאָרעניצער קהילה איז א דאָקטאָר, וואָס צאָפּט נישט קיין בלוט, מאכט נישט רייך דעם אַפּטייקער און רייסט נישט אויס ביים אָרעמען קראנקן די לעצטע קאָפּיקע, וואָס רייניקט נישט די קישקעס מיט דער קע־שענע צוזאמען, ווי א הונט לעקט אויס א טעלער — קיין דאָקטאָר נישט...

און אז גאָט האָט געהאָלפן און דער דאָקטאָר בלומבערג האָט זיך אָנגעשטעקט ביי אָרעמע לייט פון א טיפוס און מען איז זיינער פּטור גע־וואָרן, האָט מען אים געלייגט אונטערן פּלויט... און אז זיינס גלייכן, דעם דאָקטאָרס קאָלעגן האָבן געבראַכט פאַרן קבר וועגן א מציבה, — האָט מען זיי נישט אריינגעלאָזט!

און קענן וואָס, מיינט איר, האָב איך דאָס אלץ דערציילט?
איר זאָלט נישט אזוי מורא האָבן פאַר קרענק...

א חוץ עין־הרע אָפּשפּרעכן, א חוץ תוספותלעך אויף קדחת. אָפּמאוסן רויזן... א חוץ ציגיינערישע, זנאכאָרשע און באבסקע רפואות, און א חוץ בעדער פאַר רייכע לייט, האָט איר נאָך: רופאים, דאָקטוירים, גוטע יידן, און אזוי יידן, וואָס היילן קרענק מיט פאַרע, מיט וווּנדערלעכע פּלאַסטער, מיט ווייס איך וואָס...

14

14־טן אויגוסט 1902

אַז מען לייענט אונדזערע בלעטער, מיינט מען ד י וו ע ל ט גייט אונטער; די יידיש־רוסישע און די יידיש־פּוילישע, מיין איך. ריין גיפט זענען די בלעטער, אַ מרה־שחורה באַפאַלט. משוגע צו ווערן. און משוגע ווערן איז היינט קיין געשעפט נישט; עס פעלט פּלאַץ פאר משוגעים אַפילו אין וו אַ ר ש ע וו ע ר שפּיטאַל, און אַרומלויפן משוגענערהייט אין די גאַסן — ב ר ר ! אַ קעלט, גייט דורך די ביינער —

— און וואָס אַ בלאַט — אַ בכיה לדורות, וואָס אַ נומער — אַ קלאַנגליד! מען הערט נישט מער, ווי נאָר חוסר־פּרנסה, ציין אויף דער פּאָליצע; קרעמער זיצן גאַנצע טעג אָן אַ „פּאָטשאָנטעק". גבירים טראָגן ביינאַכט אונטער די אָרעם דאָס בעטגעוואַנט צום מלווה, דערנאָך — הענגען זיי זיך! שניידער לויפן ארום באָרוועס, שוסטער נאַקעט און בלויז, שטיינערקלאַפּער האקן זיך מיט די האַמער אין קאָפּ אריין...

גאַנצע קהילות גייען, חס־ושלום, אונטער!

די קיעווער־קאָוולער באַן האָט, אויסמיידנדיק ראַדאָמישל, ארויסגעוואָרפן דאָס שטעטל פון דער האַנדלס־וועלט, אָבער גאָר אינגאַנצן! הונגעריקע קרעמער באַפאַלן, אַז מען דערזעט אַ קונה ווי די היישעריקן, ווי די חיות רעות... בעלי בלאַכות גייען ארום „פּוסט און פּאַסט" מיט גרינע פּנימער און פרעמד־פייערדיקע אויגן... און דער יקרות איז גרויס, צוואַנציק קאָפּיקעס אַ פונט פליש...

עס זענען פאראַן עטלעכע רייכע באַלעבאַטים. „מישן" זיי זיך נישט מיט אָרעמע לייט! זיי לעבן זיך גאָר באַזונדער! אַ באַזונדער שיל, אַ באַזונדער באָד, אַ באַזונדער רב, רבי צי ראַבינער. איך האָב עס אויף גוייש געלעזן...

זיי וועלן זיך נאָך אפשר מאַכן אַ באַזונדער בית־הקברות... מיט אַן

אייזערנעם צוים, גאָלדענע שפּיצן.. דעם ערשטן גביר — אַ ניפטר וועט אין דער התחלה זיין אַביסל אומעטיק, מיט דער צייט וועט זיך דער בית־הקברות, מיט גאָטס און די דאָקטוירימס הילף, פּאָרפולן...

— „מען אַנטלויפט פון יעקאַטערינאָסלאַוו... ווער קיין פּאַלעסטינע, ווער קיין אַרגענטינע... אַלע געשעפטן געפאַלן, אַלע האָפענונגען אויף בע־סערע צייטן האָבן אָפּגענאַרט...

איך ווייס גאָרנישט, ווען זיי זענען געווען...

— „אוסטילוג, וואָלינער גובערניע, אַמאָל אַ גרויסער האַנדלס־פּונקט... צווישן וועלדער, ביים בוג... עס האָט געווימלט פון דאַנציקער סוחרים, סקיפּער, שרייבער, שווימער, בינדער, בראַקירער, סאָרטירער, אַ חוץ פאַקטוירים... עס האָט געקאָכט, ווי אין אַ קעסל — היינט פּאַרוויסט!

די עמיגראַציע וואַקסט פון טאָג צו טאָג, עס העלפט אָבער נישט, דער דלות וואַקסט נאָך גע ש וו י נ ד ע ר...

פון די עמיגראַנטן קומען בשורות רעות; עס העלפט נישט — ע ר ג ע ר וו י ש ל ע כ ט קאָן נישט זיין!"

— מען עמיגרירט פון אַלע „סיעווערא־זאַפּאַדניע" גובערניעס. קיין ענגלאַנד, טראַנסוואַל, קאַנאַדע... וווּ די אויגן טראָגן — דער ה ו נ ג ע ר טרייבט!

— „מען פאַרלאָזט אָפּ־ און נאָך־נישט־ אָפּגעברענטע שטעט און שטעטלעך... פון פריש־פאַרברענטן קאַמיעניעץ ליטאָווסק, גראָדנער גובער־ניע, גייען אויף דער וועלט אַרויס עמיגראַנטן און אַזוי בעטלער..."

— „אין ווילנע איז אַן איינפאַכער הונגער, בעלי־מלאכות כאַפּן זעמל פון די שטעלן... אַנדערע — ב ע ט ל ע ן ! וואָס־עס־איז אַרבעט צו שאַפן, הייסט די פּאָליציי איבערפאַרבן די צוימען ביי די הייזער..."

— „דורך ענגשאַפט, אומריינקייט און הונגער שטאַרקט זיך אין וואַרשע דער פלעקן־טיפוס פון יאָר צו יאָר; ס'רוב ביי יידן... אין יאָר 1900 זענען געווען צוויי און זיבעציק יידן אויף ניין און נייַנציק קראַנקע: אין 1901 נישט בעסער: הונדערט דריי און פערציק יידן אויף צוויי הונ־דערט דריי און פערציק קראַנקע. און יידן זענען דאָך נאָר אַ דריטל איינ־וווינער.. דאָס יאָר 1902 פירט זיך נישט בעסער: אין יאַנואַר איז געווען דרייצן יידן אויף זעקס און צוואַנציק קראַנקע, פעברואַר — ניינצן אויף זיבן און דרייסיק, מערץ — פינף און דרייסיק אויף פופציק, אַפּריל — אַכט און דרייסיק אויף ניין און פופציק..."

און נאָך, און נאָך...

און ווייסט איר, וואָס איך טו, אז איך לעז אזוינע ידיעות?

איך שטיי אויף, טו אָן דאָס היטל, וואַש מיר די הענט און בענטש גומל, וואָס איך בין געבוירן אַ ייד, מיט אַ יידישער נשמה!

איך בין אַ ייד, וואָס איז געוויינט פּסח, זמן חרותנו, אַ מלך אויפן הסב־בעט, צו עסן אייער לסימן אבלות, און תשעה־באב, און דעם שווארצן יאָר־צייט פון אָנהייב גלות, צו מאַכן זיך אַ יום־טוב, נישט צו לייגן קיין תפילין און וואַרפן זיך, שפּילנדיק, מיט בערעלעך, און אַז עס פּאַרפּעלן בערעלעך — מיט שיך און שטיוול, מיט לייכטער, בענק און שטענדער...

איך בין אַ ייד, און ב ט ב ע זוך איך פּלעקן אין דער זון און ביי אַ פּלעקיק־געשפּרענקלט־געשטופּלטער יידענע — אַ שיינע העוויה, אַ ליב־לעכן בליק...

איך בין אַ ייד, אַ יידישע בין, און פון מ יי נ ע קאָרעספּאָנדענטן וועל איך אייך דווקא אויסשלאָגן מער האָניק, ווי אַ גאַנץ יאָר!

ישועות ונחמות וועל איך אייך געבן!

עס איז נ י ש ט אזוי שלעכט; די וועלט גייט אזוי לייכט נישט אונטער!

איר גלויבט נישט?

הערט, וואָס מען שרייבט:

— ג אָ ל ד ע נ ע ג ע ש ע פ ט ן מאַכט מען ביי אונדז אין מיר־ראָפּאָל, וואָלינער גובערניע...

און צו די גאָלדענע געשעפטן דאַרף מען קיין ג אָ ל ד, אפילו קיין ג ע ל ט נישט האָבן; מען נעמט ארויס, כאָטש מען לייגט נישט אריין, אפילו נישט די האַנט אין קאַלט וואַסער!

אַז אַ פרומער כשרער מיראָפּאָלער ייד, אַ ייד ווי אַ ייד דאַרף זיין, וויל האָבן, אויסער לויתן, שור הבר און יין המשומר אויף י ע נ ע ר וועלט, כאָטש עטלעכע מאָל אין יאָר אַ פולקע גענדזנס, אַ שטיק פיש, אַ קאַרפּן־קאָפּ צי אַ מיטל־שטיק, און אַ פיין גלעזעלע משקה אויף ד ע ר וועלט אויך, דאַרף ער קיין גרויסע זאַכן נישט טון, אפילו נישט אוועק למדינת הים. עס איז געגנוג, אַז ער פאַרשרייבט זיך אין ח ב ר ה־ק ד י ש א ! עס פאַלט אמאָל אַ קאָפּיקע אין קעשענע אריין אויך!

„אונדזער געשעפט איז אַ זיכער געשעפט!" — זאָגן די שמשים און קלאַפּן פריילעך צו צום טאַקט מיט דער צדקה־תציל־ממוות־פושקע...

„גאָלדענע געשעפטן!" — זאָגן די גבאים און די חברה־לייט פון חברה־קדישא מיט אַ זיסן שמייכל אויף די זאַטע פּנימער...

און מיינט איר — מען באַרייסט?

חלילה! דווקא מענטשן מיט רחמנות, מיט יידישע הערצער!

אַט איז ערשט נישט לאַנג אוועקגעקומען אַ יידישער לערער... אַן אָרעמאַן... פאַרקרענקט דאָס לעצטע קישעלע פון אונטערן קאָפּ... איבערגעלאָזט אַן אלמנה מיט יתומים — — מיינט איר, מען האָט איר די „בעבעכעם אויסגעזעצט"? חס־ושלום! אינגאַנצן אַ פינף און צוואַנציקער באַצאָלט! קוים אַן אכטל פון דער סומע, וואָס די בני־חת האָבן באַקומען פאַר די מערת־המכפלה — און יענע איז דאָך געווען אויפן ערלעכן וואָרט, אויף „בני ובינך מה הוא"...

און, למשל, אין פוילן...

די אַרומיקע שטעטלעך ביי מראַזי זענען אָפּגעפאַלן, ווייל די קריסטלעכע באַלעבאַטים פון די מראָזער זומער־וווינונגען לאָזן קיין יידן נישט אַריין... דערפאַר הייבט זיך קאַרטשעוו אונטער אַטוואַצק און אויך דורך דער חברה־קדישא... עטלעכע מאָל אין יאָר טרעפן זיך מתים אין אָטוואָצק, און וואָס פאַר אַ מתים, — וואַרשעווער, סאַמע דייטשן כמעט! מען נעמט צו ביזן לעצטן גראָשן, דעם בר־מינן שמייסט מען אָפּ נאָך דער טהרה, ער זאָל אביסל אָפּקומען אויף דער וועלט און — געלט איז דאָ!

און דאָס געלט, חס־ושלום, גייט נישט לאיבוד... מען וועט דערפאַר, חלילה, צוריק נישט אויפבויען די איינגעפאַלענע שיל, קיין שויב אין בית־המדרש נישט אַריינשטעלן, נישט אַרומצוימען דעם בית־הקברות...

אין זומער צייט האָט קאַרטשיעוו ס ע ז אָ ן, קאַרטשיעוו בליט און שטייט אויף תחית־המתים צוזאַמען מיט וואַלד און פעלד, מיט די פייגל צוזאַמען קלינגען פריילעך־נחתדיק די קאַרטשעווער זמירות...

גאָלדענע געשעפטן!

און ווייסט איר פ אַ ר וו אָ ס גאָלדענע געשעפטן?

ווייל עס איז חברות!

קוים אַ חברה (פרעגט לעוויצקין!), איז שוין גוט!

ביי אַן אָרעמאַן, אַז מען גיט יעדן אויף אַ באַזונדערן טעלער, זעט מען אַרויס דעם דנאָ, אַז אַפילו אַ פליג וועט נישט דערטרונקען ווערן! אָבער אַז מען עסט פון איין שיסל, פרייען זיך כאָטש די אויגן!

דעריבער גייען חברות אין דער מאָדע אַריין!

אין ווארשע מאכן „יד אחת" שניידער, שוסטער, שמוקלער... אין ל י ט ו י ש ע שטעט — אפילו מלמדים מיט קצבים.

אוים קאנקורענץ!

איין מלמד וועט שוין נישט זאגן דעם צ ו וי ט ן: דו לערנסט א יי ן פרשה חומש א וואך, איך וועל לערנען צ ו יי, דו לערנסט תרגום א ו נ ק ל ס, איך וועל לערנען מיט י ו נ ת ן ב ן ע ו ז י א ל! דו שמייסט דורך דעם עולם א יי ן מ א ל אין וואך, — טאג־טעגלעך וועל איך שמייסן, איך זאל אפילו א הארץ־פעלער באקומען! בלוט וועט רינען!

און איין קצב וועט נישט זאגן דעם צווייטן: דיר להכעים וועל איך וועגן ערלעכער, פארקויפן ביליקער; אן אמתן מארך־ביין געבן פאר א צולאג און קיין פגירה־פלייש וועט אויף מיין קלאץ נישט קומען!

יד אחת וועט זיין: איין תורה, איין קאנטשיק צו אלע מלמדים; איי־נערליי ביינער און איינערליי וואג — אויף אלע קלעצער, ביי אלע קצבים!

אפילו שוחטים, אויסגעוויקסטע פרומע שוחטים, מאכן יד־אחת און פארלאנגען צוויי גולדן הוספה אויף דער בהימה, די קצבים ווילן נישט, זיצט די פוילישע גובערניע־שטאט קיעלץ שוין א צייט אן פלייש!

און די שוחטים וועלן אויספירן!

יעדער שוחט פ א ר ז י ך איז א ווייך ריטל, וואס א קצב בויגט זיך ארום פינגער, אבער אלע צוזאמען זענען א בעזעם פאר די קצבים, א בעזעם פאר קיעלץ!

און אפילו טייל ווארשעווער דאקטוירים ווילן זיך מאכן א חברה: איינער פאר אלע א י ן דער חברה און קענען אלע אויסער דער חברה און די גאנצע פאר יעדן פון דער חברה און קענען אלע א ו י ס ע ר דער חברה!...

און עס וועט אפשר געראטן. עס האבן זיך שוין פארשריבן ספעצי־אליסטן: עלעגאנט־שמעקנדיקע דאמען־טרייסטער, גאנץ אויבערפלעכלעכע הויט־קראנקייטן־היילער, טיף־ערנסטע דאקטוירים פון דער אקושעריע, טיפזיניקע מאגן־פארשער: א ח ויץ נערוון־עלעקטריזירער, בייטל־שניידער, קאפ־צופער, ציין־רייסער, נאז־ברענער וכדומה... מען זאגט: עס וועלן אריין צו צוויי פאר ספעציאליסטן, ווי די עופות טמאים אין נוחס תיבה...

די חברה האט שוין אפילו ת ק נ ו ת געמאכט.

שוין אויפגעשריבן! מען דאַרף נאָר די תקנות איבערלעזן, אָנעמען און דערנאָך — דערנאָך וועלן זיין גאָלדענע געשעפטן!

איר זאָלט נישט מיינען, איך שפּאַס, ווי אויך צוליב די דאָקטוירים פון דער פּראָווינץ, גיב איך אייך דאָ איבער עטלעכע פון די תקנות:

1) יעדערער פון דער חברה איז מחויב צו באַמיען זיך צו האָבן וואָס מער פּראַקטיק; די, וואָס ער האָט, צו האַלטן מיט די ציין, נייע זיך צו שאַפן מיט אַלע כוחות, מיט גוטן און מיט בייזן, כדי ער זאָל קאָנען וואָס מער פּראָטעזשירן זיינע חברים!

צו דעם צוועק זענען פאַראַן פאַרשידענע עצות; עטלעכע נאָט אייך:

6) מען מוז זיך אויפירן פיין און גוט, ווי א מענטש מיט הארץ...

איז קראַנק אַ קינד, ביפרט א ציטעריק קינד, זאָל מען גלעטן די מוטער... זי מעג זיין מיאוס, מען דאַרף געדענקען, אז מען אַרבעט לטובת הכלל.

אין פּאָדער־הויז מוז מען צושמייכלען דער דינסט; ס'רוב האָט זי אויך א דיעה...

באַמערקונג: דאָס איז נאָר נוהג ביי רייכע פּאַציענטן. אָרעמע איז בעסער צו האַלטן פון וויטן, טראַקטירן פון דער הייך... ווינטער מעג מען צו אן אָרעמען קראַנקן אַריינפאַלן פאַרשנייט און אין פּאַלטאָ מיט די קאַלאָשן, אַרויסכאַפּן דאָס קינד פון וויג און צולעגן מיט די לונגען צום אויער... עלטערע נישט צולאָזן צו זיך, מאַכן פאַר זיך מיטן שטעקן, ווי א מיל — פון וויטן באַזען די צונג...

7) ביי רייכע קראַנקע — וואַרטן, ביז מען וועט ברענגען דאָס פלעשעלע פון אַפּטייק און אַליין איינגעבן דאָס ערשטע לעפעלע. ביי די מיטלמעסיקע באַלעבאַטים הייסן זיך שיקן זאָגן, ווי דאָס קינד איז ביינאַכט געשלאָפן...

11) עטלעכע וואָכן נאָכן געזונט ווערן פון קראַנקן, אַריינפאַלן אַמאָל און פרעגן, וואָס עס הערט זיך, נאָר דערפאַר קיין געלט נישט נעמען, מען זאָל אפילו האָבן א פול מויל מיט וואַסער!

23) די קראַנקע, און אַלע אָרום קראַנקן, דאַרף מען איבערשרעקן... אַלץ אויפבלאָזן, ווי א לונג און לעבער, מען דאַרף מאַכן; פון א קאַטאַר — אן אָנצינדונג, פון בויך־ווייטיק — א טיפוס, פון א פּשוטער אנגינא, קוים דאָס העלדזל רויטלט זיך — אסכרה; בעסער נאָך דיפטעריט און רופן א ספּעציאַליסט פון דער חברה, ער זאָל אַריינשפּריצן סוראָוויצע...

לאָזט זיך בלוט פון דער נאָז — אַ פּאָליפּ, און באַלד, טאָקע תוך כּדי דיבור, אָפּשיקן צו אַ ספּעציאַליסט אַ חבר צום אויסברענען!

פון אַ בראָדאַווקע איז לייכט צו מאַכן אַ בייז־ווילד־פליייש, און כאָטש דריי חברים רופן צו אַ קאָנסיליום...

פאַרייסט זיך אַ נאָגל, זאָל מען דערמאָנען אין גאַנגרענע...
און נאָך און נאָך...

און דער טעם דערפון איז אַ פּשוטער! ממה נפשך: וועט אויסגיין צום גוטן, איז ער דאָך טאָקע אַ דאָקטאָר, נאָך ווי הייסט אַ דאָקטאָר! סכנות־נפשות געווען! און ווען, חלילה, נישט — על כּל פּנים — האָט ער פ ר י ע ר געוווּסט, „אַ שטיק נביא איז ער״...

און, אַז דער עולם אָרום, מיטן קראַנקן צוזאַמען, זענען שוין גוט איי־בערגעשראָקן, זאָל מען זיך נעמען צו דער אַרבעט מיט כּוח — „איבער־צורייסן״ אָדער „פאַרכאַפּן״ די קרענק! פּיאַווקעס, באַנקעס, אַלערליי פּלעשער, פּולווער, שפּריצן אונטער דער הויט, צו אַ יולדת באַלד צו מיט דער צוואַנג... דער עולם זאָל זען, אַז מען טוט, מען ראַטעוועט...

אַזוי זאָגט פּאַראַגראַף צוויי און זעכציק!

און, דער עיקר איז, שטענדיק צוציען איינעם פון דער חברה.

קומט אַמאָל אויס, מען מוז צורופן איינעם נ י ש ט פון דער חברה, למשל, ביי אויגן (קיין אָקוליסט האָט זיך נאָך נישט פאַרשריבן), זאָל מען רופן איינעם פון י ע נ ע ר זייט וואַרשע... מען זאָל אים נישט האָבן אונ־טער דער האַנט! אַזוי זאָגט פּאַראַגראַף זיבן און אַכציק!

אויסער דעם איז פאַראַן אַ גאַנצער פּרק, ווי אַזוי מען זאָל זיך נוהג זיין, אַז מען קומט צו אַ קראַנקן, וואו אַן אַנדער דאָקטאָר, נישט פון דער חברה, איז שוין געווען, איז עס אַ יונגער געווען, זאָל מען פּשוט אַרויס־וואַרפן דעם רעצעפּט דורכן פענצטער; אָדער מיט ביזיון, אָדער מיט כּעס. ווי עס פּאַסט... איז עס אַביסל אַן עלטערער — זאָל מען אַ קרים טון מיט דער נאָז און זאָגן: אַ גוטער רעצעפּט, נאָר א י ך האָב אַ בעסערן, אַ פרישערן, ערשט אַ נייַ מיטל, דערפונדן אין פּאַריז... און פאַרשרייבן זאָל מען דווקא דאָס זעלבע, נאָר אויף אַן אַנדער אויפן. איז געווען אַ פלע־שעלע, זאָל זיין פּולווער און פאַרקערט... טיילמאָל עפּעס צוגעבן; נאָך אַ פּיאַווקעלע, אַ שפּאַניש־פליגעלע, באַדיי אַ פּלעסטערל...

ווי איר זעט, אויב די חברה וועט זיך מאַכן, און עס האַלט דערביי, וועט זיין פּרנסה, וועלן זיין גאָלדענע געשעפטן!

נישט אומזיסט האָט דוד המלך געזאָגט: לכו והתפרנסו זה מזה!... נאָגט איינער דעם צווייטן!

איך בין אייך מבטיח, אז עס וועט גוט זיין, אויסער, אז עס וועט זיך מאכן נאָך א חברה!

וואָרום, ווי קאָן זיין א בעסער געשעפט, ווי חברה־קדישא און פונ־דעסטוועגן ליגט אין וואסילקאָוו, גראָדנער גובערניע, שוין א צייט לאַנג הונדערט און פופציק רובל קבורה־געלט און קיינער לעקט נישט אָפּ א ביין... און ווייסט איר פאַרוואָס? ווייל עס זענען פאַראַן צוויי חברה־קדישות...

די הונדערט און פופציק רובל קאָנען אזוי ליגן „עד שיבא אליהו", ליגן גאַנץ, ווי א טויטער אינדיק צווישן צוויי הינט, וואָס שטייען זיך אקעגן איינער דעם אנדערן, ביידע בילן און איינער לאָזט דעם צווייטן זיך נישט רירן מיט א צאָן!

הכלל, חברות, מאכט חברות! דאָקטוירים, אדוואָקאטן, אינזשעניערן. דאָך נישט אַלע דאַרפן חברות...

שוואכע קעניגלעך האַלטן זיך צוזאמען, לייבן גייען שוין יעדערער באַזונדער... גוטע יידן דאַרפן קיין חברות נישט, יעדערער לעבט זיך אויף זיין אייגענער פויסט!

הערט, למשל, וואָס מען שרייבט פון לובאָמיל (וואָלינער גובערניע:)

— ער איז געקומען איינער אליין, ר' לייב צדיק... און געעפנט האָט ער זיך זיין קרעמל פון בנן, חיי, מזוני מיט א צולאָג אביסל נביאות און אַן אכסניא, און ער לייזט, ברוך השם. דער עולם לויפט, ווי נאָך מצה־וואסער! ער — מאכט גאָלדענע געשעפטן...

זעט איר שוין — עס איז נישט אזוי שלעכט.

15

21־טן אויגוסט, 1902.

היינט וועט גיין גאָר א נייע סדרה.

די פּאָסט איז צו קליין, וויניק נייעס!

די קאָרעספּאָנדענטן, ווי עס זעט אוים, זענען זיך צעלאָפן: ווער אויף פרישע לופט, ווער אין בעדער, ווער קיין אמעריקע, ווער קיין טראַנסוואַל...

נאָר שרעקט אייך נישט, עס איז נישט קיין „בכיה לדורות"... פון „פרישע לופט" און בעדער קומט דאָס רוב צוריק, און אפילו די, וואָס זענען געפאָרן קיין טראַנסוואַל, וועלן אויך, אם־ירצה השם, צוריק קומען! עס ווייזט זיך אויס, אז ענגלאַנד, וואָס האָט געשלאָגן די בורן, ווייל זיי זענען זיך שלעכט באַגאַנגען מיט פרעמדע און נישט אויף דער רגע צוגעלאָזט צום קרעפּל, אז דאָס זעלבע ליבעראַלע ענגלאַנד האָט נאָכן איינעמען טראַנסוואַל, די גרענעצן פאַרשלאָסן, און לאָזט קיין פרעמדע גאָר לחלוטין נישט אריין!...

און די אמעריקאַנער וועלן אויך נישט פעלן; איבער דער וואָך וועלן, מיט גאָטס הילף, אויף זייער אָרט אויפוואַקסן נייע, שפּאָגל נייע קאָרעספּאָנדענטן! און — „נייע פייגל — נייע לידער" — זיי וועלן אפשר באַרירן נייע זייטן פון יידישן לעבן און נישט שטאָפּן אייך אַלץ מיט סאַמע אַלטוואַרג: מיט קאַראָבקע, כלי־קודש, חברהלעך... סיי־ווי־סיי — שרייבן וועט מען: אויב „שרייבן" איז נאָך קיין געשעפט נישט, א יצר־הרע איז עס!

און איך, פון מיין צד, זאָג אייך צו מויערן דורכצוברעכן און שטעט און שטעטלעך זאָלן זיין!

דערווייל אָבער וועלן מיר זיך פאַרנעמען מיט די הכחשות, וואָס זענען איינגעפלאָסן, זייט איך האָב מיך ביי אייך פאַר א „בין" געשטעלט! מיט די האַלבע און גאַנצע פּראָטעסטן, וואָס איך האָב איבער דער קורצער צייט באַקומען.

און איך טו עס גאַנץ גערנווילליק.

איך האָב אייך קיינמאָל נישט ערב געווען פאַרן מאַטעריאַל, פון וועלכן איך בוי די „שטעט און שטעטלעך"... נישט מיין מאַטעריאַל; האָט מען מ י ך גענאַרט, האָב איך א י י ך גענאַרט!

און וועט זיך אויסווייזן, אַז איך אַ ל יי ן בין אַריינגעפאַלן, איז אויך, חס־ושלום, קיין אומגליק; וועל איך אויף דער שטעל חרטה קריגן, קלאַפּן זיך אין האַרצן אַריין על חטא: חטאתי, עויתי, פשעתי און — וועל ווייטער שרייבן!... וועט זיין „אחטא ואשוב" — אַ דאגה איך האָב!

און בטבע בין איך גאָרנישט קיין „כיון שהגיד־שרייבער", איך בין קיינמאָל קיין עבד־כנעני נישט צו דעם, וואָס איך האָב געזאָגט, געשריבן און אַפילו געדרוקט!

איך בין אַפילו מודה על האמת — אַז איך בין די פ ע ס ט ע ש ר יי ב ע ר נישט מקנא!

און ווייסט איר, פאַרוואָס איך בין זיי נישט מקנא? ווייל די פ ע ס ט־ק יי ט איז נישט פון א י נ ע ו וי נ י ק. נישט די נ ש מ ה איז ביי זיי פ ע ס ט ... נאָר פאַרקערט: דאָס זענען ס'מערסט וו יי כ ע און דערצו נאָך אַזוינע ש ו א כ ע מענטשן, אַז זיי קאָנען די פאַרע, וואָס זיי לאָזן אַרויס פון אייגענעם מויל, פון זיך נישט אָוועקבלאָזן!... די פאַרע האַלט זיך אַרום זיי, זי קלעפּט זיך צו זיי צו, זי ווערט פאַרגליווערט, פאַרהאַרטעוועט, פאַרשטיינערט אויף זייערע פּנימער, און דער שרייבער זעט דעריבער אויס ווי אַ ג יי ע נ ד י ק ע מציבה! גלייך מען וואָלט אים אָפּגעטובלט אין אַ קאַרלסבאַדער הייסן שטרודל! דעם קאָפּ נישט איבערצודרייען! — —

און דערפון טאַקע האַלט איך נישט! קוים ווייס איך, אַז איך בין קיין שיכור נישט, בין איך נישט מחויב צו ווייזן אַ קונץ, אַז איך גיי שטענדיק אויף איין ברעט! אונדזערע ליטעראַרישע ארזי הלבנון זענען אפשר שיין, נאָר זיי וואַקסן נישט, בליען נישט, און אַ בליץ מיט זיינע זיגזאַגן געפעלט מיר פאַרט בעסער...

און אַז איך בין שוין אַראָפּ אין אַ זייט און רעד וועגן די, וואָס איך בין נישט מקנא, מוז איך אייך שוין זאָגן, וועמען איך פלעג אַמאָל י אַ מקנא זיין — די פיין־שרייבער!

איך פלעג מיר זאָגן: ריבונו־של־עולם, די וועלט דאַרף פּערפומעס צום לייב. צו די האָר... און די וועלט (אויסער דאָס ביסל קבצנים) דאַרף לעדער אויך אויף שיך, שטיוול און האַנטשו... פאַרוואָס זענען מיינע

חברים פּערפומעס־מאַכער און איך דווקא אַ גאַרבער, און מוז בייטשן און שניידן דאָס פעל פון אַלערליי חיות ובהימות?

פאַרוואָס האָט מען מיר געגעבן אין דער האַנט אַריין אַ בעזעם פאַר אַ פּענזל, און געשטעלט מיר אַ שאַף סמאָלע במקום פאַרב און געהייסן — שמירן!

און וואָס מער איך שמיר, פינצטערער ווערט מיר פאַר די אויגן, וואָרום די, וואָס איך שמיר, — קהלס־לייט, באַלעבאַטים, יחידי־סגולה, גבאים, כלי־קודש — די אַלע קומען אַרויס, ווי די קוימען־קערער, ווי די מלאכי־חבלה!

צי וואָלט איך נישט געקאָנט — פלעג איך מיר קלאָגן — אוי ך זיין אַ פיין־שרייבער און טונקען אַ רויזנשטענגעלע אין רויזנאייל און גלעטן די בעקלעך ביי דער כנסת־ישראל!

דאָס אַלץ אָבער איז געווען אַמאָל...

היינט זאָג איך: גם זו לטובה!

פיין־שרייבער באַקומען קיין הכחשות, קיין פּראָטעסטן נישט... זיי רינגלען אַרום סאַמע כינעזישע פיגורלעך, וואָס שאָקלען מיט אַ פאַרגלי־ווערטן זיסן שמייכל די שפּילקע־קעפּלעך: יאַ, יאַ! (אויף לשון־קודש: הן, הן!) און קיין איינציקער פון די פיין־שרייבער וואָלט היינט אויף מיין אָרט קיין שטעט און שטעטלעך נישט געהאַט...

און אַצינד, אַז איך האָב זיך שוין אַביסל אָפּגערעדט פון האַרץ, ווען מיר זיך נעמען צו די הכחשות!

און פריער פאַר אַלעם מוז איך מיר קלאַפּן אין האַרץ אַריין על־חטא שחטאתי כנגד הגעאָגראַפיע...

לויט מען שרייבט מיר, האָב איך עובר געווען אויף „לא תוסיף” מיט „לא תגרע”, איך האָב זי געשלאָגן, די געאָגראַפיע, מיט „חסיר ויתיר”; עטלעכע שטעט און שטעטלעך האָב איך איבערגעוואָרפן פון זייער גובערניע אין פרעמדע גובערניעס אַריין. עפּעס אַ קריי־ווינקל האָב איך מיט איין שטריך מיט דער פעדער געזאָלט איבערטראָגן ת״ק מאות פרסא...

עס קאָן זיין, אַז שולדיק איז דער בחור הזעצער, וואָס קראַצט מיך שטענדיק אין דער זיבעטער ריפּ מיט זיינע גרייזן...

עס קאָן זיין, אַז שולדיק זענען די קאָרעספּאָנדענטן (ביפרט די יונגע,

וואָס שרייבן נאָך אויף געווירעט פּאַפּיר), וואָס נוצן ס׳רוב פּאַפּיר גרינס, טינט ווייסע, און שרייבן פּאַרקירצט, מלאכים־כּתב, שבועות־רוויזעלעך...

און אפשר בין איך אַליין שולדיק, וואָרום באמת — איך קען קיין געאָגראַפיע נישט, און דעריבער טאָקע, זאָג איך קיינמאָל קיין עצה נישט, וווהין מען זאָל פאָרן... טייל ערטער, מיין איך, אַז זיי זענען אין טיף רומעניען און זיי ליגן גאָר אין דער „טשערטאַ" וכדומה... סיי־ווי־סיי, איך נעם די זינד אויף מיר; חטאתי, עויתי, פּשעתי...

עס איז מיר נאָר אַ וווּנדער אויף די פּראָטעסטאַנטן — כּדאי אויף דעם פּאָסט־מאַרקן צו ליגן?... איך הויב אָן חושד צו זיין, אַז אָדער עס זענען גלאַט פאַנאַטיקער און וואָלטן זיך געלאָזט שניידן, פאַרוואָס עס איז פאַר אן אמת, אָדער — די פּאָסט־מאַרקן זענען ג ע וואַ ש ע נ ע ...

דורכגייענדיק האָב איך אַמאָל דערמאָנט דווינסק (די גובערניע וועל איך שוין נישט זאָגן). כּלאחר־יד האָב איך אָנגערירט די דווינסקער באַ־לעבאַטישע טעכטער. איך האָב דערציילט, אַז דווינסקער באַלעבאַטישע טעכטער האָבן זיך פאָרן לעצטן פּסח געשטעלט לשם־שמים צום פּאָדריאַד און האָבן געבאַקן מצות פאַר אָרעמע לייט.

און איך בין אריינגעפאַלן!

צום פּאָדריאַד האָבן זיך נאָר געשטעלט אָרעמע פאַבריק־מיידלעך! דאָס האָבן ז יי די אָרעמע מיידלעך, נאָך פערצן צי זעכצן שעה ארבעט אין פאַבריק, געשטעלט זיך אויף גאַנצע נעכט צו דער אָרעמער מצה...

אַז דער אומגליקלעכער נומער „יוד", וווּ די מעשה איז געשטאַנען, איז געקומען קיין דווינסק, איז געוואָרן אַ רעש, אַ מהומה! גאַנץ דווינסק — האָט מען געשריבן — קאָכט! קללות העגנען אין דער לופט. ס׳טייטש, אַזוינס אויסטראַכטן אויף יידישע באַלעבאַטישע טעכטער!

מילא — כּל־זמן דווינסק האָט געקאָכט, האָב איך געשוויגן. מיטן בייזן פּירט מען ביי מיר נישט אוים! נאָר היינט, אַז דווינסק האָט זיך, ווי דער גיהנום איבער שבת, אָפּגעקילט, טו איך איר צוליב.

איך בין מודה ומיתוודה, אַז איך האָב אַ טעות געהאַט, אַז די העַ־כּערע דווינסקער טעכטער האָבן צופיל געשמאַק, צו־ווייסע אָדער ראָזיקע הענט, ווי אויך צופיל נדן — זיי זאָלן זיך שטעלן צו אַ „מיירע"...

איך קלאַפּ מיר ווייטער אין האַרץ אריין: חטאתי, עויתי, פּשעתי!

מיט די פאַבריק־מיידלעך וועל איך מיך ערגעץ אַנדערש, צי אַן אַנ־דערש מאָל אָפּרעכענען!

ווארום באמת — ארבעט איז טאקע הייליק, אזוי זאגט קהל און רב און דאס גאנצע פעקל באלעבאטים, און נישט דווקא דווינסקער, אבער פערצן צי זעכצן שעה איז לכל־הדיעות געגוג...

אצינד גייט א גראבע הכחשה בעל־פה...:

ביי מיר אין שטוב אן הכחשה!

עטלעכע וואכן צוריק, אין א שיינעם העלן פרימארגן (א סך ראַ־מאנען הייבן זיך אזוי אן אויפן פאפיר, באמת איז די לבנה מער בר־מזל דערצו), הכלל — צומארגנס עטלעכע וואכן צוריק, קומט צו מיר אריין א הויכגעוואקסענער יונגערמאן אין א גאליצישן קאפעליושל — פארשטיי איך שוין א כלי־קודש.

און א שיין שטיקל כלי־קודש. א ה ו י כ ע ר יונגערמאן, א גע־וואשענער. דאס בערדל פארקעמט, א קאפאטע — קיין מעשה נישט. ריין, אפילו אביסל עלעגאנט. א פאר אויגן גארנישט קיין נארישע! אביסל קאלט־לעך, אביסל דורכבויערנדיק, אביסל אומרואיק, נאר קלוג!... דאס איז א מענטש — טראכט איך — וואס האלט זיך נישט פאר מחויב צו קוקן נאר זיך און יענעם אויף די פיס, ער קוקט אפשר אמאל אין הימל אריין אויך!

איין האנט האלט ער ביים גארטל, און דער גארטל — א פיינער, א זיידענער, די צווייטע ביים קאפעלוש. ער קלערט: יא אראפנעמען, נישט אראפנעמען. עס בלייבט יא, און עס באווייזט זיך א יארמולקע, א שפּי־ציקע, נאר אן פעדערן, א פיינע שווארץ־סאמעטענע יארמולקע.

עס מאכט זיך א שמועס:

— גוט־מארגן.

— גוט־יאר.

— מיט וועמען האב איך די ערע?

— ווארשעווער דיין...

— א, זייער אנגענעם — זיצט.

ער דאנקט און זעצט זיך...

— וועמען אדער וואס האב איך צו פארדאנקען — — —

— אזוי... איר זייט דאך די „בין”?

— איינמאל אין דער וואך...

— האב איך געוואלט זען „א בין”, וואס בייסט אזוי רבנים...

— נישט דווקא רבנים...

— דער עיקר...

— אפילו נישט דער עיקר... ביי מיר איז אַלץ איינס אַ שטריימל, אַ ספּאָדעקל, אַ קאַשקעטל, אַ צילינדער — ווו חיונה...

— סיי־ווי איז דער מיין: חילול־השם, מבזה־זיין די תורה־הקדושה, אָפּשוואַכן יידישקייט...

בייז ווערן טאָר מען נישט, א י ך בין דאָך באַלעבאָס, ע ר — מיין גאַסט, זאָג איך געלאַסן:

— איר האָט אַ טעות, רבי! ווער עס וויל אָפּשוואַכן יידישקייט, וועט אַזוינע רבנים, וואָס איך בייס, אויסשמירן מיט האָניק. וואָס מער אַזוינע רבנים — מער חילול־השם, מער ביזיון פאַר דער תורה... וואָס מער איר דערווייטערט זיך פון לעבן, מער דערווייטערט זיך דאָס לעבן פון אייך! וואָס ווייניקער איר פאַרשטייט דאָס לעבן, ווייניקער גלייבט מען אייך, וואָרום...

— זייט מוחל, איך וויל מיט אייך קיין וויכוח נישט האָבן... איך האָב אייך נאָר געוואָלט זאָגן, און — —

— און וואָס נאָך?

— און זאָגן אייך — — —

אַז וואָס?

— אַז מיין חבר ר' פּתחיה'ן האָט איר אַ גרויסע עוולה געטון... איר רימט דאָך אייך מיט גוטהאַרציקייט, מיט מענטשלעכקייט, מיט ערלעכ־קייט — און עוולות טוט איר — — —

— וואָס פאַר אַן עוולות?

— למשל ר' פּתחיה — —

— וואָס זיצט אין וו אַ ר ש ע און האָט אַרויסגעגעבן אַ הכשר קיין ו ו י ל נ ע אויף געבּרידער פּאָפּאָווס טיי פון מ אָ ס ק ו ו ע?

— יאָ...

— ער איז טאַקע געווען אין מאָסקווע? אַראָפּגעכאַפּט זיך בסוד?

— חס־ושלום, נישט גערירט זיך פון אָרט!

— וואָס דען? געבּרידער פּאָפּאָוו האָבן צוליב דעם הכשר איבער־געשיקט דעם גאַנצן לאַגער טיי פון מאָסקווע קיין וואַרשע צו ר' פּתחיה דיין?

— איר מאַכט חוזק... ר' פּתחיה, מוזט איר וויסן, קאָן לערנען, ער האָט נאָר געמאַכט אַ גזירה־שווה אויף טיי פון וויין...

—דהיינו?

— איר ווייסט, ווי אַזוי מען איז מכשיר, למשל, אַ קופּע וויין אויף פּסח?

— נו?

— פארגעסן, נעבעך! א נארישקייט, זאָגט מען, געדענקט זיך. איר האָט דאָך אין חדר געלערנט, שוט מיט גמרא־ווערטלעך, ווי מיט באָבקעס... האָ? אפנים נ י ש ט קיין נארישקייט און דעריבער פארגעסן? וואָס?

— רבי, אפשר צו דער זאך?

— זאָל זיין צו דער זאך, וויכּוחים האָב איך פיינט...

על־פי שולחן־ערוך, אז מען דארף דורכקוקן א קופּע ווייץ אויף פּסח, איז מען מחויב איבערצוקוקן קערנדל ביי קערנדל... מען גייט צו צו דער קופּע, מען נעמט ארויס פון דריי ערטער צוביסלעך ווייץ, מען קוקט זיי דורך, טאָקע שוין קערנדל ביי קערנדל... און — אויב אין די אַלע דריי ביסלעך געפינט זיך נישט קיין אויסגעוואקסן קערנדל, קיין חשש פון א צומישונג פון אן אנדער חמץ — איז מען מכשיר...

— וואָס איז מען מכשיר?

— די קופּע ווייץ!

— נישט דעם פּריצס ווייץ פון אַלע קופּעס, פון אַלע שפּייכלער, פון אַלע פאָלווארקן?

— ניין... יעדע קופּע פּרווּוט מען!

— און וואָס האָט ר׳ פּתחיה געטון?

— ער איז אריינגעגאנגען אין פּאַפּאָווס א סקלאד...

— אין מאָסקווע?

— איך האָב דאָך אייך שוין געזאָגט, ער איז אין מאָסקווע נישט געווען!

— אין ווילנע?

— אויך נישט. אין א וואַרשעיווער סקלאד איז ער אריינגעגאנגען... אראָפּגענומען פון דריי שענק צו איינציקע פּעקלעך טיי. דורכגעקוקט קערנדל ביי קערנדל... גאָרנישט געפונען, קיין חשש חמץ נישט געפונען...

— און מכשיר געווען דעם וואַרשעווער סקלאד?

— אָ! אזא חכם זענט איר!

— איר גלייבט טאָקע טיי צו ווייץ! איר מיינט, עס איז גאָר אינגאנצן גלייך?

— איר האָט א טעות. הוא אשר דברתי — איר האָט אפשר אמאָל געקאָנט, גאָר פארגעסן...

טיי איז נ י ש ט געגליכן צו ווייץ...

טיי איז גלאַט כשר!

ווי קומט חמץ צו טיי? אדרבא. איך פרעג אייך?

— נאר וואס דען גיט מען הכשרים אויף טיי?

— דאס איז שוין ר' פתחיה נישט שולדיק...

— ווער דען, איך בין שולדיק?...

— נישט ע ר און נישט א י ר! שולדיק (שולדיק? עס רעדט זיך נאר אזוי...) שולדיק איז וויסאצקי...

— דער נדיב?

— יא! דער טיי־פאבריקאנט...

— דער מיט די קרן־קימתן...

— דער אייזערנער... יעדער ייד האט זיך זיין טבע; דער וויסאצקי האט א טבע צו רעשן! גיט ער א קערבל, גיט ער עס מיט קולי־קולות... להבדיל ווי די תורה אויפן בארג סיני — מען פייפט, מען דונערט, עס קלינגט אין אלע צייטונגען, עס בליצט פאר די אויגן...

איך בין נישט אזוי פארפרומט, ווי איר מיינט. איך לעז (אפילו בסוד) „הצפירה", „המליץ", אפילו „בודושטשנאסט" און „וואסכאד"...

— דעם „יוד" אויך...

— ניין, יידיש האב איך פיינט... יענע לעז איך... כ'וויל ווישן... מילא — שווינדלט מיר פאר די אויגן פון וויסאצקיס נדבות... דא געטיילט, דארט געטיילט, דא געבלאזן, דארט געדונערט — טעלעגראפן, ווי ביי א פאר־צייטיקן פאדריאדטשיק...

און אז אזא ייד האט טיי, בלאזט דער שופר וועגן טיי... דארף ער הכשרים, פון דעם, פון יענעם רב, פון מ א ה רבנים...

נו, אז וויסאצקי האט א הכשר, וויל פאפאוו אויך א הכשר.

א ה כ ש ר אויף כשר מעג מען געבן...

— און אומזיסט געלט נעמען אויך?

— א! אייערע זאכן! איר האט ליב רבנים צי צדיקים, וואס האבן אליין האלץ און הייצן איין ביי ארעמע אלמנות... א רב דארף אויך עסן... און אז מען וויל עסן, מוז מען — — — — —

— פארקויפן די תורה־הקדושה, אויפן קווינט און אויפן לויט...

— חס־ושלום! די תורה־הקדושה פארקויפט מען נישט! אז מען קומט א שאלה פרעגן, כשר צי טריפה, ענטפערט מען אומזיסט, גאר בחינם — — קהל צאלט נאר שכר בטלה — דער בעל־דין גארנישט, אויסער א פשר!... הכלל — אז מען פרעגט, ענטפערט מען אומזיסט... ווי איז אבער דער פאל, אז א בעל־דבר הייסט זיך דעם ענטפער אויפשרייבן־ שרייבן

איז שוין קיין תורה נישט, נאָר אַ מלאָכה, דערפאַר קומט שוין געלט...
איר נעמט נישט פאַר שרייבן?

און אצינד, אַז עס זענען מיר אַלע קשיות פאַרענטפערט געוואָרן, אַז איך ווייס שוין, אַז טיי איז יאָ גלייך צו ווייץ, אַז אַ הכשר קאָן זיין אויף כשר, אַז געלט נעמט מען נאָר פאַר שרייבן, רוף איך מיינע ווערטער קעגן ר' פתחיהן צוריק...

חטאתי, עויתי, פשעתי —

מודה ומיתוודה בין איך, אַז איין שאלה איז מיר געבליבן:; פאַרוואָס געפינט זיך נישט קיין בית־דין־צדק, למשל, אין וואַרשע, וואָס זאָל איינמאָל מכריז ומודיע זיין, אַז טיי דאַרף קיין הכשר נישט?

נאָר איך האָב אַ תירוץ אויף דער שאלה: איידער מען איז מכריז ומודיע, מוז מען די מודעה אויפשרייבן, שרייבן איז אַ מלאָכה, פאַר אַ מלאָכה קומט געלט — — —

הכלל, ווי אויבן איז געשטאַנען — שולדיק איז וויסאָצקי...

עס זענען געבליבן עטלעכע קליינע הכחשות:

אויף איין אָרט אין „שטעט און שטעטלעך" האָב איך געשריבן, אַז דער רבי מיטן ברייטן הארץ, וואָס האָט אָפּגעשווירן די שאָף אין ס ו ע ר ש און אין דער סביבה הייסט ר' יעקב לייבעלע, און עס איז אַ טעות געווען!

מען שרייבט מיר, אַז ר' יעקב לייבעלע, אויך אַ שאַרפער שערער, איז שוין לאַנג אַ שוכן־עפר. די דרייסיק קאָפּיקעס אויף י"ש פאַר חסידישע „נישרפים" האָט געגעבן זיין זון ר' דווידל בר' יעקב לייבעלע.

סיי־ווי־סיי — זיין זכות זאָל אונדז ביישטיין; דעם פאָטער, עליו־השלומס, אויך, וואָס מער איז בעסער.

און אין די לעצטע „שטעט און שטעטלעך" איז אויך אריין אַזאַ מאָדנער טעות. דער צדיק, וואָס מאַכט איינער אַליין, אָן חברות, גאַנץ גוטע געשעפטן, שרייבט מען מיר, הייסט נישט, ווי איך האָב געשריבן, ר' לייב... ניין! נאָר ווי אַזוי ער הייסט, קאָן איך אייך נישט זאָגן, דער נאָמען איז דערטרונקען געוואָרן אין אַ בייזן קלעקס!

עס בלייבט מיר נאָך א יי ן הכחשה — די לעצטע!

איר געדענקט אפשר נאָך די מעשה, וואָס איך האָב אייך דערציילט וועגן אַ קליינשטעטלדיקער חופּה מיט לעבעדיקע חופּה־שטאַנגען?

„אַ נאַרישקייט — זאָגט דער וואַרשעווער דיין — געדענקט זיך".

צום סוף שרייבט מען מיר: נישט געשטויגן, נישט געפלויגן.

דאָס הייסט — די מעשה אייגנטלעך איז אמת. דער גבאי פון דער חברה־קדישא, וואָס האָט באַקומען, לויט זיין מיינונג, פון חתן אַ צו קליי־נע נדבה, האָט טאַקע די קהלישע חופה מיט די חופה־שטאַנגען באַהאַלטן, און מען האָט זיי טאַקע נישט געפונען. — אַז בימקום אַ חופה האָבן פיר יידן אויסגעשפּרייט אַ טלית, איז אויך אמת. נאָר וואָס דען? איך האָב געשריבן, אַז די יידן האָבן זיך געשטעלט אויף פיר בענקלעך אין דער הייך, אַז איין שטול האָט געלאָמט און מען האָט עפּעס אונטערגעלייגט, ער זאָל גלייך שטיין, — דאָס — שווערט דער קאָרעספּאָנדענט ביי זיין ברענענ־דיקער ליבשאַפט צו אמת — איז שקר וכזב!

קיין שטול האָט אויף דער חתונה נישט געלאָמט, די פיר לעבעדיקע חופה־שטאַנגען האָבן זיך גאָר אויף קיין שטולן נישט געשטעלט — „נישט קיין בערן, נישט קיין וואַלד", שרייבט ער.

„נישט מער די יידן זענען ה ו י כ ע יידן געווען, חתן־כלה האָבן זיך אַביסל איינגעבויגן..."

אַרדבא! איך נעם מיטן גאַנצן הארצן מיינע רייד וועגן די בענקלעך צוריק — ה ו י כ ע יידן האָב איך ליב!

16

28־טן אויגוסט, 1902.

געלויבט איז זיין ליבער נאָמען — א י ך האָב געטראָפן און דער יעקאַטערינאָסלאַווער צווילינג האָט געטראָפן! דער צווילינג האָט זיך אויפגעזעצט אין וויג און נביאות געזאָגט, אַז עס וועט זיין אַ גערעטעניש, און עס איז! אויב דער רעגן וועט לאָזן בשלום אַראָפּנעמען פון פעלד, וועט זיין אַ זעט — און איך האָב געזאָגט, אַז איבער דער וואָך וועט זיין אַ גערעטעניש אין ידיעות פון דער פּראָווינץ און קיין עין־הרע, אַ פּאָסט — אַ מחיה!

דער צווילינג איז באַלד ניפטר געוואָרן און אויפן צדיקס באַפעל האָט מען זיי באַגראָבן בכבוד־גדול; א י ך בין אייך מוחל דעם כבוד — לאָזט מיך נאָך לעבן עטלעכע יאָר. אַלע צדיקים להכעים, און נחת שעפּן פון יידישע שטעט און שטעטלעך...

דערפאַר וועל איך אייך קודם־כל דערציילן אַ מעשה פון אַ ייִנגל מיט אַ מיידל...

נאָר מאַכט, איך בעט אייך, נישט קיין מיאוסע גרימאַסן... ערשטנס, וועט מען אייך נישט גלייבן, צווייטנס, וועט דערביי קיין שלעכטס נישט זיין, — קיין פונק יצר־הרע!

עס זענען, ערשטנס, נאָך צו יונגע קינדער: דאָס ייִנגל איז אַלט אַ יאָר זעקס, דאָס מיידל — אַ יאָר פיר אינגאַנצן און צווייטנס, זענען זיי ווייט איינס פון צווייטן כמעט כרחוק מיזרח ממערב...

די קינדער זענען פינדל־קינדער!

דאָס ייִנגל האָט מען געכאַפּט אין בראַילאָוו, פּאָדאָליער גובערניע, ביי אַ קריסטלעכן אַלטן פּאָרפאָלק, וואָס האָט נישט געקאָנט באַווייזן, פון וואַנעט עס קומט צו זיי אַ קינד מיט אַ לענגלעכן פּנים, העלע האָר, בלויע אויגן, וואָס האָט אַ יידישן פ ע ל ע ר און פאַרשטייט נאָר עטלעכע ווערטער יידיש... און דאָס מיידעלע מיט אַ יידישן מיילכל אויף שרויפן האָט מען געפונען אין אַ וואַגאָן פון דריטן קלאַס אויף דער באַן־סטאַציע כעלם

— אן עיר ואם בישראל מיט פיר רבנים: דער „טאָמאַשאָווער", דער „קרי־לאָווער", ר' בינימינטשע און ר' נטעלע — פיר אייזערנע זיילן, אויף וועלכע די חכמה שטייט... נאָר דאָס אין מאמר המוסגר.

מיטן יינגעלע אין בראַילאָוו באַשעפטיקט זיך דערווייל דער סודעבני סליעדאָוואַטעל; דאָס כעלעמער מיידעלע האָבן כעלעמער גבירות איבערגעגעבן צו אן אָרעמער מישפחה... די אָרעמע מישפחה האָט אירע אייגענע זיבן קינדער, און װ ו ו און ו ו ע ן זיבן קינדער עסן, קען דאָס אַ כ ט ע אויך אַריינשטעקן אַ לעפל...

מען שרייבט מיר אַפילו, ווי די כעלעמער גבירות הייסן, איך וויל דאָ נישט אויסרעכענען די נעמען, טאָמער פאַרגעס איך איינע, און דאָס איז אַ געפערלעכע זאַך... אַ האָנאָראָווע שטאָט כעלעם!

פאַר אָרעמע קימפּעטאָרנס האָבן ערשט נישט לאַנג די כעלעמער גבירות געמאַכט אַ חברה „תומכי־דלים". דער נאָמען איז נישט אַזוי פּאַסנדיק, נאָר וואָס שאַדט עס? הלמאַי אַ ביבליאָטעק אין ירושלים הייסט „בית־נאמן". עס האָט שוין אַפילו אָנגעהויבן געלט צו פאַלן, מען האָט שוין צעשטעלט עטלעכע טעפּ רומאַשקעס, צעשניטן עטלעכע אַלטע געשענקטע העמדער אויף באַנדאַזשן מיט ווינדעלעך... אַ גבירה האָט אַ נאַפּל־שער געשענקט... טרעפט זיך אָבער אַן אומגליק... עפּעס אַ כעלעמער שרייבער — איינער פון די כעלעמער וואָגנעס־דרייער, מיט איבעריקע ברילן און פאַר־פּירענע קעלנער — האָט מודיע געווען דערפון אין „הצפירה" און נ י ש ט אַ ל ע דאָמען אויסגערעכנט! צ ו ו י י אײנגאַנצן...

וואָס קלערט איר? די חברה איז געשטאָרבן אַ נפלה...

מקנא בין איך, נישט די כעלעמער יולדות, כאָטש עס איז פאַראַן גרייט פאַר זיי אַ נאַפּל־שער מיט עטלעכע טעפּ רומאַשקעס מיט אַלטע העמדער אויף צוויייערליי געברויך. — נישט אַפילו די צוויי פינדל־קינדער, פון וועלכע איך האָב פריער דערציילט. — מקנא בין איך דעם צדיק אָדער דעם נביא, וואָס זיצט נאָך עד־היום בשלום ובשלווה אין ליובאָמיל...

עס נעמט אים נישט קיין קויל! איינער אַ באַלעבאָס אַ לץ איז צו אים אַריינגעקומען, פאַרגעשטעלט זיך פאַר אַ מלמד און געבעטן אויף פּרנסה, און דער נביא האָט אים געגעבן אַ סגולה: ער זאָל טאָג־ביי־טאָג בודק זיין ביי די קינדער די ציצית, און דער באַהעלפער, אויב ער קאָן אַליין נישט, זאָל זיי אַלע טאָג אַריינשמייסן אַביסל יראת־שמים... קהל און רב לאַכט, דער פּראָסטער עולם אָבער האָט, ווי עס ווייזט זיך אויס,

אזוי ווינציק צוטרויען צו קהל און צום רב, אז ער האלט מיטן „נביא" שטאל און אייזן... ער זאל זיין א ש ל י ח מ י ו ח ד פון די ל"ו צדיקים!

און ער מאכט נישט קיין שלעכטע געשעפטן, דער „נביא"... עס מוז אים ג א ר גוט גיין, אז ער לאזט זיך גאנץ אפט, אפילו אין די דריי וואכן, קלעזמער שפילן! און אז דער רב האט (נאטירלעך — שטילערהייט) זיך אויסגעדריקט, אז אין די דריי וואכן ט א ר מען נישט שפילן, האט אים דער רבי ארייגעשיקט א קוויטל, געחתמעט: „שמואל דניאל המכונה „שד" בן הרב הגאון וכו' מירושלים", אין וועלכן ער ה י י ס ט, דער רב זאל זיך צו אים מטריח זיין מ י ט ד י ס פ ר י ם, וועט ער אים ווייזן, אז ער האט א טעות... אין די דריי וואכן — שרייבט ער — מ ע ג מען שפילן, ווייל „אין השכינה שורה מתוך עצבות..."

צי דער רב איז געקומען און מיטגעבראכט דאס פעקל ספרים שרייבט מען נישט...

איך האב מורא, אז יא...

א רב איז קלענער פאר א צדיק, ווייל דער „המון" שטעלט העכער די ק ב ל ה פאר דער ת ו ר ה...

און עס איז קיין וואונדער נישט... די קבלה קאן צאפן י"ש פון דער וואנט, על־כל־פנים צ ו ז א ג ן פרנסה... און די א פ ע נ ע תורה האט, לא־עליכם, א מיאוסע טבע. זי ווייסט נישט מער נאר „לא" און „לא", און לא מיט אן אלף, לא מיט א ספאדעק — נישט גנבע, נישט מסר, נישט רצחע, אפילו אפנארן לאזט זי נישט... און פון וואנעט וועט זיין פרנסה?

און א רב, א תורה־מענטש, איז א ג ע ב ו נ ד ע נ ע ר מענטש. ווי עס איז פסקענען פון ד ע ר ת ו ר ה מוז ער! אבער א פרייער פויגל איז דער צדיק... ווייל ער, לאזט ער זיך קלעזמער שפילן אפילו אין די ניין טעג... ווייל ער — שטארבט אים תוך־כדי־דיבור דאס ווייב, און ער קויפט זיך א צווייטע פאר זעקס הונדערט רובל אפטרעט־געלט... נאר דאס איז שוין נישט דער ליובאמילער צדיק...

דאס האט שוין א ג ר ע ס ע ר ע ר צדיק געטון, און רבנים, אפילו למדנים גרויסע, האבן פאר אים נישט נאר דרך־ארץ — זיי קריכן אים אונטער די נעגל — — — —

הערט א מעשה!

דער ביאלער רב — א ייד א למדן, א גערער חסיד דאכט זיך, האט מעביר געווען אן אלטן שוחט, איינעם א ר' חיים, ווייל ער איז א „מרתת" — פאר עלטער ציטערן אים די הענט...

עס קאָן זיין, אַז ער האָט עס, ווי טייל מיינען, צוליב געטון די גע־רער חסידים, וואָס זענען די גבירישע רעדל־פירער אין ביאַלע. און עס קאָן זיין, אַז ר׳ חיים, טאַקע אַן אַלטער ייד, איז טאַקע אַ מרתת! אַן אַנדערער אין זיינע יאָרן, וואָלט שוין אפשר נישט געזען צו שעכטן — „כי השוחד יעור...״ האָט אַ גרויסער צדיק געזאָגט: שוחטים ווערן בלינד... דער עיקר איז: ר׳ חיימל האָט זיך נישט אַ וואָרט רעדנדיק אונטערגעגעבן, והעיר ביאַלע, על־כל־פנים די גערער רעדל־פירער — צהלה ושמחה — עס האָבן זיך שוין געוויזן יונגעלייטלעך מיט טויזנט און מיט פופצן הונ־דערט רובל אָפּצוקויפן ר׳ חיימלס שחיטה... ר׳ חיימל וואָלט אָפּגעלעקט אַ ביינדל, דאָס פלייש וואָלט אין אַנדערע מיילער אריין... עס וואָלט גוט געווען!

מאַכט זיך אָבער אַזאַ מעשה: ויהי־היום — דער ביאַלער צדיק האָט זיך ארויסגעלאָזט אויף דער מדינה און צוזאַמענגעקאַשפּערט אויף הוצאות און איז (מיטן בני־בית, זאָגט מען) אוועקגעפאָרן אין אַן אויסלענדיש (ווער ווייסט, אויב נישט האַקאַטיסטיש) באָד אריין (דער דאָקטאָר זיצ־פלייש וועט אוודאי שרייבן דערפון אין וואַרשעווער „איזראַעליט״)... און אויף דער צייט, ביאַלע זאָל חלילה נישט בלייבן אָן אַ צדיק, האָט זיך אַהין אַראָפּגעכאַפּט, אויף פרישע לופט, הייסט עס, דער קאָצקער צדיק מיטן צווייטן ווייב...

ווייזט זיך ארויס, אַז ער קאָן אין ביאַלע קיין פלייש נישט עסן! פון אַ פרעמדן חסידס שחיטה עסט ער נישט, און דער איינציקער קאָצקער חסיד, ר. חיימל שוחט, איז געוואָרן אַ „מרתת״... דער רבי האָט עגמת־נפש פון ר׳ חיימלען, די צווייטע רביצן האָט עגמת־נפש, ווייל דער רבי האָט עגמת־נפש, די — פרישע לופט וועט נישט „פועל־יוצא״ זיין... מוז גע־בעך דער ביאַלער רב, אַ ייד אַ למדן, נאָר — אַ תלמיד־חכם שאין בו דיעה, מקיים זיין „הפה שאסר — הפה שהתיר״, און בחרפתינו לאָזן אויס־רופן בקהל, אַז ער האָט אַ טעות געהאַט — ר׳ חיימל איז נישט קיין „מרתת״, פון זיין שחיטה מעג מען, עס איז אפילו אַ מיצווה צו עסן..

פונדעסטוועגן זענען נישט אַלע רבנים אַזוי שוואַך!

אין דער פוילישער גובערניאַל־שטאָט שעדלעץ איז פאַראַן אַ רב — אַן עמוד ברזל! געזאָגט איז געזאָגט! עס זאָל אפילו קומען צו פאַלש מסרן, צו פאַלש שווערן...

איך ווייס נישט, ווי אזוי ער איז זיך נוהג בנוגע צו צדיקים, נאָר מיט אַ יידישן לערער האָט ער אויסגעפירט אַ שטיקל, קומט אים אַ מעדאַל, נאַטירלעך אַ יי ד י ש ן מעדאַל, אָן אַ שתי־וערב, חס־ושלום!...

די מעשה, לויט מען שרייבט, איז אזוי געווען:

אין שעדלעץ זיצט שוין אַ יאָר פופצן אַ יידישער לערער און ארבעט שווער און ביטער צו דערנערן אַ ווייב מיט ניין קינדער... אזא לערער איז אַפילו אַ שטיקל חמץ אין שטאָט. נאָר וואָס זאָל מען טון, אַז מען איז אין גלות. על־פּי דיני דמלכותא מוז מען לערנען רוסיש אין די חדרים, און קיין „רוסישער גוי" איז אונטער דער האַנט נישטאָ. פאַרבייסט מען די ליפּן און מען שווייגט... דער לערער לערנט אַפילו עטלעכע אָרעמע קינדער — נאָך פופצן צי זעכצן שעה אין טאָג ארבעט — אומזיסט. עפּעס האָט ער מחזקות מיט די מרבי־השכלה אין פּעטערסבורג. וואָס זאָל מען אָבער טון? אזוי ווי געזאָגט — מען איז אין גלות...

פאַלט אים אָבער איין, דעם יידישן לערער, צו עפענען אַ „חדר־מתוקן". ער האָט נאָך די העזה צו קומען צום רב, בעטן אַ „סווידיעטעל־סטוואָ" דערויף — דאָ האָבן שוין אַלע סטרונעס געפּלאַצט...

דער רב זאָגט: לאָ! און עס בלייבט „לאָ"!

דער לערער (און דאָס איז אפשר נישט שיין, נאָר — וואָס טוט נישט אַ ייד צוליב פּרנסה) — דער לערער באַקלאָגט זיך פאַר „נאַטשאַלסטוואָ", ענטפערט דער רב — דעם ניצחון צוליב! — אַז דער לערער איז, נישט פאַר אייך געדאַכט, פון יענע לייט... אַ געפערלעכער מענטש, ער וויל מעביר־נחלה זיין אַלע באַלעבאַטים. נישט גראָד שעדלעצער... ער וויל, חס־ושלום, עוקר מן השורש זיין דאָס מלכות... און שאַרפט זיך דאָס גאָל־מעסער אָן די רציעות...

נאָך אַ חקירה ודרישה האָט זיך אַפילו ארויסגעוויזן, אַז דער לערער איז נישט עובר אויף קיין איינציקן פון די פינף לאַוון ביי דער באָרד און האַלט קיין גאָל־מעסער נישט אין שטוב; אַז אַפילו ווינטער, אין די גרעסטע נעכט, האָט ער קיין הירהורים רעים, אַפילו קיין בייזע חלומות נישט, ער הייבט בכבוד־גדול דאָס היטל פאַרן קלענסטן פון די גרויסע... נאַטשאַלסטוואָ האָט זיך גאָר אינגאַנצן באַרואיקט, אָבער שעדלעץ נישט! עס איז אויף שעדלעצער באַלעבאַטים איין מאָל פאַר אַלע מאָל אָן אימה געפאַלן און דער אומגליקלעכער לערער מוז עוקר זיין פון שעדלעץ...

האָט ער אָבער נישט אויף הוצאות! בעט ער, אַז מען זאָל אים באַצאָלן, וואָס עס קומט אים פאַר שטונדן אין תלמוד־תורה, זאָגט דער רב

ווייטער: לאוו! קיין גראשן נישט! און אז דער לערער קלאגט זיך ווייטער — קפֿץ ונשבע: שפּרינגט אויף דער שעדלעצער רב און שווערט, אַז להד"ם! עס איז גאָר אין שעדלעץ קיין תּלמוד־תּורה נישט פאַראַן!

נאָר האמת נתן להגיד: אפילו דער ביאַלער רב וואָלט אויך אַזוי לייכט נישט אָפּגעטראָטן.

די מעשה איז געווען, וואָס צו הילף דעם קאָצקער רבין איז געקומען אַ קאָצקער חסיד, אַ ביאַלער פּאָדריאַדטשיק, אַ שטיקל קרוב למלכות...

— אָדער ר' חיימל וועט שעכטן — האָט ער געזאָגט — אָדער איך וועל בעטן דין־וחשבון. ווו עס קומט אַהין קהלשע געלט שוין שיינע עט־לעכע יאָר... און נאָך... און נאָך זאַכן"'

די גערער חסידים, וואָס פירן אין ביאַלע דאָס רעדל, האָבן בטבע פיינט חשבונות, נישט פאַר נאַטשאַלסטוואָ, נישט פאַר דער שטאָט... מאַלע, וואָס עס רינט דורך די שיטערע פינגער... דער רב דערווייל איז נישט קיין עקזאַמינירטער... פעלשן אַן עקזאַמען־שיין ווי ר' צבי־אלימלך דינאָוועדם אייניקל אין אונגאַריש מונקאַטש, פּאַלט אים נישט איין, האָט מען געמוזט אָפּטרעטן...

נאָר דעם ביאַלער פּאָדריאַדטשיק בין איך אויך נישט מקנא...

שווייגן וועט מען אים נישט...

עס האָט זיך שוין אָפּילו אָנגעהויבן. אין אַ שיינעם העלן פרייטיק, אַז דער פּאָדריאַטשיק האָט זיך געטובלט אין מיקווה, זענען אַריינגעפאַלן עטלעכע יונגעלייט, גערער חסידים, צוגעכאַפּט דעם פּאָדריאַדטשיקס מיכנסים, אַנטלאָפן מיט זיי אין שטיבל און אַריינגעשמיסן, וויפל עס האָט זיך געלאָזט — שטיקער זענען געפלויגן!

ווי אַזוי דער פּאָדריאַדטשיק איז אַהיימגעגאַנגען פון מיקווה, שרייבט מען נישט...

נאָר נישט דאָס איז דער עיקר — דער עיקר איז, אַז נישט אייביק איז מען פּאָדריאַדטשיק!

און נישט אייביק לעבט מען...

איך בין אים נישט מקנא, אַז די מיתעסקים (סאַמע גערער חסידים) וועלן זיך צו אים נעמען אויפן טהרה־ברעט!...

קאַלט ווערט אין די ביינער.

17

4־טן דעצעמבער, 1902.

איר האט שוין צייט געהאט צו באמערקן, אז איך האב מיך ליב צו פארופן אויף שלומה המלך. להבדיל ווי אן ארעמאן, וואס וויל קרעדיט, אויף א רייכן פעטער אדער א גאלדענער „בן סורר־ומורה” אויף א ירושה פון אמעריקע... אזא טבע האב איך! איך האב אפילו א שטיקל טענה צו שלומה־המלך: אליין געזאגט: „ברוב דברים לא יחדל פשע” — אז מען זאגט א סך, מוז מען אמאל ארייננפאלן, און ארויסגעכאפט זיך מיט א פסוק: „אין כל חדש תחת השמש” — אלץ, הייסט עס, איז שוין געווען! און אויף דעם פסוק, ווי איר ווייסט, שטעלן זיך אלע צוריקציער, אלע צוריקשלעפער און הינטערפיסלעך־טענצער, ווי די פליגן אויף א פלאסטער האניק... פון דעם פסוק ציען אלע אונדזערע פינצטערע הייליקע, שפינען ארויס די שווארצע פעדים און שטריקן דאס דיקע פרוכת פאר דער כנסת־ישראל, צו פארשטעלן איר די ליכטיקע שיין... נאר טענות אהין, טענות אהער, דער סוף פון קוהלת איז אויך נישט פון צוקער — אבער א חכם איז ער געווען, אוצר חכמות האט ער איבערגעלאזט, און מיר, ארעמע ווייטע קרובים, שלעפן, פולע הענט שלעפן מיר, און עס איז אפילו קיין נאנטער יורש נישטא, ער זאל פארלאנגען נויז־געלט...

און שטעלן וויל איך מיך די וואך אויפן „את זה לעומת זה” — אויפן „איינס קעגן דאס אנדערע”; יעדער מלבוש האט זיין „פאדשעווקע”, יעדע מטבע זיין „רעשקע”, דורך און דורך גוט אדער שלעכט קאן נישט זיין... דאס בעסטע און געטרייסטע פארפאלק וואלט נישט אויסגעהאלטן, עס זאל שטענדיק זיין גוט־וואך...

„איינס קעגן דאס אנדערע האט גאט באשאפן”. ער האט באשאפן דעם „עץ־הדעת” מיט זויערע עפל, הוילע נים צי אויסגעגעסענע פשוטע פ יי ג ן, — עס איז געננוג אן אויג צו ווארפן, עס זאל שווארץ ווערן פאר די אויגן, ביטער אין מויל און מען זאל אויפן ארט און שטעל באקומען לייב־שמערצן, — האט ער דערפאר באשאפן דעם „עץ־החיים” מיט רויטע,

געזונטע, פרישע עפּל, מיט רויטע בעקלעך און אַ טעם גן־עדן... אַ שאָד, וואָס די מלאָכים מיט די שאַרפע שווערדן לאָזן נישט צו...

און ווידער פאַרקערט: ער האָט באַשאַפן דעם אָדם־הראשון, אַ פרייען פויגל אין גן־עדן... אַלס בחור, וואָלט ער אָפּגעלעבט זיין עולם־ועד און אפשר מיט אַ שמייכל, שפּילנדיק, זינגענדיק און טאַנצנדיק, אָן אַ קנייטש אויפן שטערן — גייט ער, דער ריבונו־של־עולם, און באַשאַפט אים אַ צו־לאָג: חווה די צדקית... וואָס זי האָט פון אים געמאַכט, ווייסט איר פון דער תורה; וואָס זיי האָבן ביידע פון אייך געמאַכט — קוקט אין שפּיגל אַריין!...

און אַזוי ווייטער — — —

און עס איז אַן אמת ביזן היינטיקן טאָג! ז ע ל ט ן אַן אמת זאָל זיך אַזוי לאַנג האַלטן...

נעמט, למשל, די לאַנגע זומער־טעג — אַן אומרואיקע צייט. „זלידנע פליגן, קיין אויג נישט צוצומאַכן... אפילו אַ זאַמאָשטשער, צי אַ כעלעמער דאַזאַר, עפּנט אַמאָל, בשעת אַראָפּיאָגן אַ פליג, אַ האַלב אויג און טוט תוך־כדי־דיבור אַ קלער: „אפשר פּאַרט אַ יושר צו ענדיקן דאָס שפּיטאָל... אַזוי פיל יאָרן... געלט איז דאָ... פּלאַץ איז דאָ...” אפילו רבנים, דערציילט מען, דרעמלען אומרואיק, באַקומען הירהורים־רעים, רייבן זיך פון צייט צו צייט, די הויכע, ווייכע, קלוגע שטערנס און האָבן אַ ישוב: אפשר פּאַרט טון די האַנט אין קאַלט וואַסער אַריין! הכלל — אַן אומרו־איקע צייט. — האָט איר דערפאַר שטילע לאַנגע ווינטער־נעכט, ווען, נישט נאָר דאַזאָרעס מיט רבנים, נאָר גאַנץ קהל־הקודש, ווער עס איז נאָר אַ שטיקל באַלעבאָס און האָט ווו דעם קאָפּ אַנידערצולייגן, אויב עס „טליעט” אים וואָס עס איז פאַר אַ שטיקל קאַרטאָפליע אין מאָגן, — ציט ער זיך אויס, ווי אַ מלך אין גרר, און שלאָפט, ווי גאָט אין פראַנקרייך...

נעמט, למשל, גבאות...

כדי דאָס פינצטערע בלוט זאָל אין פינצטערן גלות, אין די קאַל־טע לענדער און שלימזלדיקע שטעט און שטעטלעך נישט פאַרגליווערט ווערן אין די בלאָ־בלויע אָדערן, האָט גאָט, ברוך־הוא, באַשאַפן, אויסער צער פון גלות־השכינה, צער גידול־בנים ביי קליינע פּראָצענטן אין די שולן, און אויסער דאגת־פּרנסה בשעת מאַנאַפּאָל — באַשאַפן די תאווה צו גבאות! — אַ ייד גייט אַרום, ווי אַ גולם, ציילט די שטיינער אין גאַס מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ און גלעזערנע אויגן, — דאַכט זיך, אָן חיות, אָן אַ טראָפּן בלוט... פּלוצים שפּרינגט ער אונטער ווי אַ ציג, ווערט רויט, ווי

א בוריק, די אויגן פלאַמען אויף, ווי שטורקאַצן, ער הייבט אָן צו וואַרפן די הענט און צו מאַכן אַ ווינט־מיל — וואָס איז? ער האָט זיך דערמאָנט אָן דער נאָנטער קלפּי! — עס ווערט אים וואַרעם אין אַלע איברים, און דאָס גאַנצע שטעטל וועט זיך אויך דערמאָנען אָן דער קלפּי און וועט אויפֿקאָכן און זידן און שפּייען מיט פייער — דאַכט זיך, גוט? די „כנסת־ישראל" לעבט! — האָט איר דאקעגן אַזאַ שטאָט ווי כערסאָן, וווּ מען זוכט אַ בעל־עסקן אויף גבאות מיט ליכט אין אַלע גאַסן און מען געפינט נישט... דאָס קהלשע, הייסע פעטע קרעפּל ליגט אינמיטן גאַס, און קיין הונט רירט זיך נישט צו!

און געפינט זיך שוין אַן אַדוואָקאַט, וואָס לאָזט זיך צורעדן, מען איז שוין, דאַכט זיך, מיט אים פאַרטיק, האָט ער אָבער תנאים! רעדט ער זיך אויס אַזוינע פאַרידקעס, אַז עס איז מויל און אויערן אויפצושטעלן: אַ באַזונדער אָרט פאַרן כאָר, עפּעס אַ קאַסע פאַר אָרעמעלייט — און גאָט ווייסט, וואָס ער וועט נאָך אויסקלערן!

אָדער נעמט, למשל, מסירות!

אַ שפּאַס! דאָס איז דאָס איינציקע כלי־זיין, וואָס עס האָבן פון אונדז נישט צוגענומען, נישט די פּלישתּים, נישט די גריקן, נישט די רוימער, און וואָס עס איז ביי אונדז געבליבן עד־היום אין גלות!

ביז אַהער, ווי איר ווייסט, איז כלי־זיין געווען, ווי דאָס שאַרפע מוהל־מעסער, ווי דער הייליקער שיל־קלאַפּער און קרומער ימים־נוראים־שופר, כמעט נאָר ביי כלי־קודש אין די הענט...

אין די לעצטע צייטן פלעגן מיט דעם כלי־זיין מילחמה האַלטן מלמדים מיט די „חדרים מתוקנים", מיט די גילוחים — יידישע לערער... און איך האָב געמיינט, אַז דאָס האָט שוין קיין אונטערשלאַג נישט... שטייט דאָך אָבער בפירוש: על דאַטפת אטפוך — אַז איין צד האָט אַ לאַנגע צונג, מוז דער צווייטער אַרויסשטרעקן אַ לענגערע... שרייבט מען טאַקע פון נאָוואָגעאָרגעווסק, כערסאָנער גובערניע, אַז דאָרט איז אַראָפּגעקומען אַ יידישער לערער, טאַקע אַ גלוה, ער עפנט אַ חדר־מתוקן און זאָגט בפירוש, אַז ער וועט מסרן די מלמדים... פאַר לערנען אין טאַבעלנע טעג, פאַר נישט מאַכן קיין וואַקאַציעס וכדומה...

סיידן די גאַנצע מעשה איז אַ ליגן, אויסגעטראַכט פון אַ מלמד!

נאָר ליגן צי אמת, דאָס איז אַלץ קלייניקייטן...

נעמט אָבער, למשל, פאָטאָגראַפיע!

ביז אַהער אַ פּרנסה־זאַך... נישט מער! עס האָבן זיך פאַרנומען

דערמיט יידן, יידענעס און אַפילו אַ מאַסע מיידלעך... מיט דער צייט וועט עס ביליק ווערן, ווי סאָדע־וואַסער, מען וועט אַרומגיין אין די גאַסן מיט די האַנט־קעסטלעך און אויסרופן, ווי הייסע קישקעלעך, — דערווייל אָבער האָט מען נאָך פּרנסה דערפון... קודם־כּל — פּירט עס, בנוגע צו די מיידלעך, אַביסל אָפּ פון דענטיסטעריי, אַקושעריע, — אַנישט, וואָלט דאָרט זומער און ווינטער געשטאַנען אַ שווערע זויערע לופט, צום דערשטיקט ווערן! און וואָס פאַר זיי איז פּרנסה, איז ערשט פאַר שדכנים אַ הילף צו דער פּרנסה... אַ היינטיקער חתן, אין קאָרטן שפּילט ער „וויזע" אויף וואָס די וועלט שטייט, און בנוגע צו אַ שידוך, וויל ער קיין קאַץ אין זאַק נישט קויפן! די כּלות ווילן אויך נישט אונטער די אויגן! זיי ווילן, אַ חתן זאָל קומען, זען און זיגן און באַזיגט ווערן! פאָרן טאַקע אַרום די שדכנים מיט פאָטאָגראַפיעס! און עס איז אַ מעלה צו אַ שידוך אויך! אַ כּלה האָט אַ רעכטע באַק אַ קרומע, פאָטאָגראַפירט זי זיך פון דער לינקער זייט; אַ חתן האָט אויף דער שפּיץ נאָז אַ קנעפּל — „נעמט ער זיך אַראָפּ", בשעת ער שמעקט אַ רויז! עס איז פּאָעטיש, און דאָס קנעפּל ווערט נעלם אין דער שוים פון דער רויז!

גרעסערע שדכנים רעכענען אַפילו אָנצוהייבן אַרומצופאָרן מיט פּאַנאָגראַפן, וואָס גיבן איבער די קולות פון די חתנים און די כּלות, נאָר דערווייל אָבער זענען נאָך אַלע יוצא מיט פאָטאָגראַפיעס, און ווי עס איז — פּרנסה האָט מען!

פּרנסה איז אָבער פאָרט אַ וואָכעדיקע זאַך, און דער פאָטאָגראַפיע איז באַשערט געווען צו שטייגן העכער, צו ווערן אַ ציוניסטישע זאַך, אַ נאַציאָנאַלע זאַך... עס האָט זיך געמאַכט אין וואַרשע אַ חברה „לבנון" מיטן צוועק צו פאַרשפּרייטן יידישע קונסט־ווערק, דערהויפּט פּאָרטרעטן פון יידישע מחברים און גאָר ביליק, אין געשטאַלט פון פּאָסט־קאַרטן, פינף קאָפּיקעס אַ שטיק.

אַ מחיה! די בחורים פון טשאַכנאָווקע, איישישאָק און אַנדערע קרייַווינקל, וועלן שוין נישט דאַרפן קומען קיין וואַרשע, וואַרטן שעהן־לאַנג אין אונדזערע פאָר־צימער, איידער זיי וועלן זוכה זיין באַקומען די אַריינגעלאָזט צו ווערן און מקיים זיין: והיו עיניך רואות את מוריך! און זען באַשיינפּערלעך אַ מחבר! ער וועט עס האָבן אין דער היים, ביים מוכר־ספרים, ביים פּאַקן־טרעגער, און וועט באַקומען זיין מוח־קראַצער, נערוון־שינדער צי האַרץ־רייסער בחצי־חינם! וויל ער, נעמט ער אַ בן־יחיד איינעם אַליין אויף אַ גאַנצע קאַרטע; וויל ער, קויפט ער פאַר די אייגענע פינף קאָפּיקעס, אַ

טרילינג... אז עס וועט זיך אָנהייבן חילוף מיט קאָנקורענץ, וועט די סחורה נאָך ביליקער ווערן. און עס וועלן ארויף נאָך מער מחברים אויף איין פּאָסט־קאַרטע... און אַזאַ פּאָסט־קאַרטע שטעלט מען פאַר זיך אויפן טיש, צי מען הענגט זי אויף (אויף דער וואַנט), און מען קוקט אויף איר אַזוי לאַנג, ביז עס ווערט נימאָס קוקנדיק, און דעמאָלט נעמט מען די קאַרטע, מען אדרעסירט אויף דער ריינער זייט צו אַ חבר אויף יענער זייט „תפי־צות ישראל" און זיך קויפט מען אַנדערע און אַזוי ווייטער, ביז מען זיפּט דורך אַלע מחברים!

פרומע יידן קוקן נאָך דערויף מיט אַ קרום אויג; אַ חשש פון אַ מינהג עכו"ם... יענע האָבן עס פריער אויסגעקלערט און איינגעפירט! מיט דער צייט אָבער וועלן זיי זיך צוגעוויינען, ווי למשל צו דער פּאָסט, צו דער באַן, טעלעגראַף און טעלעפאָן, וואָס האָט אויך אויסגעקלערט דעם „עם־הדומה לחמור"... עס וועט נאָך קומען אַ צייט, אַז מען וועט עס פאַר־יידישן, ווי פּלאַטדייטש, פ א ר ה י י ל י ק ן ווי ס'פּוילישע שטריימל, עס וועט ווערן אַ מינהג בישראל! דאָרט וועט עס בטל ווערן און דאָ וועט עס בלייבן אַ דבר שבקדושה.

און אַפילו פּראָסטע יידן, וואָס האָבן גאָר קיין מגע־ומשא נישט מיט ליטעראַטור, וועלן אויך קויפן... עס מאַכן זיך אַמאָל לעבער אין דער וואַנט, מען רייסט אויס אַ נאָגל פון הינטער אַ פאַרזעצטן שפּיגל, אַ פאַר־קויפטער פאַן וכדומה, און אַזאַ לאָך וועט לייכט זיין צו פאַרקלעפּן מיט אַ פיינער פּאָסט־קאַרטע... אַ סך לעבער — אַ סך פּאָסט־קאַרטן... און די ביליקערע יידישע מחברים וועלן פאַרטרעטן די טייערע פּאָרטרעטן, ווי נאַפּאָלעאָן מיטן ווייב, צי להבדיל — דעם קאָזשעניצער מגיד מיט די תלמידים, און אַפילו די אויסגעריסענע בילדער פון, אויף פּאַפּיר־געקויפ־טע, אַלטע מאָדע־בלעטער; דאָס קאָן מען בעסער באַנוצן!

„וכי ישאלך בנך" — אַז אַזאַ באַלעבאָס'ס אַ יינגל, צי אַ מיידל, וועט פרעגן: וועמעס פּאָרטרעטן זענען דאָס? וועט דער באַלעבאָס, וואָס האָט נאָר געמיינט דאָס לאָך צו פאַרקלעפּן און די שטוב נישט איבערצו־ווייסן, קוועטשן מיט די פּלייצעס און ענטפערן: דער גוטער יאָר ווייסט זיי — פּאָרטרעטן!

דערפאַר אָבער, אַז אַ וואַרשעווער יידישער „אַריסטאָקראַט" וועט אַמאָל פאַרבלאָנדזשען אויף די נאַלעווקעס, אַ וואָרף טון אַן אויג אין אַ מוכר־ספרים־פענצטער און דערזען יידישע מחברים, וועט ער אפשר אַ

טראכט טון: אפשר טאקע א פאָלק? פאַראַן א ל י ט ע ר א ט ו ר, פאָטאָגראַפירטע ש ר י י ב ע ר!...

זעט איר, וואָס פאָטאָגראַפיע קאָן! זי פירט אויפן גלייכן וועג צו אויפלעבונג. עס שמעקט מיטן „עץ־החיים"...

קעגן עץ־החיים אָבער שטייט דער עץ־הדעת...

די וואַרשעווער פּאָליציי ווערט אַלץ גנוואַר... אונדזער ליטעראַטור שווימט פון א ו י ב ן, קלויבט צוזאַמען דעם פּאָעטיש־ווייסן שוים א י־ב ע ר דער פּאַליע, די פּאָליציי אָבער נעמט טיפער. ווו א יידישער שרייבער פאַרמאַכט די אויגן מיט דער נאָז, דאָרט זענען זיי בודק חמץ און זיי פאָטאָגראַפירן אויך... על החשבון המלכות... און פאַרטיילן, מען דאַרף, א ו מ ז י ס ט — יידישע פינף־הונדערט־רובל־שטיק־מאַכער, פּריש־לעבעדיק־און־צאַפּלדיק־פּלייש־הענדלער... און — אַזוי גנבים...

און „כ ל י ש ר א ל ע ר ב י ם ז ה ב ז ה"! און זיי זאָגן אויך א פאָלק איז א פאָלק!

איינס קעגן דעם צווייטן... איינס קעגן דעם צווייטן...

מען שרעקט זיך פאַר דער שמדעריי, וואָס וואַקסט אַזוי שטאַרק...

עס שמדן זיך אַדוואָקאַטן, ווייל עס ווערט זיי נימאס צו אַרבעטן אויף פרעמדע נעמען מיט פרעמדע שילדן, ווי פאַרצייטישע טריפהנע שענקער... עס אַנטלויפן דאָקטוירים פאַר דער אָרעמער יידישער פּראַקטיקע... עס שמדן זיך סוחרים וועגן פרייע פּאַספּאָרטן און נישט צו האָבן יידישע נעמען אויף די גאָלדענע שילדן... עס שמדן זיך בחורים פאַר גוייִשע בתולות,, און פאַרקערט...

מען טרייסט זיך אַפּילו: אַז דאָס שווימט אַזוי די השגחה־פּרטית אָפּ די יידישע יויך! דאָס רינט אַזוי אָפּ דער ערב־רב פון מיצריים, דאָס פאַלן אַוועק, ווי א פּסולת, די האַלץ־העקער און וואַסער־טרעגער פון ארץ־ישראל... פאַקט אָבער בלייבט פאַקט — געמישטע חתונות מערן זיך, די צאָל פון רענדל־בייטער וואַקסט!...

איז אָבער „את זה לעומת זה עשה האלהים" — עס גלייכט זיך אויס... איין גר־צדק, וואָס מיר באַקומען, איז מער ווערט ווי אַלע משומדים... איך מיין נישט דעם „גר־צדק" מיין חבר פון „יוד"; דאָס איז ע ר ש ט נ ס, א פּסעוודאָנים, צווייטנס —מאַכט איין שוואַלב קיין זומער נישט... איך מיין אַפּילו נישט גרי־צדק אין די אויסלענדישע פרייע לענדער, ווו מען מעג און מען טוט עס צוליב א יידיש מיידל.. דאָס טרעפט זיך אויך נאָר

איין מאָל אין אַ יובל... פון דעם ווערט די זופּ נישט פעט! איך מיין אונ־דזערע היימישע גרי־צדק, וואָס ציטערן, ווי אַ פיש אין וואַסער, אַז זיי דערהערן דאָס וואָרט „פּאָליציי"... וואָס פּאָרן אַרום אין „שטעט און שטעטלעך", ווי אמתע גוטע יידן, און לעבן אויפן חשבון פון „כנסת־ישראל"...

און אויב זיי גייען אַרום אין די הייזער, בשעת די גוטע יידן עסענען פראַנק און פריי, ווו זיי קומען, די קרעמלעך און לייזן, שטייען זיי דערפאַר אין אַן אַנדער פאַך העכער פאַר גוטע יידן... זעלטן עס זאָל הייגט ווערן אַ גוטער ייד פון זיך אַליין! מען מוז געבוירן ווערן פון אַ גוטן ייד! מען מוז האָבן אַ טאַטן אַ גוטן ייד! — און אַ גר־צדק איז ווי אַ פרייער פויגל און קלויבט זיך אויס אַ טאַטן, לויט זיין האַרץ גלוסט!

איינער, למשל, אַ גר־צדק, וואָס גראַסירט היינט אין פּאָדאָליער גובערניע, האָט זיך אויסגעקליבן אַ טאַטן אַ פראַנצויזישן יעדנעראַל! ער איז שוין פּאָלקאָווניק געווען, און אַ גיבור — אַ פּאָלקאָווניק: אין דער פּריי־סיש־פראַנצויזישער מלחמה האָט ער מיט אייגענע הענט צוועלף פראַנ־צויזן דערשטאָכן, צי געקעפּט... דער קייזער האָט שוין אַפילו געגעבן אַ באַפעל, מען זאָל אים צושטעלן צו אַ קוש אין קאָפּ אריין... ער וואָלט אוודאי באַקומען אַן אָרדן, אַ גרויסן, אַ גינגאָלדענעם, אויסגעזעצט מיט בריליאַנטן... איז אים אָבער ביינאַכט געקומען צו חלום אַ מלאך, מיט זעקס פליגלען, מיט זעקס שווערדן אונטער די פליגל, און האָט אים גע־זאָגט, אַז פאַר טעות איז אין אים אריין אַ גילגול פון יידישן גיבור בר־כוכבא, און אַז ער מוז דעריבער, דעם טעות אויסצוגלייכן, אַ ייד ווערן, און תיכף אינדערפרי אָנטון יידישע קליידער און אַנטלויפן אין אַ יידישער קהילה אריין, און לאָזן זיך מגייר זיין... און אַזוי ווייטער...

האָט ער געקלערט, אַז עס איז אַ פּוסטער חלום, וואָרום באמת — ווו נעמט מען עס אין פּרייסישן לאַגער יידישע קליידער? האָט זיך אָבער באַלד אינדערפרי, אַזוי ווי ער האָט די אויגן געעפנט, אריינגעשלייכט אין דער פּאַלאַטקע אַ יידישער „האַנדעל! האַנדעל!" און האָט אים געוויזן און פאַרקויפט יידישע בגדים...

מין־הסתם איז עס אליהו־הנביא געווען...

נאָר די גרעסטע קונץ איז, וואָס ער האָט תוך־כדי־דיבור פאַרגעסן דאָס דייטש און אָנגעהויבן צו רעדן יידיש, ווי אַן אמתער ברכוכבא...

ביכלל דאַרף מען קיין פּעסימיסט נישט זיין; די וועלט גייט נישט אונטער...

מען האָט, למשל, צוגענומען ביי יידן די קאָלעקט פון דער פּויליִשער לאָטעריע; מען האָט געמיינט, אַ פּופּציק, אפשר זעכציק יידישע פאַמיליען וועלן, חס־ושלום, די פּרנסה פאַרלירן! אָבער גאָר: לאָ! תוך־כדי־דיבור האָט מען (אין גער, זאָגט מען) געמאַכט אַ י י ד י ש ע לאָטעריע... פאַרשטייט זיך — אַ באַהאַלטענע, אויף דעם איז מען דאָך אין גלות... משומדים גייען אַרום פראַנק און פריי אין די גאַסן, און אַ גר־צדק מוז זיך היטן די נשמה... זיי מאַכן צערעמאָניעס בריש גליה אין די גאַסן, און מיר מוזן מחדש זיין די לבנה ערגעץ אין אַ הויף... און אונדזער סוכה ווו שטייט? אָבער פּרנסה דערפון האָט מען! — די לאָטעריע־מאַכער פאַרדינען שטיקער גאָלד, מאַסן קאָלעקטאָרן האָבן פּרנסה בכבוד, אַרום זיי דרייט זיך אַ מאַסע פאַקטוירים און לייגן אויך נישט די ציין אין בייטל אַריין... און „כנסת־ישראל" שמייכלט און קויפט בילעטן, טאַנצט אונטער און צאָלט אַ נייעם אַפּצאָל... זי ווייסט, די כנסת־ישראל, אַז — „את זה לעומת זה עשה האלהים" — איז אַ פּוילישע לאָטעריע, מוז זיין אַ י י ד י ש ע לאָטעריע...

און — „זכה, מלאכתו נעשית על ידי אחרים" — די יידישע לאָטעריע האָט אפילו קיין „ציונג" נישט; מען ציט די פּוילישע, און די אייגענע נומערן, וואָס געווונען דאָרט, געווונען דאָ...

אַ מחיה!

18

18־טן סעפּטעמבער, 1902.

אַ קלאַפּ אין טיר, ווי אויף אַ שריפה; אַ פּראַל אויף, ווי פּאַר אַ מענטש מיט זעקס דיבוקים אין לייב.

וואָס איז? די באָבע יאַכנע פון „שטעט און שטעטלעך” איז געקומען!

— סקאָצל קומט, באָבעניו! — זעץ דיך.

איך ווייז איר אָן אויף אַ שטול, זי זוכט אָבער מיט די אויגן אַ קאַנאַפּע...

— איך האָב נישט, באָבעניו!

זי שמייכלט, זעצט זיך, און די שטול גייט אונטער איר, מין־הסתם פאַר נחת...

אַ ווײַלע זיצן מיר אַזוי שטילערהייט איינס קעגן צווייטן און קוקן זיך אָן.

די באָבע יאַכנע האָט זיך נישט געענדערט: אַ יידענע, קיין עין־הרע, אַ הויכע, נאָר אַן איבערגעבויגענע. אַביסל צוליב די פּיס פון דער שכינה, אַביסל גלאַט — ווי האַלט זיך עס אַ מענטש אַזוי *הויך* ווי ער *איז*? אחוץ דעם: דאגת־פּרנסה, צער גידול־בנים — אייניקלעך, אוראייניקלעך: אַ סך געבוירן, אַ סך פאַרלוירן, אַ סך צעזייט און צעשפּרייט און אַ סך הענגען נאָך אויפן האַלדז... קיין יונג מענטש איז זי *אויך* נישט!

וואָס זי זעט אין מיר, ווייס איך נישט! נאָר איך קאָן מיר איר פּנים זאַט נישט אָנקוקן! עס איז פלאַך, איינגעשרומפּן, געל און מיט אַ בייזנעריק־געשפּיצטער נאָז, די אויגן זענען נאָך גרוי, נאָר צופיל וואַסעריק: גיי ווייס, וויפל טרערן זיי האָבן פאַרגאָסן, וויפל נעכט נישט געשלאָפן... זיי קוקן ערנסט, נאָר נישט האַרט! און אין די אייגענע אויסגעמוטשעטע אויגן, ווי יאָרן און צער להכעיס, וועקן זיך אַמאָל וווּנדערלעכע פונקען, צווישן די שרימפּן אויפן פּנים הייבט אָן אַרומצוטאַנצן אַ שטילער גלאַנץ, אַ פיין, דין שמייכעלע... אַ סך ליבשאַפט, אַ קליין ביסל חוזק — נאָר דע־

מאַלט לאָזט די באָבע יאַכנע די אויגן אַראָפּ און ווישט אָפּ דאָס שמייכל פון פּנים מיט אַ בייניקער האַנט.

געקליידט איז די באָבע יאַכנע, ווי אין די אַמאָליקע יאָרן! אַ שטערנ־טיכל מיט שטיינדלעך אויסגעזעצט, אַ ברוסט־טוך מיט אַן אויסגעהאַפּטע־נעם גאָלדענעם אָדלער, און אַלערליי בלימלעך און רויזעלעך אַרום. אויפן האַלדז אַ שנירל דינע פּערל, אויסגעמישט מיט בורשטיינדלעך און קרעלן; פון דער שנור הענגט אַראָפּ איבערן ברוסט־טוך אַן א יי ב ל, וואָס גיט, ביי יעדער שטאַרקערער באַוועגונג פון דער באָבע יאַכנע, דעם אויסגע־האַפטענעם אָדלער איבער דער נאָז... פון די אויערן זעען זיך פון אונטערן שטערנטיכל נאָר דער ראַנד פון די נישט־געלעכערטע אויערן אַרויס, און צוויי שווערע, לאַנגע גרין־געהאַלטענע אויררינגען, וואָס הענגען אין די זייטן פון שטערנטיכל אויף שנירלעך, און וויגן זיך פריי, און שאָקלען צו דער באָבען: יאָ־יאָ, ניין־ניין!

— וואָס מאַכסטו, באָבעניו? — פרעג איך דערנאָך מיט גרויס ליבשאַפט.

— אַזוי, — ענטפערט זי מיט אַ שמייכל, — דער גאָט פון היינט, איז דער אייגענער גאָט פון נעכטן און פון מאָרגן — מען לעבט!

— און געקומען ביסטו, באָבעניו, מיר מעשיות דערציילן?

— ניין, כשר קעצעלע! אַ ל ט ע מעשיות האָב איך שוין אַ ל יי ן פאַרגעסן! נייע ט ר אַ כ ס ט ו, ברוך־השם אַליין אויס!

— נישט איך, באָבעניו! נישט איך. וואו איך ק ו י ף, פ אַ ר־ק ו י ף איך! אַזוי ווי לעדער, אַזוי די שיך! מען ש ר יי ב ט מיר!

— און דיר אַליין, פוטער פּעסעלע, פּ אַ ס ט נישט אַמאָל אַראָפּ־צוקומען? פאַרגעסן שוין מיינע מאָן־קיכלעך, האָניק־טייגלעך, קאַנדל־צו־קער!...

— נישט פאַרגעסן, באָבעניו! אפילו דיינע המן־טאַשן קומען מיר אויך גאַנץ אָפּט צו חלום! אפילו די שבועותדיקע ווייסע ציקאָריע! אין אַלע מיינע גילגולים, באָבעניו, ביפרט זייט איך בין אַ „בין”, לעבט איך, מענק איך צו דיר! איך וואָלט דיר נאָכגעגאַנגען טריט ביי טריט, אין פוילן, ליטע, בעסאַראַביען, גאַליציען, רומעניען — — איבער די הרי־חושך אפילו, נאָר — איך קאָן נישט!

— אַז מען וויל, קאָן מען!

— ניין, באָבעניו! געדענקסט די חיות, וואָס אַלעקסאַנדער מוקדון האָט געטראָפן אויפן וועג? די חיות זענען צוגעבונדן מיט אַ שטריק צו

דער ערד... מען רירט זיך אויף איין אָרט, ווייט אַוועק קאָן מען נישט; אַז מען רייסט איבער דעם שטריק, — פאַלט מען אויף טויט!

די באָבע יאַכנע דערפרייט זיך:

— דו גלייבסט?! אין אַלעקסאַנדער מוקדונס חיות גלייבסטו? גע־זאָגט האָט מען מיר...

— עס זאָגט זיך נאָר אַזוי, באָבעניו! געמיינט האָב איך אַ פערד אין דער רייטשול: אין ראָד אַליין איז מען אויך נישט פריי; די בייטש פייפט און דערמאָנט, נאָר אַרויס קאָן מען בשום־אופן נישט... אַ שטאַרקע האַנט האַלט דעם שטריק!

— מילא, אַז דו קאָנסט נישט, קאָנסטו נישט! — אָבער פאַרוואָס שרייבן דיר מיינע אייניקלעך קיין אמת נישט?

— איך ווייס? און איך האָב, באָבעניו, גרוים צער דערפון... אפילו אין דער היים נאַרט מען מיך! אָט האָב איך געשריבן וועגן „לינת־הצדק" אין וואַרשע: אַ וויכוח מיט אַ מגיד; מען נעמט נישט אויף קיין קראַנקע ציוניסטן! געדענקסטו?! וואָס ווייזט זיך אָבער אַרויס? די לינת־הצדק האָט קיין מגיד נישט, עס איז קיין וויכוח נישט געווען, קראַנקע ציוניסטן באַ־קומען לינות, ווי אַלע קראַנקע... עס הייבט זיך נישט אָן, עס לאָזט זיך נישט אויס! אַפילו דער שעדלעצער רב זאָגט מען, באָבעניו, איז אויך נישט אַזוי שוואַרץ, ווי איך האָב אים געמאָלט! צי אַנדערע רבנים!

— נאַרישקייט, — שמייכלט די באָבע, אויב דו מיינסט עס ערנסט!

— אויף נאמנות, באָבעניו!

זי פאַרטראַכט זיך, און קוקנדיק אויף איר שטערנטיכל, פאַלט מיר איין צו פרעגן:

— זאָג נאָר, באָבעניו, אַ מ ת ע פּערל?

— ווער? די רבנים?

— פון שטערנטיכל, מיין איך...

זי זיפצט אָפּ:

— ניין, בינעלע... די אמתע האָב איך לאַנג פאַרקויפט — זיי האָט אַמאָל מיין אַלטער פאַרקרענקט...

— וואָס מאַכט ער, דער אַלטער?

— עבר ובטל נעבעך!

— און ד יי ן געזונט, באָבעניו... ביסט אפשר געקומען צו אַ דאָקטאָר?

— איך בין געקומען דיך עטלעכע שאלות צו פרעגן!
— פרעג, באָבעניו.

זי בייגט אביסל ארונטער דעם קאָפּ, קוקט מיך ערנסטער אָן און זאָגט:
— האָסט דערמאָנט דעם שעדלעצער רב!... זאָג מיר, איך בעט דיך, וואָס האָסטו דיך עפּעס גענומען ד ו ק א צו רבנים, צוגעקלעפּט זיך, ווי א שוסטער־סמאָלע! איך לייען דיינע זאכן! וואָס זאָל איך טון? דעם טייטש חומש מיט אַלע תחינות קען איך שוין אויסנווייניק! — זעען זע איך, אז עס איז אין דיר אריין א גילגול, און אפשר א דיבוק, פון גאָרנישט קיין שלעכטן מגיד! שטראָף־רייד זאָגן קאָנסטו? — נאָר צי אַנדערע מענטשן זינדיקן נישט? צי זענען די רבנים ערגער פאר אַלע?
— ניין, באָבעניו, ערגער נישט! פון זיי אָבער איז דער ש אָ ד ן גרעסער, דער ח י ל ו ל ־ השם גרעסער!
— האָסט דיר איינגערעדט.
— ניין, באָבעניו! עס איז אמת און עס זענען דאָ א סך טעמים דערביי!
— הער, באָבעניו! אז עמעצער איז נישט געוואָרנט מיט פייער, צאָלט ער, למשל, קנס; ווי איז אָבער, אז דער נאכט־וועכטער אליין ציט אוים פייער פון ליולקע אינמיטן גאס ביי שטרויענע דעכער...
— נו, אוודאי!
— אָדער אזוי א שאָף בלאָנדזשעט! ס׳איז טאַקע א שאָד א שאָף! פאָרט אָבער נאָר איין שאָף! אָדער זי וועט צוריק קומען, אָדער כאַפּט זי דער וואָלף! אָבער, אז דער פאסטוך גייט אראָפּ פון וועג?
— אוודאי! — איז די באָבע מודה, — פארפירט ער אַלע.
— און דער חילול־השם, באָבעניו, איז אויך גרעסער! אז א פּראָסטער ייד זינדיקט, ער טוט תשובה צי ניין, זינדיקט ער אליין. אָבער, אז דער רב טוט עס, דער שומר, וואָס די תורה האָט געשטעלט ביי דער טיר, זאָגט מען: די תורה הייסט אזוי. על כל פּנים, אז זי איז מסכים! וואָס טוט ער נישט אליין! א ספר שרייבט ער און פארעווקפערט זיך! כל־זמן ער לעבט און זיין דור לעבט, שמייכלט דער עולם... נאָך יאָרן, דער דור איז טויט, דער רב איז א קדוש געוואָרן. זיין ספר קריכט אריין אין בית־המדרש שאַנק און שטעלט זיך צווישן די הייליקע ספרים!
— דאָס איז אמת?

— אוודאי! אז א פראַסטער ייד זינדיקט, קריגט ער, לויט דער זינד אויף דער נשמה אַ זומער־שפּרענקעלע, איין קראַץ! און — ווען אפילו אַ הויקער? אין אַ מישפּחה טרעפט זיך אַ הויקער אויך!

— נעבעך! — זיפצט די באָבע־יאַכנע און לאָזט די אויגן אַראָפּ און פאַרטראַכט זיך.

פּלוצים הייבט זי די אויגן אויף און ווערט אַ מליץ־יושר.

— הערסט, בינעלע, ביי זיי איז אויך נישט גוט! ביי אונדז אין מיסחר, וואָס ווייניקער סחורה, מער קרעמער! ביי זיי: וואָס ווייניקער תורה, מער רבנים! נישט אַלע קאָנען האַנדלען מיט סאָדע־וואַסער! קומט טאַקע אַרויס דריי רבנים אויף אַ שטאָט...

— קויפט מען זי אויף ליציטאַציע, פאַרברענט מען זי מיט מחלוקת!

— דלות מאַכט פּסלות, בינעניו! דער הונגער איז גאָר קיין יצר־טוב נישט!

זי פאַרטראַכט זיך טיפער: די גרויע אויגן פאַרציען זיך מיט אַ נעפּל... איך וויל זי פאַרעדן און גיב אַ פרעג:

— וואָס זענען, באָבעניו, די בריליאַנטן אין דיינע אוירינגלעך אַזוי טויט... זיי אָטעמען גאָר מיט קיין ליכט און פאַרבן נישט!

— קיין אמתע שטיינער, קעצעלע! פאַר די אמתע האָט מען זיך אויסגעלייזט...

די באָבע יאַכנע ציט אַרויס פון אונטערן טאַש אַ גרויס פולאַרן טיכל און ווישט זיך אָפּ דעם שטערן...

— פון גוטע יידן, מאַכט זי, וויל איך שוין גאָרנישט רעדן, די גלויבסט דאָך אין גאָרנישט!

— באָבעניו, דאָס האָט דיר אַ שונא געזאָגט! איך גלויב!

— און וואָס, קעצעלע? אין ד ע ם , וואָס דיינע א ו י ג ן זעען? קען איך אַ גרעסערן פילאָזאָף — דיר נישט צו גלייכן, אַ רופא־יונג! אפילו, אז ער ז ע ט שוין אַ קערבל, גלויבט ער זיינע אויגן נישט; ערשט, אַז ער באַקומט דאָס קערבל אין ה א נ ט אַריין, גלויבט ער. אַלע זענט איר אַזוי.

— נישט אַלע... אַנדערע, באָבעניו, גלויבן!

— אין וואָס האַרץ־דעקל מיינס... רעד דיבורים!

— אין וואָס? עס וועט מיר שווער זיין דיר אויסצוטייטשן, באָבעניו!

נאָר פּרוּוון וועל איך! הער, איך גלויב אין י ע נ ע ר ז ײ ט פ ו ן ד ע ר ז אַ ך!

— וואָס איז ד אָ ס עפּעס פּאַר אַ מישניות? עפּעס אין אונטער־שלאַג גלויבסטו?

איך קריג מורא, אַז איך בין אַריינגעפאַלן!

— אדרבא, — זאָגט זי אומגעדולדיק — טײַטש מיר אויס... אַן אַלטע ייִדענע איז דאָך אויך אַ מענטש!

— איך וועל פּרוּוון, באָבעניו, נאָר מיט אַ משל!

— אדרבא, טאַקע מיט אַ משל! משלים גראָטן דיר אַמאָל!

און עס מאַכט זיך אַזאַ שמועס:

— צי ווייסטו, באָבעניו, — פרעג איך, — ווי אַ הונט איז זיך נוהג מיט אַ שפּיגל?

— פרעג מיר עפּעס גרינגערס?

— וועל איך דיר זאָגן, באָבעניו! — אַז אַ הונט דערזעט זיך דאָס ערשטע מאָל אין שפּיגל, ווערט ער אָנגעצונדן. ער גיט אַ שרעקלעכן ביל, אַ שפּרונג צו! לאָז אים, מאַכט ער דיר אַ חורבה פון שפּיגל. האָסט אַ שפּיגל, באָבעניו?

— אַ שפּיגל, ווי אַ שפּיגל, קיין הונט האַלט איך נישט!

— זיכר לטיט! מען האָט פון הינט אַ סך גַעליטן! נאָר פאַרוואָס בעסט זיך דער הונט? ער מיינט, עס איז אַן אַנדערער!

אַ הונט זאָגט אויך: איין הונט דאַרף זײַן אין אַ שטוב! אַנישט ווערט די פּאַרציע קלענער!

איז דאָך אָבער אַ הונט בטבע אַ חכם, שפּרינגט ער אַזוי און קראַצט אַזוי לאַנג מיט די ציין, ביז ער ווערט געוווּיר, אַז ד ע ר הונט און י ע נ ע ר הונט זענען איין הונט! ער באַרויִקט זיך, נאָר פון דעמאָלט אָן פאַרגעסט ער אָן שפּיגל!

— זייער רעכט, — זאָגט די באָבע יאַכנע, — הלוואי וואָלטן מײַנע שניר אָן שפּיגל פאַרגעסן...

— דאָס איז, באָבעניו, שוין גאָר עפּעס אַנדערש! דו האָסט אָבער, באָבעניו, באַמערקט, ווי דײַנע קליינע אייניקלעך זענען זיך נוהג מיטן שפּיגל?

די באָבע יאַכנע רויטלט זיך פאַר נחת.

— איין אייניקל — זאָגט זי — וואָלט ער פאַר אַ שפּיגל קרעפּלעך אײַנגעקנעשטעלט! ער מעג האַלטן אינמיטן געוויין, אַז מען נעמט אים נאָר

צום שפּיגל — אַ זון אין אַ רעגן! די אויגעלעך נאָך פול טרערן און זיי גלאַנצן שוין פול פרייד: און זאָלסט זעען, ווי ער פּאַטשט מיט די הענטלעך, שמייכלט, לאַכט! ווי ער רייסט זיך צום שפּיגל, שטעלט אוים שפּיציק דאָס קליינע פּיסקעלע און וויל קושן דאָס „ד ז ש י ד ז ש י א ל ע" אין שפּיגל!

מיך באַפאַלט אַ טרויער...

— האָב אים ליב, באָבעניו! — זאָג איך, — ער וועט זיין אַ גוטער, דיין אייניקל! ער שמייכלט, ער האָט ליב, ער רייסט זיך צו זיינס גלייכן! צי גליקלעך? ווייס איך נישט, נאָר אַ גוטער וועט ער זיין! — און אַנדערע?

— אַן אַנדער אייניקל ווייטער האָב איך, האָט ער גאָר אַן אַנדער טבע! ער שמייכלט נישט, פּאַטשט נישט מיט די הענטלעך, נאָר ער וויל שוין וויסן, וואָס אויף יענער זייט שפּיגל טוט זיך! ער כאַפּט זיך מיט די הענטלעך צו דער רעם, וויל זי רירן, אויפהויבן... רייסט זיך אַן אַ זייט, וויל אַרונטערקוקן! אַז מען לאָזט אים נישט, ווי ער וויל, וויינט ער — אַ שיף מיט זויער־מילך איז אים אונטערגעגאַנגען, און עס ווערט אים גאָרנישט נימאָס!

— פון דעם וועט אַרוים אַ מענטש, באָבעניו! אַ מענטש, וואָס וויל זעען י ע נ ע זייט, די עיקר־זייט פון דער זאַך!

— דאָס שפּינוועבס פון מיין שפּיגל? — צעלאַכט זיך די באָבע יאַכנע.

— לאַך נישט, באָבעניו! אין משל מעג זיין שפּינוועבס! אָבער אַ מענטש וועט דיין אייניקל זיין! זיך אַליין דערקענט ער נאָך נישט.. און וויל שוין וויסן, פון וואַנען י ע נ ע ר קומט אַרוים... אפשר בייסט ער נאָך זיין אייגן פּיסל?

— דאָס נישט... אין צינגל אַריין — טרעפט זיך! שמייכלט זי.

— ער בייסט נאָך אין אייגן צינגל, און עס לאָזט אים קיין רו נישט: פון וואַנען נעמט זיך יענער?

— אַ „טשעקאַוואַשטש"!

— אַ „טשעקאַוואַשטש" נאָר פון אַ מ ע נ ט ש ! אַ הונט טוט עס נישט, אפילו נישט דער קלוגסטער! דער ג ע ל ע ר נ ס ט ע ר הונט, אפילו נישט אַ הונט אַ קונצנמאַכער! יענע זייט אָט חלומט זיך זיי אפילו נישט!... און מיר אַלע, באָבעניו, זענען געגליכן צו קינדער, די וועלט, באָ־בעניו, איז אַ שפּיגל — —

— לאָמיך גיין, לעבן מיינס, — מאַכט די באָבע אוועק מיט דער האַנט, — דאָס איז נ י ש ט פאַר מיר... צו אַלט דערצו!

די באָבע יאַכנע פאַרטראַכט זיך. איך וויל זי פאַרווײַלן און פרעג:

— און דער אָדלער דײַנער, באָבעניו, איז טאַקע זהב־טהור?

— געווען — כאַפּט זי זיך אויף — אין די ג ו ט ע צ ײַ ט ן, ווען מײַן אַלטנס עטרות זענען אויך געווען אי כּסף־טהור, אי זהב־טהור... הײַנט — —

— ווו איז אַלץ אַהינגעקומען?

— אַ זון אויסגעלייזט! אַפּילו דאָס זילבער פאַרקויפט! און גאָלד און זילבער אויסגעטרענט און מיט שיך (מישורא) פאַרהעפט...

אינמיטן ווערט זי אומגעדולדיק:

— וואָס טויגן אָבער די נאַרישקייטן... משל אַהין, משל אַהער — ווי קומט עס צו גוטע יידן?

— נאָר דאָס, באָבעניו, קומט אויך פון משל אַרויס! האָסט עפּעס אַ שוואַך אייניקל, באָבעניו?

— וואָלט איך אַזוי נ י ש ט געהאַט... פּיסלעך, נעבעך אויס־געקרימט...

ווי וואָלט־זשע געווען, באָבעניו, ווען אַזאַ אייניקל זעצט זיך אַמאָל אויף אינדערפרי אין בעט און דערציילט די אַנדערע קינדער אַזאַ מעשה:

— באשר בכן — דערציילט ער — בײַנאַכט האָט אים עפּעס — זאָל זײַן ער מאָלט אויס אַ מלאך מיט פליגל! — האָט אים עפּעס געוועקט (און דו, האָסט אַ גאַנצע נאַכט קיין אויג נישט צוגעטון, און ווייסט, מען האָט קיין שאָרך נישט געהערט) און עס האָט אים אויפגעוועקט (דו ווייסט, ער איז אַ גאַנצע נאַכט געשלאָפן!) ער איז (מיט די קרומע פּיסלעך!) אַראָפּגעשפּרונגען פון בעט, צוגעלאָפן צום שפּיגל (דו ווייסט, ער האָט זיך נישט גערירט פון אָרט!) דערלאַנגט (און דו ווייסט, ווי קליין ער — און ווי הויך דער שפּיגל איז) און האָט אים איבערגעדרייט (און דו ווייסט, אַז ער האָט דערצו קיין כוח נישט, און וועט אפשר קיינמאָל נישט האָבן...) און אויף יענער זײַט איז אָנגעשריבן מיט מלאכים־כתב (און דו ווייסט, אַז ער קען קיין פּ ר אָ ס ט ע ע י ב ר י נ י ש ט!) מיט שוואַרץ פײַער אויף ווײַס פײַער.

— ריבונו של עולם! — שרײַט אויס די באָבע יאַכנע, האַלב גע־לאַכט, האַלב דערשראָקן — די האָר שטעלן זיך מיר קאַפּויר.

— וואָס קאָן דאָס זיין?

— עס איז נאָך נישט געענדיקט, באָבעניו! ער דערציילט, וואָס דאָרטן שטייט אויף מלאכים-כתב!

„דאָרטן שטייט — זאָגט ער — אַז ער איז דאָס בעסטע קינד פון אַלע קינדער... אַז אַלע קינדער זענען מחויב פאַר אים צו באַהאַלטן און אים אוועקצוגעבן — אַלע האָניק-טייגלעך, דאָס גאַנצע קאַנדל-צוקער, אפילו די בייגל פון אָנבייסן!...״

אַזוי! — זאָגט די באָבע — איז ער דאָך גלאַט אַ געבוירענער שווינדלער! אַזוינס וואָלט איך דאָך — זאָגט זי — געקיילט.

— אייל דיך נישט, באָבעניו! נישט אַזוי געשווינד מעג מען קיילן! עס קאָן זיין אַ קרענק!... אַ קראַנק קינד, האָט עס קראַנקע חלומות... מען דאַרף אַ דאָקטאָר רופן, אפשר מוז מען עס גאָר אין הקדש אריינפירן... עס קאָן זיין אַזאַ קרענק, דאָקטוירים ווייסן דערפון.

אַזוי?

— און דאָס, באָבעניו, זאָג איך טאַקע: גוטע יידן דאַרפן אַ דאָקטאָר. קראַנקע — אין שפּיטאָל, שווינדלער זאָל מען קיילן. און אַ סוף „כלחוך השור״ וועלן זיי פון דיינע שטעט און שטעטלעך מאַכן.

און ווייטער פאַרטראַכט זיך די באָבע יאכנע, און איך פרעג:

— און דער אייבל דיינער, באָבעניו?

— עט, אַן אַלטע פאַלשע מטבע! מיט דער אמתער, בצירוף כלי-בית און אביסל בגדים, האָט מען פאַר אייניקלעך צו דריי הונדערט רובל קנס[1]) געצאָלט... נאָר מיט חסד, וואָס מען האָט געלאָזט אויסצאָלן...

איך האָב שוין מורא צו רעדן פון צירונג און פרעג:

— און דו האָסט צייט, באָבעניו, אַזוינע ש א ל ו ת צוליב אור-מישנע א ה ע ר צו קומען?

— צייט? איך האָב דען מער ווי צייט? וואָס האָב איך דען צו טון, קעצעלע?

— און דיין שניט-קראָם? האָסט דאָך, באָבעניו, אַמאָל אַ גרויסע שניט-קראָם געהאַט?

— געהאַט!... אַ קראָם איז ווי אַן אָם... זייגט אַזוי לאַנג, ביז זי ווערט

---

1) פאַר נישט צושטעלן דעם זון צום פריזיוו, האָבן די עלטערן — אין צאַרישן רוסלאַנד — געמוזט באַצאָלן 300 רובל שטראָף. — (רעד.)

איינגעשרומפּן... קינדער אויסגעזייגט, אויסגעגעבן... קנס באַצאָלט — אַלץ פון איין קראָם. איז זי טאַקע איינגעשרומפּן געוואָרן! פון אַ גרויסער איז געוואָרן אַ קליינע, אַ קלענערע... דערנאָך אַ שטעלכל, אַ טישל, אַ קוישל נאָר, ביז — עס איז געקומען צו גאָרנישט.

— און אַ „קניפּל" האָסטו דיר, באָבעניו, געלאָזט?

— הלוואי וואָלט איך שכל געהאַט!... די קינדער אפילו גייט עס אויך נישט גוט... די אייניקלעך דערפאַר וועלן אפשר זיין לייט... נייע מענטשן... נישט געשטעלט — און געמעקט, אָן קאָפּ־פּאַרדרייעניש, נאָר מען ארבעט: ווער ביי אַ בעל־מלאכה, ווער אין פאַבריק... נישט אַלע, נאָר ס'רוב אַזוינע... אַ סך מעשה אבות ירשו בנים, אַ סך זענען אַוועק...

— געבענטשט זאָלן זיין זייערע הענט, און דו, וואָס טוסט, באָבעניו?

— אַביסל קוק איך צום אַלטן... אַביסל שטריק איך זאָקן... באַק מאָנקיכלעך פאַר אוראייניקלעך... אויף יום־טוב — ווי אַמאָל האָניק־טייג־לעך... מען לעבט אַבי ווייטער. אַצינד בין איך דאָ...

נאָר, אַז איך בין שוין דאָ, וואָלט איך געוואָלט פרעגן, שוין נישט דיך, וועגן ־ר ע מ א ט ע ן . . . נאָר דו גלויבסט דאָך אָבער אין קיין דאָק־טוירים נישט.

— איך גלויב, באָבעניו — אַ סך ערלעכע לייט! איך וועל דיר אויסזוכן איינעם.

— ס'האָט צייט, מיר וועלן זיך נאָך זען.

דערווייל געזעגנט זי זיך.

איך באַגלייט זי, וויל שוין פאַרמאַכן די טיר, נאָר אויף דער שוועל מאַכט זי:

— ווייסט, וואָס איך וועל דיר זאָגן? מקנא בין איך דיך נ י ש ט... שטענדיק מיטן בעזעם.

— וואָס זאָל מען טון, באָבעניו? ווו דאָס מזל שטעלט אַ מענטש, דאָרט איז טשאַסאַוואַ!

19

25־טן סעפּטעמבער 1902

רבותי!

צי האָב איך אייך ביז היינט נישט געטריי געדינט?

זאָגט, צי האָט זיך עפּעס צוגעקלעפּט צו מיינע פינגער?

צי האָב איך אַמאָל אַ פרעמדן אָקס געגומען, אַ פרעמדן אייזל, נישט סאַמע אייגענע, נישט סאַמע היימישע געקוילעט אויף כשר?!

און וויפל באַלאַנען ביטער־וואַסער האָב איך אייך צוגעשטעלט, צו לייטערן דאָס געבליט?

און מיינע בליצן, וואָס איך לאָז אויף פינצטערע שטעט־און־שטעט־לעך? און די מאָנומענטאַלע פאָטאָגראַפיעס, וואָס איך מאַך דערביי?

דאַרף איך אייך נאָך בעטן, איר זאָלט מיר דערלויבן כאָטש איין מאָל צו באַנוצן די שטעט און שטעטלעך פון מיין טובה וועגן?

און באַנוצן וויל איך די „שטעט און שטעטלעך" אויף אַ רשימה פון חתנים און כלות!...

די מעשה דערפון איז אַזוי: איך זוך מיר א צושפּרונג צו דער פּרנסה. אויף ליטעראַטור אליין איז זיך נישט צו שטעלן! צו וואָס־זשע נעמט מען זיך אָבער? צו דעם, וואָס איך טויג, טאָר איך מיך נישט נעמען, און וואָס איך מעג, צו דעם, לא עליכם, טויג איך נישט! זאָגט די שוויגער תחי": שדכנות! מהיכא־תיתי, זאָל זיין שדכנות! בין איך אָבער נישט אימשטאַנד ארויסצופאָרן אויף דער מדינה און דורכרעדן זיך פּה־אל־פּה מיט שדכנים און מחותנים: איך מוז זיצן אויפן אָרט און האַלטן די „שטעט און שטעטלעך" ביים משוגענעם פּולס! און גלאַט, לאָמיך נאָר רירן פון אָרט, וועט די רעדאַקציע וועלן, איך זאָל קלייבן אַבאָנענטן, און צו דעם טויג איך שוין ל ג מ ר י נישט! שרייבן, א חוץ „שטעט און שטעט־לעך", נאָך שלום־לאַהובי־בריוו בין איך אויך נישט אימשטאַנד, נאָך „שטעט און שטעטלעך" קריגט מען גאַנץ אָפט אַן אָפּשיי צום שרייב־גע־

צייג. עס איז אוודאי אַ שינאת־חינם, נאָר אַ קרענק איז עס! היינט פּאָסט־געלט, היכי תמצא פּאָסט־געלט? אפילו פאַראַן אַ ביליקע יידישע פּאָסט, בחצי חינם אַ פּאָסט, אַ מין „שומר־שמסר־לשומר", איז יז אָבער נישט זיכער. יידעלעך, געוווינט צו חילוף, טוישן זיי אוים די בריוו, וואַרפן אריין דורך אָפענע פענצטער... דער מאַן כאַפּט דעם ווייבס, דאָס ווייב דעם מאַנס בריוו, און נישט איין „מנוחה ושימחה" זענען זיך דעריבער צע־גאַנגען.

מיט דער צייט, אַז דאָס געשעפט מיט צייטונגען, סאָדע־וואַסער און אַנדערע וואַסערן וועט אָפּפאַלן צוליב דער קאָנקורענץ, וועט אפשר די יידישע פּאָסט פאַלן אין בעסערע הענט אריין! דערווייל איז אָבער נאָך ווייט.

וועל איך טאַקע געבן אַ רשימה פון חתנים און כלות אויפן אָרט פון „שטעט און שטעטלעך".

איך מיין נישט די גאַנצע רשימה. די כלי־כתיבה פון אקדמות וואָלט דערצו נישט געקלעקט. איך וועל יוצא זיין מיט אַ קליינעם מן־המעשׂרל, מיט אַ לעק פון געדיכטן, וואָס מען רופט:

„פּראָבן אָן אַ שום ווערט!"

ערשטנס, נעמט אַ ראַמש חתנים.

יוריסטן, וואָס האָבן מורא פאַר שפּרענק־וואַסער, דאָקטוירים אָן פּראַקטיקע, ווי אויך מאַטעמאַטיקער, וואָס ציילן און רעכענען — שטיינער אין די גאַסן, שינדלען אויף די דעכער, בוימער אין די גערטנער, צי גאָר — און מיט מער האַרץ־ווייטיק — פרעמד געלט אין סוחרישע קאַנטאָרן...

דאַכט זיך אייך אפשר, פּועלים בטלים? האָט איר אַ טעות! מיט אַזעלכע האַנדל איך נישט! אַזוינס הויב איך פון מיסט נישט אויף! איך מיין די, וואָס שטעלן זיך אַלס קאַנדידאַטן צו די רבנישע — קלאַפּס אין די גרויסע שטעט! זאָרגט נישט; זיי וועלן במהרה בימינו צולייגן די רויטע ליפּעלעך מיט די ווייסע ציינדעלעך צום קהלישן קרעפּל און נאָגן און בייסן כאחד האָדם! ווי אין אַבראַמאָוויטשעס „קליאַטשע" שטייט.

וכנגד ביבשה — אַ ראַמש כלות:

עטלעכע טוץ אַקושערקעס און דענטיסטקעס, וואָס עס איז זיי נימאס ומיאוס געוואָרן די הוילע „זעלבסטשטענדיקייט", און ווילן חתונה האָבן אָבי אָוועקצולייגן די מלאכה!

העלפט מיר מזווג זיווּוגים זיין! לעקט אויך אָפּ אַ ביין. איך בין, חס־ושלום, קיין צר־עין נישט!

און, „צווישן אונדז נישט אויף זיך". די מיידלעך זענען דאָך אוודאי סחורות! אַ קלער קאָנט איר נאָר האָבן וועגן די אויסשטודירטע; איר קאָנט, למשל, מורא האָבן, טאָמער עפּנט זיך אַקאָנקורענץ־געשעפט — אַ ראַבינער - שול, טאָמער הויבן אָן די „דוכאָוונעס" צו באַליינן העכערע עקזאַמענס, — זאָג איך אייך בהן־שלי, אַז עס איז אומזיסט דער גאַנצער פּחד! פון ראַבינער שולן האָט מען אַזוי לאַנג גערעדט און גערעדט, ביז עס איז נימאס געוואָרן רעדנדיק... „דוכאָוונעס", וואָס מאַכן הויכע עקזאַמענס, זענען דערווייל אַזוי זעלטן, אַז ווען איינער באַווייזט זיך, ווערט אַ רעש אין „הצפירה". און ווען מיר זאָלן האָבן אילוסטראַציעס, וואָלט מען פון אַזעלכע פּאָרטרעטן געמאַכט.

אפשר וועט זיי באַנוצן „מזרחי" צו פּאָסט־קאַרטן!

דאָס איז געווען סחורה פון ש ט ע ט: פּעטערבורג, מאָסקווע, אָדעס, און וואַרשע קענען די לייט צו וויניק „עברי"...

איך וואָלט אָבער געהאַט נאָך אַ גרעסערן ראַמש חתנים פון „שטעט־לעך", ווען נישט דער קאָמעט!

איר האָט דאָך אוודאי געלעזן, אַז הינטער פּעטערבורג האָט זיך באַ־וויזן אַ קאָמעט מיט אַן עק פון צוויי צי דריי אַרשין; אַ קאָמעט באַדייט: מילחמה! איז אָבער די שאלה: ווער וועט פירן מילחמה? זאָל דער קאָמעט געווען מיינען די מילחמה צווישן „ליובאָשיצקי" און „בן־אביגדור" אין „הצפירה" וועגן זשאַרגאָן — וואָלט ער אַ סך אַ לענגערן עק געהאַט! אלא מאי, האָב איך געטראַכט, ער מיינט די אומות העולם.

וואַרף איך אַ בליק אויף די אומות העולם, איך וויל זען: ווער וויל און קאָן האַלטן מילחמה?

עסטרייך קאָן זיך נישט רירן, כּל־זמן אונגאַרן און גאַליציען ליגן זיך איינס ביים אַנדערן אין די האָר וועגן אַ „כּרמלית" פון ד' על ד' מיטן נאָמען „מאָרסקע אָקאָ". ביפרט כּל - זמן וואַרשעווער קראַמשטיקס זאָגן, אַז זיי וועלן באַין אופן נישט שווייגן! פראַנקרייך האָט זיך נאָך נישט אויסגערייניקט פון די גלחים, און האַלט זיך אין איין קראַצן אין קאָפּ! ענגלאַנד דאַנקט גאָט, אַז זי איז אַרויס ב ש ל ו ם פון דער לעצטער מילחמה, בלייבט איין דייטשלאַנד? איז עס אָבער פאַרנומען מיט פּויזן! פּראָפעסאָרן לויפן אַרום אין די וועלדער און זוכן ריטער פאַר פּוילישע קינדער אין פּויזנער שולן; יוריסטן ליגן טעג און נעכט איבערן קאָדעקס און זוכן אַ פּאַראַגראַף מיט קייטן און אייזערנע ריטער פאַר די קינדערס

עלטערן; די הארמאטן, מיט די לעבער קעגן פאריז, האט מען איבערגעדרייט קעגן פויזן —

הכלל — ווער, צו אלדי־שווארצע יאר, וועט האלטן מילחמה?

לאנג קלערן האב איך מורא פארן קאפ — כאפ איך מיך צום קאלענדאר! ווי וועל איך נישט געפינען א נביאהלע, א ווונק?

כאפ איך פריער זייערס א קאלענדאר — נישטא א וואָרט! טראכט איך מיר: זיי וויסן א סך! כאפ איך אונדזערס א לוח, זע איך ערשט — אז אונדזער לוח איז נישט מער ווי א ריינע איבערזעצונג פון זייער לוח! א חוץ מינהגי־בית־הכנסת מיט די סדרות, וואס מען דרוקט איבער פון יאר צו יאר — אן איבערזעצונג וואָרט ביי וואָרט! זייערע ירידים, זייערע „קדושים", כאטש מען האט שוין לאנג פארוועקט מיט זיי צו האנדלען!

כאפ איך היימישע קארעספאנדענציעס — און דא קומט ערשט דער אמת ארויס; מילחמה אין תפוצות ישראל!

דער ק א מ ע ט איז נאר א נ יי ע ר , די מילחמות זענען א ל ט ע כלי־קדש, גבאים, ציוניזם...

קאן איך דען האנדלען מיט חתנים, וואס איידער וואס, איידער ווען, וועלן זיי בלייבן אן נעז, אן אויערן, און וועלן זיך א מינוט פאר דער חופה, אלס באפרייטע פון מיליטער, אפשטעלן און הייסן געבן טאפלט נדן? גיי, מאך אויפסניי קריעת ים־סוף!

אזויפיל כוח האב איך נישט!

פאראן אפילו א שטעטל, וואס איז געבענטשט מיט שלום! האט עס אבער אן אנדער חסרון: עס איז דארט אפגעברענט געווארן דאס באד מיט דער מיקווה, און פון צוריק אויפבויען האט מען, פונקט ווי פון א ראבינער־שול, אזוי לאנג גערעדט און גערעדט, ביז עס איז נימאס געווארן רעדנדיק!

מילא, די „ווייבער יאך די ווייבער" — זיי טוען זיך אן עיצה; עס איז נאענט צו אנדערע שטעטלעך, אפילו נישט זייער ווייט פון מינסק; פארט מען ווו עס איז און מען שלאגט זיך אוים די הוצאות מיט איינקויפן: אייער, ציבעלעס, הינער, צי א שטיקל וואלנצייג, וכדומה...

אבער די מענער — שרייט מען — גייען ארום, ווי די קוימען־קערער!

נאך איין חתן און נאך איין כלה וויל איך אייך פארשטעלן.

דער חתן איז א בחור א בעל־מופת.

אַפילו אַ פּראָסטער בעלפער געווען, אַ בעלפער, וואָס דער מלמד פלעגט נישט צולאָזן אַפילו צו דער „עברי". ער פלעגט אָ נ ט ו ן , אָ פּ־פ י ר ן די קינדער, טראָגן זיי כמנהג פּוילן — „פּאָד וואָרימעס" און אַלע ערב־שבת ויום־טוב מאַכן ביי באַלעבאַטים פיש.

אָבער, „אַז גאָט וויל — זאָגט מען — שיסט אַ בעזעם" — ווייזט זיך אַרויס, אַז דער בעלפער פלעגט מאַכן די פיש לכבוד שבת ויום־טוב מיט אַזעלכע כוונות, אַז ער האָט זוכה געווען, — וואַרט, וועט איר זען צו וואָס!

איינמאָל, עס איז געווען ערב שבת נחמו, מאַכט דער בעלפער פיש ביים גביר. אין קיך זענען געווען: די דינסט, אַ יונגע עגונה, וואָס דער גביר האָט צוגענומען מער פאַר רחמנות, ווי צוליב דער אַרבעט; די שבת־גויע, וואָס ער אַליין האָט באַשטעלט, זי זאָל קומען אַלע ערב־שבת העלפן דער עגונה פּוצן די פיר פּאָר זילבערנע לייכטער, און דער בעלפער! אַ חוץ דעם, האָט דער גביר אַלעמאָל געעפנט די טיר פון שטוב און געזען, צי די שבת־גויע טוט אירס בשלמות...

און פּלוצים, דער גביר האַלט אַזוי אָפן די טיר, די עגונה דרייט זיך, ווי איר שטייגער איז, ביים קוימען; די שבת־גויע פּוצט און דער בעלפער גיט אַ שפּאַלט אויף דעם גרויסן, לעבעדיקן העכט, גיט אַ שפּרונג אַרויס פון בויך אַ לעבעדיקן שלייען, גיט זיך אַ הייב אויף די פּליס־פּעדערן, אַ שווים איבער דער לופט און גיט אַ זאָג מיט אַ קול פון אַ מענטש:

„דו, בעלפער, ווייל דו האָסט אַזויפיל כוונות אַריינגעלייגט אין די שבתדיקע פיש, וועסטו זוכה זיין..."

נאָר מער האָט מען נישט פאַרשטאַנען, אַזאַ געשווינד לשון האָט דער שלייען געהאַט, און אַזוי געשווינד איז ער אַרויס דורך דעם אָפענעם פענצטער!

און געהערט האָבן עס די עגונה, דער גביר אַפילו לייקנט, נאָר מען גלויבט אים נישט. און אַ „מסיחה לפי תומה" — די שבת־גויע, וואָס פאַר־שטייט אויסגעצייכנט יידיש, און רעדט יידיש אַזוי ווויל, אַז נישט איין יידישער מחבר וואָלט געמעגט צו איר גיין אויף דער לערן!

דאָס איז דער התן. אַצינד גייט די כלה און אַ ווילע כלה — אויס־געטונקט אין יחוס!

פאַרשטייט איר מיך, אַ רבס אַ טאָכטער, פון דער רוסישער געגנט אַ רב!

און וואָס פאַר אַ רב!

מיט זיבן אויגן פלעגט ער קוקן אויף שחיטת־חוץ; אפגעהיט ווי אן אויג אין קאפ דעם עירוב! יעדע וואך אויפסניי געכשרט די מיקווה! א צונג צו חלף האט ער געהאט, טאקע איינע אין דער וועלט! היינט אויף חרמות — א מויל אויף אייזערנע שרויפן! און מעביר געווען האט ער: פיר און צוואנציק שוחטים, פיר און זעכציק קצבים און דריי „חדרים מתוקנים" צעבראכן כחרס הנשבר!

ווי געזאגט, דער צדיק איז נתבקש געווארן בישיבה של מעלה, מין־הסתם פאר אן אויבער־שמש אין גן־עדן אריין, און האט איבערגעלאזט א ב ת ־ י ח י ד ה ! שרייבן שרייבט מען: א יפהפיה! א לייבל, ווי א קליסקעלע, אויגעלעך, ווי די מאנדלען ליפעלעך, ווי דינע פעדעמלעך, און האר — נאר דאס איז שוין א נארישקייט, וואס מען שרייבט וועגן האר, עס וועט פון זיי קיין זיכר נישט בלייבן! וויל טאקע די שטאט ז י ך און דער י ת ו מ ה שטעלן א חופה מיט א יי ן חתן אין א יי ן טאג.

מען שרייבט: מען זוכט אן אלמן צי א גרוש, אבי א זקן ורגיל, נאר א בחור, אויב א רעכטער, וואלט אויך נישט געשאדט.

מיין איך טאקע, אז א רעכטער, וואלט געווען דער בחור, דער בעל־מופת!

איי וואס? וועגן לערנען? נארישקייטן! הלמאי דער ווארשעווער רב מאכט אן אין די גטין „נוח מיט זיבן גרייזן", ווייסט נישט, ווען עס קומט „המכונה", ווען עס קומט „דמתקריא" — שרייבט פאניע במקום „פיניע" וכדומה"? נו? צאלט ער נישט צוועלף הונדערט רובל דירה־געלט און האט נישט קיין זומער־וווינונג אין אטוואצק?

אזוי מיין איך. נאר „קבלו דעתי" זאג איך נישט.

און לאמיר רעכענען, אז די שטאט וועט נישט וועלן; מיינט איר, מיין חתן וועט פארזיצן? האב איך פאר אים אפשר א בעסערן שידוך! — א דיבוק!

איר גלויבט נישט? הערט א מעשה:

אין „אונדזערס" א פוילישער שטאט (קיין נענטערע אדרעסן קאן איך נישט אנגעבן; איר קאנט דאך נישט פארלאנגען, איך זאל מיר לאזן אויסרייסן דעם ביסן פון מויל) — אין „אונדזערס" א פוילישער שטאט האט זיך ארומגעדרייט א גילגול. א צייט לאנג האט ער זיך ממש ארומ־געוואלגערט אין די גאסן און נישט געהאט אין וועמען אריין. געווען איז ער א „מ ע נ י ש ע ר ש ו ס ט ע ר", און א פסק האט ער געהאט, אז ער מוז אריין דווקא אין א דאמסקען שניידער א זכר, צי א נקיבה, אלץ

איינס, אבי דאמסקע שניידער! אין דער שטאָט זענען אָבער מער קיין דאַמ־סקע שניידער נישט געווען, אויסער איינעם ר׳ חיים־יאָסל מיט א זון ר׳ יונה־בער, און מיט א טאָכטער, פון וועלכער מען רעדט, וואָס האָבן אַלע דריי געאַרבעט ביי איין טיש.

אין שטוב אַריינקומען האָט דער דיבוק באַיין אופן נישט געקאָנט. א כשרע מזוזה, שמורהלעך ביי פענצטער און קוימען — קריך אויף די גלייכע ווענט! בלייבט נאָר איבער דער גאַס. אין גאַס אַרוים גייט אָבער ר׳ חיים יאָסל, ווי אויך זיין זון ר׳ יונה־בער, קיינמאָל נישט אָן א גאַרטל. אפילו ווען מען גייט צום פריסטאַוו, לאָזט מען דעם גאַרטל נישט פון לייב אַראָפּ. וויל ער מיט א גאַרטל — מוטב; ובאם לאו — זאָל ער שיקן קיין וואַרשע — אַזוי האָבן זיי געזאָגט — און טאַקע אויסגעפירט, ווי אַלץ, וואָס מען מיינט ערנסט! הכלל, פאַרן גילגול בלייבט נישט מער ווי דאָס מיידל. האָט אָבער דאָס מיידל א צוואה פון דער מוטער דער צנועה, זי זאָל שטענדיק טראָגן א פאַרטעך, און זי האַלט די צוואה און היט דאָס פאַרטעך, ווי אַן אויג אין קאָפּ! און א קיימא לן האָבן מיר, אַז וואָס ביי אונדז איז א גאַרטל, דאָס איז א פאַרטעך ביי אַן אשה...

לויערט ער פונדעסטוועגן אויפן מיידל. קלערן קלערט ער אַזוי: וואָס עס קאָן זיך אַלץ מאַכן! ביי לייטן טרעפט זיך, אַז א מאַנספּאַרשוין פאַר־לירט דעם גאַרטל און אַן אשה דאָס פאַרטעך! נאָר ביי א מאַנספּאַרשוין, וואָס פאַרלירט דעם גאַרטל, בלייבן נאָך כשרע ציצית, און ביי אַן אשה וואָס? גאָרנישט!

קייקלט ער זיך אַלץ נאָך דעם מיידל טריט ביי טריט און זי, נעבעך, הייבט גאָרנישט אָן דערפון צו וויסן.

איינמאָל, אין א הייסן תמוז־טאָג, פאַלט איין דעם מיידל און גייט זיך באָדן. עס פלעגט גאָרנישט איר טבע צו זיין! נאָר, אַז עס איז באַשערט אַן אומגליק, גייט זי זיך באָדן! און אַזוי ווי זי קומט צום טייך, וויל זיך אויסטון און וואַרפט פון זיך אַראָפּ דאָס פאַרטעך — טראַך! דער דיבוק איז אַריין!

און שוין, ער לאָזט זי שוין מער קיין פאַרטעך נישט אָנטון!... מיט אירע אייגענע הענט פאַטשט ער זי אין די באַקן, אַז מען ווייזט איר נאָר א פאַרטעך!

פונדעסטוועגן האָט מען זי איינמאָל געראַטעוועט!

ערב־יום־כפור איז עס געווען! ערב־יום־כפור, ווייסט מען, ווילט זיך א גילגול אויך טובל זיין! האָט מען איר געהייסן נעמען א נייעם ערדענעם

טאָפּ, גיין צום טייך, אָנשעפּן ריין וואַסער, און צוריקקומען, און שטעלן פאַר זיך דעם טאָפּ מיט וואַסער אויף דעם קוימען. זי האָט אַזוי געטון. אויפן קוימען האָט דערווייל, ווי אַלע ערב־יום־כּפּור, אַ פייער געברענט, און ב יי ם קוימען זענען צוויי גבאיטעס געשטאַנען גרייט און געוואַרט. אַזוי ווי דאָס מיידל האָט אַנידערגעשטעלט דעם טאָפּ אויפן קוימען, איז דער דיבוק אַרויס צו טבילה! באותו הרגע האָט איין גבאיטע פאַרדעקט דעם טאָפּ מיט אַן אייזערנעם שטאַרץ און די צווייטע האָט געוואָרפן איבערן מיידל אַ פאַרטעך, און געגעבן אַזאַ בינד צו, אַז דאָס מיידל האָט אַזש אַ געשריי געטון, אָנגעכאַפּט האָט עס זי ביים האַרץ!

דער דיבוק אין טאָפּ האָט אָבער העכער געשריגן! אַ פייער איז געווען אַ גרויס, דאָס וואַסער האָט אָנגעהויבן קאָכן און ער האָט געמאַכט קולות עד לב השמים — אין באָד האָט מען געהערט און ווען עס איז באַשערט וואָלט עס אַ סוף גענומען! איז אָבער דאָס מיידל אַ מיידל מיט רחמנות און דאָס האָט קאַליע געמאַכט! אַז דאָס וואַסער האָט אָנגעהויבן שטאַרק צו זידן, האָט פּלוצים דער דיבוק אויסגעשריגן כּהאי לישנא: טריינע־דוואָשע — אַזוי האָט דאָס מיידל געהייסן — טריינע־דוואָשע! האָב רחמנות אויף מיר; איך בין דיין עלטער־זיידע!

און אַזוי ווי טריינע־דוואָשע האָט דערהערט, אַז דער דיבוק איז איר עלטער־זיידע, האָט זי געכאַפּט דעם קאָכעדיקן טאָפּ און אַרויסגעשליידערט דורכן פענצטער!

און דאָס וואַסער האָט זיך אויסגעגאָסן, דער טאָפּ איז צעבראָכן געוואָרן און אויפן מיסט אין שאַרבן איז געבליבן ליגן דער גילגול און האָט ווייטער געלויערט! וואָס זאָל ער טון?

און נישט לאַנג האָט ער געוואַרט! עס איז אַ שריפה געוואָרן — ר' יאָסל חיימל מיטן זון, מיט דער טאָכטער זענען קוים אַרויס לעבעדיק אין די העמדער, זיי אָן די גאַרטלען, פאַר דאָס אָבער אין ציצית, און זי וואָס? אָן אַ פאַרטוך מיטן זינדיקן לייב! פאַרשטייט איר דעם סוף!

אַצינד הייסט דער ביאַליסטאָקער מגיד, זי זאָל חתונה האָבן!

נאָר גאָר אינגאַנצן פאַרנעמען זיך מיט אייגענע געשעפטן לאָזט מיך נישט דאָס האַרץ. איך וויל נאָך ענטפערן אויף אַ בריוו, וואָס רירט אָן אייך אַזוי ווי מיך. וועגן „שטעט און שטעטלעך" גייט עס.

און עס איז אַ בריוו מיט אַ „ירגזון":

„ס'טייטש — שרייבט זיך אָ בייזער ייד פון דער פראָווינץ — מיט גבירים בעלי־צדקה זיך טשעפּען?

„צי איז שוין צדקה קיין מיצווה נישט, קיין מידה טובה נישט?

„צי איז בעסער די גבירים זאָלן ליגן אויף די קאסטנס, ווי די עכבו־רים אָדער אויסלערנען זיי אויף כל העבירות שבתורה?

„און וועך טשעפּעט? טינטלער, פעדער־בייסער, קבצנים" —

און דעם בייזן ייד מוז איך ענטפערן!

ערשטנס, מיין ליבער ייד, גיבן די טינטלער מער פאַר די גבירים — זיי, די טינטלער, גיבן ג י ך , און אייגנס — זייער א יי ג נ ס — זייער אייגענע נשמה גיבן זיי! און די גבירים גיבן פון קעשענע, און וועמענס עס איז, ווייסט איין גאָט!

צווייטנס, צדקה איז א מיצווה, אפשר גאָר א גרויסע מיצווה, אפשר וועט נאָך א לאַנגע צייט איינס פון די דריי פיס, אויף וועלכע די וועלט שטייט, זיין צדקה... נאָר ליב האָבן א ווייב איז אויך א מיצווה, אויף דער מיצווה שטייט אוודאי די וועלט, און וועט אייביק שטיין, און פונדעסטוועגן הייסט עס „דברים שבצנעה"... א מיצווה דאַרף זיין אָ צנועה, נישט שרייען אין די גאַסן, נישט ארומלויפן אין שרייענדיקע טריקאָטן אין די הויפן.

מתן־קערבלעך איז נאָך קיין מתן־תורה נישט; קולות וברקים ולפּידים זענען איבעריק...

איר שרייבט ווייטער, אז דאָס טוט אפשר נישט דער גביר אליין, נאָר זיינע מענטשן? האָט מען אוודאי געדאַרפט שרייבן, זאָל ער וויסן, ווי ווייט זיינע מ ע נ ט ש ן זענען קיין מ ע נ ט ש ן נישט!

20

1־טן אָקטאָבער 1902

נישט געבייזערט זיך, ווארשעווער דאָקטוירים;
כעס — זאָגט דער „תלמוד" — איז עבודה זרה!

און שמעקט אייך נישט דער „תלמוד", נאָט אייך אַ לאַטייניש ווערטל: „יופּיטער, דו ביסט בייז? אַ סימן — ביסט אומגערעכט!"

און אפשר האַלט איר נאָר פון רעצעפּטן־לאַטיין? נאָט אייך אַ פּראָסט ווערטל, אפשר אַ שניידעריש: ווי מען גיט אַ קלאַפּ אָן טיש רופט זיך אָן די שער!

טייל זינגען:

עס האָט געהאט דאָס מיידעלע
אַ נעזל ווי אַ קיגעלע;
האַלט זי שטאַרק פון נעזעלע
און שרייט נאָר אויפן שפּיגעלע!

אמת, אַ יושר?

צי האָב איך אייך אַלע אין איין זאַק אַריינגענומען און אויפן מאַרק אויסגעשיט?

צי האָב איך אויפגעהויבן אַ האַק אויף אייערע ביימער, צי גאָר אַ פּוס אויף די הונט־שוואָמען, וואָס וואַקסן אין זייער שאָטן?

נאָכוואָס לאָזן די ביימער די צווייגן אַראָפּ און ווילן די הונט־שוואָמען פאַרשטעלן?

„ליכט! לופט! — שרייט איר ביים קראַנקנס בעט — אַרויס מיטן מיסט!"

און אַז עס קומט צו אייך, וואָלט איר די לאָדנס פאַר אַ פּרעמד אויג פאַרמאַכט! אייער מיסט (און ווען איר שווייגט, וואָלט עס נישט אַ יי ע ר געווען) איז ה יי ל י ק . . . און ווער מאַכט עס הייליק? די מאָראַליטעט? דער דאָקטאָרשער מוסר, וואָס הייסט פאַרשווייגן, קוקן דורך די פינגער, וואָס אַ קאָלעגע טוט! אחדות, זאָגט איר, מוז זיין!

ווי איז דעם מוסר, וואָס איז געמאַכט געוואָרן פאַר גאַנצע טויזנט דאָקטוירים קעגן הונדערט טויזנט קראַנקע! וואָלט נישט גלייכער געווען יד אחת פון ניין הונדערט ניין און נייניציק דאָקטוירים ע ר ל ע כ ע קעגן א טויזנטסטן שווינדלער?

„א יונגער יידישער דאָקטאָר — שרייבט איר, דאָס רחמנות צו דערוועקן — קאָן זיך נישט ארויפארבעטן, קיין שטעלע אלס ייד באַקומט ער נישט, קורירן האָבן זיך אונדזערע יידעלעך ליב ביי נישט־יידן"...

אמת — נאָר צי איז נאָר א יי ע ר לאַגע אַזוי שלעכט, אָדער איר וועט אַלעמען דערלויבן, זיי זאָלן זיך מיט דער לאַגע פאַרטיידיקן?

און זאָגט נאָר, רבותי, אויב כל־ישראל־חברים שמעקט אייך אַזוי, — וו ע ר דינט ביי אייך?... וו ו קויפן אייערע ווייבער? ווער נייט, שטיקט און העפט פאַר אייך?... ווער זענען די שטיוול אויף אייערע פיס. די צילינדער אויף אייערע קעפ, די רעק אויף אייער לייב? וואָס פאַר א ביכער ליגן רויט געבונדן אין אייער וואַרט־צימער? און איר אליין וואָס לעזט?

און א דאָקטאָר לויפט ארויס פון א יידישן שוסטער און ציילט איבער די פאָר גראָשן, און געפינט א דורכגעשטאָכן צענערל און שפייט אויס: פאַדליעץ!

און א דאָקטאָר לויפט ארויס פון א יולדת, ווו ער האָט, נאָך אַן „איבערזיין", אויסגעשטעלט די יד אויף נאָך צען רובל אנישט „בדמיך חיי!", ער כאַפּט דעם פּאַלטאָ! — — — —

און די ביידע דאָקטוירים טרעפן זיך.

— יאַק שע מאַש, קאָלעגאַ!

— יאַק שע מאַש, קאָלעגאַ!

און קלאָגן זיך אויף יידישער פּראַקטיק.

יד אחת — — אחדות — — — — — — —

ווי א פּודעל[1] פון קאַלטן וואַסער שפּרינג איך ארויס פון דאָקטעריי און מוסר און טרייסל מיך אָפּ און וואַרף מיך אויף שטעטלעכדיקן זאַמד! פון מוסר ווי אויך פון רעצעפּטן וועט שוין נישט זיין א וואָרט, דער־

[1] א סאָרט הונט מיט געקרייזלטע האָר. — (רעד.)

פאַר וועט נאָך אַמאָל זיין: אחדות! און ווייסט איר צווישן וועמען אחדות? צווישן קהילות! נאַטירלעך נישט צווישן אַלע; דערווייל צווישן צוויי! —

פּאַרצייטן, אַז עס זענען קיין באַנען נישט געווען, שאָסייען ווייניק, און אויף די טראַקטן איז מען נישט זיכער געווען מיטן לעבן, פלעגט טיילמאָל שלום און מילחמה צווישן שטעט אָפּהענגען פון אַן אתרוג. נאָענטע קהילות האָבן געהאַלטן בשותפות אתרוגים, און אַן עקסטרע ערל, וואָס פלעגט רייטנדיק איבערפירן איין אתרוג פון קהילה צו קהילה... מעשה שהיה און דער ערל האָט אָפּגעביסן דעם פּיטום אין זאַמושץ, האָט שעברשין איר העלפט אתרוג נישט געוואָלט באַצאָלן און יאָרן לאַנג האָט זיך געצויגן אַ פּראָצעס צווישן ביידע קהילות... אָדער שלום און מילחמה צווישן שטעטלעך האָט זיך געווענדט אין רב: וואָרום פּאַרצייטן, ווען תורה איז געווען פול אין אַלע ווינקעלעך, פלעגן צוויי — אַפילו דריי קהילות — האָבן אײנגאַנצן א י י ן ר ב, וואָס פלעגט זיצן דאָ אַ חודש, דאָרט אַ חודש, פירן ביידע ישיבות, פּסקענען אין ביידע דין־תורהס, קוקן אויף יידישקייט און אין איינוועגס אויף אָרעמע לייט, מען זאָל נישט מאַכן קיין „קנוניא" און „מיקר זיין דעם שער" פון „צרכי אוכל נפש" — ביפרט מעל אויף פּסח, פיש אויף שבתים וימים טובים זאָלן נישט זיין טייער וכו'...

היינט האָט שוין בעוונותינו הרבים די תורה אין איין צוריקפליען אין הימל אריין; די תורהס האָט מען נישט, עס קאָסט טייערער און עס דויערט לענגער, ווי אין געריכט — וועגן יקרות ביפרט און וועגן אָרעמע לייט ביכלל קלערט מען שוין לאַנג נישט — און יעדעס שטעטל האָט זיינע דריי־פיר רבנים און שרעקט זיך, עס זאָל נישט קומען קיין פינפטער און קיין זעקסטער!...

וואָס דען האָט צוזאַמען, ווי מען שרייבט, רעזינע, אַ קהילה אין בעסאַראַביען, וואָס לעבט פון טאַבאַק און ווייַנטרויבן, און ריבניצע — אַ פּוילישע קהילה, וואָס מען שרייבט נישט, פון וואַנען זי לעבט?

וואָס קאָן זיין אַזוינס, וואָס באַהעפט די צוויי שטעט, וואָס דער ביי־זער טייך דניעסטער צעשיידט מיט זיינע וואַסערן?

אַ מיקווה איז עס!

אין רעזינע איז אָפּגעברענט געוואָרן די מיקווה, אין ריבניצע נאָך נישט!

פאָרן זיך רעזינער ווייבער כשרן קיין ריבניצע און דאָס ריבניצער באָד שיקט נאָך זיי אַרויס שיפלעך איבערן דניעסטער קיין רעזינע — אחדות! —

און פאַר די שיפלעך צאָלט מען נישט — מיטן באָד־געלט איז מען יוצא — — — — — —

און ווען מען הייצט אין ריבניצע דאָס באָד, שיקט אַרוים די רעזינער רביצין אַ חברה ווייבער אין די רעזינער גאַסן, און זיי קלאַפּן שטילערהייט פאַרטאָג אָן אין די לאָדן — און יעדער קלאַפּ איז אַ בשורה טובה, אַ נחמה:

די שיפלעך קומען, די שיפלעך קומען!

נישט לאַנג אָבער — זאָגט מען — וועט צווישן אַ פּוילישער שטאָט מיט אַ בעסאַראַבישער זיין אחדות!

אין רעזינע, זאָגט מען, איז פאַראַן אַ זעיר אנפּין פון באַראָן הירש, אַ גביר אַ חשוך־בנים — אויף אים האָפט מען, ער וועט צוריק אויפשטעלן די באָד! כאָטש די ווייטע קרובים להכעיס!

זעט, דאָקטוירים, דערהאַלט אים ביים לעבן, כאָטש ביז דער צוואה!

21

8־טן אָקטאָבער 1902

און אז עס וועלן קומען די ימים־נוראים, עס וועלן זיך עפענען די טויערן פון הימל, די שערי־רחמים וועלן זיך עפענען ברייט, — וואָס, מיינט איר, וועל איך בעטן ביי זיין ליבן נאָמען?

נישט קיין חכמה, ווי שלומה המלך; נישט קיין ניצחון איבער שונאים ווי דוד המלך זיין פאָטער; אפילו נישט קיין בולקע מיט פרישע פוטער, ווי, להבדיל, באָנטשע שוויַיג.

ע ש י ר ו ת וועל איך בעטן.

איך וועל מיך איבערדעקן מיטן טלית איבערן קאָפּ און בעטן רחמים: געלט, ריבונו של עולם! געלט!

מען האָט היינט קיין אנדער ברירה נישט!

עשירות גיט ממשלה, לכל הפּחות איבער קהל; כבוד, לכל הפּחות אין בתי־כנסיות ובתי מדרשים; פון אזוי עולם־הזה איז דאָך נישטאָ וואָס צו רעדן! און וויל מען, אויפן הונדערטסטן פאַל אַ שטיקל עולם הבא אויך — ווערט מען אַ מיתעסק בצרכי ציבור, גיט מען צדקה...

אַ דאגה מיט וואָס גאָט און לייט צו קויפן!

מען טיילט אפילו עולם־הבא!

וויל איך, בין איך אליין א רעדל־פירער; איך הייס מיך מאַכן פאַר ראש־הקהל, גבאי, צי פאַר וואָס עס איז, בין איך! פיר איך א יי ג נ ־ ה ע נ ט י ק קהל ביי דער נאָז, נעם איך איין דאָס גאַנצע עולם הבא. וויל איך, הייס איך קלייבן וועמען מיר געפעלט; פיר איך יענעם ביי דער נאָז, יענער די שטאָט ביי דער נאָז און מיטן עולם הבא טיילט מען זיך; עס וועט גענוג זיין פאַר ביידע!

איך האָב געלט. וויל איך „הוצאות והכנסות“, „אתה הראית“ „חתן תורה“, „חתן בראשית“ און אַלץ, וואָס אַ מקום קדוש האָט צו פאַרקויפן, וויל איך, נעם איך אליין און שלינג שטיקער עולם־הבא; וויל איך, בין איך אנדערע מכבד מיט עולם הבא, ווי מיט א גוטן ציגאַר!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

אַז הונדערט אָרעמע לייט — אָדעסער בני־ציון ווילן פאַרשריבן ווערן אין גאָלדענעם בוך פון יידישן נאַציאָנאַל־פאָנד, האָבן זיי קיין געלט נישט! מען בענקט, מען לעכצט צום גאָלדענעם בוך, נאָר — ווי אין דעם „אַף־ברי״־לידל זינגט זיך: און קיין געלט איז נישטאָ! הונדערט רובל זעט אַן אָדעסער בן־ציון אפילו אין חלום נישט!

וואָס מוזן זיי, נעבעך, טון, די אָרעמע לייט? הערן זיי דעם לידער רבס עצה, מאַכן יעדן פערטן שבת פאַר א וואָכן־טאָג, שטעלן קיין טשאָלנט נישט, זאָגן זיך אָפּ פון קאַשע, קוגל, פלייש — און עסן „שאר ירקות״, און לויט מען שרייבט, האָט א שבת פרשת עקב איינגעבראַכט א פאַר־צייכעניש אין גאָלדענעם בוך!

און — ווי צום קבצנישן נחת! פאַרשריבן איז געוואָרן — נישט בערל טרעגער, נישט יונה וואַסער־טרעגער, נישט שמואל שוסטער, יאָסל שניידער וכדומה, נאָר בתכלית הקיצור: אָדעסער „בני ציון״! אַלע אונ־טער איין פאַרצייכעניש, ווי אָרעמע יינגלעך האָבן שימחת תורה א יי ן עליה אונטער איין טלית...

אָבער, אַז איך װעל, אם־ירצה השם, זיין אַן עושר, כאַפּ איך אַרויס א הונדערטער — עס איז דאָך נישט ערגער ווי אַן עבירהלע! — און שיק! און פאַרשרייבן וועט מען: הלא הוא הגביר המפורסם, מיט נאָמען, בייי־נאָמען, צונאָמען, פאָטער־נאָמען, פאַמיליען־נאָמען, אפילו מיט דער גילדיע, וואָס איך וועל צאָלן...

וועל איך דעמאָלט אויך לעבן בשלום מיטן ווייב, איז נאָך א הונ־דערטער, פאַרשרייבט מען זי אויך! קינדער אין דער וויג קאָן איך פאַר־שרייבן! נפלעך!

און ממילא וועט עס מיך נישט קאָסטן אויך! וואָרום, אַז מען קאָן, ווען מען וויל — הייבט זיך גאָרנישט אָן צו וועלן! איז גאָר די תאווה נישט אַזוי גרויס! זאָלן די ק ב צ נ י ם אָפּקויפן ארץ־ישראל, א ו י פ־ב ו י ע ן דעם בית־המיקדש און מיר וועלן דערנאָך געבן זילבערנע לעפל!

און אַז איך בין אַן עושר און ווין, למשל, אין א גרויסער שטאָט, ווו אַלץ איז טייער, און עולם־הבא און כבוד אויך; ווו, אַז עס קומט צו עפּעס, רעדט מען פון טויזנטער, א נישט וויל אפילו א „קוריער פּאַראַני״ נישט דערמאָנען! און איך בין, לא עליכם, קאַרג, האָב אויך אַזוי פיל קיין ממשלה נישט, טויזנטער לאָזט דאָס האַרץ נישט: טו איך מיר, מיינט איר,

קיין עצה נישט? אוודאי! נעם איך און פאר מיר ארוים אויף דער וועלט — געשעפטן צום פארן פעלן נישט! — כאפ איך מיך אראפ כלאחר־יד ערגעץ אין א קליין שטעטעלע, ווו א מאה איז א שטארקע מטבע! למשל, אין מאַ־הילעווער גובערניע אין א קאפוסט, און אז איך וויל, גיב איך א ווארף אין דעם מויזן־לאך אריין א דריי הונדערטער... ווי מיינט איר, וועט נישט רוישן די וועלט? א דריי הונדערטער קרן־קימת־געלט אויף תלמוד־תורה, און מין־הסתם אויף כשרע! און איין אונטער צו אויבער סעקרעטאר, א משה דוד דרבקין וכדומה, וועט באלד לויפן מיט די לאנגע הענט און אנציען די גרויסע גלאק אין „הצפירה", צי אין „המליץ", צי אין ביידע צוזאמען און מיין נאמען וועט קלינגען, קלינגען און ווייטער קלינגען, אז מען וועט הערן אין אלע זיבן הימלען, ווי אין גאנץ תפוצות ישראל!

ווער שמועסט, אז איך וועל נאך אוועקלייגן די האנט פון הארץ און פארשרייבן זיך נאך אויף עטלעכע רובל יאר־געלט — הא—הא!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

און ווען איך ווין, למשל, אין פאלטאווע, בין איך איינער פון די גרויסע רעדל־פירער, ע פ ן איך נאך א תלמוד־תורה! אז איך וויל, עפן איך!

און איך שטעל מיר פאר, אז עס קומען אריין צו מיר י ע נ ע לייט, יונגע משכלימלעך, וואס מיינען, אז זיי האבן א מאנאפאל אויף פעדאגאגיע, אויף תלמוד־תורה, און פרעגן, אפילו בעניוות:

— גביר־לעב, מיר האבן געהערט, דו ווילסט עפענען א תלמוד־תורה, מיר האבן שוין אנגעגרייט פאר דיר א דרייפאכיקן „יישר־כוח": א געזאגטן, א געשריבענעם און א געדרוקטן!

מיר וועלן עס מיטן גאנצן הארץ פארזארגן... נאר זאג אונדז גביר־לעב, — רעכט תלמוד־תורה, נאר ו ו ע ר וועט לערנען און ו ו א ס וועט מען לערנען אין תלמוד־תורה?

און איך בעט זיי אפילו נישט זיצן, און שטעל מיך צו זיי אפילו נישט אויף. און ענטפער אויפן גבירישן שטייגער:

— פון ווען אן וועלן עס קבצנים זאגן דיעות?

און זיי וועלן אראפבייגן די קעפ און פרוון זיך נאך מיט א ציטער־ריקן קול:

— סטייטש, עס גייט דאך נישט וועגן מיסחר, וועגן באנקנאטן, צי

ווענן פּאַדריאַדן, אויף וואָס נישט מ י ר זענען מבינים... עס גייט דאָך ווענן תורה, ווענן לערנען, און מיר זענען דאָך די מורשים!...

דאָס אָבער אַרט מיך שוין! איך ליג מיין פינגער (מיט די פיר בריליאַנטענע רינגען) אויפן עלפאַנט־ביינערנעם קנעפּל פון עלעקטרישן גלעקל אויפן טיש. די שוטים ווייסן אַפילו נישט, וואָס דאָס רירן באַטייט און זאָגן ווייטער, אַביסל פּעסטער ביי דער דיעה:

— און עס איז דאָך נישט — זאָגן זיי — אייער געלט! עס איז דאָך קראָבקע־געלט, קעסטל־געלט! אָרעם געלט איז עס דאָך! א ו נ ד ז ע ר געלט! איר מיט אייער איידעלן געזונט און נאָך איידעלערן געזינטל עסט דאָך נאָר הינער־פליישׁ. אַלערליי וואָס איז פליישׁ...

נאָר דאָס גלעקל האָט זיינס געטון; פאַר מיר ענטפערט שוין דער לאָקיי! —

און ווען איך ווין, למשל, אין אַ שטעטל אין גראָדנער גובערניע, בין אַ גרויסער עושר, און עס פאַלט מיר איין צו פאָרן אַלס דעלעגאַט פון בני־ציון קיין מינסק, וואָלט איך, מיינט איר, נישט געפאָרן?

איך וואָלט גאָר קיין ציוניסט נישט געווען, — ביי גרויסע געשעפטן, ווער האָט צייט דערצו? — איך וואָלט אַפילו קיין שקל נישט געצאָלט — גלייכער אַן אָרעמען קרובֿ! — און געפאָרן וואָלט איך?

מען וואָלט מיך אַפילו נישט אויסגעקליבן! ווער דאַרף עס?

ביי דער קלפי וואָלט געווען אַ מילחמה צווישן אַ „מזרחי" מיט אַ „פּראַקטיקאַניסט"; איינער וואָלט גובר געווען; מיין דאגה ווער... און צו־מאָרגנס וואָלט איך געשיקט אָנזאָגן דעם סעקרעטאַר, אַז איך וויל, דאָס הייסט: אַז ווען מען בעט מיך, וואָלט איך אפשר נישט אָפּגעזאָגט... און — ווער קלפי, ווען קלפי? ער וואָלט שוין געשריבן און געחתמעט אויף מיר! —

איר שפּילט אייך מיט עשירות ? !

הונדערטער בלעכער פאַלן פון די דעכער; אין פאַבריקן ווערן מענטשן צעזעגט און צעשניטן; ביי פענצטער־וואַשן פאַלן אַראָפּ אָרעמע מיידלעך פון דריטן און פערטן שטאָק... און אַזוי — וויפל ווערן נעלם?...

נאָר ווייסט עמעץ דערפון?

אָבער, איך רעד שוין נישט פון אַמעריקאַנישן „מאַטטייעה" און זיין אויטאָמאָביל, פון וועלכן ער איז אַראָפּגעפאַלן, נאָר גלאַט — ווען איך,

למשל, בין אַן עושר, אָדער ווען איר, צ. ב. ש. זייט אַן עושר, און איינער פון אונדז פאַלט אַראָפּ נאָר פון אַ פשוטן וואָגן, ווער שמועסט — פון ביציקל, נו וואָלט נישט געקלונגען אין אַלע „שמאַטעס״?

אויב איר גלייבט נישט, פּרוּווט!

קלוגע פעלקער לייגן זייערע חכמות אין גלייכווערטלעך אַריין, און נישט אומזיסט זאָגט דער עולם: באַדיי אַ משכון צו פאַרזעצן, אַבי אַן עושר צו זיין!

מען האָט היינט קיין אַנדער ברירה נישט!

22

15־טן אָקטאָבער, 1902.

נישט איך אַליין בין פרום און דאַוון, נאָר אַפילו מעשה־ידי — מיין „שטעט און שטעטלעך"־פעליעטאָן!

עס איז אַפילו אַ *יידיש* קינד, אַ *גלות*־קינד... אַזוינס, אַז עס גע־בירט אַ בייזע לשון־קודש־קאַץ, בייסט זי אים באַלד דאָס ווייכע קעפּל אָפּ און עס דערלעבט נישט צו זען די ליכטיקע שיין! און דאָך, קוים שפּרינגט ער מיר פון האַרץ אַרויס, נאָך דעם נאָפּל נישט אָפּגעשניטן, פאַרליגט עס שוין די פרומע הענטלעך און עפנט דאָס קליינע מיילעכל און זאָגט אויף לשון־קודש:

— „אלוהי,
„עד שלא נוצרתי אינני כדאי!
„ועכשיו שנוצרתי —
„כאלו לא נוצרתי?"

עס האָט אַביסל גראַם אין זיך, נאָר אַ סך אמת!

אויף וועמען ווירקט מען? ווער הערט און פאַרבעסערט זיך?

דער *געטראָפענער* זאָגט: אַ בילבול; דער נישט־געמיינטער — אָ, אַ גלייכווערטל!

אַ פיין־געבילדעטער, פיין־דערצויגענער מענטש דאַרף קיין מגיד נישט! ער האָט זיין אייגן *געוויסן*, אַ פיין, ווייס דערצויגן שוימקעצל מיט שטענדיק אָפּגעשניטענע נעגעלעך, וואָס בייסט נישט, קראַצט נישט, נאָר גלעט איבער דער נשמה.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

אַ מענטש באַשטייט פון אַ גוף מיט אַ נשמה. דאַכט זיך, אַז די נשמה איז דער עיקר, דאָך קומט אַרויס פאַרקערט. אַז דעם גוף איז עפּעס, דערפילט באַלד די נשמה און מען לויפט צו וועמען מען דאַרף, אַ צאָן אַרויסרייסן, אָפּשניידן אַן איבערוווקס, אויסברענען אַ ווילדפלייש, אַ פּאָליפּ... פּרעגן, אין וועלכן באָד אַריין מען דאַרף פאָרן און אין גאַס וועט איר קיינ־

מאָל נישט זען, ווייניקסטנס זייער זעלטן, עס זאָל ארומגיין א מענטש מיט א פוילן גוף!

אָבער פאַרפוילטע, איבערגעוואַקסענע נשמות? אויף יעדן שריט און טריט, נאָר אז די נשמה ווערט קראַנק, האָט נישט ווער צו פילן.

אז דו זאָגסט עמעצן אין גאַס: וואָס זעסטו עס אזוי שלעכט אויס? נעמט מען עס אָן פאַר א גוטע מטביע, א קאָמפּלימענט פאַר חברקייט! פּרוווּ אָבער און זאָג עמעצן: „וואָס איז דיין נשמה אזוי בלאַס, אזוי אַש־גרוי אָדער פויל־גרין, ווי א סוף־זומער־בלאַט?" שעלט ער דיך אין טאַטנס טאַטן אריין!

— —

און מיט אַן אָנגעשוואָלן קול פון רחמנות זאָג איך א פיין־געבילדעטן מענטש: „הער, דו ביסט א צייט געשלאָפן... מיט א פרעמד לידל האָט מען דיך איינגעשלעפערט, און דו האָסט עס אין שלאָף ווייטער געזונגען, דאָס נאַרישע פרעמדע לידל... און בשעת דו ביסט געשלאָפן און דאָס נאַרישע פרעמדע לידל געזונגען, איז דיר א היישעריק מיט א קופּערן פּיסקל אין דער נאָז אריין, פון דער נאָז אין קאָפּ אריין, און האָט דיר פון מוח א שטיק געהירן אויפגעגעסן און דו ביסט ווייטער געשלאָפן און דאָס נאַרישע פרעמדע לידל געזונגען, ביז עס האָט דיר אויפגעוועקט א געשריי, א ליאַרעם: דיין הויז ברענט! און דו האָסט זיך אויפגעכאַפּט ה א ל ב מענטש, מיט האַלבע געהירן, געעפנט א פּאָר נאַרישע אויגן, אַן אויסגעפוילט מויל (אין שלאָף האָסטו די ציין פאַרלוירן) און זינגסט ווייטער דיין שלאָף־לידל און ציטערסט פאַר שרעק און דרייסט זיך ארום, ווי א פאַרלוירענע שאָף אויפן אָרט, ארום און ארום, ארום און ארום — —"

און מיט א קול, אָנגעשוואָלן פון רחמנות, זאָג איך ווייטער דעם געבילדעטן מענטש מיט דעם האַלב־אויסגעגעסענעם געהירן: „הער אויף צו זינגען, די זינג־צייט איז שוין לאַנג פאַריבער... נאַ, נעם א שמעק־טאַבאַק, נים אָפּ, נים אָפּ שטאַרק, וועט דיר דער היישעריק, וואָס עסט דיר אויף די געהירן, פון קאָפּ, פון נאָז ארויס. און ווער געזונט!"

בייזערט ער זיך!

א נאַגל, אַז ער פאַרייסט זיך, לאָזט ער זיך אָפּערירן, און אז מען עסט אים דעם מוח, די נשמה אויס, פילט ער נישט און זינגט, און בייזערט זיך!

— —

און טרעף איך א פּראָסטן גלות־ייד, און גיי צו און זאָג אים: ארויס פון בודע! עפנט ער אויף אויף מיר א פּאָר אויגן!

זאָג איך אים: הער, דו האָסט געשלאָפן... דו האָסט אזוי לאַנג גע־ליטן, ביז דו האָסט איינגעשלאָפן... און אין שלאָף האָסטו געקרעכצט, נישט געזונגען... אייגענע לידער האָסטו לאַנג אין צרות פארגעסן און פרעמדע נישט אויסגעלערנט... נאָר בשעת דו האָסט געשלאָפן, איז די שיינע, נאָר שרעקלעכע לילית געקומען און האָט אויף דיר א כישוף געוואָרפן. זי האָט דיר אַן אייזערנע קייט אויפן האַלדז געלייגט און שלאָפעדיקערהייט צו א בודע געשלעפּט און געזאָגט: זיי א הונט! און פארכישופט האָסטו גע־ענטפערט: איך בין א הונט! און די צונג ארויסגעשטעלט און פליגן גע־כאַפּט אָדער אין קלאָרע נעכט קעגן דער לבנה געבילט...

נאָר ווייל דו האָסט קיין פרעמדע לידער נישט געזונגען, האָט אויף דיין נשמה דער כישוף קיין שליטה נישט געהאַט. זי האָט זיך נאָר איינ־געקנוילט, איינגעשרומפּן און ערגעץ טיף, טיף אין מוח צי אין האַרץ באַ־האַלטן, זי זאָל זיך מיט די הינטישע געדאַנקען נישט טרעפן, קיין פליגן נישט כאַפּן!

ער עפנט נאָך גרעסערע אויגן און איך זאָג ווייטער:
הער, פון פליגן כאַפּן לעבט מען נישט —
פרעמדע טעלער לעקן איז קיין כבוד נישט —

א פינצטערע בודע איז קיין הויז נישט — און דו ביסט קיין הונט נישט! וועק דיך נאָר אויף, וועט זיך אויפוועקן דיין נשמה, זי וועט זיך פארשפּרייטן אין דיין גאַנצן גוף, און וועט פארטרייבן די הינטישע געדאַנ־קען — און א מענטש וועסטו ווערן.

ענטפערט ער מיר:

— דו וועסט מיך אָפּטריניק נישט מאַכן, איך בין א הונט און בלייב געטריי!

און ער ווייזט מיר — די ציינער!

— —

באַרג אראָפּ צו זיין אָרעמען ברודער אין טאָל לויפט גוטמאַן, איך האָב אים אין נאַכט־שאָטן דערקענט; בייטאָג האָט ער מורא פארן ווייב. די ארורה איז א מיוחסת. אים ליידט זי קוים, קוים; זיינע אָרעמע קרובים לאָזט זי אפילו נישט דערמאָנען, און אָנגעלאָדן איז ער, גוטמאַן, מיט פּעקלעך און שקאַרמעצן. א פּעקעלע צוקער, אַביסעלע קאַווע, אַן אַלטע פּאָר פלודערן, אַן אויסגעבויגענער צילינדער. פון די קעשענעס שטאַרן נאָך

ארויס פלעשלעך — אביסל מעדיצין, עס קאָן צונויץ קומען, אביסל איינ־געמאַכטס, עקסטרע פאַר די קינדער — אביסל קאַנדל־צוקער...

אין דער בוזעם־קעשענע, בין איך זיכער, טראָגט ער נאָך עטלעכע בילעטן אויף קוילן. עס גייט צו ווינטער. א האַלב טויז בילעטן אויף מי־טיקן און ברויט אין דער ביליקער קיך... א גאַנץ טויז בילעטן פאַר דער גאַנצער מישפחה אין בעדל אריין! נעבעך — פאַרוואַרלעסיקט געוואָרן...

און א זיסער רחמנות־שמייכל בלאַנדזשעט אים ארום די וואָנסעס; ער וואַרפט אַלעמאָל א בליק אין הימל אריין, גלייך ער נעמט די שטערן פאַר עדות, אז ער טוט, וואָס ער קאָן — — —

— גוטמאַן, — כאַפּ איך אים אָן ביי דער האַנט — פאַרוואָס קאָן דיין ברודער זיך אַליין נישט פאַרזאָרגן?

— מיין ברודער? פאַרוואָס? — שטאַמלט ער — פאַרוואָס?

— יאָ, פאַרוואָס?

— ווייל ער האָט שוין יאָרנלאַנג — ענטפערט גוטמאַן — קיין פענצ־טער נישט געעפנט און קיין פרישע לופט נישט איינגעאָטעמט... און ער זווינט אין טאָל, אין נאַסן פייכטן טאָל... אויפן באַרג ארויף האָט ער מורא, דער קאָפּ דרייט זיך אים, זאָגט ער... און אין שטוב איז פול שפינוועבס — און עס פליען ארום פלעדערמייז, וואָס רייסן זיך אין די האָר...

— כ׳וויים, — ענטפער איך אים — דיין אָרעמער ברודער איז קראַנק אויף דער נשמה. אויפן באַרג ארויף וויל ער נישט... דאָס שפינ־וועבס, מיינט ער, איז פון דיקע שטריק און ער מיט זיינע שוואַכע הענט וועט זיי נישט איבערייסן... די פלעדערמייז, מיינט ער, זענען אָדלער, און ער ציטערט, זיי זאָלן אים נישט דעם מוח שפּאַלטן און די געהירן פרעסן...

— כ׳וויים, — זאָג איך ווייטער, — נאָר דו ביסט דאָך אויך אין שפינוועבס געבוירן, צווישן פלעדערמייז געוואַקסן — ווער האָט דיך פריי געמאַכט?

— ווער? איך האָב אביסל שיכל געהאַט...

— הער, גוטמאַן, אפשר וועסטו געבן דיין ברודער נישט קיין צדקה, נאָר שיכל?

— עס וועט דיר געזינטער זיין! צדקה — איז אָנשיטן א געלעכערטן זאַק... שיכל געבן, דעם אמת אויסזאָגן, לערנען — איז אַלישעס קרינעלע בוימל. מען גיסט און מען גיסט און דאָס קריגל בוימל בלייבט קרינעלע בוימל!... זאָג אים, ווי אזוי דו ביסט ארויס און פריי געוואָרן...

— ער וויל מיך נישט הערן... ער איז מיר, זאָגט ער, מיט מיין ארורה נישט מקנא...

— און שוועבעלעך — פרעג איך — האָסטו?

— נאָך וואָס?

— נעם, — זאָג איך, — צינד אונטער די בודע, פאַרברען דיין אָרעמען ברודערס קרענק...

— פוי! אונטערצינדערס! — בייזערט זיך גוטמאַן און לויפט אוועק. זיין גוט הארץ דאַרף צדקה געבן, ער מוז האָבן אַן אָרעמען ברודער! אנישט, ווו וועט ער נעמען עולם־הבא? און דער אָרעמער ברודער ווייסט נישט, אַז זיין נשמה איז קראַנק!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

„איין שבת יידן זאָלן האַלטן, וואָלט משיח געקומען"!

ווייטער אַ גמרא, און ווייטער אַן אמת!

איין שבת, ווי עס דאַרף צו זיין, איין אמתע נשמה־יתירה!

אַ נשמה־יתירה, וואָס זאָל פילן, וואָס זאָל וויסן, ווי יענע, די טאָג־טעגלעכע, די וואָכעדיקע איז קראַנק!

ווו נעמט מען זי?

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

23

29־טן אָקטאָבער, 1902.

איר געדענקט דאָס אַלטע משכילים־ליד? עס פאַרשווינדן די וואָלקן, די נאַכט מיט איר פינצטערן שלייער ווערט צערונען — די ווילדע חיות רעות אין וואַלד לויפן זיך באַהאַלטן אין לעכער און אין היילן, — עס רויטלט זיך די זוים פון הימל אין מיזרח, אַ לייכט פרייליך געריוש גייט דורך די לופטן — הערט אַ בשורה־טובה: אַ נייע זון ווערט געבוירן, אַ נייער טאָג!

דאָס האָט געהערט דער „תעודה מיטן האַמער און ער קלאַפּט אין דער קאַמער": אַרויס פון די בעטן! אַרויס פון די פינצטערע שטיבער אין גאָטס וועלט אַריין!

עס איז געווען אַ ליד פון ניצחון, — פאַרוואָס האָט עס אַזאַ האַרץ־טרויעריקע מעלאָדיע געהאַט?

ווייל מ'האָט געפילט, אַז דאָס ליד איז פאַלש! מען האָט דעם „אבער־גלויבן" באַגראָבן און אויף זיין קיבר געטאַנצט, און דעם אַלטן משכילס האַרץ האָט זיך דאָך געקוועלט: ווער ווייס, צי דער „אבערגלויבן" איז נישט אַפּיר פון אונטער דער האַנט און דער קיבר איז לער, אָדער גאָט ווייסט וועמען מיר האָבן באַגראָבן?

די זעלבע שאָטן ליגן אין אָרעמען פאָלקס אויגן, די זעלבע רוחות־רעות נאָגן אים אויס די נשמה, די זעלבע פּיפּערנאָטער־וואַמפּירן טרינקען אים אויס דאָס בלוט פון די אָדערן, דעם מאַרך פון די ביינער...

עס איז קיין מיזרח און קיין מאָרגן־רויט נישט געווען, געשווינדער האָט ערגעץ ווייט אַן אויטאָדעפע געפלאַקערט, אַ מיזבח מיט מענטשן־קרבנות פאַרן בעל, בעל צי בעל־זבוב — — און אפשר איז דער טאָג געווען גאָר אַ „קורצער־פּרייטיק", אַ „טל־ומטר"־טאָג, און די לאַנגע שווערע נאַכט איז צוריקגעקומען מיט איר שווערן אָטעם, דריקנדע חלומות און מער־דערייען אין די גאַסן...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

אויף אונדזער פוילן, שטילן (טייך) שלוח, וואָס רירט זיך קוים, קוים, האָט פּלוצים אַ וואַל געשלאָגן!

עס שלאָגט מיט קראַפט, פון וועלכער דער שלוח האָט זיך שוין לאַנג נישט געחלומט, און רייסט זיך מיט אַ בייזער געוואַלט אַלץ ווייטער און ווייטער!

וווהין? אפשר צום גן־עדן התחתון — ער האָט געהערט דרשענען פון לעבן, פון קראַפט, פון שיינקייט! און אפשר צו רבה־בר־בר־חנאס אָרט, ווו הימל און ערד קושן זיך, און אַ זיס ציטערניש נעמט דורך די ערד און פלאַם־פייער ווערט דער הימל! און אפשר ג ל אַ ט אַזוי, אין דער וועלט אַריין, גאָט און לייט להכעיס איבערן זאמד אַריבער, נאָך וואָס גרענעצן? רחבות וויל ער, צום אין־סוף בענקט ער!

זינגט, משכילים, פרייט אייך און זינגט, פון אונדזער שלוח וועט אַ ים ווערן!

זינגט נ י ש ט, משכילים! און ווילט איר אייך נאַרן, ז י נ ג ט אייער ניצחון, נאָר מיט אַ האַרץ־טרויעריקער מעלאָדיע, ענלעך צו אַ קלאָג־ליד, צו אַ שטילן הספד!

דער וואַל איז נישט שולדיק, וואָס ער הייבט זיך און שלאָגט, נאָר דער רוח — דער דיבוק איז אין וואַל אַריין: אפשר אַ נשמה־יתירה. און ד אָ ס יאָגט און טרייבט, און שטיפט און וואַרפט!

דער וואַל אַליין איז װ ו אַ ס ע ר, די זילבערנע שוים אויף זיין רוקן איז אויך נאָר וואַסער; וואַסער מיט דער אייביקער טבע צו פליסן, ווו עס לאָזט זיך, ווו אַ שפּאַלט, וואָס נידעריקער, וואָס טיפער, וואָס באַ־האַלטענער!

זעט — דער דיבוק האָט זיך באַפרייט, דער רוח איז אין זיין רו אַריינגעגאַנגען, אויס נשמה־יתירה, און דער גרויסער גולם — דער וואַל, בלייבט פאַר זיך אַליין דערשראָקן, דערשראָקן פאַר זיין אייגענער העזה, — נאָר פאַרציטערט, הייבט זיך אָן אָפּצורוקן, צוריק, צוריק אין דער מאַ־מעם שוים אַריין, צעפליסן זיך, צערינען און פאַרגעסן ווערן אין דער פוי־לער שטילקייט פון אַלטן פויל־שוואַכן שלוח...

מיר שווימען צוריק! און נאָך ווי!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

שעפּט נחת פון שטעט און שטעטלעך!

אין לוהין — וואָלינער גובערניע — האָבן יונגעלייט געוואָלט עפע־נען אַ לעזע־ביבליאָטעק מיט ביכער און צייטונגען, איז מען דערפון גע־

וואָר געוואָרן און דער רב, בעצה־אחת מיט שיינע באַלעבאַטים, האָט אויס־געגרופן אַן איסור, מען זאָל אויף דער ביבליאָטעק קיין דירה נישט פאַר־דינגען און פון ביבליאָטעק־פּלאַן איז געוואָרן גאָרנישט!

אין וואָלבראָם (קעלצער גוב.) איז געווען אַן אסיפה אין גערער שטיבל. מען האָט געטרונקען אַביסל משקה און צוויי וויכטיקע זאַכן פאַר־ריכט. ערשטנס, האָט מען געלייגט אין חרם אַריין די מענער, וואָס לאָזן זייערע ווייבער טראָגן האָר־שייטלען אויפן אָרט פון „גזירה־קופקעס"; די ווייבער אַליין זאָל מען אַרויסטרייבן פון שיל! צווייטנס, האָט זיך געפו־נען אַ יונגערמאַן, וואָס האָט בישתיקה געלעזן יידישע צייטונגען, האָט מען ביי אים גענומען אַ ש ב ו ע ה ד א ו ר י י ת א, אַז מהיום־והלאה וועט ער די עוולה נישט טון; אויב ער וויל וויסן נייעס, וואָס נוצט אים צום מיסחר, זאָל ער לעזן דעם „קוריער וואַרשאַווסקי" אָדער „פּאַראַנני"...

אין בענדין זענען זיך צוזאַמענגעקומען פיר צדיקים מיטאַמאָל שערן די שאָף, עס איז געוואָרן אַ גרויסע קאָנקורענץ, און ר' אַלטערל — איינער פון די פיר — האָט געמוזט אַראָפּלאָזן פון מקח פאַר רפואות, פאַר בנים־זכרים, ווי אויך פאַר הצלחה אין לאָטעריע...

פיר צדיקים כנגד ארבע כנפות זענען אויך באַפאַלן דאָס קבצנישע זוואָלין... דער פּאַרקאַן פון בית־הקברות איז צעלייגט. די שיל איז אַ חורבה. דער בית־המדרש־דאַך איז ווי אַ זיפּ: עס רעגנט אַריין און די ספרים פוילן, בעלי־מלאכות גייען אַרום אַן ברויט — און די פיר צדיקים האָבן דאָך אַרויסגעשלעפּט שיינע עטלעכע הונדערט רובל!

פון נאָוואָגעאָרגיעווסק איז מען מבטיח, אַז די מעשה, וואָס מען האָט געשריבן פון דאָרטיקן לערער, איז אמת.

אין סאָקאָלי איז פאַראַן אַן אַלטע חברה־קדישא מיט אַלטע חטאים... ערב ראש־חודש שבט — אַ סעודה־גדולה!... פאַר שבט לויפט מען אַרום, ווי פאַרסמטע מייז: צי איז נישט עמעץ קראַנק? צי וועט נישט זיין קיין פּעטער בר־מינן? און איז עמעץ קראַנק, לויפט מען צום דאָקטאָר פרעגן, ווי ער האַלט, צי וועט ער דערגיין ביז ערב ראש־חודש שבט? אַז נישט — אַז נישט פאַרזעצט מען די ספר־תורה!...

און אַז עס האָט זיך געמאַכט אַ חברה, אַ נייע, מיט נייע תקנות, מיט נייע הנהגות, אַן רציחות, אַן גזילות, אַן פרעסן און זויפן — שטעלט זיך די אַלטע, ווי אַ חיה־רעה אויף אַלע פיר און לאָזט נישט.

ש—ץ איז אַ שטעטל, וואָס האָט אַ רב פון רב־לאַנד! די סאָקאָלער אַ ל ט ע און נ י י ע חברות זענען צו אים געפאָרן האַלטן אַ דין־תורה...

ביידע צדדים האָבן צונויפגעקלאַפּט הונדערט און נײַנציק רובל פּסק־געלט און דער רב האָט צוויי מאָל געפּסקנט: פריער, אַז די נײַע חברה הייסט נישט קיין הסגת־גבול, ווייל נזל איז אָסור מדאורייתא, און די אַלטע חברה, לויט ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, האָט געגזלט אַלמנות מיט יתומים, און דערנאָך, — אַז מען האָט אים איינגערוימט, אַז אין דער נייער חברה האָבן זיך פאַרשריבן ציוניסטן, האָט ער איבערגעפּסקנט: קבורה־געלט איז קיין גזילה נישט, אַ מינהג ברעכט אַ דין. אַ חברה טאָר מען נישט מבטל זיין... אַלטע צעלייגן און יונגע בויען איז נאָך נישט גלייך! וכדומה...

פויל, נידעריק, פאַלש און יאָמערלעך — — —

באַ — טרייסט איר אייך — די פּראָווינץ!

און אין וואַרשע?

אין וואַרשע גראַסירט דער לאָמער צדיק פון ביאַלע: צוריקצוועגס פון אויסלאַנד, שטעלט ער זיך אָפּ אין וואַרשע... ר' אַלטערל אויף דער פּראָווינץ האָט געוואָרפן דעם פּרייז, דער ביאַלער האָט'ן געהויבן! ביי אַ יידענע פּלעגט ער נעמען אַכט, היינט ניין גילדן! אַחוץ דעם ווערט גענומען אַ מין סטעמפּל — צען גראָשן פון יעדן קוויטל, פאַר אַ סגולה — אַ רובל.

און ער נעמט, חלילה, נישט זיך! ער לעבט פון „כוללת״ — פון יאָר־געלט, וואָס חסידים און חסידות שטעלן צו. די נישט־באַשטענדיקע הכנסות (אַזוי זאָגט ער) גייען קיין ארץ־ישראל!

און ווער גלייבט אים? ווער לאָזט זיך גענאַרן? ווער לאָזט זיך שינדן?

נישט קיין גבירים, נישט אפילו קיין באַלעבאַטים, נאָר די אָרעמסטע ווייבער, וואָס מען טרייבט מיט די קיישלעך פון די גאַסן; די אומגליק־לעכסטע בטלנים, וואָס טויגן שוין צו גאָרנישט און האָבן זיך צו גאָרנישט צו נעמען; די קראַנקסטע, וואָס האָבן שוין פאַרלוירן דעם צוטרוי צום רופא, אָדער, וואָס דער רופא האָט שוין אויסגעדריקט ווי אַ ציטרין און פאַרטריבן... די, וואָס געבן דעם גראָשן מיטן לעבן, מיט דער נשמה צו־זאַמען!

פאַלשקייט, שווינדל, נידעריקייט, פוילקייט — שמאָך און שאַנד — — —

— אַלטע זאַכן, — זאָגט איר, אַלטע טאָג־טעגלעכע זאַכן.

אוי, מענטשן, מענטשן, הלוואי וואָלטן זיי נישט אַלט, נישט טאָג־טעגלעך געוועזן!

זיי זענען אָבער אַזוי אַלט, אַז גאַנץ אַלטע מענטשן זענען שוין מיט

זיי געבוירן און קאָנען זיך אַנדערש דאָס יידישע לעבן נישט פאָרשטעלן, און מען ווערט אַפּהענטיק אָדער מען פאַרמאַכט די אויגן און מען זאָגט זיך: מיר זעען נישט, על־כן עקזיסטירט עס נישט! זיי זענען אָבער נאָר טאָג־טעגלעכע פאַקטן, אומעטום, איבעראַל, אין גאַנץ תפוצות־ישראל, און מען ווערט געוווינט דערצו ווי צו אַן אַלטער, פאַרעלטערטער קרענק; און מען פאַרלירט אין דער פוילקייט דעם חוש־הריח, ווי דער קראָט אונטער דער ערד די אויגן!

און מען לעבט אין דער פאַלשקייט, אינעם שווינדל, אין פוילקייט, אין שמאָך און שאַנד און מען זינגט בדחנישע ניצחון־לידלעך — נאָר די מעלאָדיע? אָך, די מעלאָדיע, זי פעלשט אָן אייך. זי באַווייזט, אַז איר נאַרט אייך!

און עס גייט צו שימחת־תורה!

און דער יאָמערלעכער, פינצטערער, פוילער, נידעריקער עולם וועט אַרויסכאַפּן דאָס תורהלע פון אָרון־קודש און וועט זיך פרייען מיט איר, און וועט זינגען איבער איר און טאַנצן מיט איר — —

קינדער אויף די בענק וועלן האַלטן אַלערליי קאָלירטע פענער מיט רויטע עפּל און ליכטלעך און הבדלות איבער די עפּל און דער עולם מיטן תורהלע וועט טאַנצן און הקפות מאַכן, אַרום שולחן, אַרום הייליקן שולחן...

די הענט וועלן זיי האַלטן, די ליפּן וועלן קושן. די פיס — אונטער־טאַנצן. די מיילער — זינגען —

אַ פרייד האָבן זיי מיטן תורהלע...

און דאָס תורהלע מיט זיי?

אַז דער עולם וועט אהיימגיין נאָכן זינגען, נאָכן טאַנצן, וועט דאָס תורהלע בלייבן איינע אַליין צוריק אינעם אָרון, אין פינצטערן אָרון...

שטיל וועט זיין אין בית־המדרש, אויסגיין וועלן די ליכט און דאָס תורהלע וועט, אין דער שטילער פינצטערקייט אין ענגן אָרון פאַרמאַכט, — וויינען!

זי וועט וויינען, ווייל אומריינע הענט האָבן זי געהאַלדזט, אומריינע ליפּן — געקושט, אומריינע, דורכגעפוילטע מענטשן האָבן זיך מיט איר געפרייט, מיט איר געטאַנצט...

24

6־טן נאָוועמבער, 1902.

זיינט בין איך אַ „באַ בטענה“.

און אַ טענה האָב איך צו דער באָבע יאַכנעס אייניקלעך — צו מיינע קאָרעספּאָנדענטן פון שטעט און שטעטלעך.

וואָס זיי מאַכן מיך בלינד מיט טונקעלן פּאַפּיר, העלער טינט, פאַרצוקטע אותיות און משונהדיקער אָרטאָגראַפיע, בין איך זיי מוחל! איך בין שוין קיין יונגערמאַן נישט און ביזן טויט אַריין וועלן נאָך די אויגן אויסהאַלטן; איז נאָך אַ פּאָר ברילן! פאַרוואָס אָבער שרייבן זיי דאָס שיטערע און לאָזן דאָס געדיכטע ביי זיך?

וואָס זיי טויג, דאָס פאַרגעסן זיי נישט. „למען־השם מיין בריוו אָפּ־דרוקן אָן שום שינוי, איר מעגט נאָר פאַרשענערן, פאַרפּוצן; אָבער למען־השם, נישט מער“ — „למען־השם מיין נאָמען נישט אָפּדרוקן, די פאַנאַטיקער וועלן מיך עוקר מן השורש זיין, אויפעסן“ — דאָס געדענקען זיי, אָבער דאָס רעכטע, דאָס וויכטיקסטע, וואָס קאָן אָנכאַפּן ביים האַרץ, ביי דער נשמה — פאַרגעסן זיי!

איך קריג אַ קאָרעספּאָנדענציע פון דרויא, ווילנער גוב. גראָד אַ פיין ביינעלע פּאַפּיר, פאַרשריבן אויף אַלע פיר זייטן. אַ מעשה שהיה מיט אַ „מטיף־לציון“ און אַ „בעל־מחלוקת“, דער מטיף איז געקומען, געבעטן רשות ביי באַלעבאַטים, ביי „בכבודע, אָרנטלעכע באַלעבאַטים און עלטערע באַלעבאַטים“, — זיי האָבן דערלויבט, מען האָט אויפגע־האָנגען אין מקום־קדוש אַ צעטל — אַ מודעה; איז געקומען דער בעל־מחלוקת און האָט די מודעה אַפּגעריסן.

דאָס איז געווען פרייטיק, שבת איז נאָך ערנסטער געווען. דער מטיף וויל זאָגן, אָרנטלעכע בכבודע עלטערע באַלעבאַטים שטעלן אויף די אויערן, נאָר דער „בעל־דבר“ שטעלט זיך אויף די פיס און שרייט: „אייי־דער פון ציון אין אַ מקום־קדוש, איז גלייכער צו רעדן ניבול־פּה, פון שמד“... אַ מערכה, וואָס דער ראַבינער איז אָנגעקומען, דער דאָק־

טאָר ב.! ער האָט דעם עולם באַרואיקט און דער מגיד איז אַרויף אויף דער בימה!...

ד אָ ס איז געווען שבת; זונטיק איז די זאַך געגאַנגען שוין ט י פ ע ר.

„איינמאָל איז קיינמאָל", האָט דער מטיף געטראַכט און צוגעזאָגט א דרשה אויף זונטיק, זייגער זיבן פאַרנאַכט.

זונטיק, זייגער זיבן פאַרנאַכט, דער עולם לויפט אין בית־המדרש, אַריין, קעפּ אויף קעפּ, קינד און קייט, סטאָפּ! דער בית־המדרש איז פאַר־מאַכט; דער בעל־דבר האָט אויפגעהאָנגען א פעסטן, שווערן אייזערנעם שלאָס אויף דער בית־המדרש־טיר! מען רופט צו שלום, מען וויל א פשרה מאַכן דרויער ציוניסטן האָבן פיינט מחלוקת שינאת־מוות, נאָר דער בעל־דבר איז נעלם געוואָרן, און דער שווערער שוואַרצער שלאָס — שווייגט! דרויער ציוניסטן ווייסן אָבער, אז ציוניזם איז תחיה, תחיה — לעבן, לעבן איז, אויסער עיברית־בעיברית אין חדרים, כוח, השגה מויערן צו ברעכן — אוים שלאָס! די טיר אויפגעזעצט, די פעסטונג איינגענומען! דער בית־המדרש איז אָבער פינצטער, ווי דאָס האַרץ ביים בעל־דבר! קיין טראָפּן „קעראָסין", קיין זיכר פון קיין ליכט! די דרויער ציוניסטן טרעטן אָבער פאַר דער פינצטערקייט נישט אָפּ — מען קלאַפּט צוזאַמען א פאַר גראָשן, מען שיקט נאָך „קעראָסין", נאָך ליכט, והעיר שושן צהלה ושמחה — הידד! דער מטיף זאָגט!

והעיקר חסר מן הספר: ו ו אָ ס האָט דער מגיד געזאָגט? וואָס האָט ער פאַרזייט אין די דרויער הערצער און וואָס וועט דאָרט וואַקסן?

פאַראַן א שטעטל אויף דער גרענעץ, פּלאָצקער גובערניע, דאָברזשין הייסט עס, דאָס טייכל דרעווענץ שניידט עס דורך, דער גערער פּירט עס ביי דער נאָז, דער אַלעקסאַנדראָווער, אָטוואָצקער, אחוץ שאָר־ירקות מעלקן עס אוים, פון הינטער קראָקע קומט דער פּאָדגאָרזשער און שערט די שאָף. מיט איין וואָרט, א שטעטל מיט א פרצוף־פּנים, ווי אַלע שטעטלעך, נאָר א רב, לויט מען שרייבט, האָט עס אַן אויסטערלישן! מיר זענען געוווינט מיט שטילע, אויסגעווייקטע, פאַרמאַטערטע רבנים, שאין כוחם אלא בפיהם — שופר צו בלאָזן, נעילה צו דאַווענען, אפיקורסים און ציוניסטן, וואָס זענען ענלעך צו אפיקורסים, אין חירם אַריינצולייגן, — דער דאָבזשינער רב אָבער האָט א יד, א גאָלדענע יד און גיט, ווען מען דאַרף, א מתנת־יד!

און, א געוויסן שבת צו מינחה, האָט זיך אָפּגעשפּילט א שיינע סצע־נע אין בית־המדרש.

דער רב האָט זיך פארשפּעטיקט, געקומען צום אויסנעמען, דער בעל־פּתיחה גייט שוין מיטן ספר.

דער רב קומט אריין און גיט א געשריי: צוריק ארײנשטעלן!

דער בעל־פּתיחה פאָלגט.

דאָס ספר איז צוריק אין אָרון, און דער רב פרעגט בקול רם:

— וועלכער שייגעץ האָט עס געהייסן, מען זאָל זיך שטעלן דאוועַ־נען אָ ן מיר?

דער עולם שווייגט, נאָר איינער א באַלעבאָס ענטפערט:

— דער שייגעץ, וואָס האָט אייך פאר א רב געמאַכט!

און — דריי פעטש, דריי פלאַמענדיקע פעטש פליען; דאָס האָט דער רב אָנגעמאָסטן און צוגעקלעפּט דעם שייגעץ, וואָס האָט'ן פאר א רב געמאַכט; ערשט מיט צוויי יאָר צוריק, ווי מען שרייבט.

א שיינע מעשה, נאָר דאָס געדיכטע פעלט: וואָס קאָן דער רב אויסער פאטשן?

מען שרייבט: אונדזערע רבנים שלאָפן נישט! זיי גרייטן זיך צו מילחמה, גאַרטלען זיך די לענדן! זיי פּילן, אז עס האַלט ביי „עיקתא דמשיחא”, נאָר עס וועט ווייטער גיין! פון קאָפּ ביז פיס באוואָפנט האָבן זיי זיך אויף די וואַלן, ביי די גרענעצן פון זייער ממשלה, מיט פייערדיקן תלמיד־חכם־כעס אין די אויגן, מיט שופרות אין די הענט... פון אַרומיקע קהילות הערט זיך מעשים, מען שטעלט שומרים שבת ביים עירוב און מען גייט נישט אַרויס שפּאַצירן הינטער דער שטאָט קיין זכרים מיט נקיבות, אַפילו מיט לייבלעכע שוועסטער, אַפילו מיט אייגענע ווייבער נישט. יעדן מין באַזונדער לאָזט מען, נאָר ביי דער גרענעץ רעווידירט מען, צי האָבן זיי נישט קיין טריפהנע סחורה: אביסל קטורת, א נאָז־טיכל אין קעשענע! „אונדזער” רב האָט אויסגערופן, אז מען טאָר נישט מצרף זיין צום מנין די מחלל־שבתניקעס, וואָס טראָגן נאָז־טיכלעך, וואָס טרינקען פּרייטיק־צונאַכטס, נאָך דער ערשטער סעודה, הייסן טיי פון שפּעט־אויפגע־שטעלטע סאַמאָווארן, וואָס זענען מוצאי־שבת יוצא מיט דריי שטערן און רייבערן פאר הבדלה! און א כרוז בכתב האָט ער אַרויסגעלאָזט: „מען זאָל זהיר זיין אין תורת־משה, יידישע קינדער זאָלן זי לערנען כסידר, מיט פירוש רש"י, חס־ושלום — נישט איבערהיפּערן „ויקרא”, נישט די רש"י

פון מעשה שהיה ביי ראובנען... וכדומה; וואָרום אנישט, עתידה תורה שתשתכח מישראל, עס וועלן ארויסוואַקסן גויים, ציוניסטן, אפּיקורסים וכו׳, וכו׳... און די שטאָט שווייגט, שעפּט נאָך נחת!

און דער קאָרעספּאָנדענט בעט: זעט למען־השם ארויסצושטעלן אונ־דזער שטאָט מיט דער גובערניע, למשל ולשנינה, אויף חרפּה און שאַנד!

נאָך אַ קלייניקייט האָט דער קאָרעספּאָנדענט פארגעסן צו שרייבן: ווי הייסט די שטאָט? ווו ליגט זי?

פּיעטרקאָווער גובערניע (פּוילן) האָט אַ שטעטל ברעזין.

ברעזין לעבט פון דער נאָדל; זי ארבעט טאַנדעט. פון גאַנץ רוס־לאַנד קומען זיך צוזאַמען סוחרים און קויפן אויף ברעזינער סחורה און באַקליידן די רוסישע דערפער. קינד און קייט, אז מען האָט נאָר אַ האַנט און מען קאָן אַ נאָדל האַלטן, איז מען שוין אַ שניידער! אַ גאַנץ יאָר סעזאָן, אַ גאַנץ יאָר ארבעט, עס פעלט קיין פּרנסה נישט! אויסער פּאָר ימים־טובים. פאַראַן אפילו גבירים, נאָר פריש אויפגעקומענע, נישט לאַנג די נאָדל אוועקגעלייגט! און דאָס גאַנצע שטעטל ארבעט, אויסער קאַלי־קעס, אויסער כלי־קודש און אויפגעקומענע גבירים, און אויסער די מאַ־גאַזיניערס, וואָס קויפן אויף די סחורה און פארקויפן זי די פרעמדע סוחרים. ארבעטן ווערט געארבעט אכצן שעה אין מעת־לעת, באַקומען באַ־קומט מען זעכציק קאָפּיקעס פאַר אַ קאָסטיום מיט צודאַטן — נאָר הונ־גערן הונגערט כמעט קיינער נישט.

אמת, אינטערעסאַנט? אַ טאַנדעט־שטעטל, אַ שניידעריש שטעטל, דורכויס „יגיע־כפּו״, אויסער קאַליקעס...

נאָר ווי זעט דאָס שטעטל אויס?

ווי אַזוי ענטפערט עס אויף פארשידענע לעבנס־פראַגן?

צי איז עס צופרידן מיט אכצן שעה ארבעט אַ מעת־לעת און זעכ־ציק קאָפּיקעס שניידער־געלט פאַר אַ קאָסטיום מיט צודאַטן? וואָס זאָגט עס בנוגע צו ציוניזם? צי האָט עס געהערט פון עקאָנאָמישער ארבעט אין ציוניזם? וכדומה...

פון דעם קיין וואָרט! עס ווערט נאָר דערציילט פון אַן „איקס־מיקס״, וואָס דער רב האָט געשפּילט מיטן שטעטל. פאַראַן צוויי שוחטים, מען פּילט, עס פעלט אַ דריטער; דער רב האָט אין דער מישפּחה אַ שטיקל קאַנ־דידאַט, די שטאָט איז פון קאַנדידאַט נישט זייער צופרידן, הייבט זיך אָן „איקס־מיקס״: זאָגט די שטאָט: „מען דאַרף אַ דריטן שוחט״, ענט־

פערט דער רב: „איך האָב אַ קרוב אַ שוחט!" זאָגט די שטאָט: „מיר ווילן נישט אייער קרוב", ענטפערט דער רב — „מען דאַרף נישט קיין דריטן שוחט" וחוזר חלילה...

פון מיראָפּאָל, וואָלינער גוב' — אַ בויגן פּאַפּיר!

וואָלין איז וואָלין און איר שפּילט אייך מיט מיראָפּאָל? איין מי־ראָפּאָלער באָד גיט מער מאַטעריאַל, ווי גאַנץ אָדעס מיטן ים צוזאַמען! אַ והאָ־ראָיה: אָדעס שווייגט און מיראָפּאָל שיקט גאַנצע בויגן פּאַפּיר! דאָס מיראָפּאָלער באָד, מוזט איר וויסן, שטייט אויפן רוקן פון אַ באַרג, פון פּאַרנט צוויי שטאָק: אַ באָד און אַ בוידעם, פון דער הינטערזייט גייט מען גלייך אַריין אין בוידעם־טיר, ווו די באָד־בעזעמלעך ליגן. עס זעט אויס, גלייך דער באַרג איז באַשאַפן געוואָרן משׁשת ימי בראשית צוליב דעם באָד מיטן בעדער; מען זאָל קיין לייטער צום בוידעם נישט דאַרפן, דער גרעסטער חלוש זאָל לייכט צוקומען צום אוצר פון פרישע באָד־בע־זעמלעך; וואָלט נאָר אַזוי לייכט געווען הושענות צו באַקומען!

און נישט אומזיסט האָט די מיראָפּאָלער באָד מיט דער מיקווה די זכיה, דער מיראָפּאָלער צדיק ר' דווידל זאָל זיך פּאַרען און שווענקען אין איר. עס איז אַן אַלט, זייער אַן אַלט באָד, פון קדמונים אַ באָד! דאָס אויפ־האַלטן די אַלטע חורבה קאָסט מיראָפּאָלער קהל אַ צוועלף הונדערט רובל אַ יאָר, און דאָך איז זי שטענדיק בחזקה סכנה!

דער אַרענדאַטאָר פון באָד צאָלט אײנגאַנצן זעקס הונדערט רובל אַ יאָר, דערפאַר איז ער מחויב: ביכבודו ובעצמו, ע"י שליח דעם באָד־גוי, צוטראָגן קאָכעדיק וואַסער צום גבאי אויף וואַנעס וויפל מען דאַרף, און שנית, בשעת הדחק, אַז קהל דאַרף געלט, גיט ער דאָס שכירות פּאַר־אויס. היינט, למשל, איז די באָד „פּאַרקאַשפּערט" אויף גאַנצע זעקס יאָר! פאַרשטייט זיך, אַז דער אַרענדאַטאָר וויל שוין מער קיין געלט נישט אויס־ליִיגן, קהל האָט נישט פון וואַנען, און אַז עס פאַלט אַרויס אַ שטיין, אַ ציגל, צי אַ שינדל פון באָד — בלייבט אַ לאָך. הכלל די באָד זעט אויס, הלוואי אויפן בוקאַרעשטער טעאַטער געזאָגט. נאָר נישט אין דעם גייט עס, עס האָט זיך אין באָד אַ וווּנדערלעכע שרעקלעכע מעשה געטראָפן...

אויפן באַרג וואַקסן אַ פּאָר גרעזעלעך און אין מיראָפּאָל געפינען זיך הונגעריקע בהימות.

איינמאָל שפּאַצירט זיך אַזאַ בהימה אויפן באַרג און זוכט חיונה... דער קאָפּ צו דער ערד, די צונג אַרויסגעלאָזט און טריט ביי טריט. פּלוצ־

לינג בלייבט זי שטיין. דער בעדער האָט פאַרגעסן דאָס טירל פון באָד־בוידעם צו פאַרמאַכן, און דער הונגעריקער בהימה איז פאַרלאָפן אַ גע־שמאַקער ריח פון פרישע באָד־בעזעמלעך! שטענדיק איז דער בוידעם פאַרשלאָסן, — אפילו נישט מיט אַ דרויער שלאָס פאַר אַ ציוניסטישן מטיף, נאָר מיט אַ שלעסל, יוצא צו זיין פאַר אַ מיראָפּאָלער הונגעריקער בהימה — און היינט, דער גן־עדן איז אָפן! די בהימה קלערט נישט לאַנג, גייט נאָך דער תאווה, לאָזט זיך אין גן־עדן אריין, און פרעסט... וואָס מער זי פרעסט, פרייליכער ווערט זי, זאָט — הייבט זי אָן טאַנצן: טאַנצנדיק, דערלאַנגט זי דער אַלטער סטעליע קלעפּ, לעכט זי דורך און פאַלט אין מיקווה אריין אפשר אַ האַלבע שעה נאָך ר׳ דווידלס טבילה.

זי פאַלט אין מיקווה אריין, ברעכט די פיס און — מעשה שטן — מען קאָן זי אפילו כשר נישט קוילען!

דאַכט זיך, אַ שיינע מעשה און דאָס געדיכטע פעלט!

ווער איז די בהימה, וואָס האָט זיך אריינגעריסן אין מיקווה אריין זוכן תיקון נאָך דעם צדיק ר׳ דווידלס טבילה? וואָס איז זי געוועז און וואָס האָט זי געזינדיקט, און פאַרוואָס איז איר נישט באַשערט געווען געקוילעט צו ווערן אויף כשר? און וואָס זאָגט דערצו דער תמים ר׳ דווידל? צי מיינט ער נישט, אַז די אָרעמע בהימה, וואָס מען האָט נישט געקאָנט קוילען אויף כשר, וועט מוזן נאָכאַמאָל מגולגל ווערן? און אין וועמען?

איך בין זיכער, אַז גאַנץ מיראָפּאָל רעדט דערפון און קלערט דערי־בער, און אונדזער קאָרעספּאָנדענט באַשעפטיקט זיך מיט נאַרישע שאלות: ווען וועט מען פאַריכטן די באָד? וואָס וועלן די ווייבער טון? עס גייט צו ווינטער...

וכדומה!

נו, איז אויסצוהאַלטן מיט דער באָבע יאַכנעס אייניקלעך!

25

20־טן נאָוועמבער, 1902.

פון בוענאָס איירעס ווערט געשריבן:

די פּאָליציי האָט געזוכט אין אַ געוויסן הויז געפּעלשטע מאַרקן און אין קעלער פון הויז האָט זי געפונען יונגע מיידלעך, גע־בונדענע מיט שטריק, האַלב־נאַקעטע, מיט צייכנס פון ריטער און שטעקנס אויף די לייבער.

אַרויסגעוויזן האָט זיך, אַז דאָס זענען אַרויסגעגנבעטע נפשות, וואָס די רוצחים, די נפשות־הענדלער, האָבן פאַרקויפט אויף זינד, שאַנד און שפּאָט... מאַנכע האָבן זיך שוין לאַנג אונטערגעגעבן און געוואָרן, וואָס מען האָט פון זיי געוואָלט, אַנדערע האָבן זיך געסמט, אַרויסגעוואָרפן זיך דורכן פענצטער, פאַרגאָסן זיך די פּנימער מיט וויטריאָל. די האַלט מען שוין געבונדן און מען פּייניקט זיי מיט הונגער, דורשט און שלעג, ביז זיי וועלן נישט נאָכגעבן...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

— פון וואַנען איך קום קיין בוענאָס איירעס?

ערשטנס, איז בוענאָס איירעס אַ יידישע שטאָט, ווי אַלע י י ד י ש ע ש ט ע ט; ביפרט זייט די פּאַריזער „כל ישראל חברים” האָט אַהינגעשיקט יידישע אַרבעטער און זיי גייען אויס פאַר הונגער, ווייל אָן הישפּאַניש איז שווער אַרבעט צו געפינען; צווייטנס, האָט מען אין דעם קעלער יידי־שע טעכטער געפונען, און דווקא פון אונדזערע קאַנטן...

אונדזערע יידישע טעכטער וואַלגערן זיך אַרום נישט אין איין קעלער...

די פּאָליציי שווייגט, ווייל מען צאָלט איר, זי זאָל שווייגן.

קהל שווייגט, ווייל אויף אַזוינע זאַכן האָט עס אַ רב!

און דער בוענאָס איירעסער רב שווייגט, פונקט ווי אונדזערע רבנים שווייגן... כאָטש די נפשות־הענדלער גייען אַרום אין גאַנץ תפוצות ישראל...

— ווייטער די רבנים?

— געווים! די נפשות־הענדלער געפינען זיך דארט, ווו מען ל ע ז ט נישט, נאר מען לערנט; ווו עס זאגט נישט קיין מטיף, נאר א „בעל־דרשן", ווו דאס רבעלע לערנט אלשיך אין קלויז, דער רב דרשנט פון חמץ־נקשה פון איין שבת־הגדול צום צווייטן, און דער הייליקער רבי האט זיין אפע־נע קראם מיט הבטחות אויף געזונט, בנים־זכרים, יראת־שמים, זכה־בגורלם און וואס איר ווילט...

און אלע דריי, דאס קלויז־רבעלע, דער שטאט־רב און דער נע־ונד — דאס הייליקע רבילע — האבן, אחוץ זייערע פרנסות און לימודים נאך נייע שאלות צו פסקענען! ווייניק טעפל־לעפל־שאלות, שאלות־נשים, ווערן נאך געבוירן הארבע, ברענענדיקע שאלות שהזמן גרמן; צי מעג מען א ציוניסט מצרף זיין צום מנין? און, ביי א הספד — מרובה, ווען היימי־שע, כ ש ר ע לייט ווילן קויפן בחצי־חינם, צי מעג מען צולאזן צו דער ליציטאציע פון עליות און מיצוות א שטייפן קאלנער? צי איז דער חרם אויף יידישע צייטונגען חל אויפן „וואסכאד", ווייל די עינינים זענען יידישע, צי ניין, ווייל דאס לשון איז נישט יידיש?

און איך, מרנן ורבנן ורבותי, האב פאר אייך נאך א שאלה.

פריער דעם סיפור המעשה:

ערגעץ אין א קליין שטעטל האט געוווינט אן אלמנה מיט א טאכ־טער. זייט מוחל — אייגנטלעך מיט צ ו ו יי טעכטער, נאר צו דער שאלה געהערט נאר איינע, די עלטערע. און — „פאר אייך נישט אויף זיך", רבותים, איז די עלטערע טאכטער א גרויסע יפה־פיה געווען (אפשר היינט אויך), ממש א „פארנעמעניש פאר די אויגן" — א פארטרעט! עס איז טאקע „שקר החן", פונדעסטוועגן... איר ווייסט דאך, היינטיקע צייטן... און די אלמנה האט זיך נישט געקאנט אפיאגן פון שדכנים מיט חתנים! מען האט געזאגט: אן אוצר האט זי, די אלמנה! און מען האט איר מקנא געווען, און אלע בחורים האבן זיך מיט אלע כוחות געריסן צום אוצר, ווי די נאכט־זומער־פייגעלעך, אויב איר ווייסט, צו א ברענענדיקן לאמפ... און זיי האבן זיך די פליגעלעך אפגעברענט, די נשמהלעך פארשרפהט און לא־עליכם — גארנישט! דעם מיידל האט עפעס בעסערס געחלומט, ווי קליינשטעטלדיקע חתנים! און עס איז געקומען א מזלדיקער טאג, ווען איר חלום האט געזאלט מקוים ווערן! עס איז צו איר אראפגעקומען, ווי אין פאלקס־לידל שטייט: „א יינגעלע פון ווין"! אייגנטלעך — א יונגער־מאן, ער האט אין ווין פון איר שיינקייט געהערט און עס האט אים צו איר ווי מיט צוואנגען געצויגן. און ער איז דעם מיידל געפעלן, דער מו־

מער אויך; ער האָט זיך פֿאַרגעשטעלט אַלס באַנקיר פֿון אַ גרויסער, גרוי־סער שטאָט! און עס זענען צום מזל תנאים געווען, און מען האָט טעלער צעבראָכן... און עס האָט זיך געפֿונען אַ רב צום סידור־קידושין, און מען האָט אַ חופּה געשטעלט, און אַ גלעזל געפּלאַצט, און אַ לעבן אויך! — —

נאָך עטלעכע טעג האָט דאָס פֿאַרפֿאָלק געזאָלט פֿאָרן קיין ווין. גע־קומען איז עס קיין בוקאַרעשט און דעם חתנס אַ פֿעטער האָט דאָס יונגע ווייבל פֿאַרקויפֿט און טראַנספּאָרטירט קיין קאָנסטאַנטינאָפּאָל, אַ רייכן טערקישן פּאַשאַ אין האַרעם אַריין...!

אפשר ווייסט איר נישט, רבותים, וואָס „האַרעם" איז? זייט וויסן, אַז ביי די טערקן איז חרם דרבינו גרשון נישט נוהג. און וואָס רייכער אַ טערק איז, מער ווייבער האָט ער. און „עפּנטלעך רעכטלעך", נישט בסוד, ווי אונדזערע גבירים מוזן טון! קיין גרויס נחת דערפֿון האָבן די ווייבער נישט! זיי ווערן געהאַלטן אונטער שלאָס און ריגל, עס זאָל אויף זיי קיין פֿרעמד אויג פֿון אַ פֿרעמדן מאַנספּערשוין נישט פֿאַלן! אַצינד, רבותים, דערמאָנט אייך אָן אחשוורושן פֿון דער מגילה, אָן „ב י ת ־ ה נ ש י ם", „ש ו מ ר ה נ ש י ם" און אָן די סריסים — וועט איר שוין וויסן, וואָס האַרעם איז טייטש!

נאָר נישט אין דעם גייט עס. דאָס איז מעשים בכל יום. הונדערט אַזוינע מעשות קאָן דערציילט און געדרוקט ווערן, און איר, טייערע רבנים, וואָס לייענט נאָר אַ ל ט ע, נישט קיין נייע ספרים, וועט נישט וויסן, נישט וועלן וויסן און ווייטער געבן חופּה וקידושין! עס איז אייער פּרנסה! און פּרוווט נ י ש ט געבן, וועלן עס פֿאַר אייך אַנדערע טון; יהיה־מי־שיהיה, אַ מלמד, אַזוי אַ ירא־שמים, אַ ייד מיט אַ גאַרטל, וועט אַפֿילו אָן עיברי...

די ברכות זענען, זיי צוליב, געדרוקט מיט גרויסע אותיות און גע־פּינטלט...

די שאלה, וואָס איז וויל אייך פֿרעגן, איז אַן אַנדערע. הערט ווייטער:

דעם אָרעמען יונגען ווייבל איז אַ נס געשען. זי האָט חן געקריגן ביים עלטסטן סריס פֿון האַרעם אין די אויגן, און עס איז איר געראָטן אַהיימצו־שיקן אַ בריוו צו דער מוטער און אַ נס בתוך נס — דער בריוו איז אָנגעקו־מען, כאָטש טערקישע פּאָסט! און די אַלמנה איז געלאָפֿן מיט אַ יללה צום גובערנאַטאָר, און דער גובערנאַטאָר האָט אויף איר רחמנות באַקומען און געשריבן צו די הויכע פֿענצטער. און די הויכע פֿענצטער האָבן זיך אַריינ־געמישט און מען האָט דאָס ווייבל אָפּגענומען און אָפּגעשיקט דער מוטער.

דאָס „יינגעלע פון ווין", פארשטייט זיך, איז לאַנג אַ נעלם!
אצינד גייט דער גוף־השאלה: צי דאַרף דאָס יונגע ווייבל אַ גט?
צי זענען אַזוינע קידושין לשם גניבה פון אַ נפש, לשם זנות — צי זענען אַזוינע קידושין תופש און זי מ ו ז בלייבן אַן עגונה?
צי האָט איר, איר היינטיקע גאונים, פייערדיקע שפּיץ־ביישפּיץ־קעפּ, צי האָט איר קיין שום מיטל נישט זי צו באַפרייען „מחבלי העגון"?
און אַז יאָ, צי געפינען זיך צווישן אייך אַזוינע מענטשן, וואָס זאָלן עס ארויסזאָגן און אויף זיך ש ט ע ל ן און פּסקענען? אַזוינע, וואָס זאָלן אַזוינס אויף זיך נעמען, — וואָס מען זאָל קאָנען פון זיי האָפן, וואָס עס איז פאַר אַ תקנה פאַר „בנות־ישראל"?
ווי מיינט איר, אפשר דער ליפּסקער רב?

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

„אין נאָמען פון זיין ליבן נאָמען, וואָס האָט הימל און ערד באַשאַפן" — —
דאָס איז אַן אָנהויב פון אַ כתב, וואָס דער ליפּסקער רב האָט ארויסגעגעבן זיין קהל.
און וואָס וויל ער דערציילן דער הרב האב"ד דק"ק ליפּסק אין נאָמען פון זיין ליבן נאָמען, וואָס האָט הימל און ערד באַשאַפן? ער דערציילט, וואָס פאַר אַ היתחייבות ער האָט אויף זיך גענומען קעגן ליפּסקער קהל:
„איך, אונטערגעשריבענער, — קלינגט דאָס היתחייבות — בין מודה, און מיין חתימה זאָל זיין אויף מיר באַגלייבט, ווי הונדערט עדות, אַז איך, הרב האב"ד דק"ק ליפּסק, נישט געצוווּנגענערהייט, נאָר אָן אַ שום אונס, נאָר טאַקע מיט מיין אייגענעם גוטן ווילן, האָב אויף מיר גענומען, אַ נדר געטון, און אַ נדר אויף קהלשער דיעה, וואָס מען קאָן נישט מתיר זיין, אַז פון היינט אָן און ווייטער טאָר איך מיך מיט קיינעם פון ליפּסקער קהילה נישט ווערטלען, נישט קריגן, נישט רופן מיט צונעמען, מבזה זיין... נישט איך, נישט מיין הויזגעזינט... און אויב עמעץ פון מיין הויזגעזינט וועט עמעצן יהיה־מי־שיהיה פון ליפּסקער קהל זידלען, בין איך מחויב אָנצושרייען און שטיל מאַכן... און איך און וועל די ליפּסקער באַלעבאַטים נישט שטערן צו מאַכן חברות, צו לערנען ש"ס אָדער משניות... אויך נעם איך אויף מיר, ס'זאָל שוין מער צו מיין שטוב קיין עוולה, קיין צוטריט נישט האָבן. איך זאָל אין מיין הויז מער נישט אריינלאָזן די מענטשן מיט צינגער, וואָס באַרעדן די שטאָט און זענען זי מבזה... אויך וועל איך די באַ־

לעבאַטים פון שטאָט נישט שטערן אין זייערע פּרנסות, און וועל נאָר קוקן אויף שכירות"...

אַט דעם בריוו האָט אונטערגעשריבן: יהודה־ליב בר' מיכאל ראָ־זענבערג חופ"ק ליפּסק און צוגעלייגט דעם רבנישן שטעמפּל...

וואָס פאַר אַ הויז האָט דער ליפּסקער רב געפירט? ווער איז זיין הויזגעזינט?

וואָס פאַר אַ „מענטשן מיט צינגער" האָבן זיך ביי אים אויפגע־האַלטן?

וואָס פאַר אַ פּרנסות האָבן עס די ליפּסקער באַלעבאַטים, וועלכע דער רב מיטן הויזגעזינט האָבן געקאָנט שטערן, און זיך מיתחייב געווען נ י ש ט צו שטערן?

וואָס האָט דער רב געוואָלט א ו י ס ע ר שכירות?

דאָס זענען שאלות, אפשר הארבע שאלות! אָבער דאָס איז שוין זיכער, אַז אויפן ליפּסקער רב איז שוין נישט צו רעכענען! אַז ווען עס וועט קומען צו אַ ליפּסקער מיידל אַ „יינגעלע פון ווין", וועט דער ליפּסקער רב, וואָס מוז קוקן אויף זיין שכירות, נישט קלערן, נישט איבערפרעגן און תוך־כדי דיבור געבן חופּה וקדושין...

און אַז דער „יינגעלע פון ווין" וועט נעלם ווערן, און אַן אַלמנהס אַ טאָכטער וועט על־פּי־נס צוריקקומען פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל, צי פון בוענאָס איירעס, וועט דער ליפּסקער רב פאַר איר קיין עצה און קיין ראַט נ י ש ט געפינען, אפילו נישט זוכן...

פון א ז ו י נ ע רבנים וועלן שוין יידישע טעכטער נ י ש ט געהאָלפן ווערן!

און נישט פון נ...ער רב!

ווער דער נ...ער רב איז?

אַ ייד אַ למדן, אַ מדקדק במיצוות און ווי זאָל איך אייך אויסמאָלן? אפילו אַ בעל־נסיון...

ערשט נישט לאַנג האָט ער אויך אַ ניסיון געהאַט.

נאָר זאָל ער בעסער אַליין דערציילן, מיט זיין אייגענעם לשון.

„אין מיין שטעטל, פאַרשטייט איר מיך, איז פאַראַן איינער אַ טוביה. אַ ייד — אַ האָלצהעקער. אומשטיינס געזאָגט, אַ האָלצהעקער — ער האָט דען כוח דערצו? נאָר אַ מענטש אויף דער עלטער, האָט זיך נישט צו וואָס צו נעמען, קוים אלף־בית און קאָן אפילו קיין דרדקי־מלמד נישט זיין,

נעמט ער זיך האַלץ צו האַקן. עס געדויערט ביי אים ימים ושנים, נאָר וואָס זאָל מען טון? גיי, נעם צו ביי אַ ייד די לעצטע פּרנסה!

איינמאָל טרעפט זיך אַזאַ מעשה: צוויי פון די גרעסטע באַלעבאַטים אין מיין שטעטל האַנדלען מיט וואַלד. קויפן זיי אַמאָל אַ וואַלד בשותפות. אַז אַ שותפות, ווערט מין־הסתם אַ סיכסוך, טענהן ביידע „כולו שלי", ווי ביי סוחרים דער שטייגער איז. קומען זיי צו מיר. מילא, איך וועל זיי קיין דין־תורה נישט פּסקענען; איינער וואָלט דאָך מיר אַ וודאי אַ שונא געבליבן! וויל איך מאַכן אַ פּשר. בין איך דאָך אָבער נישט בקי אין די „קוביקן" מיט זייערע חשבונות! בין איך מיך מיישב און מוסר! רעד איך בשבח השלום! דערווייל לייג איך אונטער דעם אַן איי, יענעם אַן איי; זאָג דעם אַ חניפהלע, יענעם אַ חניפהלע, ביז זיי גלייכן זיך אויס ביי מיר אין שטוב. און איך שאָקל צו מיטן קאָפּ: גלייך אַזוי! גלייך אַזוי! גייען זיי טאַקע אַרויס צופרידן און שיקן מיר, מכלומרשט פּסק־געלט, אַ פּירל קלעצלעך פון וואַלד. זייער גלייך! עס גייט צו ווינטער! שיק איך טאַקע צו טוביהן, ער זאָל קומען צעהאַקן די קלעצלעך. קומט ער בעלות השחר און האַקט ביז קרוב למינחה. וויפל קומט דיר, טוביה? זאָגט ער, צוואַנציק קאָפּיקעס. פאַרשטיי איך, אַז מיינען מיינט ער צען, זאָג איך פופצן! ווייל איך רעכן, אַז איך וועל אַזוי געשווינד נישט האָבן צו באַצאָלן, זאָל אים קומען פינף קאָפּיקעס מער! אין כּאַלאַטל־קעשענע האָב איך אפילו געהאַט פופצן קאָפּיקעס, נאָר די לעצטע, און צו דער פּענסיע איז נאָך אַ פּאָר וואָכן. און אויסער דער פּענסיע האָב איך נישט. פון וואַנען? נאָר טראַכטן טראַכט איך מיר אַזוי: וועט ער זיין אַ תובע בפה: „רבי, זייט מוחל, באַצאָלט", איז פאַראַן, איז ער בילכער! פּאַרט אַ נהנה מיגיע כפּו! אלא נישט — איז נישט! וועט זיין מאָרגן אויף אָנבייסן. און טוביה האָט נישט געמאָנט! ער האָט געכאַפּט אַ טרונק וואַסער, אַ בליק געטון, און אַז ער האָט געזען, אַז איך שווייג, האָט ער אויך געשוויגן און איז אַוועקגעגאַנגען. דעם אמת זאָגנדיק, האָט ער זיך אפילו אַ פּאָר מאָל אָפּגעשטעלט, נאָר צו מיר איבערגעדרייט האָט ער זיך נישט!... מילא, דאַרף איך מיך שטעלן מינחה דאַווענען, ווייל איך מיך אויפהייבן, וואַשן די הענט, דערפיל איך פּלוצים, אַז עס שטעכט מיך אין דער זייט! עפּעס אַ מעשה — נאָר קודם־כל מינחה! איך טו מיינס און דאַוון, מבלבל זיין לאָז איך מיך נישט אפילו ביי צאָן־וויייטיק! נאָר ווי איך גיי אויס שמונה־עשרה — שלעכטס! צוריקגיין די דריי טריט איז מיר שווער! דערמאָן איך מיך אין טאַטן, עליו־השלומס, צוואה. אפילו אַ פּראָסטער ייד געוועזן מיין טאַטע,

נאָר אַ חרוץ עתיק! פאַרן גוססן רופט ער מיך צו און זאָגט מיר כהאי־לישנא: הער, זיינוול, דו זאָלסט נישט גלייבן אין די נ יי ע רופאים מיט די נ יי ע רפואות! וואָס נײַ — איז נישט געטריי! אַלטע רופאים זענען גרעסערע חכמים געווען און בעסערע רפואות געהאַט! קוים, חס־ושלום, ווערט דיר עפּעס, כאַפּ אַ ווינער טרענקל! — אַזוי האָט ער געזאָגט. אַ ווינער טרענקל קאָסט טאַקע פופצן קאָפּיקעס, זאָג איך אָפּ „עלינו", הייב אָן זוכן די מטביע אין כאַלאַטל און וויל רופן דעם שמש, און שיקן נאָך אַ ווינער טרענקל, האָב איך אָבער קיין גאַנצע קעשענע נישט געהאַט, און די מטביע איז אַראָפּ טיפער אין שלאַפרעקל, און עס האָט געדויערט איידער איך ג ע פ י ן ! און זוכנדיק פאַלט מיר דערווייל איין אַ מחשבה: פּושע־ישראל! — זאָג איך מיר — וווּ איז „יפשפש במעשיו"? וואָס איז? אומ־זיסטע יסורים? און קוים הייב איך אָן איבערקלערן, וואָס פאַר אַ חטא, דערמאָן איך מיך — טוביה! עובר געווען אויף „לא תלין"!

און דאָ הייבט זיך אָן דער ניסיון. פון א י י ן זייט אַ לאַ־תעשה פון דער תורה... „לא תלין" זאָגט דער פּסוק!

פון צווייטן צד איז אפשר סכנות־נפשות אַזאַ שטעכן, קיין יונגער־מאַן בין איך נישט! „וחי בהם" שטייט! און צוואת שכיב־מרע! גיי, ווייס!

דערמאָן איך מיך אָבער, אַז אַזוי ווי איך האָב מיך דערמאָנט אָן טוביהן, איז מיר די מטביע אין דער האַנט אַריינגעשפּרונגען!... פּסקן איך מיר: ז יי נ ע פופצן קאָפּיקעס! אָפּגעבן! און דעם שמש האָב איך אָפּ־געשאַפט! ערשטנס, אַ מיצווה טוט מען אַליין, און צווייטנס — מיין שמש! אַ חוב אָפּגעבן וועט ער אַרויסגיין מבעוד־יום און אַהינקומען וועט ער בכי־טוב! דערווייל אַ נאַכט איבערשלאָפן! און עס אים גאָר איינפאַלן און זיך ב אָ ר ג ן דערווייל די פופצן קאָפּיקעס! ער איז אַזאַ'ן עושר ווי איך, אפשר מער! און טאָמער קומט אים גאָר ביי מיר פופצן קאָפּיקעס? ווער געדענקט! כאַפּ איך דעם מאַנטל און לויף אַליין!

— און בשלום אָפּגעגעבן?

— ווי דען! שלוחי־מיצווה אינו נזוקין! טוביהן אין דער האַנט אַריין... איך האָב אים געטראָפן זיצנדיק אויף דער שוועל ביי אַ הויכער שיסל קאַרטאָפל!

ער האָט געמיינט, אַז איך האָב פריער פאַרגעסן און שפּעטער זיך דערמאָנט, איז ער ניבהל ונישתומם געוואָרן! סטייטש, ביכבודו ובעצמו דער רב, און פאַר פופצן קאָפּיקעס און פאַר אַזאַ טוביה! ער האָט זיך צע־וויינט! זאָג איך אים: ניין, נישט דיר צוליב, טוביה, נאָר צוליב דער תורה

הקדושה! אין דער תורה הקדושה שטייט: לא תלין פעולת שכיר. עס איז טייטש: לא — נישט, תלין — זאָלסט נישט איבערנעכטיקן, פעולת — די לוין, שכיר — פון א פאַרדונגענעם. צעוויינט ער זיך נאָך מער! ער האָט, זאָגט ער, גאָרנישט געוווסט, סאַר א ווייל תורהלע מיר האָבן! אַן עם־הארץ!

— און די זייט אייערע, רבי?

— איך האָב טאַקע באַלד א ווינער טרענקל געקויפט, האָט אויפ־געהערט.

— און ווו האָט איר גענומען געלט?

— ווו כ'האָב גענומען? טאַקע ביים אייגענעם טוביה צוריקגע־באָרגט!... פאַר אונדז נישט אויף זיך, אפילו עד־היום נישט אָפּגעגעבן. פון וואַנען? און לאָז אַזאַ ייד האָבן ביי מיר פופצן קאָפּיקעס! עס וועט אים, חלילה, נישט שאַדטן.

און צוריקגעשמועסט: מלווה איז קיין חיות נישט! „פעולת־שכיר" איז פייער!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

איר זעט, אַן אמת פרום רבל, א מדקדק במיצוות, אַן עומד בנסיון! א רבל מיט אַן אמת יידיש הארץ; ער איז אפשר געפעלט אויף מסירת־נפש, אויף קידוש־השם... אָבער מתיר זיין קיין עגונה פון א גזלן, א נעלם וועט ער, דאַכט זיך, נישט! אַזויפיל כוח האָט ער נישט! און גלאַט, קהל לאָזט קיין יידישע פרנסה נישט שטערן! קהל גלייבט דעם רב אין הימל־זאַכן, אין מיצווה־זאַכן, אָבער בנוגע צו פרנסה, צו עולם־הזה, איז דער רב ביי קהל אין דער האַנט... ווייל טאַקע קהל א שטילן רב!

לויבט מען טאַקע דעם מ...ער רב פאַר זיין שטילקייט, קיין פליג אויף דער וואַנט רירט ער נישט!

— א ווילער ייד — שרייבט מען — מאַכט נישט קאַליע קיין פרנסה!

און פרנסה, ברוך־השם, איז דאָ אין מ., הלוואי, אויף אַלע קהילות געזאָגט!

מ., מוזט איר וויסן, ליגט ביי דער גרענעץ, און גאָט האָט זי גע־בענטשט מיט א באַן, מיט א „לאַנגער" סטאַנציע פון דער באַן... די באַן האָט שומרים — בלויע בלימלעך, און אין די וואַגאָנען זיצן יידישע עמי־גראַנטן, וואָס פאָרן מיט ווייב און קינד, פעק און פעקלעך, נאָר אָן פּאַס־פּאָרטן... אויף גאָטס באַראָט און אויפן „פעקלערס" יושר...

ווער עס האָט נאָר א תבית־עין, דערקענט זיי באַלד. א בליק פון פאַרלוירענע שאָף... בלויע פּנימער, פאַרביסענע ליפּן, עס זאָל פון זיי קיין

קרעכץ, קיין קול נישט אַרויס. פאַרדריקט, מען זאָל קיין אָרט נישט פאַר־נעמען, מען זאָל קיינעם אין די אויגן אַריין נישט פאַלן... ווייבער שווייגן! די טרערן פאַלן, טרערן ווי אַרבעס, נאָר שטיל... קינדער זיצן אָן אַ קלאַנג, אָן אַ שמייכל, מיט פאַרשראָקענע אויגן...

און, זאָרגט נישט! אַ מ...ער כשרער ייד האָט אַ תביעת־עין. ער קוקט אין וואַגאָן און דערקענט זיין קרבן אין אויגנבליק. און קוים דערקענט ער, גייט ער צו ווי אַ שוחט; פרום און קאַלט, נאָר אָן אַ חלף. ער שטרעקט נאָר אויס די האַנט. „ר׳ קרוב — זאָגט ער — שענקט אַ קערבל!"

באַמערקט: ער בעט קיין נדבה נישט. ער זאָגט אויך נישט: גיב, אַנישט וועל איך אויסזאָגן! נאָר געלאַסן זאָגט ער: ר׳ קרוב, שענקט אַ קערבל! שענקט מען נ י ש ט, גייט ער זיך אַוועק, און ווי פון אונטער דער ערד וואַקסט אַרויס אַ בלוי בלימל, און דער עמיגראַנט ווערט אַראָפּ־געשלעפּט מיט ווייב און קינד, מיט פּעק און פּעקלעך — גלייך אין תפיסה אַריין... שענקט מען טאַקע יאָ! און דער שיינער ייד גייט אַראָפּ אַ צופרי־דענער, און אויף זיין אָרט קומט — אַ יידענע, זיין ווייב. זי וואַרפט אויך נאָר אַ בליק און דערקענט אויך כהרף־עין דעם קרבן, שטרעקט אויך אויס די האַנט: ר׳ קרוב, שענקט אַ קערבל!

דערנאָך קומט אַ שנור, אַ טאָכטער, אָן איידעם... אַן אַנדער שיינער ייד...

און דעם רב, כאָטש ער האָט קיין כתב נישט געגעבן, פאַלט נישט איין צו שטערן!

און שיינע יידן האָבן טאַקע פּרנסה איבערן מויל, און מאַכן קינדער חתונה און גיבן צדקה, און מען באַקומט ביי זיי אַ גמילת־חסד, און רח״ש צאָלן זיי, אַז עס קומט אויס, כיד־המלך...

און באַלעבאַטים! זיי בויען זיך הייזער, אַפילו בתי־מדרשים!

איינער האָט אויפגעשטעלט א י י ן בית־המדרש, האָט זיך אַ צווייטער מיתקנא געווען און אויסגעבויט אַ צווייטן — נאָך אַ ש ע נ ע ר ן בית־המדרש! און אין ביידע בתי־מדרשים זענען „עליות", „פּתיחות", „יין־קידוש" וכדומה מיצוות — גאָלד און טאָלער, אָ ן ציוניסטן!... און דער עולם־הבא פּאַר מ...ער שיינע יידן וואַקסט אויך ווי אויף הייוון!

און ווי געזאָגט — דער רב, זאָל לעבן, קוקט און שווייגט!

ער וועט נישט שטערן דער פּרנסה פון אַ „פּעקלער", פון אַ „מולי־כער", פון יהיה מי שיהיה אַ באַלעבאָס, אַפילו נישט אַ נפשות־הענדלער...

און חופה־וקדושין, אז מען וועט דארפן, אבי רח״ש, וועט ער געבן... און עגונות מתיר זיין — לאוו!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

און צו דער רבנישער אסיפה, וואס דארף אין קורצן זיין אין פעטער־בורג, ראט איך, מען זאל פון אונדזער קאנט ארויסשיקן: דעם ליפסקער, דעם נ....ער, ווי אויך דעם מ...ער רב.

און די בטלעבאטישע קהילות וועלן קאנען רואיק זיין פארן זומפ!... עס וועט קיין ווינטל נישט בלאזן, קיין שנײ נישט זיין! און פרנסה וועט בלייבן פרנסה! און עס וועלן זיין עגונות. עס וועט בלייבן „חליצה״, און יידישע טעכטער וועלן אויך בלייבן א גאנגבארע סחורה... ווי היינט, ווי נעכטן, ווי אלע מאל...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

4־טן דעצעמבער, 1902.

פריוו און מאמרים ווי האָלץ... פון פאַרשידענע דאַטן, פון גאַנץ תּפוצות־ישראל, נאָר די פאַקטן צעשיטן זיך ווי זאַמד, קלעפּן זיך נישט און האַלטן זיך נישט צוזאַמען, און עס טריקנט מיר דער מוח, קלערנדיק: אויף וואָס פאַר אַ פאָדעם בינד איך אויף די פּערל? איך זיץ און קלער, און די ברעמען פאַלן מיר שווער איבער די מידע אויגן. איך שלאָף איין, און עס קומט אויף מיר אַ חלום, וואָס לאַכט אויס אָרט און צייט און בינדט צוזאַמען נאָענט און ווייט,, און ווייטערס... און עפּעס טראָגט מיך אין חלום אויף און אָפּ איבער טאָל און בערג, איבער טעג, וואָכן און חדשים...

אָט בין איך אין באַזעל אויף אַ קאָנגרעס. צוזאַמענגעפאָרן זיך אַ סנהדרין מאַרבע פּינות העולם, נאָר דאָס יידעלע פון יענער זייט סמבטיון פעלט, און עס איז אַ שקלאָ וטריאָ: וואָס איז אַזוינס ציוניזם? און מען שפּאַרט און אַמפּערט זיך, און מען רעדט אויף אַלערליי לשונות, מיט אַלערליי מינים פון העוויות און תּנועות, ביז מען מאַכט יד־אַחת און מען ענטפערט: ציוניזם איז די אידעע צו שאַפן פאַרן יידישן פאָלק אַן עפנט־לעך־רעכטלעך־געזיכערטע היים אין פּאַלעסטינע..."

און איך פרעג מיך: וועט עמעץ זיין דאַגעגן? און איך ענטפער מיר: אַ מאסע. ערשטנס, די אַלע, וואָס קאָנען קיין נייע אידעען נישט ליידן, וואָס קאָנען שוין קיין נייע אידעען נישט פאַרטראָגן. אפילו נישט קיין אַ ל ט ע אידעען מיט אַ ניי פּנים... אויך די, וואָס ווילן נישט לאָזן "כאַפּן פיש פאַר דער נעץ" און — פאַר דער צייט. ביפרט — אָן אַ רמז אין זוהר, אָן אַ גימטריא אין „רזיאל המלאך" און מיט אַ קאָנקורענץ פאַר די הייליקע און גוטע יידן, וואָס האָבן זיך שוין לאַנג אונטערגענומען דעם פּאָד־ריאַד אַראָפּצוברענגען משיחן און צו באַפרייען די כּנסת־ישראל פון לאַנגן „והוא רחום"...

מאנכע וועלן פארציטערט ווערן. דאָס זענען די, וואָס דאָס וואָרט: „דאָס יידישע פאָלק", וואַרפט זיי אין זיבעטן שוויס אַריין!

פונוויטנס וועלן זיך אפשר האַלטן אויך די, וואָס ווילן נישט אויפ־הענגען אַלע יידישע געשעפטן, ווי אַן אַפּריים־קאַלענדאַר אויף אַ נאָגל אין דער וואַנט!

— וויפל דאַר! קאָסטן אַ טשאַרטער? — הער איך פרעגט דערוויל אַ סוחרישע נשמה.

— פינפאונצוואנציק מיליאָן רובל! — ענטפערט אַ ציוניסטישער בן־בית.

— או! — דערשרעקט זיך יענער.

— נישט פאַראַן קיין אָרעם פאָלק! — ענטפערט דער בן־בית. — —

מהיכא־תיתי, טראַכט איך. נישט קוקנדיק אויף די העכסטע אי־דעאַלן, וואָס אַ זינדיקער בשר־ודם קאָן האָבן, האָט דאָס יידישע פאָלק דאָס זעלבע רעכט צו וועלן, וואָס אַלע ווילן און האָבן. און כל־זמן אַלע פעלקער האָבן זייער אייגנס, אָפּגעזונדערטע, אָפּגעגרענעצטע לענדער, מעג די כנסת־ישראל אויך גלוסטן אַ פאַרזיכערטע, עפנטלעך־רעכטלעך פאַרזיכערטע היים... מיינע פערציק קאָפּיקעס אויף אַ שקל און עטלעכע רובל אויף אַן אַקציע וועל איך נישט קאַרגן... און איך חזר מיר איבער: אַן עפנטלעך־רעכטלעך פאַרזיכערטע היים... נאָר עפּעס אַ שכן הייבט זיך אויף און רוימט מיר איין: וואַרט, עס איז נישט אַזוי פּראָסט, ווי מען זאָגט! דאָ אין א ו י ס ל א נ ד האָט דער ד י י ט ש צו שאַפן: דער דייטש איז בטבע אַ פשטן, וואָס ער זאָגט, דאָס מיינט ער... לאָמיר נאָר אַהיימקומען!... עס איז אַ טיפע סוגיא, אַ שווערע סוגיא, אַ פּילפּול און אַ פרד"ס און אַ שטיק השכלה און עקאָנאָמיקע... וועסט זען!

איך וויל מיך אומקוקן, ווער עס רעדט, בעסער זיך איינהערן אין וואָס מען זאָגט, נאָר דער רוח האָט מיך שוין אַוועקגעשלעפּט איבער טאָל און בערג קיין מינסק, אויף אַן אַסיפה, נאָר אַן דייטשן...

דער גרויסער עולם שלאָפט אפשר נישט, נאָר דרימלען דרימלט ער. קיין פריי, אָפן אויגן פאַר אַ מיליאָן... עמעצ שמייכלט ווי פון חלום, מין־הסתם זעט ער אַ פולע באַנק מיט גאַנצע פינפאונצוואנציק מיליאָן: אַ צווייטער בייסט די ליפּן, אפשר איז אים אַ שאָד אַזויפיל געלט פאַר אַ פאַ־

פירנעם טשאַרטער... און אויף דער בימה שטייט איינער מיט פייערדיקע אויגן און רעדט:

— —דער ציוניזם שטייט צו צום פאָלק און וויל געלט! דער ציוניזם וויל נאָר נ ע מ ע ן, אָבער וואָס ג י ט ער? וואָס וויל ער ג ע ב ן, דער ציוניזם?

און איך מיין, אַז איך האָב אַ קלאָרע תשובה אויף דער שאלה: דער ציוניזם וויל געבן אַ לאַנד, ארץ־ישראל וויל ער געבן... ער וויל ע ר ד פאַרן פאָלק צום אַקערן, זייען און שניידן... דער רעדנער אָבער ווייסט אפנים בעסער.

— דער ציוניזם — זאָגט ער — מוז שוין אָנהייבן צו געבן. באַלד און דאָ!

און אין נאָמען פון ציוניזם שיט ער ווי פון אַ פּאַס אַרויס טייערע מתנות פאַרן פאָלק: אַרטעלן, חברות, פאַרדינסטן, וואָס איר ווילט, און דער עולם, הערנדיק פון מתנות, וועקט זיך אַביסל אויף און עס הערט זיך אַ געדופּערייִ: וויניק, וויניק!

איינער וויל נאָך: קאַטעדעס פאַר מלמדים, אַ צווייטער אַן אוניווער־זיטעט אין דער שווייץ אָדער אין ארץ־ישראל, אַ דריטער — מעטאָדן צו לערנען עיברית־בעיברית — און עס ווערט אַ געשרייִ: קולטור! קולטור! און צווייערלייִ קולטור!...

און דער, וואָס טראָגט מיך, פאַרטייטשט מיר: ציוניזם איז אייגנט־לעך אַ הון, נאָר, אַז עס וועלן איר אויפוואַקסן גאָלדענע פליגל פאַר פינף־אונצוואַנציק מיליאָן, וועט זי ווערן אַן אָדלער און אַוועקפליען ווייט, ווייט צום לבנון, צום הר־הבית... דערווייל זיצט זי אויף איין אָרט, און יעדער קומט און לייגט איר אונטער אויסצוואַרעמען אַן אַנדער איי... קולטור־אייער, עקאָנאָמישע־אייער, עיברית־בעיברית־אייער... און וואָס זאָל זי נעבעך טון, די הון? זי וואַרעמט...

— און אַלע אייער האָבן אין זיך ל ע ב ן?

— ניין... אַ סך וואַנט־געריבענע אייער... עקרות — — —

און ער טראָגט מיך ווייטער אַוועק...

און דער רוח כאַפּט מיך ווייטער און פאַרטראָגט מיך קיין ראַדאָם... אַ סטודענט איז אַראָפּגעקומען, אַ יונגער סטודענט, מילך און בלוט, און ער האַלט אַ רעדע פאַר אַ קליינעם, נאָר אַ פיינעם עולם...

און וויינגערטנער און דעם דין פון שמיטה און יובל וועט מען נישט וויסן, על־כן האָבן מיר מתקן געווען אַ חברה ש״ס פאַר באַלעבאַטים, אַ חברה

ציוניזם — רופט ער — איז נישט קיין פינפאָונצוואַנציק מיליאָן, מיר זענען צו ע ר ה א ב ן, מיר פליען צו הויך, מיר זאָלן זיך אַראָפּלאָזן און גראַבלען אין פרעמדע קעשענעס! אַרויסצוקריגן קליין געלט... ציוניזם איז נישט קיין טשאַרטער — פּאָליטיק לאָזן מיר פאַר אַנדערע, פאַר „דייטשע יידן“, וואָס זענען נישט קלאָר אין אונדזער לעבן, וואָס זייער אויסגעקילט האַרץ ברענט נישט מיט אונדזער רוסיש־פּויליש־יידישן פייער־און־פלאַם! ציוניזם איז דערוויילן אויך נישט ארץ־ישראל, וואָרום גיט אונדז היינט פּאַלעסטינע, צי קאָנען מיר זי נעמען? האָבן מיר אַ פריי קולטיווירט פאָלק? קאָן אונדזער פאָלק אַרבעטן? ציוניזם איז — קולטור... קולטור... און ווייטער קולטור...

—הידד!

איך עפן אַ מויל מיטצושרייען, נאָר דער רוח האָט מיך שוין געכאַפּט און טראָגט מיך ווייטער...

ווו בין איך?

דאַכט זיך, אין קאָוונע, אין דער שטאָט פון ישיבה־בחורים, מוסר־ניקעס און אַנדערע זיבן זאַכן, אויף אַן אסיפה פון „שלום־ציון“ און אפשר גאָר אין באָברויסק אויף אַן אסיפה פון „ש ע ר י ־ צ י ו ן !“

פאַרזאַמלט זענען הונדערטער, הונדערטער מענטשן, און מענטשן מיטן פולן מויל, אמתע יידן, מיזרחי־יידן... יידן מיט בייכער, יידן מיט גרויע און ווייסע בערד, יידן מיט לאַנגע ברעמען, בייזע פּנימער — אפילו ר י י כ ע יידן!

— שאַ! שאַ! די תקנות!

און מען לייענט תקנות — —

היות, ווי מען וויל אונדז היינט אָפּגעבן ארץ־ישראל, ערלויבן פראַנק און פריי מקיים צו זיין אַלע מיצוות התלויות בארץ, עס זאָל שוין אפילו זיין אַ בית־המיקדש, שטיין אַ מיזבח, עס זאָלן אפילו גרייט זיין קעלבער אויף קרבנות, זענען מ י ר נאָך נישט פאַרטיק! וועט דער עולם נישט וויסן, ווי אַזוי מען דערנענט אַ קרבן, וואָס פאַר אַ קרבן, ווען קומט אַ קרבן, ווען די כוהנים דאַרפן גיין תרומה עסן, ווי אַזוי מען איז זיך נוהג מיט אַ סוטה... עס וועט נישט זיין קיין „מיראָוואַי־סוריא“ און קיין קאָדעקס, און קיינער וועט נישט קאָנען קיין דין־תורה פסקענען... עס וועלן זיין פעלדער

„חומש מיט רש"י" פאַרן המון־עם... היינט, שבת־בראשית, איז געוועזן אַ התחלה, דער סיום וועט זיין, אם ירצה השם, אויפן הר־הבית — — — אָמן! אָמן!

און איך וויל אויך מיין מויל עפענען און שרייען, זאָל זיין „הידד", זאָל זיין „אָמן", נאָר דער רוח האָט אפּנים קיין צייט נישט, ביי די האָר שלעפּט ער מיך, איבער טאָל און בערג, איבער אָפּגעלעגענע וועגן —

שאַ! עס פּויקט! שאַ, עס טראָמייטערט! פון הינטער אַ באַרג ווייזט זיך אַ פאָן... מיט גאָלדענע אותיות: דגל מחנה יהודה! די פּויק פּויקט, דער טראָמייטער טראָמייטערט, און נאָך דער פאָן גייט אַ מחנה גיבורים! מגן־דווידס אויף די ברוסט, נעז ביי די מיילער, — אונטער זייערע פיס ציטערט די ערד... אויף די שפּיצן פון די פּיקעס ציטערט דער בליץ — —

— ווהין גייט איר, גיבורים? איינעמען ארץ ישראל? עס פעלט געלט צו קויפן?

— איינעמען די קהילות! — ענטפערן די גיבורים און מאַרשירן ווייטער... און ווערן פאַרשווונדן אין אַ גאָלדענעם שטויב...

און איך בעט מיך ביים רוח: איך בין דיר מוחל די גיבורים, וואָס גייען איינעמען קהילות, די מתנות, מיט וועלכע מען וויל מיך באַשיטן אין גלות, איך בין דיר מוחל די חברה ש"ס מיט דער קולטור צוזאַמען, ווייז מיר די שטילע אַרבעטער, די אמתע שטילע מענטשן, וואָס האָבן כוח אויסצוהאַלטן ביי דער גרויער שטילער אַרבעט, וואָס פּויקן נישט, טראָמייטערן נישט, האַלטן נישט קיין רעדעס, אַמפּערן זיך נישט איבער האַרט־קלינגענדע איזמען — ווייז מיר די, וואָס קלייבן געלט, וואָס זאַמלען די אָרעמע גראָשן פאַרן נאַציאָנאַל־פאָנד. פאַר דער קאָלאָניאַל־באַנק, ציוניסטן, צי נישט־ציוניסטן.

ער הערט מיך אָבער נישט, און ווערט אפשר נאָך בייז, און לאָזט מיך אַראָפּ אין אַ קאַלטער, פייכטער ווינטער־נאַכט, אין ערגעץ אַ גרויס־שטאָטישן מאַרק...

אינמיטן מאַרק האָט עמעץ, אפּנים פאַר רחמנות, אָנגעלייגט אַביסל האָלץ און אונטערגעצונדן — —

און דער עולם פון די אַרומיקע הייזער לויפט אַרויס צום פייער זיך דערוואַרעמען —

טייל ברענגען זיך מיט קאַרטאָפל און בראָטן, טייל קלאָגן זיך, פאַר־וואָס דער, וואָס גיט פייער, גיט קיין קאַרטאָפל נישט... אַנדערע וואַרעמען זיך די הענט און לייענען קריאת־שמע, נאָך אַנדערע זאָגן תהילים... אָן

אָפּגעריסענער משכּיל לייענט בערנפעלדס „דעת אלהים", א סטודענט לערנט זיך כעמיע, אַנדערע שאָקלען זיך גלאַט... טייל דערציילן זיך מעשה'ס...

און דאָס האָלץ ברענט און וועט זיך אויסברענען...

און איינער רופט צום צווייטן: בערל, ברענג אַביסל האָלץ! שמערל, ברענג אַביסל האָלץ, יאָסל — אַביסל האָלץ...

נאָר זעלטן עמעץ זאָל ברענגען...

מען וואַרעמט זיך, מען דאַוונט, מען לערנט, מען דערציילט מעשה'ס, מען בראָט אפילו קאַרטאָפל, מען שאָקלט זיך גלאַט אזוי, און האָלץ וויל קיינער נישט ברענגען...

27

11־טן דעצעמבער, 1902.

„און די פערטע מכה פון מיצרים — זאָגט דער טייטש־חומש — איז געווען ערוב". און דער טייטש־חומש פאַרטייטש: ערוב איז אַ פאַר־מישונג פון אַלערליי קליינע און גרעסערע חיות און פון שקצים ורמשים, פון א י ב ע ר דער ערד, הן פון א ו נ ט ע ר דער ערד און אַפילו פון ימים ומידבריות... אַלע זענען געקומען קיין מיצרים, און עס איז געגאַנ־גען אַ טכויר מיט אַ מויל־וואָרף, און אַ פוקס מיט אַ קיניגל און אַ שטעכנ־דיק חזירל מיט אַ גליטשיקער פראָש וכדומה אַלערליי פרעסער, בייסער און צופּער און האָבן זיך צעלאָזט אין גאַנץ מיצריים. און אַז אַ מיצרי האָט זיך אָפּגעשטעלט אין גאַס און געוואָלט עפּעס פאַרבייסן, די נשמה צו דערכאַפּן, אָדער עס איז דורכגעגאַנגען אַ בעלפער מיט „פּאָדוואַרימעס" פאַר דעם מיצרים מיט דער מיצריטעס קינדער אין חדר אַריין, איז אונ־טערגעשפּרונגען אַ חיהלע און האָט אַרויסגעריסן דאָס עסנוואַרג פון די הענט, אַפילו דעם ביסן פון מויל... אַנדערע קלענערע חיהלעך האָבן זיך געהאַלטן אין די לעבער און אין די שפּאַלטן פון די שטיבער, און אַז זיי האָבן דערפילט אַ ריח פון מאכלים, זענען זיי אַרויס פון זייערע באַהעל־טענישן און געכאַפּט פון די טישן, פון די שיסלען און פון די טעפּ... און גאָר קליינע חיהלעך האָבן זיך אַרונטערגעכאַפּט די מיצריים אונטער די מלבושים און אָפּגעביסן פון זיי די הויט... און עס האָט געהונגערט דער מיצרי מיט דער מיצריטע אין שטוב און אין גאַס און די קליינע קינדער אין די חדרים, און די חיות מיט די חיהלעך זענען אַלץ פעטטער און די־קער געוואָרן... און פון אַ ווערעמל איז אַרויסגעוואַקסן אַ פוקס, פון אַ היישעריק אַ לייב...

דער רבינו־בחיי שרייבט: אַז דער נס פון ערוב איז געווען על־פּי דרך־הטבע, אַז עס איז געקומען די צייט אויסצולייזן ישראל, האָט דער ריבונו־של־עולם געשיקט אַ הונגער אויף די חיות אין די לעבער, אין די וואַסערן און אין די געמויזעכצער, און דער הונגער האָט זיי געטריבן פון

זייערע ערטער צום ישוב צו, און די נייע מחנות האָבן געטריבן די אַלטע מחנות, פֿון דערפֿער אין שטעטלעך, פֿון שטעטלעך אין שטעט, פֿון שטעט אין גרעסערע שטעט אַריין ביז צו פּרעהס פּאַלאַץ...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

דאָס אַלץ איז אַמאָל געווען!

היינט איז אפשר אויך שוין צייט אויסצולייזן ישראל, נאָר די מכות פֿאַלן נ י ש ט אויף מצריים.

און אַ הונגער איז, און טרייבט די חיות, די חיהלעך פֿון דערפֿער אין שטעטלעך, פֿון שטעטלעך אין שטעט, פֿון שטעט אין גרעסערע ביז אין גאָר גרויסע שטעט אַריין, און זיי זענען הונגעריק און כאַפּן פֿון די הענט און פֿון די מײַלער, און נישט דער מצרי הונגערט, נאָר די „כ נ ס ת י ש ר א ל". היינט האָט זי ערוב...

און דער היינטיקער ערוב פֿון כנסת־ישראל איז ערגער פֿאַר יענעם ערוב פֿון מצרים... יענע חיהלעך האָבן נאָר געכאַפּט עסנוואַרג און נישט קיין מלבושים, ווײַל די חיהלעך זענען געגאַנגען נאַקעט, און די היינטיקע חיות און חיהלעך טראָגן ראַצעמאַרענע קאַפּטאַנעס מיט סטראָקעס, זילבער־האָריקע שטריימלעך און זײַדענע זאָקן... און די נקיבות פֿון די חיהלעך טראָגן סאַמעטענע און זײַדענע מלבושים מיט טײַערע בראַבאַנטער־שפּיצן, און היט פֿון יענער זייט גרענעץ מיט פֿעדערן פֿון פֿייגל פֿון יענער זייט ים, און זילבערנע און גאָלדענע פּאַנטאָפּעלעך. אחוץ אַזוי תכשיטין... און די חיהלעך ווערן אויך פֿעט און דיק און וואַקסן אין דער לענג און אין דער ברייט, און מערן זיך, ווי פֿיש אין וואַסער, און ווי די פֿרעש אין מצרים און ציען אונדז אָפּ די העמדער פֿון די לײַבער און דערנאָך ערשט רײַסן זיי דעם ביסן פֿון מויל...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

און די חוצפּה פֿון די חיהלעך וואַקסט פֿון טאָג צו טאָג און דער אַפּעטיט זייערער פֿון שעה צו שעה.

און אַז אַן אלמנה פֿון ערגעץ אַן עיפּוש לעבט אין דחקות פֿון אַ ציג, הערט זי דעם גבאים אַן עיצה, פֿאַרקויפֿט זי די ציג, קויפֿט זיך אַ צעטל אויף דער לאָטעריע און די רעשט גיט זי אָוועק דעם חיהלע פֿאַר אַ צוזאָג — אַ זכה־בגורל... געווינען, פֿאַרשטייט זיך, געווינט ערגעץ אַן אָנגעגעסענער עושר, און זי מיט די קינדער שטרעקן אויס די צונג פֿאַר אַ טראָפּן מילך...

און אַז אַן אָרעמער באַלעבאָס לעבט צען יאָר מיט אַ ווײַב און האָט,

נישט פאַר אייך געדאַכט, קיין קינדער נישט, און ער זאָגט: „אָהבתי את אישתי" און וויל זיך מיט איר נישט גטן, גיט אים עמעץ אַן עיצה־טובה, און ער נעמט דאָס הייזל און פאַרשרייבט אויפן הייליקן רבינס נאָמען פאַר אַ בן־זכר... קיין בן־זכר, פאַרשטייט זיך, באַקומט ער נישט, נאָר דער הייליקער רבי פאַרמאַכט א י י ן אויג, דערנאָך דאָס צ ו יי ט ע, און זיין יורש טרייבט דעם אָרעמען באַלעבאָס פון דירה אַרויס און וואַל־גערט זיך אַרום מיט דער עקרה אין גאַס...

און ווער עס טרינקט זיך, כאַפּט זיך אָן ביי אַ שטרוי... און אַז אַ קלוג און קאַרג־געוואָרענער פּריץ נעמט צו ביים ייד די פּאַכט און גיט זי אַוועק זיין אייגענער טאָכטער פאַרן נדן, פאָרט דער ייד מיט ווייב און קינד און צעבראָכענע זיבן זאַכן אין שטאָט אַריין... און איידער ער דינגט נאָך אַ דירה, די פור מיט די זאַכן שטייט נאָך אין מיטן מאַרק, דאָס ווייב מיט די קינדער דרייען זיך אַרום דער פור אָדער זיצן און קרעכצן — זוכט ער שוין פּרנסה, לויפט ער אַריין צום הייליקן רבין, וואָס האָט זיך, צו זיין מזל, נאָר אויף אַ טאָג פאַרהאַלטן אין שטאָט, און קויפט פאַרן לעצטן גראָשן אַ ברכה... די ברכה, פאַרשטייט זיך, ווערט נישט מקוים, דער דאָרפס־ייד האָט זיך נישט צו וואָס צו נעמען, פון געזונטן ווייב איז אַן „עיפּוש" געוואָרן, אַ „לא־עליכם", אַ „לא־יצלח", די קינדערלעך פאַלן אויך גאַנץ אָפּט אַוועק... אָבער אַ גלאָז מילך פאַר אַ קראַנקן, אַ רעצעפּט, צי ח"י גדולים פאַר אַן אַנדער חיהלע איז שוין נישטאָ!

און אַז אַ יונגערמאַן פון „עיפּוש", צי נישט פון „עיפּוש", האָט זוכה געווען אַראָפּצוגיין פון קעסט מיט ווייב און קינדער און דעם נדן האָט דער שווער צוגענומען, צי אַ שותּף, צי דער פּריץ, צי ער איז אַזוי געגאַנגען לאיבוד, און דאָ רופט מען: יעמוד! — זיי מוחל, שטעל זיך צום „פּריזיוו", און אַצינד דינען קאָן ער נישט, טאָר ער נישט, ווו וועט זיך דאָס קליינוואַרג אַהינטון? באַוואָרנט ער זיך טאָפּעלט: קויפט ער זיך ביים רופא אַ פעלער און ביים חיהלע פאַרן לעצטן רובל אַ גרויסן לאָס... און ציען ציט דער שלימזל אַרויס אַ קליינעם לאָס און דער פעלער האָט ד ע ר־וו יי ל אויך נישט געהאָלפן — ער גייט, און ווייב־קינד גייען אויס פאַר הונגער...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

און פון ערגעץ אַן „עיפּוש" ווערט אַ חיהלע געטריבן און געטריבן, ביז עס קומט קיין וואַרשע, און שטעלט זיך אָפּ אין דער און אין דער גאַס, און ימים־נוראים איז עס, דאָס הייסט: פאַרן „פּריזיוו", און דאָס חיהלע

באנוצט זיך מיט דער צייט און שרייבט נוח מיט זיבן גרייזן א מודעה, און צעוואָרפט זיי אין אַלע יידישע גאַסן און הויפן, באַשר־בכן ער איז א ספּעציאַליסט צו „פּריזיוון״, הויכע נומערן האָט ער... אויך אז מען דאַרף, פאַרקלענערט ער די מאָס, און פאַרגרעסערט וואָס עס איז פאַר א „פּעלער״... און פריזיוווניקעס קומען פון אַלע גאַסן, און גלייבט נישט דער „פּריזיוווניק אַליין״, האָט ער, ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר, א טאַטן, וואָס גלייבט, א מאַמען, וואָס גלייבט, און מומעס עטלעכע, וואָס גלייבן, און מען פאַרזעצט די קישנס פון אונטער די קעפּ, די מלבושים פון לייב, און מען פאַרשולדיקט זיך, אויף גאָטס באַראָט, גמילת־חסדים, און מען איז זיך משווה כמינין „פּטור״, און מען שאָקלט אויס פאַרן חיה־לע די קעשענעס, ווי צו תשליך, אז מען האָט נישט מער און מען גיט האַנט־געלט און א חרם־קוויטל אויף די רעשט...

און דערנאָך, אז דער „פּריזיוווניק״ גייט דינען, האָט מען אים קיין לייבל, קיין העמד נישט מיטצוגעבן...

— — — — — — — — — — — — — — — —

און, אז עס מאַכן זיך שלעכטע צייטן אין „גרר״, די פּרנסה פאַלט, און סמאָלע טרייבן אין וואַלד לאָזט מען נישט, קיישלעך פּלעכטן קאָן מען נישט, און דער פּויער האָט נישט מיט וואָס אין שטאָט אַריינצוקומען און פאַרוואָס עפּעס צו קויפן, און עס פוילט דאָס לעצטע ביסל סחורה אין געוועלב, און דאָס ביסל געבעקס שימלט ביים בעקער... און דער ייד פון גרר האָט ביטחון און רירט זיך נישט פון גרר, און האָט אפילו אויך אויף „הוצאות־הדרך״ נישט, ער זאָל זיך קאָנען דירן פון גרר; קוקט ער מיט הוילע אויגן אויפן טעלערל פון הימל, און עס גייט די סדרה: „ויהי רעב באָרץ״ — ווערט קליינן־ברויט א מאכל, מיט קאַרטאָפליעס־שאָלעכץ צו־געבים... און מען הונגערט, און מען קרענקט, און אן איבערגאַנג פאַר־שלעפּט זיך, און „גרר״ הייבט אָן זוכן חטאים, תשובה־טון, האַלב גרר לויפט אויף קבר־אָבות שרייען, די צווייטע העלפט רייסט איין די שיל מיט קולות, און דערהערן דערהערט א חיהלע פון „עיפוש״, עטלעכע מייל פון גרר, און עס קומט צופאָרן...

און עס קומט צופאָרן, און עס שטעלט זיך אָפּ אין פאַרשטעטל, אין ערשטן הייזל באַלד, און דינגט דאָס הייזל אָפּ ביים פּויער, און רייניקט עס מיט קרייטעכצער, און שלאָגט מזוזות אָן ביי די טירן, און קמיעות פאַר די קוימען און לייגט הייליקע ספרים אויף די פענצטער און עפנט

דערנאָך אַ קליין לופּטשיקל אויף גרר און נעמט, און נעמט — ווי אַ בייז פערד נעמט ער... ער נעמט און די מגיפה נעמט!

— — — — — — — — — — — — — — — —

און דער גראָדזשיסקער רבי פאַרט נישט אַרויס, ער איז אַ מושל־בכיפּה אויפן אָרט. און וואָלט געהאַט אַ גן־עדן אין גראָדזשיסק, ווען נישט דער משולח פון לאָמזשער ישיבה, וואָס קומט פון צייט צו צייט צו פאָרן, האַלט אַ דרשה און נעמט ביי אַ גראָדזשיסקער ייד צו אַ דרייער, טאַקע דעם דרייער, וואָס דער ריבונו־של־עולם האָט איבערגעענטפערט דעם גראָ־דזשיסקער צדיק, טאַקע דעם דרייער, אויף וועלכן דער גראָדזשיסקער צדיק רעכנט, און קאָן זיך פון אים באַין־אופן נישט מתיאש זיין...

און עס ווערט אַ מילחמה צווישן גראָדזשיסקער צדיק און דעם משולח פון לאָמזשער ישיבה... צווישן דעם גראָדזשיסקער צדיקס „תורה" און לאָמזשער משולחס דרשות, וועגן דעם האַרטן דרייער, וועגן דעם גראָדזשיסקער יידס האַרטן דרייער...

און עס האָט זיך געדאַכט: דער גראָדזשיסקער האָט מנצח געווען. חסידים האָבן זיך אַריינגעלייגט אין סאַמע מיט, און מען האָט געאַסרט דעם לאָמזשער משולחס דרשות! און נישט פון הימל האָט מען געאַסרט, נישט קיין בת־קול האָט אויסגערופן אַ גזירה, נאָר די „מעשענע קנעפּ", וואָס האָבן צו זאָגן און צו שאַפן!

דער כוח פון דער לאָמזשער ישיבה איז אָבער גרויס, און נאָך גרע־סער דעם משולחס יצר־הרע צום גראָדזשיסקער יידס דרייער, און אַ ייד אַ למדן האָט זיך אַן עיצה געגעבן, און איז אַראָפּגעקומען קיין גראָדזשיסק, ווי אַלעמאָל, קיין דרשה זאָגן וועט ער נישט, אָבער תורה לערנען מעג ער? תורה פון חומש אַרויס.

און שבת פרשת „איך זאָל אַזוי וויסן פון ביידע", האָט זיך דער משולח אַנידערגעזעצט ביים גרויסן לומדים־טיש אין גראָדזשיסקער בית־המדרש, און אַרום טיש האָבן זיך געזעצט די גרויסע באַלעבאַטים, און דער משולח און די גרויסע באַלעבאַטים האַלטן אָפענע חומשים פאַר זיך, און אַרום דעם עולם מיט די אָפענע חומשים שטייט אַ ראָד קלענערע באַ־לעבאַטים, און אַרום די קלענערע גאָר קליינע באַלעבאַטים, דערנאָך ערשט אַ ראָד פון בעלי־מלאָכות און אַזוי יידן... און דער משולח הייבט אָן אַ פּסוק און פאַרטייטשט ע"פּ פּשט און פרעגט אַ קשיה און פאַרענטפערט זי. און ווי פון אונטער דער ערד וואַקסן אויס אַנדערע צוויי קשיות, דער־נאָך פיר, דערנאָך אַכט, און זיי פאַרוויקלען און פאַרקניפּן זיך, און פאַר־

בינדן זיך און עס ווערט אַ דרשה, אַ קינסטלעכע דרשה, ווי אַ שפּינוועבס אַרום אַ תורהלע, און עס קנאַקט, און עס רוישט, און דער עולם טראַכט: עס איז זיסער ווי האָניק, און דער משולח טראַכט: דעם גראָדזשיסקער יידס האַרטער דרייער איז מיין...

און עס האָט זיך גערעדט, ער האָט מנצח געווען, נאָר נישט אַזוי געשווינד איז מען אַ חיהלע פון „ערוב" מנצח...

דאָס חיהלע זעצט זיך צום טיש, און קיינער קומט נישט צו גיין, עס טראָגן זיך די ריחות פון שבתדיקע טישרבשמים. — ווו זענען די נעז? עס וועט אַריין אַ קוגל — ווער וועט כאַפּן שיריים? און ווער וועט שטעלן וויין? מיט וועמען וועט ער בענטשן?

— וואָס איז געשען? — פרעגט דער רבי זיין רוח־הקודש, דעם גבאי, און דער גבאי ענטפערט:

— דער משולח פון לאָמזשער ישיבה דרשנט!

און דער רבי זאָגט:

— גיי און זאָג, ווו מען דאַרף!

און דער גבאי ענטפערט: ער שטייט נישט אויף דער בימה און זאָגט נישט אויסנווייניק, ביים טיש זיצט ער און לערנט, און זאָגט פון דער סדרא...

ווערט דער רבי גרין, די הענט ציטערן, די אויגן פלאַמען.

— גיי, — זאָגט ער מיט אַ הייזעריק קול פאַר כעס — גיי אין בית־המדרש אַריין צום עולם און זאָג זיי מיט די דריי אותיות, אַז איך הייס נישט לערנען;

און דער גבאי איז געגאַנגען און האָט געזאָגט, און דער עולם האָט זיך דערמאַנט, אַז מען דאַרף, אַז מען מוז מורא האָבן פאַר אַ רבין, און דער משולח האָט אפשר קיין פּאַס נישט געהאַט, און אויפגעהויבן האָט זיך דער משולח, צעלאָפן זענען זיך די באַלעבאַטים, דער גבאי האָט די חומשים פאַרמאַכט...

מנצח געווען האָט סוף־כל־סוף דער רבי, דער ד ר י י ע ר איז ז י י ן!

28

18־טן דעצעמבער, 1902.

אויב איר מיינט, איך בין אַ בייזער בטבע, האָט איר אַ טעות.
אַז עס טוט מיר וויי, שריי איך. אַז עס כאַפּט מיך ביי דער לעבער, אַז מען באַלייגט מיר די נשמה מיט פּאַקשיווע (צי „קראַפּעווע", ווי שלום־עליכם וויל), מאַך איך קולות, און וועק אייך אַמאָל פון זיסן שלאָף, און פאַרטרייב אויך די זיסע חלומות — אָבער ווייטער בין איך ג אָ ר אַ גוטער מענטש! אַ נשמה האָב איך אַ גילדענע, מען וואָלט זי געמעגט אין לאָמבארד שאַצן, און אַ האַרץ האָב איך אַ ווייכס און, ביי וו אָ ס ע ס א י ז, צעגייט עס פאַר רחמנות, ווי פּוטער!

און טאַקע ביי וו אָ ס ע ס א י ז!

איך האָב רחמנות אויפן שעדלעצער בעל־קריאה־בחור, וואָס מען האָט פאַר ציוניזם אויסגעפּאַטשט פאַרן עולם אין בית־המדרש און אַוועק־געטריבן פון ספר... און נישט דערפאַר האָב איך אויפ'ן רחמנות, וואָס ער האָט פּעטש באַקומען, — אַ פּאַטש אויף דער פּראָווינץ איז קיי און שפּיי — און אפילו נישט דערפאַר, וואָס דער פּאַטשער איז געווען איינער פון די, וואָס לעבן פון „פּעטער שענקט אַ קערבל", וואָרום, וואָס איז דער חילוק, ווער עס פּאַטשט? נאָר דערפאַר, וואָס דער בחור האָט אַ ה ו י־כ ע נשמה מיט הויכע אידעאַלן און אַ קליינעם גוף מיט קורצע הענט! אַ יונגערמאַן אַ בחור, אַ ציוניסט — און איז אָרעמער פאַר אַ קאַץ, און האָט קיין נאָגל נישט צום דראַפּען פאַרן ערגסטן הונט, און האָט קיין צאָן אין מויל צום בייסן, און קיין פינגער נישט אין אַ באָרד אַריינצושטעקן...

און איך צעגיי פאַר רחמנות אויף זיינע חברים, וואָס האָבן זיך שבת־צונאַכטס, באַלד נאָך הבדלה, אַנידערגעזעצט קלאָג־לידער צו שרייבן און בעטן זיך ביי מיר, איך זאָל זיין דער ווידער־קול פון זייערע קלאָג־לידער... אַ רחמנות אויף יונגעלייט, וואָס ווען מען דאַרף הענט, האָבן זיי פליגל, און ווען מען דאַרף בר־יונהס, ווערן זיי קינה־זאָגער... אַ רחמנות אויף די ווערעמלעך, צי זיי לייכטן, צי זיי לייכטן נישט.

און איך האָב רחמנות אַפילו אויפן שעדלעצער רבֿ: „טשעפּעט אים נישט — שרייבט אַ שעדלעצער ווייַנענדיק ווערעמל — ער איז אונדזער אַ ציוניסט!" נאָר אין דעם וואָסער קען איך אים, לייַדער, נישט אַפּוואַשן פון זייַנע זינד! לאָז ער בעסער נישט זייַן קיין ציוניסט, קיין נאַציאָנאַליסט אַפילו נישט, נאָר זאָל ער פון צייט צו צייט אַרויפגיין אויף דער בימה און אויסטייטשן פאַרן עולם: לא־תירצח! זאָל ער זאָגן, אַז רוצחנען קאָן מען, נישט דווקא מיט אַ מעסער, נישט דווקא מיט סם, אַז צונעמען קאָן מען די נשמה מיט אַ ווייך־שמייכלענדיק ווערטל: ר' קרובֿ, שענקט אַ קערבל! זאָל ער אַרויסנעמען, ווען מען דאַרף, די ספר־תורה און דעם שופר פון אָרון־קודש, און עפענען די תורה, וווּ „לא־תירצח" שטייט, און בלאָזן אויפן שופר, עס זאָל ציטערן דער רוצח!

עס איז מיר אַ רחמנות אויפן שעדלעצער רבֿ... ער איז אַ למדן און ווייסט, אַז „ווער עס קאָן ווערן און ווערט נישט", איז ערגער ווי דער, וואָס זינדיקט מיט אייגענע הענט! איך ווייס, אַז ער איז פרום און ווייסט פאַר וועמען אַ בשר־ודם, ביפרט אַ רבֿ, מוז אָפּגעבן דין וחשבון! און וואָס וועט ער ענטפערן, אַז מען וועט אים פרעגן: שעדלעצער רבֿ, איר האָט געלאָזט בלוט פאַרגיסן אין די גאַסן, און געשוויגן! שפיכת־דמים געזען און קיין וואָרט נישט גערעדט! איר האָט געזען דעם גרעסטן חילול־השם און דאָס מויל נישט געעפנט! איר האָט אַ בימה געהאַט מוסר צו זאָגן, הערצער צו דערוועקן, אַ פונק יהדות אין פאַרפעצטע הערצער אויפצובלאָזן, און איר האָט געדרשנט, און מיט גאווה אייער חריפות באַוויזן!

אַ ווילד רחמנות אויפן שעדלעצער רבֿ!

און אַז איך דערמאָן מיך אָן נייעם רעגן פון די נייע צייטונגען, קריג איך רחמנות אויף די יידישע ליטעראַטן; אין פלוג דאַכט זיך, וועט זיי גוט זייַן... די „בלעטער" וועלן די נאַקעטע לייַבער באַדעקן; זיי וועלן מלבושים קריגן און אפשר מיט נאָז־טיכלעך אין די טאַשן; זיי וועלן גאַנצע שטיוול באַקומען, און אפשר מיט קאַלאָשן אויף די שטיוול. און אַ דאַך איבערן קאָפּ וועט זייַן, אויס נע־ונד אין די הייזער! און מען וועט זיך אָן „וויעטשערע" נישט לייגן. מען וועט יעדן טאָג נאָך אפשר אַ וואַרעם מיטיק עסן; אפשר אָנבייסן אויך! דאָס אַלץ איז אָבער פאַרן זינדיקן גוף, די נשמה אָבער וועט לייַדן! מען וועט זי אויף שטיקער צערייסן, אויף איינציקע פעדים, שאַרפּיע וועט מען פון איר מאַכן! מען וועט נישט וואַרטן ביז זי וועט „אויסטראָגן און ווייען באַקומען און האָבן", „זיבעטלעך"

וועט מען פון איר רייסן, מפיל־קינדער אפטרייבן מיט געוואלט, און די נשמות וועלן אין קורצן קראנקע עקרות בלייבן... די ביימעלעך אַן ערלה־יאָרן וועלן אָפּדאַרן... און עס וועט קיין אויבס און קיין בלומען נישט זיין, און עס וועט קיין זאנג אויפן פעלד זיך נישט שאָקלען... און אַז דער ווינטער וועט קומען אויפן אָרעמען הארץ און דער שניי וועט פאלן אויף אַן אויסגעגעסענער נשמה און דער פראָסט וועט דורכנעמען די גלידער — וועלן דעמאָלט די טרערן אין די אויגן ברענען, ווי פייער, און עס וועט זיין אַ געקריצעריי מיט די ציין, ווי אין גיהנום!

אַ רחמנות!

און אַז דער ווינטער איז דאָס יאָר אַזוי פרי און אַזוי פלוצלינג געקומען און דער ווייסער שניי ליגט אין די גאַסן, און דער פראָסט מאָלט זיין „סעצעסיע” אויף די פענצטער, קריג איך אויך רחמנות... און רחמנות קריג איך אויף די דראָשקאַרסקע פערד, מיט ווייסע בערד און וואָנסעס, וואָס ציטערן מיט די קרענקעס פאַר קעלט, און קאָנען נישט אויפהייבן די פאַדערשטע פיס, ווי זייערע באַלעבאַטים די הענט, און קלאַפּן און דער־וואַרעמען זיך, און אויף די בעלי־צדקה, וואָס פאַרזאָרגן יאָר ביי יאָר אָרעמע לייט מיט האָלץ צי קוילן, און האָבן זיך דאָס מאָל פאַרשפּעטיקט און קיין געלט נישט צוזאַמענגענומען צו דער צייט, און קאָנען גאַנצע נעכט אין די וואַרעמע שטיבער אונטער פוכענע איבערבעטן נישט צומאַכן קיין אויג, וויסנדיק, אַז זייער ב ר ו ד ע ר, דער אביון, פרירט, אַז זייער ש וו ע ס ט ע ר, די אַלמנה, ציטערט פאַר קעלט; אַז די אַל פאַלט אַרויס פון אָרעמען שוסטערס און די שער פון אָרעמען שניידערס און די נאָדל פון דער אָרעמער נייטאָרנס פאַרשטאַרטער געשוואָלענער האַנט! — אַז די קליינע קינדער שווייגן און רופן אפילו קיין עסן נישט; זיי האָבן מורא די מיילער צו עפענען, און דעם פראָסט אין לייב אַריינצולאָזן! און זיי ליגן, די בעלי־צדקה, ביינאַכט און קלערן, וואָס וועט זיין אין דער שרעק־לער שעה, ווען די נאַקעט־אויסגעטאָנענע נשמה, אָן פעלצן און איבער־בעטן, וועט אַרויפפליען און אַרויפקומען אין דער הייך, אָפּצוגעבן דין־וחשבון פאַרן ריכטער פון דער גאַנצער וועלט, און מען וועט זי פרעגן: וואָס האָסטו געטון, ווען דער פראָסט מיטן ווינט האָבן אַרומגעהוליעט אין דיין ברודערס דירה, אין דיין שוועסטערס סוטערינע, און פאַרקאָוועט זיי די פענצטער, מיט די לייבער, מיט די נשמות?

— — — — — — — — — — — — — — — —

און נישט נאָר אויף בעלי־צדקה, אַפילו אויף אַזוי באַלעבאַטים האָב איך אויך רחמנות:

עס איז אַ שלעכטע צייט אַפילו פאַר באַלעבאַטים!

ווי בלייערן אַ באַלעבאַטישע נשמה זאָל נישט זיין, ווי אַסעקורירט אַ באַלעבאַטישער מוח זאָל נישט זיין פאַר אַ בראַנד פון אַ נייער אידעע, — איז דאָך לא ימלט, עס זאָל זיך אים אַ פונק יהדות נישט אַריינכאַפּן, אַ בליץ זאָל זיך נישט אַמאָל אַריינרייסן אין אַ באַלעבאַטישן קליינזאַק... אַ באַלעבאָס זאָל זיך, היינטיקע צייטן — נישט אַמאָל, כאָטש איין מאָל אין יאָר אָפּשטעלן און זיך אַליין אַ פרעג טון: וואָס? נאָך וואָס?

נאָך וואָס האָט ער קינדער געהאַט, וואָס דאַנקען אים נישט פאַרן לעבן, וואָס ער האָט זיי געשענקט? נאָך וואָס האָט ער זיי דערצויגן, אַז זיי זענען זיך צעלאָפן אויף אַלערליי וועגן, נאָר אויף זיין וועג קיין טריט נישט געמאַכט? נאָך וואָס האָט ער דאָ אַן אָרט פאַרנומען, אַז אויף זיין אָרט האָבן הונדערטער בעסערע און ערלעכערע פאַר אים געוואַרט? און מיט וואָס זאָל ער זיך טרייסטן? מיטן ביסל מיצוות און מעשים־טובים? צי פעלט אים קיינמאָל נישט איין, אַז עס איז גאַנץ מעגלעך, אַז ער האָט פאַלשע מטביעות געזאַמלט, אָפּגעלייטטע זינד פאַר מיצוות געהאַלטן און זיי וועלן אים נישט אויסלייזן, נישט אויסקויפן אין טאָג, צי אין דער נאַכט, ווען ער וועט קומען צו דין־וחשבון!

אַ רחמנות אויף באַלעבאַטים אויך, ביפרט אויף וואַרשעווער באַלעבאַטים פאַר די „וויבאָרן" אויף נייע דאַזאָרעס, נאָר זאָל דאָס שוין זיין אונטערן שטראָך; לאָזט אָפּאָטעמען...

— — — — — — — — — — — — — — — —

וואַרשעווער „וויבאָרן" זענען הייסע „וויבאָרן"... עס נעמט צו דאָס לעבן ביי אַ באַלעבאָס... ער מוז אָפּגעבן דין־וחשבון און דאָס איז שווער פאַר אַ באַלעבאָס, ווען ער מוז אַפילו טון פאַר זיך אַליין! און ביכלל „אויסקלייבן" איז היינטיקע צייטן נישט אַזוי לייכט! און דאָך איז עס אַמאָל אַזוי קלאָר, אַזוי איינפאַך געווען! אַפילו אין דעם פאַל האָט אויך אַ פאַרצייטישער באַלעבאָס מנוחה געהאַט! אויסצוקלייבן אַ „דאָזאָרצע" (פון פוילן רעד איך) איז געווען אַ האָר פון דער מילך אַרויסצוציען!

וועמען קלייבט מען? דעם ערגסטן!

וואָרום — ווער דאַרף דעם ראש־הקהל?

אַ רב איז פאַראַן שאלות צו פּסקענען; די ישיבה פירט אויך דער רב, תלמוד־תורה פאַרזאָרגט ער אויך, אין חברה ש"ס זיצט ער אויבן־אָן

און לערנט... באַלעבאַטים זענען פאַראַן, האָבן זיי בריהשע ווייבער אין די קלייטן, אין די שענק און אין איינפאָר־ און גאַסט־הייזער! און זיי, די מענער, האָבן צייט צו קהל־זאַכן — צו מיצוות און מעשים־טובים! זיי פירן די שילן און בתי־מדרשים, זיי זענען די גבאים אין דער חברה־קדישא, האַלטן אויף דעם הייליקן אָרט, מיטן באָד, מיט דער מיקווה, מיטן הקדש, מיטן הכנסת־אורחים־הויז — אַלץ, אַלץ און צעטיילן זיך מיט אַלע קהלשע אַרבעטן און קהלשע כיבודים... און ער אַליין נעמט אויך אַ חלק!

אַ ראש־הקהל האָט מען באַדאַרפט פאַר זיי, פאַר די „פריצים", וואָס האָבן צו שאַפן!... ביי וועלכע מען איז אין גלות!

די פריצים האָבן פון איינצלנע יידן נישט געוואָלט וויסן, נאָר קהילות! אַלע שטייערן, אָפּצאָלן און אָפּגאָבן האָט מען מיטאַמאָל אויף קהל געלייגט, אַ סומע, ווי אויף איין מענטש... און צווישן זיך האָט מען ערשט די סו־מע אויף קעפּ צעטיילט!

גרויסע העכט, נאַטירלעך, האָבן זיך אין דער נעץ פון שטייער נ י ש ט געלאָזט פאַנגען, די תקיפים האָט דער שטריק נישט געוואָרגן; די פּרעס, בלוט אויסצוזייגן, האָט מען צוגעלייגט צום שוואַכן, צום אָרע־מען! און צו דעם האָט מען דעם ראש־הקהל באַדאַרפט!

ראש־הקהל האָט געמוזט זיין דער, וואָס האָט געקאָנט אַרומגיין מיט די שמשים פון איין אָרעם הויז צום צווייטן, און אויפמאָנען, און אויסדריקן, און אויספּרעסן דעם שטייער! דער, וואָס האָט געקאָנט האַרץ האָבן אַוועקצונעמען די בענטש־לייכטער ביים אָפּגעקומענעם באַלעבאָס, צוצונעמען די לעצטע ציג ביי דער אַלמנה, אַראָפּציען דאָס מלבוש פון דער עגונהס לייב, אַפירנעמען דאָס קישן פון אונטער אַ קראַנקנס קאָפּ, פאַנטירן די כלים צו דער אַרבעט ביים בעל־מלאָכה און אַלץ אַרויספירן אין מאַרק אַריין און פאַרקויפן!

אַ ראש־הקהל האָט געמוזט טראָגן מער ברענענדיקע קללות אויפן קאָפּ, ווי האָר אין באָרד און פּיאות! און איינזאַפּן אין דער נשמה מער זינדיקע טרערן, ווי טראָפּן וואַסער אין שטאָט־ברונעם! און האָבן ווייניקער געוויסן פאַר דער ערגסטער חיה־רעה אין וואַלד!... ראש־הקהל איז ביי אונדז, „רחמנים בני רחמנים" געווען דער, וואָס וואָלט ביי ז י י שינדער, קוילער צי הינט־שלעגער געווען!

דערנאָך האָט דער ראש־הקהל באַקומען נאָך אַ בריליאַנט אויפן קאָפּ! נאָך איין קהלשן עיסק האָט ער געהאַט צו פאַרזאָרגן — אָפּגעבן זעלנער פאַר דער קהילה.

שטייער נעמט מען פראנק און פריי בייטאָג; זעלנער נעמען איז געפערלעכער, דאָס טוט מען שוין שטילערהייט אין שטילע נעכט... ווי די וועלף אין אַ הונגעריקער ווינטער־נאַכט, שלייכט זיך דער ראש־הקהל צו די שטילע הייזלעך אין די שטילע הינטער־געסלעך, און נאָך אים גייען שמשים מיט פּאָליציי... ער קומט צו צו אַ פאַרשלאָפענעם הייזל און קלאַפּט אָן... מען עפנט און פון אונטערן ראש־הקהלס קאַפּטאַן באַווייזט זיך אַ לאַמטערנדל...

און ווו דער ראש־הקהל האָט אָנגעקלאַפּט, וועט מען זיך שוין יאָרן־לאַנג אין די קעפּ אַריינקלאַפּן... ווו זיין לאַמטערנדל האָט אַ שיין גע־וואָרפן, וועלן שוין זיין פינצטערע יאָרן און פינצטערע טעג; ווו זיין קול האָט זיך געהערט, וועט מען שוין וויינען און קלאָגן יאָרן לאַנג, דאָס לעבן לאַנג...

ווער קאָן זיין ראש־הקהל? דער, וואָס קאָן אויסרייסן אַ קינד פון דער מוטערס שויס און פאַרקאָוועט און פאַרשיקן אויף די גרויסע פרעסט, צו דער ברענענדיקער רוט, צום טריפהנעם טעפּל, צו דער שמד...

אָבער ו ו ע מ ע ן צו קלייבן האָט מען געוווּסט!...

— — — — — — — — — — — — — — — —

די מויער פון געטאָ — נאַרדוי — קינדער, וויינט! די „קונאָ" — די יידישע תפיסה פאַלט, אָדער בלייבט שטיין לער... דער ראש־הקהל פאַר־לירט די ברענענדיקע דערנער־קרוין פון קאָפּ: שטייער צאָלט יעדער באַ־זונדער, צום מיליטער שטעלט מען זיך צו דער צייט, און מען גייט על־פי גורל... פון דער בייטש אין דער פרעמדער האַנט איז קוים אַ ריטל גע־בליבן, קינדער צו שרעקן...

מען דאַרף שוין קיין אכזר נישט, קיין מערדער נישט. דער ראש־הקהל מעג האָבן אַ לויט האַרץ און גאָט אין האַרץ, אַ פונק יהדות איז שוין נישט קיין געפאַר! ער וועט שוין קיין זעלנער נישט כאַפּן, קיין שטייער נישט אויספּרעסן, עס גייט נאָר וועגן „עטאַט", וועגן אַ קליינע סומע אויף שטאָט־זאַכן, אויף י י ד י ש ע ק ה ל ־ זאַכן.

אָבער אַ בזוי מוז ער זיין!

דער בורמישטש מוז האָבן וועמען אָנצוכאַפּן, ווי אַ צאַפּ ביי דער באָרד, און אויסקערן מיט אים דעם מאַגיסטראַט, צי דעם מאַרק... דער שרייבער, נאָך אַ ביטערן טראָפּן, מוז האָבן וועמען „ליכטלעך אונטער די אויגן" צו שטעלן... דער פּאָליציי, וואָס איז על־פּי־רוב, אינאייגוועגס דער שבת־גוי, האָט אינדערוואַכן חשק צו יידישע פּיאות!... און די

בורמישטשאָווע דאַרף אַ ייד ביי דער האַנט אויף שליחות, און די דינסט אירע דאַרף אויך אַמאָל אַ „משולח" אויף אַ גאַנג — און דאָס אַלץ (ווייניקסטנס אויף דער פּראָווינץ) מוז דער ראש־הקהל פאַרזאָרגן!...

און דער באַלעבאָס ווייסט ווייטער וועמען צו קלייבן!

— — — — — — — — — — — — — — — —

צייטן בייטן זיך...

דער אָרון פון מאַגיסטראַט אין אַנדערש, מענטשלעכער געוואָרן... דאָס האַרץ האָט זיך אים אפשר נישט שטאַרק איבערגעקערט, נאָר ג ע־ נ אַ ש ט פון „אייראָפּע" האָט ער שוין... דאָס התנהגות איז אַנדערש. „פּאַניע מאָשקו!" הייסט עס שוין, ער בעט אַמאָל אפילו זיצן, דערלאַנגט אַמאָל די יד... אַ ראש־הקהל ווערט אַ שטיקל מענטש, אַ שטיקל קרוב־למלכות, קאָן אַמאָל אַ יידן אפילו אַ טובה טון, אָפּבעטן... עפּעס פאַרשמירן!

קיין בזוי ק אָ ן ער שוין נישט זיין, נאָר — שרייבן קאָנען, חתמענען זיך קאָנען דאָס טאָר ער בשום אופן נישט!

גאָט ווייסט, וואָס ער וועט אונטערשרייבן, וואָס פאַר אַ חשבונות, וואָס פאַר אַ התחייבות... צו דעם מוז זיין אַן אסיפה פון באַלעבאַטים!

— — — — — — — — — — — — — — — —

צייטן אָבער בייטן זיך און דער ראש־הקהל וואַקסט, בשעת ווען אַלץ אַרום אים פאַלט...

דער רב איז געפאַלן... די ישיבות פאַרמאַכט, די בתי־מדרשים לער... ער ווערט אַ מ ע נ ט ש : ער לערנט זיך אביסל צורת־מטביע, אביסל רוסיש, שרייבט קוויטלעך פאַר נולדים וניפטרים, לויפט אויף אַלע בריתן און חתונות, לויפט אַרום אָפּנעמען שבועות, אַ רובל פאַר אַ שבועה (פון וואַרשע רעד איך) און לייגט מער געוויכט אויפן געהאַלט און רח"ש און בייזאַכן, ווי אויף תורה און יראת־שמים... העכסטנס האָט ער די „יאַטקע" אין זין... דער גלאַנץ פון שטריימל גייט איבער צום ראש־הקהלס קאַפּעליוש... די אַלטע בכבודע באַלעבאַטים, די למדנים, די חברה־ש"סניקעס, די חברה־הדישא־מעד־טרינקער, די עליות־פּרעסער שטאַרבן אויס, און אַלע חברות, און אַלע קהלשע אַנשטאַלטן פאַלן דעם ראש־הקהל אין דער האַנט אַריין — אַרום און אַרום פּאַרנומענע מענטשן: באַנקירן, פּאַדריאַדטשיקעס, פאַבריקאַנטן, גרויס־הענדלער, דאָקטוירים, אינזשעניערן, יוריסטן... אַ דאגה!... יעדער האָט זיינס אין זין — און דער ראש־הקהל מוז אַלע פאַרזאָרגן! עס ווערט אַ כבוד אַ ממשלה. טיילמאָל אַ פעטער ביסן...

און אז עס קומט פאַר אַ קלפּי, בין איך דעם שטרוי־זאַק, דעם בייַ־כיקן באַלעבאָס נישט מקנא! האָב איך אויף אים רחמנות, ער מוז קלערן, ער מוז, נעבעך, זיך מיישב זיין, עפּעס אין זין האָבן... און טיילמאָל מוז ער זיך נאָך אונטערצינדן, אויפלאַמען... און עס איז גאָר זיין טבע נישט, זיין שטייגער נישט... גאָט ווייסט, וויפל נעכט ער וועט דערנאָך נישט שלאָפן, וואָס דער דאָקטאָר וועט אים פאַרשרייבן, וווהין ער וועט אים נישט שיקן...

— — — — — — — — — — — — — — — —

אמאָל אָבער טרעפט און אַ באַלעבאָס האָט אַ מערכה! ביי מיינעם אַ באַקאַנטן האָט עס געטראָפן!

ער האָט אַ ווילדע מערכה געהאַט.

איזן איז ער, בטבע, אַ קראַנקער; אויף די נירן לײַדט ער. דענערווירן זיך איז פאַר אים סם, און פון נאַטור איז ער אַ שווערער מענטש. אַ געדאַנק צום מוח קריכט ביי אים וואָכן לאַנג, ווי אַ פּוילטיר אויף אַ בוים אַרויף!... און דאָ איז פאַר דער קלפּי, און מענטשן קומען און רייסן פון אים די הויט!...

און וואָס זאָל ער, נעבעך, טון? דעם באַנקיר דעם און דעם קאָן ער נישט אָפּזאָגן; דער באַנקיר איז אַ גאַנצער מאַכער אין דער באַנק און קאָן אים שטערן דעם קרעדיט. און דעם באַנקירס קעגן־צד איז אַ מלווה און האָט זיינע וועקסעלעך!... און דער זון זיינער אַרבעט ביי אַ פּאַדריאַטשיק אין קאַנטאָר, וויל דער ביי אים דאָס קוויטל! און דערווייל קומט גאָר אַ חסידישער לייטישער מענטש און שרייט געוואַלט: מען מוז אויסקלויבן אַ פרומען ייִד! עס איז קיין השגחה אויף די יאַטקעס און — אויף תלמוד־תורהס! אַ שפּאַס — טריפה פליש צי דיקדוק! לאָז אַריין די דייטשן, אַפילו די ציוניסטן, איז מען מיטן לעבן נישט זיכער! און מיין באַלעבאָס איז באמת פרום! דער קרעדיט אין באַנק דערהאַלט אים ביים לעבן, די וועקסעלעך קאָנען אים דערשטיקן, נאָר אַ פרום־יידישע נשמה האָט ער אויך! ווי פאַרקויפט מען עס די נשמה? אַ שפּאַס דיקדוק, נישט גלאַט־כשר פליש! און נאָכן חסיד פאַלט אַריין טאַקע אַ ציוניסט, און מיין באַלעבאָס האָט אַ נאָענטן קרוב, אַ מיזרחישן רב... און דער רב האָט אַ בריוו געשריבן: היות, מען מוז איינעמען די קהילות! ער שרייבט: אַ מיצווה! און קוים גייט דער אַרויס, קומט אַריין אַ דייטש מיט וואָנסעלעך און שרעקט אים איבער צום טויט! קלויבט מען, חס־ושלום, אוים אַ ציוניסט, איז סכנות־

נפשות! שוויענטאָכאָוסקי שטייט און שאַרפט אַ מעסער און גייט יידן שעכטן! בלוט וועט רינען אין די גאַסן!

און דער זיבעטער שוויים באַדעקט מיין שטרוי־זאַק, מיין באַקאַנטן באַלעבאָס! ער ציטערט אויפן גאַנצן לייב, ווי אַ דראָשקאַרסקע פערד אויפן פראָסט! און סאָפּעט, ווי אַ בעל־צדקה, וואָס האָט זיך מיט די קוילן פאַר אָרעמעלייט פאַרשפּעטיקט! און דער קאָפּ, דער אָרעמער הייבט אָן אַר־בעטן, ווי אַ ליטעראַט פאַר פּיראָנצוואַנציק נייע בלעטער! איינער וואָלט געפּלאַצט, ווען נישט די מ ע ר כ ה!

אַ מערכה, וואָס ער האָט זיך אָן עפּעס דערמאָנט... און פּלוצים, קוים האָט ער זיך דערמאָנט, איז ער אונטערגעשפּרונגען פאַר פרייד, און אַ טענצל געכאַפּט איבער דער שטוב: פּטור, פּטור, פּטור!

און דערמאָנט האָט ער זיך ערשט, אַז ער האָט שוין אַ יאָר זעקס קיין עטאַט נישט געצאָלט, אַז ער גלייבט גאָרנישט, אַז ער וועט גאָר קיין קוויטל נישט באַקומען... אומזיסטע שרעק געווען!